МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕМЧЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.881.111.1:656.6

ДИСЕРТАЦІЯ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____О. М. Демченко

Науковий керівник – **Кічук Ярослав Валерійович**, доктор педагогічних наук, професор

Одеса–2021

АНОТАЦІЯ

Демченко О. М. Педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти». Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. Одеса, 2021.

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту, що дозволило обгрунтувати педагогічні умови, побудувати модель і розробити експериментальну методику забезпечення цього процесу, експериментально перевірити їх ефективність.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні й експериментальній апробації педагогічних умов формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту.

Методи дослідження: для розв’язання визначених завдань і досягнення мети дослідження використано комплекс взаємопов’язаних методів: теоретичні – аналіз, порівняння, зіставлення, синтез, систематизація, узагальнення наукової та навчально-методичної літератури, напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених із проблеми формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО для з’ясування ступеня її наукової розробленості, розкриття сутності і структури феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту», надання характеристики і виявлення компонентної структури умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту; моделювання – для розроблення моделі та її змістового ядра – сукупності педагогічних умов формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО; проєктування – для визначення структури та етапності проєктувальних дій для розроблення методики формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО; емпіричні: анкетування,

тестування, педагогічне спостереження, бесіди, діагностувальні методики – для визначення рівнів сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки дієвості педагогічних умов, розробленої моделі та методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту; статистичні методи (метод середнього значення, непараметричний критерій Пірсона $\chi 2$) застосовано для доведення статистичної вартісної розбіжності між показниками експериментальної та контрольної груп, кількісного та якісного аналізу й інтерпретації здобутих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *вперше* виявлено й науково обгрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності); *з'ясовано* сутність феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту»; *визначено* професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти; критерії (мотиваційно-професійний, досконалості, соціокультурно-стратегічний) із відповідними показниками; схарактеризовано рівні сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний), низький (пояснювально-ілюстративний); *розроблено й перевірено* модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-

творчий етапи); *уточнено* сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту»; *подальшого розвитку* дістала методика професійної підготовки студентів у ЗВО морського транспорту.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні: діагностувальної та експериментальної методик для вимірювання рівнів сформованості вмінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту; елективного курсу «Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки в морському транспорті»; різнорівневих творчих завдань і кейсів; методичних рекомендацій «Формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири» для викладачів навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки і студентів, судноводіїв-практиків, механіків-практиків і слухачів курсів підвищення кваліфікації в мережі післядипломної освіти. Результати дослідження можуть бути використані в роботі викладачів ЗВО під час розроблення науково-методичних посібників, а також у системі післядипломної підготовки самоосвіти й самопідготовки фахівців морського транспорту.

У першому розділі – **«Теоретичні засади професійної підготовки студентів закладу вищої освіти морського транспорту»** – на основі аналізу феноменології іншомовної професійної підготовки студентів у морських ЗВО уточнено сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту», з’ясовано сутність і структуру феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту».

Визначено сутність феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту» як складник комплексу професійних знань, умінь і навичок, який становить кінцеву мету підготовки в освітньому процесі морського ЗВО до використання на відповідному

рівні іноземної мови у професійній діяльності фахівцями морського флоту. Його структуру складають професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти.

Конкретизовано поняття «професійна діяльність фахівців морського флоту» як багатофункційну професійну діяльність, що має певні особливості, зумовлені специфікою діяльності на морі і пов'язані з рівнем безпеки під час виконання посадових обов'язків (звичайна ситуація, нетипова, мінлива, складна, екстремальна). Уточнено поняття «уміння професійного спілкування іноземною мовою». Уміння професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транс-порту розглянуто як такі, що включають здатність використовувати іноземну мову в письмовій та усній формах в усіх видах мовленнєвої діяльності при виконанні безпосередніх професійних обов'язків в інтернаціональних екіпажах з одночасним дотриманням безпеки судноплавства, організації технічного обслуговування суден, міжнародних вимог несення вахти, взаємодії у штатних та екстремальних ситуаціях, тощо.

Визначено критерії і показники сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: мотиваційно-професійний із показниками: усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою, особливостей і вимог до таких умінь; спрямованість на досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні; наявність ціннісних орієнтирів щодо вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації; сформованість умінь вирішувати професійні питання в усній і письмовій формах; уміння працювати із фаховою інформацією; здатність працювати автономно, розвиваючи уміння професійного спілкування іноземною мовою; критерій досконалості із показниками: розуміння і вживання стандартних фраз ІМО для спілкування на морі; граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формах (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад); соціокультурно-стратегічний критерій із показниками: сформованість умінь налагоджувати і підтримувати контакт із співрозмовниками засобом іноземної мови; вміння долати комунікативні і психологічні невдачі під час професійного іншомовного спілкування

у звичних ситуаціях; здатність до конструктивного фахового спілкування у критичних та екстремальних ситуаціях; демонстрація міжкультурного розуміння під час професійного іншомовного спілкування; використання у професійному мовленні лінгвокраїнознавчих реалій; сформованість умінь планувати спілкування; здатність у професійній діяльності долати конкуренцію, пов'язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою. Схарактеризовано високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний) та низький (пояснювально-ілюстративний) рівні сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

У другому розділі – **«Експериментальна робота із формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту»** – визначено й науково обгрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; позиціоновано модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи).

Виявлено й науково обгрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студенто-центрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

Розроблено модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи). На когнітивно-збагачувальному етапі було проведено міждисциплінарні практичні

заняття іноземною мовою, використано завдання іноземною мовою з курсових проєктів з дисциплін професійного спрямування, пояснення інструкцій, інтерпретацію іншомовної технічної інформації, заповнення бланків, ведення записів з технічного обслуговування та ремонту іноземною мовою. На репродуктивно-діяльнісному етапі застосовано інтерактивні завдання, рольові і ділові ігри, метод кейсів, проєкти, дискусії, завдання з підготовки доповіді та презентації з метою діалогізації форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту. На професійно-творчому етапі за допомогою позакредитного курсу з підготовки студентів до плавальної практики, індивідуально-творчих завдань і проєктів, інтерактивних інформаційних технологій, участі у студентських олімпіадах, конференціях тощо забезпечено студенто-центрованість методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту і реалізовано контекстне навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності..

Експериментально перевірено дієвість педагогічних умов, моделі та експериментальної методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту. Встановлено, що кількість студентів експериментальної групи, яка досягла високого (творчого) рівня зросла до 26,57% (було 9,9%). На достатньому (частково-репродуктивному) рівні стало 51,30% респондентів (було 30,73%); на базовому (репродуктивному) рівні – 15,10% (було 35,94%); на низькому (пояснювально-ілюстративному) – 7,03% (було 23,43%). У контрольній групі також відбулися позитивні, але незначні зміни. Так, високий (творчий) рівень збільшився з 8,09% до 12,88%, достатній (частково-репродуктивний) – з 34,34% до 43,69%. На базовому (репродуктивному) було 35,35%, стало – 28,53%; на низькому (пояснювально-ілюстративному) було 22,22%, стало – 14,90% здобувачів вищої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх напрямів вирішення порушеної проблеми. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в розробленні

педагогічної технології формування умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Ключові слова: професійна діяльність фахівців морського флоту, уміння професійного спілкування іноземною мовою, студент закладу вищої освіти морського транспорту, формування, педагогічні умови, модель.

SUMMARY

Demchenko Olga. Pedagogical conditions of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport. – Manuscript copyright.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences in 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education" specialty. State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Ministry of Education and Science of Ukraine. Odesa, 2021.

The thesis presents a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport, which allowed to substantiate pedagogical conditions, to build a model and develop an experimental method of ensuring this process, to experimentally test their effectiveness.

The aim of the study is to scientifically substantiate and experimentally check the pedagogical conditions of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport.

Research methods: to solve certain tasks and achieve the goal of the study a set of interrelated methods is used: theoretical — analysis, comparison, synthesis, systematization, generalization of scientific and educational literature, investigations of national and foreign scientists on the problem of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport to find out the degree of its scientific development, disclosure of the essence and structure of the phenomenon "formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport", providing characteristics

and identification of the component structure of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; modelling — to develop a model and its content core — a set of pedagogical conditions of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; project — to determine the structure and stages of project actions for the development of methods of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; empirical: questionnaires, testing, pedagogical observation, interviews, diagnostic methods — to determine the levels of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; pedagogical experiment (summative, formative, final stages) — to check the effectiveness of pedagogical conditions, the developed model and methods of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; statistical methods (mean method, non-parametric Pearson's criterion $\chi 2$) are used to prove the statistical cost discrepancy between the indicators of the experimental and control groups, quantitative and qualitative analysis and interpretation of the results.

The scientific novelty of the obtained results of the study is that: *for the first time* the pedagogical conditions of forming skills of professional communication in foreign language in students of higher educational institution of maritime transport are defined and scientifically proved (awareness by future specialists of maritime fleet of the value attitude to competent foreign language professional communication; dialogization of forms of educational and professional activity as a resource for the development of skills of professional foreign language communication in future bachelors of maritime transport; ensuring student-centered methodological resource for the formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; realization of contextual studying of students in practice-oriented educational and professional activities); the essence of the phenomenon “formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher education institution of maritime transport” *is clarified*; professionally-specific, integral,

sociocultural, strategic components; criteria (motivational-professional, perfection, sociocultural-strategic) with the corresponding indicators *are defined*; the levels of formation of professional communication skills in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport (high (creative), sufficient (partially reproductive), basic (reproductive), low (explanatory-illustrative) are characterized; the model of formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport (cognitive-enriching, reproductive-activity, professional-creative stages) *is developed and checked*; the essence of the concepts "professional activity of maritime fleet specialists", "skills of professional communication in a foreign language", "skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport" *was clarified*; the method of formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport *has received the further development*.

The practical significance of the obtained research results is in developping: diagnostic and experimental methods for measuring the levels of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; elective course "Experts' Professional Foreign Language Communication in Accordance with the International Safety Standards of Maritime Fleet"; multilevel creative tasks and cases; guidelines "Formation of students' skills of professional communication in a foreign language: organizational and methodological guidelines" for teachers of the cycle of professional and practical training and students, working navigators, working engineers and students of advanced training courses in the network of postgraduate education. The results of the research can be used in the work of teachers of higher educational institution of maritime transport during the development of scientific and methodological manuals, as well as in the system of postgraduate training, of self-education and self-training of maritime transport specialists.

In the first section — **"Theoretical principles of professional training of students of higher educational institution of maritime transport"** — based on the analysis of the phenomenology of foreign language training of students of higher educational institution of

maritime transport the essence of the concepts “professional activity of maritime fleet specialists”, “skills of professional communication in a foreign language”, “skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport” was clarified, the essence and the structure of the phenomenon “formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport” are clarified.

The essence of the phenomenon “formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport” is defined as a component of a set of professional knowledge, skills and abilities, which is the ultimate goal of training in the educational process of higher educational institution of maritime transport for the use of a foreign language at the appropriate level in the professional activities of specialists of maritime fleet. Its structure consists of professional-professionally-specific, integral, sociocultural, strategic components.

The concept “professional activity of maritime fleet specialists” is specified as a multifunctional professional activity that has certain features due to the specifics of activities at sea and related to the level of safety in the performance of official duties (normal situation, atypical, changeable, complex, extreme). The concept of “skills of professional communication in a foreign language” is clarified. Skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport are considered as including the ability to use a foreign language in written and oral forms in all types of speech activities in the performance of direct professional duties in international crews while maintaining safety of navigation, organizing ship maintenance, international watchkeeping requirements, interaction in normal and extreme situations, etc.

Criteria and indicators of formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport are defined: professionally-specific with indicators: awareness of the need for professional communication skills in a foreign language, features and requirements to such skills; focus on success in future professional communication; availability of values for improving professional skills in foreign language communication; formation of skills to solve

professional issues in oral and written forms; ability to work with professional information; ability to work autonomously, developing the skills of professional communication in a foreign language; criterion of perfection with indicators: understanding and usage of standard marine communication phrases; grammatical, lexical and phonetic correctness of professional speech in oral and written forms (listening, reading, speaking, writing, translation); sociocultural-strategic criterion with indicators: formation of skills to establish and maintain contact with interlocutors by means of a foreign language; ability to overcome communicative and psychological failures during professional foreign language communication in familiar situations; ability to constructive professional communication in critical and extreme situations; demonstration of intercultural understanding during professional foreign language communication; use of linguistic realities in professional speech; formation of communication planning skills; ability to overcome in professional activities competition related to the ability to communicate in a foreign language. The high (creative), sufficient (partially reproductive), basic (reproductive), low (explanatory-illustrative) levels of formation of professional communication skills in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport are characterized.

In the second section — **"Experimental work on the formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport"** — the pedagogical conditions of forming skills of professional communication in foreign language in students of higher educational institution of maritime transport are defined and scientifically proved; the model and experimental methods of formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport (cognitive-enriching, reproductive-activity, professional-creative stages) are positioned.

The pedagogical conditions of forming skills of professional communication in foreign language in students of higher educational institution of maritime transport are defined and scientifically proved: awareness by future specialists of maritime fleet of the value attitude to competent foreign language professional communication; dialogization of forms of educational and professional activity as a resource for the development of skills of professional foreign language communication in future bachelors of maritime transport;

ensuring student-centered methodological resource for the formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport; realization of contextual studying of students in practice-oriented educational and professional activities.

The model and experimental methods of formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport (cognitive-enriching, reproductive-activity, professional-creative stages) are developed. At the cognitive-enriching stage, interdisciplinary practical classes in a foreign language were conducted, tasks in a foreign language from course projects in professional disciplines, explanation of instructions, interpretation of foreign language technical information, filling in forms, maintenance and repair records in a foreign language were used. At the reproductive-activity stage interactive tasks, role and business games, case studies, projects, discussions, tasks for preparing a report and presentation to dialogue forms of educational and professional activity as a resource for the development of skills of professional foreign language communication in future bachelors of maritime transport were used. At the professional-creative stage, with the help of a non-credit course to prepare students for sailing training, individual creative tasks and projects, interactive information technologies, participation in student competitions, conferences, etc., ensured student-centered methodological resource for the formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport and realized contextual studying of students in practice-oriented educational and professional activities.

The effectiveness of pedagogical conditions, models and experimental methods of formation of forming skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport has been experimentally tested. It was found that the number of students in the experimental group, which reached a high (creative) level increased to 26.57% (were 9.9%). 51.30% of respondents are at sufficient (partially reproductive) level (were 30.73%); at the basic (reproductive) level — 15.10% (were 35.94%); at low (explanatory-illustrative) — 7.03% (were 23.43%). There were also positive but minor changes in the control group. Thus, the high (creative) level increased

from 8.09% to 12.88%, sufficient (partially reproductive) — from 34.34% to 43.69%. On the basic (reproductive) were 35.35%, became — 28.53%; at low (explanatory-illustrative) were 22.22%, became — 14.90% of students.

The study does not cover all areas of solving the problem. We see prospects for further research in the development of pedagogical technology for the formation of skills of professional communication in a foreign language in students of higher educational institution of maritime transport of the second (master's) level of higher education.

Key words: professional activity of maritime fleet specialists, skills of professional communication in a foreign language, student of higher educational institution of maritime transport, formation, pedagogical conditions, model.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Демченко О. М. Критеріальний підхід до сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів внз морського транспорту. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* Серія : Педагогіка. Одеса, 2016. Вип. 2 (109). С. 23–30.

2. Демченко О. М. Професійна діяльність фахівців морського флоту як педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету.* Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2016. Вип. 6. С. 44–51.

3. Демченко О. М. Діагностика стану сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського флоту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Ізмаїл, 2017. Вип. 36. С. 68–77.

4. Демченко О. М. Модель формуючого впливу навчально-виховного процесу на компетентне професійне спілкування студентів іноземною мовою. *Професійна освіта : методологія, теорія і технології* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 6. С. 40–58.

5. Демченко О. М. Конструктивне формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою : обгрунтування педагогічних умов. *Освітній дискурс* : *зб. наук. пр.* Київ, 2018. Випуск 6 (6–7).

6. Demchenko O. Creative Realization of the Interdisciplinary Approach to the Study of Foreign Languages in the Experience of the Danube Basin. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2013. Vol. 3, No. 1/2013. P. 93–104.

7. Demchenko O. Originality of Foreign Language Teaching Technologies in Higher Educational Establishments of the Danube River Basin Countries. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2014. Vol. 4, No. 2/2014. P. 69–80.

8. Demchenko O. Interactive Technologies of Foreign Language Teaching in Future Marine Specialists' Training : from Experience of the Danube River Basin Universities. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2015. Vol 5, No. 1/2015. P. 314–327.

9. Demchenko O. Improvement of Professional Training of Maritime Fleet Specialists : Experience of Interactive Technologies Introduction in the Danube Institute of National University «Odessa Maritime Academy». *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : D U P, 2016. Vol. 6, No. 1/2016. P. 20–27.

10. Demchenko O. Enriching professional potential of obligatory training courses by means of a foreign language : teaching experience in the Danube Institute of National University «Odessa Maritime Academy». *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2017. Vol. 7, No. 2/2017. P. 294–308.

11. Demchenko O. Актуализация профессионального общения будущих специалистов морского транспорта в реализации геополитических интересов государства. The actualization of future mariners' professional communication in realizing geopolitical interests of the state. *Studium*. Galati, Romania : «The Lower Danube» University of Galaţi, Romania, 2017. Vol. X. P. 157–164.

12. Демченко О. Компетентне спілкування іноземною мовою – важлива передумова конкурентоспроможного випускника морського вищого навчального закладу. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції* : зб. матеріалів XV всеукр. наук.-практ. конф. у 3-х т. (м. Київ, 25–26 квітня 2012 р.). Київ, 2012. Т 2. С. 33–35.

13. Демченко О. М. Спілкування іноземною мовою як одна з вимог до підготовки майбутніх фахівців морського транспорту. *Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив* : збірник матеріалів дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 19–21 листопада 2012 р.). Київ, 2012. Ч. 3. С. 39–42.

14. Демченко О. М. Навчання професійного спілкування іноземною мовою студентів морських ВНЗ у контексті вимог Болонського процесу. *Вища освіта в Україні і Болонський процес : стан, проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 грудня 2012 р.). Київ, 2013. С. 39–43.

15. Демченко О. М. Іншомовна комунікативна компетентність в професійній діяльності сучасних фахівців морського флоту. *Актуальні досягнення педагогіки та психології в XXI столітті* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, Україна, 7–8 грудня 2012 р.). Харків, 2012. С. 48–52.

16. Демченко О. Практико-орієнтоване навчання іноземній мові як складова підготовки до професійної діяльності майбутніх моряків. *English for Specific Purposes* : збірник наукових тез. Острог, 2013. С. 7–11.

17. Demchenko O. M., Kichuk Y. V. Testing skills of professional communication in a foreign language during seafarers' employment. *Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців в контексті євроінтеграційних освітніх процесів [«Foreign language as a means of prospective specialists' mobility in the context of European integration educational processes»]* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 28 березня 2013 р.). Кривий Ріг, 2013. С. 78–79.

18. Демченко О. М. Вимоги до умінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням* : матеріали ІІ всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25–26 квітня 2013 року.). Херсон, 2013. С 29–32.

19. Демченко О. Базові критерії роботодавців щодо сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у фахівців морського транспорту. *Сучасна іншомовна освіта в Україні : стан, проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 16 жовтня 2014 р.). Умань, 2014. С. 87–91.

20. Демченко О. М. Модельні курси ІМО у підготовці майбутніх моряків – деякі аспекти у викладанні іноземної мови. *Новітні напрямки переоснащення, експлуатації та ремонту суднових систем* : матеріали VI всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 10 грудня 2015 р.). Ізмаїл, 2015. С. 80–83.

21. Демченко О. М. Плавальна практика як складова у формуванні умінь професійного спілкування іноземною мовою. *Викладач і студент : мобільність в умо-вах кредитно-трансферної системи :* збірник доповідей і тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 28 квітня 2016 р.). Черкаси, 2016. С. 30–33.

22. Демченко О. М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів нефілологічних спеціальностей. *ІІ Дунайські наукові читання : духовно-творча константа особистості :* міжнар. наук.-практ. конф, присвячена 60-річчю педагогічного ф-ту ІДГУ (м. Ізмаїл, 23 вересня 2016 р.). Ізмаїл, 2016. С. 168–171.

23. Демченко О. М. Досвід застосування елементів дистанційного навчання у підготовці до професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту на старших курсах бакалаврату. М-ли наук.-тех. конф. *«Річковий та морський транспорт: інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека»* : зб. м-лів (м. Одеса, 16–17 листопада 2016 р.). Одеса, 2016. С. 216–218.

24. Демченко О. М. Кейс-метод у навчанні професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту. *Економічний розвиток : теорія, методологія, управління* : м-ли IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Будапешт-Прага-Київ, 28–30 листопада 2016 р.). Будапешт-Прага-Київ, 2016. С 69–76.

25. Демченко О. М. Етапи покращення плавальної практики : практична реалізація набутої комунікативної компетенції з англійської мови. *Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту* : матеріали VII всеукр. наук.-практ. конф (м. Ізмаїл, 8 грудня 2016 р.). Ізмаїл, 2016. С. 59–63.

26. Демченко О. М. Особливості навчально-методичних матеріалів з конвенційних документів англійською мовою під час підготовки бакалаврів у галузі судноводіння. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням* : матеріали IV всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (м. Херсон, 21–22 вересня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 24–27.

27. Демченко О. М. Особливості оцінювання іншомовних професійних умінь та навичок майбутніх фахівців морського транспорту. *Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту* : збірник тез доповідей VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 7 грудня 2017 р.). Ізмаїл, 2017. С. 53–57.

28. Демченко О. М., Делігіоз І. І. Особливості підготовки майбутніх суднових механіків до компетентного застосування англомовної лексики під час виконання професійних обов'язків. *Стратегічні імперативи сучасного менеджменту та актуальні проблеми соціально-психологічного розвитку компетентнісних якостей фахівців морської галузі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 20 квітня 2018 р.). Ізмаїл, 2018. С. 38–41.

29. Демченко О. М. Мультимедійна іншомовна презентація як інноваційна технологія формування вмінь професійного спілкування майбутніх фахівців морського транспорту. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук* : м-ли міжнар. наук.-практ. конф (м. Київ, 4–5 травня 2018 р.). Київ, 2018. С. 76–79.

30. Демченко О. М. Методичні рекомендації «Формування у курсантів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири». Ізмаїл : «Ірбіс», 2017. 108 с.

31. Демченко О. М. Шляхи забезпечення комунікативного підходу в процесі викладання іноземної мови у морських ВНЗ. *Філологічна освіта у поліетнічному просторі : регіональний досвід :* зб. наук. ст. Ізмаїл, 2013. С. 132–137.

32. Демченко О. М. Зарубіжний досвід у вдосконаленні вмінь майбутніх фахівців морського транспорту спілкуватися іноземною мовою. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету :* збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Ізмаїл, 2015. Вип. 33. С. 52–56.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ…… 21

ВСТУП……..... 22

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ …… 32

1.1 Професійна діяльність фахівців морського флоту як педагогічна проблема……..... 32

1.2 Характеристика мовленнєвих умінь професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту … 48

1.3 Критерії, показники, рівнева характеристика сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту 75

Висновки до першого розділу……..... 87

Список використаної літератури до першого розділу……. 93

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ…… 111

2.1 Педагогічні умови як змістове ядро експериментальної моделі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту…… 111

2.2 Модель та експериментальна методика формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту …….. 136

2.3 Порівняння традиційного і експериментального підходів до формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту ……. 200

Висновки до другого розділу…..……..... 234

Список використаної літератури до другого розділу …… 237

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ……..……..... 250

ДОДАТКИ……. 254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

SMCP	–	Стандартні фрази для спілкування на морі
ДІ НУ «ОМА»	–	Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія»
ЕГ	–	експериментальна група
«ЕСЕУ»	–	«Експлуатація суднових енергетичних установок»
ЗВО	–	заклад вищої освіти
ЗЄР	–	Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти
ЗУН	–	знання, уміння, навички
КГ	–	контрольна група
Конвенція ПДНВ	–	Міжнародна конвенція з підготовки і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (з поправками)
МК ІМО	–	Модельний (типовий) курс ІМО
ІМО	–	Міжнародна морська організація
МПЗЗС (COLREG)	–	Міжнародні правила запобігання зіткнення суден у мор
ОПП	–	освітньо-професійна програма
«СВ»	–	«Судноводіння»

ВСТУП

Соціально-економічні перетворення і розширення міжнародного співробітництва актуалізують замовлення українського суспільства, що полягає у якісній професійній підготовці конкурентоздатних фахівців, які володіють готовністю комунікувати на високому професійному рівні. У державних і міжнародних документах відзначено необхідність динамічного розвитку професійного і мовленнєвого потенціалу людини, що уможливлює, зокрема, успішність реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, Загальноєвропейських Рекомендацій із мовної освіти, Болонської декларації «Про європейський простір вищої освіти» й інших законодавчих документів. Новопосталі вимоги є особливо актуальними щодо професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти морського транспорту, оскільки для їхньої професійної діяльності характерними є нетиповість, мінливість, складність та екстремальність у процесі виконання посадових обов'язків.

У сучасних умовах суттєвого зменшення кількості суден під українським прапором, високого рівня внутрішньогалузевого безробіття, зовнішня трудова міграція є для українських моряків привабливою платформою працевлаштування за фахом, сприятливим чинником підтримки відповідного рівня кваліфікації та збереження професійної придатності. Це загострює проблематику підтримки і розвитку кадрового потенціалу українських моряків на конкурентному світовому рівні, що буде сприяти потужності одного з напрямів відродження торговельного мореплавства, як зазначено у Морській доктрині України на період до 2035 року, спроможного забезпечити ефективну реалізацію національних інтересів держави.

Україна зобов'язалася виконувати в повному обсязі міжнародні конвенції у сфері мореплавства, у яких прописано вимогу обов'язкового використання або тільки англійської мови, або одночасного використання однієї або кількох робочих мов і англійської. З огляду на це та зважаючи на інтенсивність процесів модернізації в освіті, спрямованих на підготовку висококомпетентних фахівців морського флоту (майбутніх офіцерів палубної чи машинної команди суден), підвищуються вимоги до культури професійного спілкування іноземною мовою, що потребує оволодіння відповідними мовленнєвими вміннями. Це дозволить студентам ЗВО морського

транспорту повною мірою реалізовувати свій фаховий потенціал в іншомовному професійному середовищі та використовувати сучасні іншомовні інформаційні джерела для підвищення свого професійного рівня, здійснюючи повноцінну комунікацію іноземною мовою і, за необхідності, відпрацьовувати набуті професійні навички за кордоном під час проходження плавальної практики.

Уміння і навички професійного іншомовного спілкування є передумовою особистісно-професійної самореалізації фахівця через здійснення ефективної комунікативної взаємодії у майбутньому професійному середовищі. За останні роки екіпажі майже 80% світового торговельного флоту стали багатомовними або багатоетнічними, водночас більшість нещасних випадків на морі відбувається через помилки фахівців, почасти внаслідок відсутності спілкування або наявності проблем у ньому, несформованою готовністю до досконалого використання спільної мови (англійської) для об'єднання команди на борту судна і виконання спільної діяльності.

Україна зобов'язалася виконувати в повному обсязі міжнародні конвенції у сфері мореплавства, у яких прописано вимогу обов'язкового використання або тільки англійської мови, або одночасного використання однієї або кількох робочих мов і англійської. З огляду на вектор професіональної спрямованості іноземної мови, ключовим завданням постає підготовка фахівця, здатного використовувати іноземну мова як інструмент професійної діяльності й професійного пізнання (Т. Алексєєва, Л. Ананьєва, Л. Гапоненко, 1. Куліш, В. Момот, О. Полякова, Л. Романова, Г. Скуратівська та ін.). Особливим завданням за сучасних умов є опанування студентами морських ЗВО умінь спілкуватися англійською мовою для проходження співбесід та для успішної роботи на борту судна у складі змішаних чи багатонаціональних екіпажів. У дослідженні С. Козак експериментально виявлено досить високий ступінь практичної значущості іноземної мови в галузі професійної діяльності вітчизняних фахівців морського флоту, оскільки 97% з-поміж них, виконуючи різноманітні функціональні обов'язки, працюють на іноземних суднах та в зарубіжних портах [34]

Проблема формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців досліджувалась як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, поглиблюючі наукові уявлення про мовленнєву діяльність і спілкування як складник професійної діяльності (А. Богуш, Л. Виготський, В. Гумбольдт, І. Зимняя, Г. Китайгородська, Т. Левченко, О. Леонтьєв, Е. Пассов, В. Скалкін та ін.); підходи до розв'язання проблеми навчання іноземних мов зі спеціальною метою (І. Берман, В. Бухбіндер, Г. Стоун, Д. Уільямс, Е. Уотерс, Т. Хатчінсон, В. Штраусс та ін.). Власно професійну діяльність і компетентність фахівців морського флоту внвчали Т. Аверочкіна, М. Бабишена, Н. Бідюк, Н. Бобришева, Г. Варварецька. С. Волошинов, Л. Герганов, М. Гомзяков, Т. Гуменникова, Т. Гура, О. Гуренкова, В. Захарченко, С. Козак, М. Кулакова, М. Міюсов, Ю. Павличенко, С. Смірнов та ін. Питання формування умінь професійного спілкування іноземною мовою і розвиток особистості здобувача вищої освіти засобами іноземної мови досліджували як вітчизняні (О. Вишневський, Г. Китайгородська, Я. Кічук, О. Ковтун, С. Козак, М. Кулакова, С. Маслова, О. Попова, Л. Ступіна, В. Тенищева, О. Фролова та ін.), так і зарубіжні (A. Glover, L. C. Holland, R. Johnson, D. Kalogjera, B. Pritchard, P. Strevens, P. Trenkner, F. Weeks та ін.) учені.

Попри підвищений інтерес учених до означеної проблеми поза увагою дослідників залишається створення у ЗВО відповідних педагогічних умов, реалізація яких забезпечить позитивну динаміку розвитку вмінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту.

Вивчення наукових джерел, аналіз вітчизняної теорії та практики професійної підготовки студентів у морських ЗВО підтверджує наявність суперечностей між:

– станом їхньої професійної іншомовної підготовки та сучасними вимогами потенційних роботодавців до рівня професійного мовлення випускників ЗВО морського флоту;

– потребами здобувачів вищої морської освіти в майбутній професійній діяльності відповідати державним і міжнародним вимогам щодо мовної підготовки і недостатньою їхньою підготовленістю до успішної реалізації фахових функцій, що пов'язані з уміннями спілкуватись іноземною мовою;

– домінуванням у фонді проведених досліджень наукових уявлень про вузькопрофесійну мовну підготовку здебільшого окремо судноводіїв чи механіків та відсутністю уніфікованої моделі як педагогічної системи формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО, а саме майбутніх судноводіїв, судномеханіків та електромеханіків.

Актуальність означеної проблеми, потреба в системному її дослідженні, наявні суперечності, необхідність та можливість їх розв'язання зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти «Формування професійної мобільності фахівця соціально-педагогічної сфери в системі багатоступеневої підготовки» (номер державної реєстрації 0108U003295), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Тему дисертації затверджено вченою радою Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 1 від 30 січня 2011 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 2 від 22.02.2011 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання дослідження**:

1. З'ясувати сутність і структуру феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту», уточнити сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту».

2. Визначити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

3. Виявити й науково обгрунтувати педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського транспорту.

Об'єкт дослідження – іншомовна професійна підготовка студентів у морських ЗВО.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО.

Гіпотеза дослідження – формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО буде відбуватися більш ефективно, якщо реалізувати сукупність таких педагогічних умов: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань і досягнення мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичні – аналіз, порівняння, зіставлення, синтез, систематизація, узагальнення наукової та навчально-методичної літератури, напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених із проблеми формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО для з'ясування ступеня її наукової розробленості, розкриття сутності і структури феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту», надання характеристики і

виявлення компонентної структури умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту; моделювання – для розроблення моделі та її змістового ядра – сукупності педагогічних умов формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО; проєктування – для визначення структури та етапності проєктувальних дій для розроблення методики формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО; емпіричні: анкетування, тестування, педагогічне спостереження, бесіди, діагностувальні методики – для визначення рівнів сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки дієвості педагогічних умов, розробленої моделі та методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту; статистичні методи (метод середнього значення, непараметричний критерій Пірсона $\chi 2$) застосовано для доведення статистичної вартісної розбіжності між показниками експериментальної та контрольної груп, кількісного та якісного аналізу й інтерпретації здобутих результатів.

База дослідження. Експериментальну роботу здійснено на базі Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія», Національного університету «Одеська морська академія» і Державного університету інфраструктури та технологій. На різних етепах в експериментальному дослідженні взяло участь 379 студентів і 50 викладачів ЗВО морського транспорту. На формувальному етапі було задіяно 130 студентів, із них: у контрольній групі – 66, в експериментальній – 64 здобувачі вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше виявлено* й науково обгрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного

спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності);

– *з'ясовано* сутність феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту»;

– *визначено* структуру сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту» (професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти); критерії (мотиваційно-професійний, досконалості, соціокультурно-стратегічний) із відповідними показниками;

– *схарактеризовано* рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний), низький (пояснювально-ілюстративний);

– *розроблено* й *перевірено* модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи);

– *уточнено* сутність понять «професійна діяльність фахівців морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту»;

– *подальшого розвитку* дістала методика професійної підготовки студентів у ЗВО морського транспорту.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні: діагностувальної та експериментальної методик для вимірювання рівнів сформованості вмінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту; елективного курсу «Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки в морському транспорті»; різнорівневих творчих завдань і кейсів; методичних рекомендацій «Формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири» для викладачів навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки і

студентів, судноводіїв-практиків, механіків-практиків і слухачів курсів підвищення кваліфікації в мережі післядипломної освіти. Результати дослідження можуть бути використані в роботі викладачів ЗВО під час розроблення науково-методичних посібників, а також у системі післядипломної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, самоосвіти й самопідготовки фахівців морського транспорту.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження № 0536 від 26.09.2017 р.), Дунайського факультету морського та річкового транспорту Державного університету інфраструктури та технологій (акт про впровадження № 19-а від 18.12.2017 р.), Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження від 30.08.2018 р.), Херсонської державної морської академії (акт впровадження № 01-31/1785 від 17.09.2018 р.), Херсонської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (акт впровадження № 01-8/168 від 17.09.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дослідження висвітлено в доповідях і виступах на *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 2012 р.), «Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 2012 р.), «Актуальні досягнення педагогіки та психології в XXI столітті» (Харків, 2012 р.), «The Danube – Axis of European Identity» (2013, 2014, 2015, 2016, 2017 р.р.); «English for Specific Purposes» (Острог, Україна, 2013 р.), «Foreign language as a means of prospective specialists' mobility in the context of European integration educational processes» (Кривий Ріг, 2013 р.), «Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014 р.), «Дунайські наукові читання: європейський вимір і регіональний контекст» (Ізмаїл, 2015 р.), «Викладач і студент: мобільність в умовах кредитно-трансферної системи» (Черкаси, 2016 р.), «II Дунайські наукові читання: духовно-творча константа особистості» (Ізмаїл, 2016 р.), «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (Будапешт-Прага-Київ, 2016 р.), «Професійне навчання персоналу –

європейський вибір» (Київ-Ізмаїл, 2017 р.), «Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту» (Ізмаїл, 2017 р.), «Стратегічні імперативи сучасного менеджменту та актуальні проблеми соціально-психологічного розвитку компетентнісних якостей фахівців морської галузі» (Ізмаїл, 2018 р.); «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2018 р.); *усеукраїнських науково-практичних конференціях:* «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2012 р.); «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (Херсон, 2013 р.), «Новітні напрямки переоснащення, експлуатації та ремонту суднових систем» (Ізмаїл, 2015 р.), «Річковий та морський транспорт: інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека» (Одеса, 2016 р.), «Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту» (Ізмаїл, 2016 р.), «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (Херсон, 2017 р.); *семінарі* для викладачів англійської мови від видавництва MM Publications та компанії Лінгвіст (Київ, 2011 р.) та *тренінг-семінарі* «Удосконалення навичок академічного письма у процесі формування професійної компетентності майбутнього викладача-тьютора» в рамках заходів проєкту «Центр академічного письма як засіб протидії академічному плагіату» та Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP (Ізмаїл, 2016 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дослідження висвітлено автором у 32 (30 одноосібних) публікаціях, із них 5 статей у наукових фахових виданнях України, 6 – у міжнародних наукових виданнях, 18 публікації апробаційного характеру; 2 – додатково відображають наукові результати дослідження; 1 – методичні рекомендації.

Особистий внесок автора в публікаціях у співавторстві: досліджено особливості тестування умінь професійного спілкування іноземною мовою під час працевлаштування [16]; синтезовано вимоги до підготовленості майбутніх суднових механіків до компетентного застосування англомовної лексики під час виконання професійних обов’язків [27].

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел до кожного розділу і додатків. Основний текст дисертації становить 170 сторінок. Робота містить 21 таблицю, 3 рисунки, що обіймають 25 сторінок основного тексту. До списку використаних джерел увійшло 298 найменувань (із них 68 – іноземною мовою). Додатки (27) викладено на 60 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 264 сторінки.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

1.1 Професійна діяльність фахівців морського флоту як педагогічна проблема

Розвиток судноплавства, як одного з істотних чинників прискореного розвитку вітчизняної економіки та інтеграції України у світову транспортну систему, передбачає наявність сучасного морського торговельного флоту держави, який є конкурентоздатний на світовому фрахтовому ринку. Відомо, що будь-яка галузь економіки – це не тільки її матеріальна складова, але й насамперед кадровий потенціал, професійну підготовку якого здебільшого здійснюють ЗВО. Розвиток науки і техніки, постійна модернізація морського та річкового флоту і підвищення його технічного рівня вимагають високоякісної та різнобічної підготовки спеціалістів – моряків. Якісна професійна підготовка і придатність членів екіпажів морських суден є одним із важливіших заходів забезпечення безпеки мореплавства і необхідною передумовою укладання трудових контрактів з фахівцями морського флоту [1]. На жаль, проблема працевлаштування ще досі залишається актуальною і для випускника морського ЗВО. Судноплавство є загальносвітовою галуззю, успіхи та невдачі моряків тісно пов’язані з рівнем володіння англійською мовою у всіх сферах галузі, оскільки від рівня володіння нею залежить і безпека судноплавства, і перспективи кар’єрного зростання.

Євроінтеграційні процеси, а також соціально-економічні і суспільно-політичні зміни всередині України спрямовують усі вітчизняні морські ЗВО на оптимізацію і подальше вдосконалення підготовки в них майбутніх професійно компетентних фахівців відповідно світових стандартів, одночасно зберігаючи попередні позитивні вітчизняні надбання. Попри те, що Міжнародна морська організація (ІМО) і її структурні підрозділи опікуються питаннями освіти та підготовки спеціалістів морської галузі, які мають бути високої та стабільної якості по всьому світу, базуючись на навичках і основних компетентностях, залишаються нерозв’язаними

низка проблемних питань. Без якісних трудових ресурсів, мотивованих, підготовлених і кваліфікованих відповідно міжнародних стандартів, судноплавство не може розвиватись [77]. Відповідна кваліфікація передбачає наявність у фахівця знань і умінь, спрямованих на професійну діяльність [39, с. 13]. Окрім цього загальновизнані й загальноприйнятні стандарти навчання фахівця є основою безпечного та надійного судноплавства. Не менш важливим є збереження практичних навичок і компетентності людських ресурсів для забезпечення стабільності у галузі [72].

Розвиток освіти в морській галузі окреслено як один з основних напрямів, за якими має здійснюватися розв'язання завдань державної морської політики. Морською доктриною України на період до 2035 року серед напрямків реалізації цього передбачається збереження кадрового потенціалу українських моряків на конкурентному у світі рівні шляхом належного виконання вимог ПДНВ конвенції [43].

На думку О. Кукліна, стратегічними пріоритетами розвитку вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на засадах:

1) національної ідеї вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється з патріотизмом;

2) підпорядкування законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас, необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої освіти, пов'язані насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

3) розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі з урахуванням інтеграційних процесів [63].

Згідно з «Білою книгою національної освіти України» [6], забезпечення якості освіти з урахуванням потреб і економіки, і окремих громадян, і суспільства в цілому виступає пріоритетом у діяльності вищої школи, а головним системним чинником освітньої діяльності у ЗВО стає запланований результат, репрезентований у відповідних компетентностях, які має опанувати студент. Це у свою чергу вимагає розв'язання питань щодо зміни і підпорядкування очікуваному результату форм навчання, методик викладання, способів оцінювання якості підготовки не як опанованого набору знань, умінь та навичок з окремих дисциплін, а як системи інтегральних, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей.

Сучасна вітчизняна вища школа, зважаючи на вимоги часу, намагається посилити також практичну спрямованість навчання, підвищити конкурентоздатність майбутнього фахівця. Згідно з дослідженням Р. Кравець, українські ЗВО не залишаються осторонь процесів інтернаціоналізації, розширювати яку спонукає низка факторів, серед яких виокремлюють потребу в отриманні доступу до передових знань, нових можливостей з метою розвитку навичок міжкультурної взаємодії та вибудовування партнерських відносин, потреби у зміцненні громадянського суспільства, підготовці спеціалістів, здатних працювати в умовах глобалізації, підвищенні репутації ЗВО тощо. Серед мотивів – зацікавленість викладачів у вдосконаленні виробничої практики, а студентів – підвищити рівень міжнародної мобільності, отримати гарантію працевлаштування; керівники ЗВО – підвищити конкурентоздатність своїх випускників та репутацію університету на глобальному рівні, тощо. Однак, до основних перешкод здійсненню успішної інтернаціоналізації ЗВО відносять недостатній обсяг інформації, відмінності в організації педагогічного процесу та навчальних планах, але найбільшою перепоною вважають мовний бар'єр [60, с. 18].

Формування мовної особистості в умовах професійного навчання, через яке може бути реалізоване компетентне та ефективне професійне спілкування, має стати основою підготовки майбутнього фахівця. З огляду на це потребує осмислення

такий аспект порушеної проблеми: компетентне спілкування іноземною мовою – важлива передумова конкурентноспроможного випускника морського ЗВО.

Проаналізувавши психолого-педагогічну і соціологічну літературу ми зазначаємо недостатність дослідження питання компетентного спілкування іноземною мовою як важливої передумови конкурентоздатного випускника морського ЗВО. Так, досліджуються підготовка до майбутньої професійної діяльності (Л. Божович, Г. Бокарева, К. Марквардт, А. Маркова, А. Мудрик, Є. Павлютенков, В. Серіков), мотивація навчання і професійного становлення (В. Арнаутов, О. Гребенюк, Н. Сергєєв); теорії цілісної особистості і її розвитку (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Буєва, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн). Суто професійній підготовці майбутніх моряків присвячені окремі роботи, натомість проблематика компетентного спілкування іноземною мовою як важлива передумова конкурентоздатного випускника морського ЗВО ще й досі активно досліджується.

З моменту набуття в Україні чинності прийнятих в м. Маніла 25 червня 2010 року Манільських поправок до додатка до ПДНВ конвенції, Манільських поправок до Кодексу ПДНВ велика увага приділяється забезпеченню компетентності фахівців морського флоту.

У працях багатьох науковців, серед яких А. Андрієнко, В. Байденко, Г. Бєліцька, С. Бондар, О. Бондаревська, Ю. Варданян, О. Вербицький, Д. Гаймс, Н. Грішанова І. Єрмаков, О. Кононко, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Мюлер, О. Овчарук, Дж. Равен, І. Родигіна, Д. Рум'янцева, Т. Сорочан, Л. Сохань, Р. Уайт, Н. Хомський, О. Хуторський, В. Циба, С. Шишов та ін. розкриті різні теоретичні положення компетентнісного підходу, його безпосереднє застосування у професійній підготовці, формуванні комунікативних і мовних компетенцій.

Оскільки фахівець морської галузі повинен підтверджувати свою компетентність, то доречним буде розглянути поняття «компетенція», «компетентність». У словниках компетенція визначається як «добра обізнаність із чим-небудь», «знання, яким володіє особа», а компетентність – «властивість із значенням компетентний, тобто який має достатні знання в якій-небудь галузі, який

з чим-небудь добре обізнаний» «володіння знаннями». Лінгводидакти використовують обидва терміни, але з дещо відмінним значенням. Так, А. Богуш вважає, що «компетенція» використовується в наш час там, де йдеться про навчання й виховання, а «компетентність» – це комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку [122]. Якщо ж розглядати поняття «компетенція», «компетентність» в контексті Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, то компетенції є сумою знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії [42, с. 9], які забезпечують міжособистісне спілкування.

За Н. Хомським, компетенція – знання мови людиною, яка говорить і слухає, компетентність – вживання, або реальне застосуванням мови в конкретних ситуаціях, яке пов'язане з мисленням, реакцією на застосування мови, з навичками тощо, тобто з досвідом самої людини і є актуальним проявом компетенції як «прихованого», потенційного [72]. Згідно з А. Хуторським компетенцією є «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів і є необхідними для того, щоб якісно продуктивно діяти»; а компетентністю є «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмета діяльності» [67]. Нами під «компетентністю» розуміється здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості [15].

У Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року» зазначається, що «знання іноземних мов … є необхідною умовою для мобільних співробітників і сприяння конкурентоспроможності економіки Європейського Союзу» [102].

Науковці (С. Вітвицька, І. Зимня, О. Овчарук, М. Фіцула та ін.) єдині у визнанні головним завданням вищої освіти формування спеціаліста – компетентної особистості, яка володіє не тільки знаннями, високими моральними якостями і є професіоналом, а й вміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи

отримані знання і бере на себе відповідальність за свою діяльність. Отож, випускники вишів повинні продемонструвати у фаховій діяльності такий рівень знань, умінь, навичок, який відповідав би одразу кільком напрямам різноаспектних вимог: академічним, фаховим та міжнародним. Однак, формальне поєднання в освітньо-професійних програмах суто академічної і суто професійної спрямованості призводить до певних проблем, пов'язаних з формуванням змісту освіти – з одного боку, скорочується навчальний час, що необхідний для системного засвоєння навчальних предметів соціально-економічного та природничо-наукового циклу, а, з іншого – студенти, як засвідчує досвід, не отримують належних здатностей професійної роботи під час проходження практики.

На думку деяких дослідників (зокрема, Л. Столяренко, В. Столяренко) серед здібностей як чинників професійної діяльності є такі специфічні, що мають суспільно-історичне походження і забезпечують життя і розвиток у соціальному середовищі. Йдеться про навчальні здібності, які зумовлюють успішність педагогічного процесу, рівень засвоєння людиною знань, умінь і навичок, формування якостей особистості. Відтак, актуалізується потреба в науковому осмисленні не лише проблематики компетентнісної парадигми, а і її контекстності. Зокрема, загострюється такий аспект її дослідження як професійна діяльність фахівців морського флоту на основному етапі їх становлення – в умовах вищої школи.

Слід зазначити, що питання, пов'язані зі змістовним наповненням поняття «професійна діяльність особистості» останнім часом активно досліджуються в межах багатьох наук – філософії, психології, соціології, педагогіки, економіки, юриспруденції, тощо.

Психологічний аналіз професійної діяльності, складання професіограми та психограми виступає предметом дослідження В. Бодрова, В. Гордона, А. Губинського, М. Дмітрієвої, В. Зінченка, А. Карпова, Б. Ломова, В. Пухової, Є. Романової, С. Сотникової, Г. Суходольського, В. Шадрікова та ін. У сучасних вітчизняних наукових дослідженях питання професійної діяльності фахівців, зокрема, морського флоту найбільш системно вивчається М. Бабишеною, Н.

Бобришевою, Г. Варварецькою, С. Волошиновим, О. Гуренковою, О. Дягилевою, М. Євтюхіним, О. Завальнюком, С. Козак, М. Кулаковою, Ю. Павличенко, О. Фроловою та ін.

Однак, ще й досі означений аспект не виступав предметом комплексного дослідження, незважаючи на досить змістовне висвітлення у науковій літературі понять «професійна діяльність», «готовність до професійної діяльності» і «професійна компетентність» у психологічній, педагогічній, інженерній та інших галузях вищої освіти. Бракує єдиного підходу й до трактування поняття «професійна діяльність фахівців морського флоту».

Систематизуємо наукові уявлення про професійну діяльність особистості й конкретизуємо змістове наповнення поняття «професійна діяльність фахівців морського флоту».

Схарактеризуємо більш докладно своєрідність професійної діяльності саме фахівців морського флоту. Аналіз наукових джерел дозволяє констатувати, що проблема професійної діяльності фахівців морського флоту розглядається в ракурсі інших педагогічних явищ. Так, М. Кулакова розглядає готовність до професійної діяльності фахівців у ЗВО [66]; С. Ситнік досліджує підготовку обслуговуючого персоналу морського транспорту; С. Козак [52], Л. Ступіна [116] вивчають процес формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності морських фахівців; О. Фролова [113] розглядає соціокультурну компетенцію як одну з ключових компетенцій у процесі професійної підготовки у морському ЗВО, як складову професійної компетентності судноводіїв.

Для розширення наукових уявлень про професійну діяльність фахівців морського флоту як актуальну педагогічну проблему сьогодення, доречно звернутися до філософських підвалин. Так, довідкові філософські джерела трактують поняття «проблема» (від грецького πρόβλημα – перешкода, труднощі, завдання) як те, що об’єктивно виникає в ході розвитку пізнання питання або цілісний комплекс питань, вирішення яких представляє істотний практичний або теоретичний інтерес [57].

Отож, проблемність полягає, насамперед, у розробці конструктивної педагогічної системи майбутнього спеціаліста під час навчання у вищій школі. За В. Сорочинською, наприклад, це доцільно вбачати у площині наступного:

1. Поєднання в моделі спеціаліста специфічних професійних вимог і їхнє узгодження із загальними особистісними якостями (світоглядна громадянська позиція);

2. Врахування в моделі спеціаліста не лише статичних компонентів (тобто таких якостей особистості, які необхідні представникам усіх спеціальностей впродовж усієї професійної діяльності), але й динамічних, що можуть швидко змінюватись під впливом технологічного оновлення;

3. Організація ефективного управління, що здатне забезпечити морально здорову зацікавленість всіх учасників освітнього процесу в успішному опановуванні обраною спеціальністю [113].

У цілому вищеокреслені проблемні питання, на наш погляд, мають один «загальний знаменник» – недостатньо чітке і загальновизнане уявлення про феномен «професійна діяльність». Визначення феномена пов’язане зі змістовним наповненням його складових – «професія» і «діяльність». У «Словнику іншомовних слів» [109] і «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [5, с. 1177] подається таке тлумачення: «Професія (лат., офіційно зазначене заняття, спеціальність) – рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є для когось джерелом існування; фах, спеціальність, ремесло, кваліфікація», «Професійний – пов’язаний з професією». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» трактує діяльність як застосування своєї праці до чого-небудь, наприклад, праця, дії людей у якій-небудь галузі [12, с. 1530].

Існує більш розгорнута дослідницька позиція (зокрема, Н. Кузьміної), яка вважає, що йдеться про «вид діяльності, що вимагає спеціальних знань, навичок, умінь, фахової освіти, а сформована професія – це об’єктивна реальність, пов’язана з наявністю в суспільстві кваліфікованих спеціалістів, що вміють продуктивно вирішувати певні завдання, розраховані на задоволення потреб суспільства». На думку Е. Зеєра, професією є «форма трудової діяльності, для виконання якої людина

повинна володіти певними знаннями й навичками, мати спеціальні здібності й розвинені професійно важливі якості» [46]. До зазначеного додамо таке: у професіональній економічній освіті поняття професії визначається як вид економічної діяльності, зумовлений суспільним розподілом праці та потребує певних знань, навичок та вмінь. Аналіз доробку В. Лозового, В. Рум'янцева, Л. Анучиної дає підстави стверджувати про певні ознаки такого явища, як професія. По-перше, йдеться про спільноту людей, які займаються вирішенням близьких проблем і мають приблизно однаковий спосіб життя, що визначається єдиною базовою системою цінностей та характеризуються певною самосвідомістю, складом особистості; по-друге, професія є галуззю застосування сил щодо дослідження певного об'єкта дійсності, область, у якій людина виконує свої функції як суб'єкт праці, і яка створює йому умови для існування та розвитку; по-третє, професія є історично само розвиваючою системою, яка змінюється відповідно змін культурно-історичного контексту.

Відтепер є сенс окреслити своєрідність поняття «діяльність». Так, довідкові філософські джерела його трактують як специфічно людську форму активного ставлення до навколишнього світу, зміст котрої складає його доцільна зміна і перетворення; будь-яка діяльність містить мету, засіб, результат і сам процес діяльності, і, отже, невід'ємною характеристикою діяльності є її усвідомленість; за формою діяльність поділяється на духовну і матеріальну, виробничу, трудову і нетрудову. В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко наполягає на тому, що діяльність виступає способом буття людини у світі, її здатністю вносити в дійсність зміни; основними компонентами діяльності виступають суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети і результат діяльності [19, с. 98]. Дійсно, суб'єктом діяльності на морському флоті виступає фахівець відповідної кваліфікації з його потребами якісного виконання своїх функціональних обов'язків; головною ж метою його фахової діяльності є безпечне перевезення вантажів і пасажирів. При цьому засобами реалізації мети є сукупність усіх приладів й технологій на судні і результатом діяльності є вирішення поставленого завдання.

Зауважимо, що професія судноводія або судномеханіка є престижною і перспективною. Аналіз довідкової літератури дав змогу виділити синонімічний ряд терміна «судноводій»: навігатор – штурман – помічник капітана – судновий офіцер. У словнику подається таке визначення поняття «майбутній судноводій» – це майбутній фахівець із судноводіння, основним завданням якого є безпечне ведення судна за необхідним маршрутом [109, с. 197]. На думку В. Смелікової, це поняття треба розширити та уточнити: це − майбутній спеціаліст, який здійснює навігацію судном і управляє діяльністю екіпажу. Отже, майбутній судноводій – це студент, який після закінчення морського ЗВО обійматиме посаду помічника капітана (третього, другого, старшого помічника), який має певний обсяг функціональних обов'язків відповідно до нормативних документів.

Принципової ваги у зазначеному ракурсі набуває визнання, що за основу характеристики будь-якої професійної діяльності доцільним було б визнавати теорію діяльності О. Леонтьєва. Так, згідно з ключовими теоретичними положеннями науковця, доречно розрізняти мету діяльності; компоненти діяльності у вигляді окремих дій; операції як окремі елементи цих дій, психофізіологічні функції [70].

Такий концептуальний підхід сприяє поглибленню наукових уявлень про специфіку фахової діяльності особистості; в контексті нашого дослідницького задуму, йдеться про своєрідність професійної діяльності майбутнього фахівця морської галузі. Не менш важливим, на наш погляд, є взаємозв'язок таких педагогічних явищ як «професійна діяльність» і «професійна компетентність».

Зауважимо, що у працях багатьох науковців вивчається професійна компетентність (В. Аніщенко, С. Батищев, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Михайличенко, Ю. Нагірний, О. Овчарук, О. Романовський, Т. Сущенко, І. Тараненко В. Тюріна, П. Третьяков, А. Хуторськой, Т. Шамова, О. Щербаков, І. Ящук та ін.). Регулюючи зміст професійної освіти на основі вимог професійних стандартів, Національна рамка кваліфікацій розглядає «компетентність» як «здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності та інші

особисті якості» [82]. Науковці трактують компетентність як: єдність теоретичної і практичної готовності особи до здійснення діяльності; загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, набутих у процесі навчання; рівень освіченості, що характеризується здатністю розв'язувати завдання з різних сфер життєдіяльності на базі теоретичних знань (теорій, законів, понять, методів науки); специфічну здатність людини, необхідна для ефективного виконання конкретної діяльності в певній предметній галузі, що передбачає наявність у людини загальних і вузькоспеціалізованих знань, особливих предметних навичок, способів мислення, розуміння відповідальності за свої дії; об'єктивну категорію, яка фіксує суспільно визнаний комплекс знань, умінь, навичок, стосунків тощо певного рівня, які можуть бути застосовувані в широкій сфері діяльності людини, і структуровану сукупність знань, умінь, навичок, можливостей і ставлень, що дають змогу майбутньому фахівцю визначити, тобто ідентифікувати й вирішувати, незалежно від контексту, проблеми, характерні для певного напряму професійної діяльності; сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності; відповідність знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності виконаних ними завдань і вирішення проблем; інтерактивні конструкти, що містять знання, уміння, навички, діяльнісні здібності, досвід й особистісно-мотиваційні компоненти, достатньою мірою адекватні майбутнім професійним діям і формам поведінки, а також гармонійно включені в професійно-значущі ситуації, у контекст майбутньої професії.

Великий тлумачний словник сучасної української мови слово «компетентність» розкриває як: достатні знання в якій-небудь галузі; добра обізнаність з чимось; те, що ґрунтується на знанні; кваліфікованість [12].

Велика сучасна енциклопедія з педагогіки термін «компетентність» трактує як міру відповідності знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності виконуваних ними завдань і розв'язуваних проблем. Компетентність охоплює такі якості, як: ініціатива, співпраця, здатність

працювати в групі, комунікативні здібності, уміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, добирати та використовувати інформацію.

В «Енциклопедії професійної освіти» [72] подано визначення «професійної компетентності» (лат. profession – заявляти своєю справою; лат. competo – добиватися, відповідати, підходити) як інтегральної характеристики ділових чи особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвід, достатні для здійснення мети даного виду діяльності, а також його моральну позицію. Критерієм професійної компетентності виступає суспільне значення результатів праці фахівця, його авторитет у певній сфері знань (діяльності). Зазначається, що професійна компетентність містить не тільки уявлення про кваліфікацію (професійні навички, уміння і знання), а й освоєні соціально-комунікативні та індивідуальні здібності, що забезпечують самостійність професійної діяльності.

Оскільки нині компетентнісна парадигма активно вивчається науковцями, це дозволяє внести певні уточнення у тлумачення ключових понять. Так, за В. Лозовецькою, компетентність фахівця зумовлена особливістю професійної діяльності фахівця і включає професійні знання, уміння і навички, досвід роботи в певній галузі виробництва, соціально-комунікативні та індивідуальні здібності особистості щодо забезпечення самостійності у здійсненні професійної діяльності [72, с. 14].

Інший науковець – Т. Гура, уточнюючи сутність професійної компетентності інженера, небезпідставно вважає, що це цілісна сукупність знань, умінь і навичок, що необхідні для успішного виконання виробничих завдань та функцій, які обумовлені державними та галузевими стандартами; професійна компетентність передбачає також наявність в інженера стратегічного мислення та креативності – «психологічної готовності до активної участі в процесах цього розвитку, в забезпеченні конкурентоспроможності продукції та національної економіки» [22, с. 99].

Уточнимо, що конкурентоздатність – це можливість передбачати, займатися самоосвітою й використовувати всі можливості для розвитку; інтегральна властивість, що характеризується сукупністю особистісних якостей, дозволяють

фахівцеві бути більш успішним на ринку праці порівняно з іншими, мають аналогічну підготовку. Конкурентоздатний фахівець – це така особистість, яка здатна швидко й безболісно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності та форм спілкування за умови збереження позитивного внутрішнього психоенергетичного потенціалу й гармонії.

Згідно з дослідницькою позицією О. Попової, під професійною компетентністю судноводія морського флоту доцільно розуміти інтегральну сукупність мобільних професійно-кваліфікаційних, творчих, соціально-гуманітарних і особистісних компетентностей (якостей) майбутнього капітана, які детермінують його здатність і готовність до професійної діяльності в умовах підвищеної відповідальності та ризику, дають змогу отримувати у фаховій справі результати, які б відповідали вимогам науково-технічного прогресу, сучасних соціокультурних норм і системі аксіологічних орієнтирів суспільства. Професійна діяльність капітанів, штурманів, механіків характеризується дуже складними умовами її здійснення, підвищеним ризиком і величезною відповідальністю. З аналізу професійних якостей майбутніх судноводіїв стає очевидним, що судноводіння – справа лише для тих, хто досягнув найвищого рівня професійної компетентності [101].

Принагідно зауважимо на тому, що феномен «професійна діяльність» досить активно нині вивчається ще й у контексті такого педагогічного явища як «професіоналізм». Так, загальні характеристики цивілізованої особистості, які відповідають цілям, завданням та принципам освіти, які передбачені Законом України «Про вищу освіту», і професійні характеристики становлять основу психологічної моделі професіоналізму. З психологічної точки зору до професійних характеристик доцільно, на думку фахівців, відносити такі основні властивості особистості професіонала:

1) професійну спрямованість, яка є особливістю системи стимулів особистості професіонала на використання власних сил та здібностей в обраній професії. Її характеризують: позитивне ставлення до професії, схвалення її цілей, завдань, наявність потреби присвятити себе їх досягненню та вирішенню; оцінка її

як важливої, такої що відповідає головним особистим спрямуванням та покликанню у житті, виважене відношення до її труднощів; можливості самореалізації та самоствердження;

2) морально-психологічну підготовленість, необхідність якої обумовлена тим, що рішення професійних задач завжди включено в систему етичних відносин, які неприпустимо порушувати в ім'я досягнення суто професійних цілей. Мета не може виправдовувати використання таких засобів, як обман, залякування, грубість, черствість і байдужість;

3) професійно-ділову підготовленість, важливе місце в структурі якої займає професійна майстерність.

Вищезазначене обумовило дослідницьку позицію, зокрема А. Столяренко, за якою професійна майстерність – це професійна підготовленість, представлена сукупністю професійних знань, умінь і навичок, що є у фахівця [46, с. 124-126.].

Відтак, видається за можливе впритул дослідити змістове наповнення поняття «професійна діяльність фахівців морського флоту». Насамперед, зазначимо, що для успішного виконання своїх функцій фахівці морського флоту мають володіти не тільки системою фахових знань, умінь і навичок, але й комплексом професійно важливих особистісних якостей, котрі повинні бути розвинуті до необхідного рівня протягом навчання.

Аналіз наукових праць і рефлексія практики професійної діяльності фахівців морського флоту вказують на необхідність визначення професіонально важливих особистісних якостей для роботи з конкретного фаху і важливість розробки «професійного портрету фахівців» з урахуванням специфіки їх професійної діяльності. Наш досвід переконує в тому, що професійна діяльність фахівців морського транспорту тісно пов'язана з низкою факторів, що вимагають від них передусім високої психофізичної підготовленості. Встановлено, що йдеться про природні умови (зміна погодних та кліматичних умов, зміна часових поясів, бортова та кільова качка); про виробничі умови (шум та вібрація, електромагнітне випромінення, хімічне забруднення повітря, збільшення інтенсивності експлуатації суден); про соціально-психологічні чинники (єдність зони відпочинку та праці,

постійна готовність до виконання професійних обов'язків, монотонність професійної діяльності, дефіцит інформації, групова ізоляція та самотність, зниження рухової активності, сексуальна депривація, необхідність приймати рішення в умовах дефіциту часу, загроза потрапляння в піратський полон) [47].

Дослідники довели, що залежно від організаційного та психологічного змісту, можна виділити три основні режими праці (професійної діяльності) на морі, що характеризуються постійною, швидкою або раптовою їх зміною. А саме: 1) праця у повсякденних умовах, у постійній готовності до екстремальних дій; 2) праця в умовах підвищеної готовності (навчальна, бойова тривога), коли значно зростає відповідальність за виконання службових обов'язків; 3) праця в аварійних ситуаціях, коли на кожного члена екіпажу впливають екстремальні чинники, аварії та зовнішньє середовище [48].

Констатуємо, що найбільш системно професійна діяльність фахівців морських спеціальностей вивчалась М. Кулаковою [66]. За М. Кулаковою, з позиції управлінського підходу підготовка до професійної діяльності фахівців морських спеціальностей – керований освітній процес у морському ЗВО, спрямований на опановування студентами ЗУН певної спеціальності відповідного рівня (шляхом пізнавально-інструментальної сукупності дій викладача та студентів). Ми поділяємо думку про те, що психологічну основу динамічної функціональної структури професійної діяльності фахівця морського флоту у своїй діалектичній єдності складають глибокі фахові знання, високі моральні якості, висока пізнавальна активність та самостійність, професійні здібності і усталений інтерес до професійної діяльності [66].

Нововведення у міжнародне морське законодавство і проведені останнім часом фундаментальні дослідження, що виконано в ракурсі компетентнісного підходу, потребують уточнення змістового наповнення поняття «професійна діяльність фахівців морського флоту».

З метою набуття більш чіткого уявлення про нові обриси, яких набуває саме сучасна професійна діяльність фахівця морського флоту, нами було вивчено і проаналізовано її своєрідність в успішних спеціалістів-практиків. Так, анкетуванням

та інтерв'юванням було охоплено 18 осіб, які є випускниками Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія», надалі ДІ НУ «ОМА» (тобто стаж яких не перевищує п'яти років; вони стабільно працюють у загальновизнаних європейських компаніях; їхнє просування у професії набуло стрімкої позитивної динаміки). З'ясовано, що за критерієм «відповідати» суб'єкт означеної професійної діяльності має володіти принаймні трьома європейськими мовами, бути здатним до «роботи в команді»; за критерієм «добиватися» – бути готовим до «швидкоплинних змін», яких вимагають нестандартні виробничі ситуації (що перетворюють, за О. Леонтьєвим, «предмет діяльності в об'єкт, на який вона спрямована») [70]; за критерієм «засіб реалізації мети» – здатність до вмілого виконання фахових операцій (тобто доведення професійних умінь до рівня автоматизованості); за критерієм «результат професійної діяльності» – готовність досягати успішності (виявом якої, зокрема, можна розцінювати, з одного боку, матеріальну винагороду, а, з іншого – потребу в постійному професійному самовдосконаленні).

Відтак, з урахуванням вищезазначеного, у нашому розумінні доцільно трактувати «професійну діяльність фахівців морського флоту» як такий вид діяльності, підготовка до якої відбувається на відповідному рівні під час вмотивованого освітнього процесу у морському ЗВО, спрямованому на опановування студентами ЗВО морського транспорту умінь професійного спрямування (шляхом пізнавально-інструментальної сукупності дій викладача та студентів). Кінцевою метою такого процесу доцільно розцінювати сформованість системи професійних знань, умінь і навичок, а підсумковим результатом –високий рівень готовності особистості фахівця до виконання професійної ролі в різних професійних умовах і на різних фахових рівнях.

Зокрема, рівень готовності підтверджує державна атестація знань з переліку навчальних дисциплін з циклу професійної та практичної підготовки відповідного професійного спрямування і системи компетентностей, що визначені Кодексом ПДНВ з Манільськими поправками 2010 року (розділи А-II/1, А-II/2, А-II/3, А-II/4, А-II/5 для професійного спрямування «СВ»; розділи А-III/1, А-III/2, А-III/3 А-III/4,

A-III/5 для «ЕСЕУ», додатково інші розділи з глави IV для «СВ»; глави III для «ЕСЕУ», а також глави IV, V, VI для «СВ» і «ЕСЕУ» в тих їх частинах, що стосуються умінь професійного спілкування іноземною мовою) [75]; кваліфікаційною характеристикою особи командного складу морського судна з «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 67. Водний транспорт» [40]; «Галузевим стандартом вищої освіти України» [40], Стандартом вищої освіти України (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 27 «Транспорт», спеціальність 271 «Річковий та морський транспорт») [115], тощо.

Численні дані доводять, що майбутні фахівці морського флоту дуже гостро потребують достатнього й високого рівнів сформованості умінь професійного іншомовного спілкування в усній та письмовій формах (рівень B2 для випускників бакалаврату), що зумовлено особливостями професії та вимогами роботодавців. Іноземна мова (англійська як офіційна мова спілкування на морі) є головним засобом професійної комунікації моряків, що працюють у складі багатонаціональних екіпажів. Серед чинників, які загрожують безпеці та спричиняють нещасні випадки на морі значне місце посідають уміння конструктивного спілкування персоналу суден при виконанні своїх посадових обов'язків як на рівні експлуатації (офіцерський склад екіпажів суден), так і на рівні управління (капітан, старший механік). Отже, деталізація сутності професійного спілкування іноземною мовою виступає важливим параметром започаткованого дослідження.

1.2 Характеристика мовленнєвих умінь професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту

Для виконанню своїх основних професійних функцій на судні моряки мають володіти не тільки якісними знаннями, а й бути здатними самостійно вирішувати складні професійно-виробничі та наукові завдання, а також вільно орієнтуватися в іншомовному суспільстві. Згідно з кваліфікаційними характеристиками [23]

володіння іноземною мовою відноситься до однієї з найбільш важливих рис майбутніх фахівців морської галузі.

Зроблений аналіз матеріалів Міжнародної конференції з питань викладання морської англійської мови (IMLA-IMEC) засвідчив значний внесок передусім західноєвропейських ЗВО у викладання так званої «морської англійської мови», термінологічне означення якої потребує роз'яснення в межах наукового дослідження, що триває. Так, на думку дослідників (T. Hutchinson і A. Waters), основою англійської мови для спеціальних цілей (не лише морської) є відповідь на запитання, для чого необхідне вивчення іноземної мови саме цим студентам: з-поміж мовних характеристик відзначають як постійні (відповідають певним потребам студентів; за своїм змістом належать до певної дисципліни, роду занять або діяльності; орієнтуються на мову, характерну для такої діяльності в синтаксичному, лексичному, дискурсивному чи семантичному планах, а також на аналіз власне дискурсу, фокусуються на мові (граматиці, лексиці, регістрі), навичках і вміннях, дискурсі та жанрах, властивих певній діяльності), так і змінні (може обмежуватися лише тими навичками, які передбачаються для засвоєння (тільки читання чи письмо); навчання може відбуватися поза якоюсь заздалегідь визначеною методикою; пов'язана або будується з урахуванням конкретної дисципліни чи спеціальності; у різних освітніх ситуаціях можливе застосування методів навчання, що відрізняються від таких, які використовуються у процесі навчання загальновживаної англійської мови; здебільшого призначена для вивчення дорослими категоріями студентів або в професійних ЗВО, або в ситуаціях професійного спілкування; розрахована на здобувачів вищої освіти з досконалим знанням мови; у більшості випадків англійська мова для спеціальних цілей припускає наявність базових знань системи мови, водночас може застосовуватись і серед тих, хто тільки розпочинає вивчення іноземної мови) [84].

На нашу думку, найбільш прийнятною є класифікація P. Robinson: професійно орієнтована англійська мова (English for Specific Purposes), для навчальних/академічних цілей (English for Academic Purposes) і для професійних цілей (English for Occupational Purposes) [81]. Випускник морського вишу має

компетентно застосовувати морську англійську мову при виконанні службових обов'язків, для забезпечення безпеки судна, екіпажу і навколишнього середовища. За аналогією назвемо морську англійську мову English for Marine Purposes (EMP). Фахівці в області EMP (A. Glover, Johnson, D. Kalogjera, B. Pritchard, P. Strevens, P. Trenkner, F. Weeks), вважають, що з лінгвістичної точки зору, вона являє певний різновид професійно орієнтованої англійської мови, спеціально дібраної і затвердженої морським товариством і настійно рекомендованої для використання морякам, для досягнення ефективної комунікації на борту судна в повсякденному житті, при спілкуванні між судами і береговими станціями.

На думку C. Cole, B. Pritchard, P. Trenkner, це свого роду комплекс реалізацій англійської мови, який: а) відноситься до певного морського оточення/фону (в процесі судноводіння, при вирішенні ситуацій небезпечного зближення суден, запитах про швартування або відшвартування судна і т. п.); б) використовується в певному контексті/ ситуаціях (на борту судна, в порту; на березі в доці і т. д.); в) припускає участь представників певних суднових/берегових мовних співтовариств; г) використовується в ситуаціях, пов'язаних з різними обставинами роботи в морі; коли на успішність комунікації впливають різні чинники (при отриманні/відправці радіотелефонних повідомлень, усній взаємодії рульовій рубці і т. д.); д) використовується та формується за певних соціолінгвістичних обставин (специфічна взаємодія між тим, хто слухає, і мовцем при забезпеченні радіотелефонних переговорів, яка часто здійснюється в умова стресу або навіть паніки) [73].

У нашому дослідженні ми базуємося на визначенні морської англійської мови P. Trenkner, який вважає, що це є всі ті методи англійської мови, які використовуючись як інструмент забезпечення комунікації міжнародної морського співтовариства, забезпечують безпеку судноводіння і сприяють всебічному розвитку морської галузі [85]. Звідси й необхідність досконалого опанування певною професійною термінологією, отримання різнопланових фахових знань студентами морського ЗВО. Іноземна мова має сприяти посиленню конкурентоздатності, озброїти основами продуктивного мислення, професійно спрямованими знаннями на рівні компетентного володіння, психологічно підготувати до здійснення ефективної

комунікації у майбутньому професійному середовищі. Іноземна мова має значний вплив на формування компетентного сучасного фахівця морського транспорту, становлення якого протікає у сфері його особистісного розвитку, міжособистісної комунікації та діяльності [21]. Оскільки іноземна мова на сьогодні є одним із важливих засобів професійного спілкування фахівців морського профілю і практична морська англійська мова є досить специфічною, подальшої уваги потребує вивчення особливостей викладання іноземної мови у морських ЗВО.

Вважаємо за потрібне враховувати, що згідно з Законом України про Вищу освіту [45] перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю. Термінологічним інструментарієм Національної рамки кваліфікацій зазначається, що когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів) уміння є здатностями застосовувати знання для виконання завдань, розв'язання задач і проблем. Важливим для нашого наукового доробку є визначення комунікації як взаємозв'язку суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності [44]. Так, налагоджуючи ефективну взаємодію сфери освітніх послуг та ринку праці Національна рамка кваліфікацій на шостому рівні до рис комунікації зараховує донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності, здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію [44]. Опис шостого кваліфікаційного рівня наведено у додатку (див. Додаток А).

Для конкурентоздатності на світовому ринку праці українським морякам необхідне володіння англійською мовою на рівні «незалежного користувача», який може: 1) розуміти основні ідеї тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, у тому числі й технічні (спеціалізовані) дискусії за своїм фахом; 2) нормально спілкуватися з носіями мови з таким ступенем швидкості та спонтанності, який не завдає труднощів жодній зі сторін і 3) чітко, детально висловлюватись на широке

коло тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти.

Дослідники О. Винославська, Н. Андрійченко, О. Левченко, О. Холковський наголошують на тому, що в сучасних дослідження у галузі професійної підготовки серед ключових компетенцій майбутніх фахівців морських та інших спеціальностей значна роль відводиться саме інтерактивним умінням, від яких залежить не лише вміння спілкуватися рідною та іноземними мовами у міжнародному екіпажі, а ще й уміння взаємодіяти з людьми, розв'язувати професійні завдання, виконувати різні соціальні ролі. Комунікативна компетентність характеризується умінням слухати, сприймати і відтворювати інформацію; вести діалог; брати участь у дискусіях; вести переговори; переконувати і відстоювати свою точку зору, спілкуватися. Комунікативна компетентність як знання норм і правил спілкування, опанування його технологією є складовою комунікативного потенціалу особистості.

Отже, готовність студентів до компетентного спілкування іноземною мовою потребує спеціального і поглибленого вивчення з огляду на формування випускників ЗВО морського транспорту як професійно компетентних, а відтак, конкурентоздатних фахівців.

Проаналізуємо сучасний стан і визначимо специфіку формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО.

Зазначимо, що згідно з Програмою з англійської мови для професійного спілкування, рекомендовано Міністерством освіти і науки України, мінімально прийнятний рівень володіння мовою для бакалавра є B2 (Незалежний користувач), «критерії» для якого базуються на дескрипторах, запропонованих Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, вимогах до випускників, конкретних посадових інструкціях. Для отримання ступеня бакалавра, разом з усіма іншими професійними вміннями, студент повинен бути здатним ефективно спілкуватися англійською мовою у професійному середовищі (на судні, в компанії, у порту, на березі в колі співробітників з професійних питань, тощо), щоб:

- обговорювати навчальні та пов'язані зі спеціалізацією питання, для того щоб досягти порозуміння зі співрозмовником;

- готувати публічні виступи з низки галузевих питань, застосовуючи відповідні засоби вербальної комунікації та адекватні форми ведення дискусій і дебатів;
- знаходити нову текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію, що міститься в англомовних галузевих матеріалах (як у друкованому, так і в електронному вигляді), користуючись відповідними пошуковими методами і термінологією;
- аналізувати англомовні джерела інформації для отримання даних, що є необхідними для виконання професійних завдань та прийняття професійних рішень;
- писати професійні тексти і документи англійською мовою з низки галузевих питань;
- писати ділові та професійні листи, демонструючи міжкультурне розуміння та попередні знання у конкретному професійному контексті;
- перекладати англомовні професійні тексти на рідну мову, користуючись двомовними термінологічними словниками, електронними словниками та програмним забезпеченням перекладацького спрямування.

Розвиток комунікативної компетенції відбувається відповідно до здатності студентів навчатися, їх предметних знань і попереднього досвіду і здійснюється в межах ситуативного фахового контексту, пов’язаного з навчанням і спеціалізацією. Мовленнєві вміння як важливий складник лінгвістичної компетенції включені до загальних цілей навчання. Попри те, що вони перелічені окремо, мовленнєві вміння розвиваються в інтегрований спосіб. Вміння професійного спілкування іноземною мовою визначаються й інтегруються відповідно до мовної поведінки, яка є специфічною для сфер і ситуацій, пов’язаних із навчанням та спеціалізацією. Незалежно від того, в якій послідовності такі вміння формуються у майбутніх фахівців (на першому чи на четвертому курсі навчання бакалаврів), пріоритет надається тим, які є важливішими в конкретній професійній ситуації. Так, наприклад, уміння робити презентації містить усі чотири групи мовленнєвих умінь. У цьому випадку вміння говорити має пріоритет над вміннями слухати, читати й

писати. Проте, коли йдеться про листування, вміння читати й писати набуває першочергового значення.

Оскільки уміння професійного спілкування іноземною мовою є складовою комплексу професійних умінь, якими має оволодіти студент за результатами навчання майбутньому фаху, доречним є розглядати їх як особистісно-професійну якість студента. До того ж, оскільки професійна діяльність майбутніх фахівців морського транспорту, як це було вже визначено, тісно й нерозривно пов'язана зі спілкуванням іноземною мовою при виконанні професійних обо'язків у складі багатонаціональних екіпажів суден, вважатимемо уміння професійного спілкування іноземною мовою домінуючою особистісно-професійною якістю студента та напрямок діяльності морського ЗВО, діяльність якого спрямована на забезпечення відповідної якості підготовки студентів.

Відтак вважаємо необхідним розглядати особливості умінь професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту з позиції особистісно-орієнтованого і професійно-орієнтованого підходів.

Особистісний або особистісно-орієнтований підхід як найважливіший принцип психолого-педагогічної науки передбачає створення активного освітнього середовища та обліку своєрідності індивідуальності в розвитку і саморозвитку. Теоретиком особистісного підходу визнаного відомого психолога С. Рубінштейна. На думку іншого психолога К. Платонова, особистісний підхід є індивідуальним підходом до людини як до особистості з розумінням її як системи, що визначає всі інші психічні явища [96].

Особистісно-орієнтований підхід є предметом дослідження і практичного пошуку педагогів-новаторів (І. Волкова, Є. Ільїна, С. Лисенкової, В. Шаталова та ін.). Психологічні засади проблеми вивчаються у працях Ю. Бабанського, О. Біляєва, І. Лернера, М. Махмутова, Г. Щукіної. Досить докладно проблематика саме особистісно-орієнтованого навчання обговорюється в роботах методологічного характеру Ш. Амонашвілі, В. Серікова, І. Якиманскої та ін.

Зазначимо, що згідно з С. Гончаренком особистісний підхід являє собою ставлення педагога до студента як до особистості, як до самосвідомого

відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Цим підходом, як базовою ціннісною орієнтацією педагога, визначено його позицію у взаємодії з кожним студентом і колективом. На думку К. Роджерс, А. Маслоу, Р. Мей, В. Франкль, повноцінне виховання можливе лише в тому випадку, коли заклад освіти слугуватиме лабораторією для відкриття унікального «Я» кожного студента. Освітнім підходом передбачається допомога студентові в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, в здійсненні особистісно значущих і суспільно прийнятних самовизначення, самореалізації та самоутвердження.

За Ю. Ніколаєнко, з позиції особистісно-орієнтованого підходу готовність до професійного спілкування в іншомовному середовищі являє собою складне особистісне утворення, що сприяє налагодженню контактів, необхідних для професійної самореалізації, в умовах нерідного мовного соціуму. Готовність до професійного спілкування в іншомовному середовищі включає три взаємозалежних і взаємопов'язаних компоненти – мотиваційний (сукупність мотивів, якими керуються комуніканти, ставлення до професійного іншомовного спілкування і спрямованість особистості на взаємодію), операційний (професійна комунікативна мовленнєва компетентність) і нормативно-рефлексивний (здатність до нормативної регуляції комунікантами своїх дій і до оцінювання своєї комунікативної поведінки) [84].

Результати наукових розвідок учених в означеному ракурсі виявили можливість підвищення ефективності реалізації особистісно-орієнтованого підходу завдяки створенню особистісно-орієнтованого середовища, забезпеченню внутрішньої професійно-значущої мотивації вивчення дисциплін гуманітарного циклу, урізноманітненню навчальних форм занять, створенню ситуацій успіху і врахуванню індивідуальних особливостей студента. Такі умови забезпечуватимуть формування вмінь на основі особистісно-орієнтованого підходу: пояснювати, аналізувати, узагальнювати й критично оцінювати, досліджувати, самостійно здобувати інформацію з потрібної теми; вміти аргументовано, на основі фактів, відстоювати власні погляди, брати участь у дискусіях, «круглих столах»,

конференціях, виявляти розбіжності в позиціях, критично ставитись до інформації. Такі технології, як роботи над навчальним проектом, колективне творче виховання, тобто формування особистості в процесі роботи на користь інших людей; в організації певного способу життя колективу, де все грунтується на засадах моральності та соціальної творчості, «Створення ситуації успіху» усвідомлення ситуації успіху самим студентом, розуміння її значимості виникає у суб'єкта після здолання своєї боязливості, невміння, незнання, психологічного утиску та інших видів труднощів [83] є можливими варіантами реалізації особистісно-орієнтованого підходу у освітньому процесі.

Професійно-орієнтоване навчання – це навчання, засноване на врахуванні потреб студентів у вивченні іноземної мови, що диктуються особливостями майбутньої професії або спеціальності. Термін «професійно-орієнтоване навчання» вживається для позначення процесу викладання іноземної мови в немовному виші, орієнтованого на читання літератури за фахом, вивчення професійної лексики й термінології, а останнім часом і на спілкування у сфері професійної діяльності. Сутність професійно-орієнтованого навчання в царині іноземної мови полягає в поєднанні мовного навчання зі спеціальними дисциплінами з метою отримання студентом додаткових професійних знань і формування професійно значущих якостей особистості. Підготовка фахівців у вишах полягає в формуванні таких комунікативних умінь, які б уможливили налагоджування й підтримування професійних контактів іноземною мовою в різних сферах і ситуаціях. Сфера спілкування при цьому розглядається як сукупність однорідних комунікативних ситуацій, що характеризуються однотипністю мовленнєвого стимулу, відносинами між комунікантами й обстановкою спілкування.

Зауважимо, що якщо роботи 60-80-х років XX ст. орієнтовані на підготовку спеціаліста, який працює з друкованими джерелами, присвячені в основному лексичному й граматичному аспектам мови спеціальності (І. Берман, З. Бурова, В. Бухбіндер) і навчанню читання за фахом (А. Вейзе, Т. Дридзе, З. Кличнікова, О. Кузьменко, Г. Рогова, С. Фоломкіна), то розширення міжнародних професійних

контактів вимагає від майбутніх фахівців володіння уміннями усного професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою.

Випускники морських ЗВО повинні бути «компетентними користувачами морської англійської мови». Це потребує від майбутніх фахівців якісних знань англійської мови, основаних на врахуванні потреб студентів в іноземній мові, які диктуються особливостями професії. Провідним завданням є не просто «навчити студентів користуватися іноземною мовою як засобом спілкування в усіх видах мовленнєвої діяльності в різноманітних ситуаціях», а використовувати іноземну мову в усіх видах мовленнєвої діяльності в ситуаціях професійної діяльності, оскільки й «ефективність навчання безпосередньо залежить від ступеня наближення процесу передачі знань, формування навичок і вмінь до реальних умов їх практичного застосування».

М. Добровольська, О. Левченко стверджують, що морські виші мають підготувати студентів до ефективного професійно орієнтованого спілкування англійською мовою. За M. Saglian, K. Sheppard, J. A. Willis навчання має бути змістовно орієнтованим, а С. Ніколаєва, S. Cotterall, L. Dickinson вважають, що найбільш ефективною є така структура навчання, коли студент працює індивідуально та самостійно з автентичними матеріалами в автентичних для його подальшої діяльності умовах.

Перше оцінювання мовленнєвих умінь студентів з метою відбору їх для проходження практики на судні відбувається як в усній (під час співбесіди у крюінговій компанії), так і в письмовій формах (при заповненні анкет на працевлаштування і виконанні професійних тестів), отже найпоказовішою є продуктивна мовленнєва діяльність (говоріння і письмо).

Хоча Конвенція ПДНВ вимагає використання стандартних фраз для спілкування на морі, направлених на спрощення і уніфікацію обміну на морі, студентів необхідно навчати усіх форм спілкування, враховуючи розмовні, загальновживані, оскільки професійна діяльність відбувається і на березі. Виконання комунікаційних завдань, які наближують до реальних життєвих ситуацій, має сприяти зацікавленості до навчання професійного спілкування іноземною мовою.

Останнім часом процес навчання морської англійської мови поступово переорієнтовується з граматико-перекладного методу на комунікаційний. Серед сучасних методичних систем: свідомо-практичного підходу (В. Плахотник), комунікативно-функціонального (Т. Сірик), інтенсивного методу (Н. Скляренко), комунікативно-діяльнісного (О. Вишневський), комунікативно-особистісного (Л. Биркун) та системно-комунікативного підходу (Р. Мартинова), морські ЗВО України обрали провідним комунікативний. Базовий Міжнародний модельний курс 3.17 з англійської мови для моряків, покладений в основу освітніх програм з англійської мови, ґрунтується на принципових положеннях комунікативного навчання. Іншомовну комунікативну компетенцію студентів ЗВО морського транспорту на засадах комунікативного, контекстного й особистісно-орієнтованого підходів досліджувала і запропонувала технологію формування компетенції в процесі навчання іноземної мови на принципі рольової перспективи С. Козак. Дозований характер розвитку вмінь, інтегрованість продуктивних і рецептивних умінь, обов'язковість розвитку підпорядкованих говорінню і письму навичок, поетапність розвитку умінь (контрольований, напівконтрольований, самостіний етапи), нестандартний характер комунікативних завдань, інтерактивний характер комунікативного навчання, врахування взаємовдосконалюючого характеру відношення продуктивних умінь говоріння до умінь письма та навпаки є основами комунікативного підходу до навчання продуктивних умінь (говоріння і письма) на заняттях з англійської мови в Херсонській державній морській академії.

Навчаючись професійного спілкування іноземною мовою, студенти морських ЗВО мають отримувати загальновживані і практичні професійно-орієнтовані знання. Серед досліджених підходів до навчання професійного спілкування іноземною мовою студентів морських ЗВО комунікативний підхід є таким, що найбільш повно відповідає вимогам Болонського процесу.

Фахова іншомовна підготовка майбутніх фахівців морської галузі має певні ознаки. Так, наприклад, зважаючи на міжнародний характер морської галузі, фахівці морського транспорту мають використовувати, щонайменш, елементарний

словниковий запас англійської мови, звертаючи особливу увагу на морську термінологію і ситуації, тощо. Навчаючи морської англійської мови необхідно враховувати її лінгвістичні характеристики, властиві морському дискурсу/тексту і комунікації, переважно типову і найбільш частотну технічну термінологію і певні граматичні конструкції, тому згідно з C. Cole, B. Pritchard, P. Trenkner морська англійська мова викликає потребу до введення групового навчання, коли викладачі англійської мови й спеціальних дисциплін працюють разом. В. Кудрявцева зазначає, що «освітній процес у морському ЗВО повинен будуватися з урахуванням гендерної специфіки маскулінної групи, що, безсумнівно, підвищить його якість» [63].

До того ж, говорячи про мовну особистість, погоджуємось з думкою А. Богуш: «Під мовною особистістю розуміємо високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [7].

Зауважимо, що в процесі теоретичної професійної підготовки викладання деяких дисциплін або змістових блоків дисциплін у морських вишах відбувається іноземною мовою за ініціативи викладачів і відповідно заохочується на рівні вишів (нормами часу для планування та обліку методичної роботи передбачено двогодинна замість однієї підготовка до лекції / лабораторного / практичного / семінарського / індивідуального заняття іноземною мовою на 1 годину заняття). Капітани, вахтові помічники капітана, механіки (в минулому чи практикуючі) у педагогічному процесі застосовують як державну (українську), так і англійську мову. Однак, дисципліни з циклу професійної і практичної підготовки (за винятком іноземної мови) у морських вишах викладаються переважно державною мовою. Відтак формування професійних умінь у студентів-бакалаврів засобами іноземної мови залишається актуальним, а одним зі шляхів збагачення фахового потенціалу в умовах вишу, на нашу думку, виступає системне формування у студентів умінь

професійного спілкування іноземною мовою у процесі засвоєння саме нормативних навчальних дисциплін.

Як зазначається у Концепції розвитку освітньо-наукової діяльності Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (ДІ НУ «ОМА») до завдань і принципів діяльності цього інституту належать інтенсифікація освітнього процесу шляхом широкого зменшення частки репродуктивної складової та супровід професійної підготовки гуманітарною шляхом розробки програм вивчення спеціальних і гуманітарних наук з метою забезпечення синтезу технічної та гуманітарної культури. Сприяння набуттю студентами комунікативної компетентності іноземною мовою на необхідному і достатньому рівні, запровадження міжнародних стандартів викладання іноземних мов і вимог до комунікативної компетентності випускників, впровадження європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців морського флоту, тощо є варіантами шляхів і способів їх реалізації [33].

Проаналізувавши Галузевий стандарт вищої освіти «Морський та річковий транспорт» дійшли висновку, що на кожному курсі підготовки бакалаврів є дисципліни з циклу професійної та практичної підготовки, фаховий потенціал яких може бути збагачено засобами іноземної мови. Сегмент професійних дисциплін з підготовки бакалаврів судноводіння і суднової енергетики й обсяг навчальних годин, відведених на його засвоєння, досить значні, звідси вбачається можливість збагачення їх фахового потенціалу за допомогою англійської мови професійного спрямування.

Згідно з освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра для морського та річкового транспорту [45] навчальні дисципліни «Англійська мова» як обов’язкова (нормативна) з циклу гуманітарної підготовки й «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» як обов’язкова (нормативна) з циклу професійної підготовки включено в навчальні плани підготовки фахівців у галузі судноводіння і суднової енергетики.

На нашу думку, можливо підвищувати рівень професійних знань іноземної мови за рахунок аудиторної роботи з курсу «Англійська мова» (перенесення частки в площину індивідуально-творчих, інтерактивних форм, тощо). Зазначимо, що в морських вишах студенти отримують знання з іноземної мови на заняттях з «Англійської мови» (цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки) і «Англійської мови (за професійним спрямуванням)» (цикл професійної та практичної підготовки). Першим етапом освітнього процесу у морських вишах, в якому саме іноземна мова займає центральне місце, є навчання фахової морської англійської на заняттях з дисципліни «Англійська мова», так званої «загальної морської англійської» (“General Maritime English”), метафорично кажучи «підсоленої» (“salted”) або «моренованої» від слова «море» (“marinated”), у загальному морському контексті [154, с. 6-7]. У Модельному (типовому) курсі (МК) IMO 3.17 «Морська англійська мова» зазначається, що основна мета навчання загальної морської англійської мови полягає у навчанні мові за допомогою, наприклад, ситуацій з професійної діяльності на морі. Також робиться акцент, що для ефективної підготовки майбутніх фахівців необхідно приділяти значну увагу доступності кваліфікованих викладачів як англійської мови, так і професійних дисциплін.

Звертаємо увагу, що вивчення дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» становить собою другий етап навчання морської англійської, специфічної для різних професійних спрямувань (“Specialized Maritime English”). За вимогами МК 3.17 «мова зі свого центрального місця переміщується в позицію посередника і виступає способом реалізації певних питань у процесі фахової підготовки. Загальною метою навчання тут стає досягнення ефективної комунікативної компетентності з конкретних морських обов’язків шляхом застосування англійської мови у ситуаціях, зазначених у «головному розділі 2» (core section 2) відповідно до різних посад моряків або обов’язків, чиї комунікативні компетенції щодо англійської мови чітко визначені в ПДНВ конвенції. Це наступні розділи:

- Частина 2.1: Спеціалізована морська англійська мова для вахтових помічників капітана суден валовою місткістю 500 одиниць або більше (Part 2.1: Specialized Maritime English for officers in charge of a navigational watch on ships of 500 gross tonnage or more);

- Частина 2.2: Спеціалізована морська англійська мова для вахтових механіків суден з машинним відділенням, що обслуговується традиційно або періодично не обслуговується (Part 2.2: Specialized Maritime English for officers in charge of an engineering watch in a manned engine-room or designated duty engineers in a periodically unmanned engine-room);

- Частина 2.3: Спеціалізована морська англійська мова для електромеханіків (Part 2.3: Specialized Maritime English for Electro-Technical Officers);

- Частина 2.4: Спеціалізована морська англійська мова для осіб рядового складу, які входять до складу ходової навігаційної вахти (Part 2.4: Specialized Maritime English for ratings forming part of a navigational watch);

- Частина 2.5: Спеціалізована морська англійська для радіостанцій ГМССБ (Part 2.5: Specialized Maritime English for GMDSS radio operators);

- Частина 2.6: Спеціалізована морська англійська для персоналу пасажирських суден (Part 2.6: Specialized Maritime English for personnel providing direct service to passengers in passenger spaces on passenger ships).

Після того, як незалежна Україна вступила в ІМО і була внесена у так званий «Білий лист» цієї організації, всі організації, відповідальні за підготовку фахівців морського флоту, керуються відповідними документами ІМО, у тому числі: Конвенції ПДНВ–78/95 (з поправками), Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 року, Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року, Міжнародний кодекс з управління безпечною експлуатацією суден і запобіганням забрудненню й інші нормативно-правові документи із забезпечення безпеки мореплавання, захисту навколишнього середовища й охорони праці на морському транспорті. Хоч ІМО і не пропонує типового курсу англійської мови окремо для майбутніх судноводіїв і суднових механіків, однак під час складання навчальних програм обов'язково враховується чинний МК ІМО 3.17 «Морська

англійська мова», який має загальне призначення, містить основні положення й вимоги для формування умінь професійного спілкування іноземною мовою фахівців різних морських спеціальностей на загальноприйнятих умовах) [154].

Спостереження за організацією освітнього процесу засвідчили, що під час проведення навчальних занять викладачі не завжди належними чином використовують потенціал проблемних та інтерактивних методів навчання для відпрацювання у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою, а саме аргументовати свою точку зору, налаштовуватися на партнера під час ведення діалогу. За Н. Демиденко, викладач англійської мови розробляє методи і технології окремо від інструктора-професіонала, але постійно працює в контакті з ним. Цей алгоритм полегшує подальший процес набуття професійних знань, умінь і навичок.

Щоб відповідати вимогам і рекомендаціям конвенції ПДНВ–78/95, як мовний так і морський аспекти МК ІМО 3.17 «Морська англійська мова» чітко викладені з різними рівнями знань і мовних комунікативних умінь, і передбачає, зокрема, розвиток комунікативних умінь: аудіювання, говоріння, читання, письмо.

Метою і призначенням програм є виконання вимог до підготовки вахтового помічника капітана або вахтового механіка (залежно від спеціалізації) і отримання необхідних навичок у спілкуванні англійською мовою на борту судна і в змішаних екіпажах відповідно кодексу ПДНВ (таблиця А-II/1 для «СВ»; таблиця А-III/1 для «ЕСЕУ», додатково глави II, IV для «СВ»; глава III для «ЕСЕУ», глави IV, V, VI для «СВ» і «ЕСЕУ» в тих їх частинах, що стосуються умінь професійного спілкування іноземною мовою), ОПП і навчального плану підготовки бакалаврів судноводіння і суднової енергетики.

Програми відповідають МК ІМО 3.17, також показують рівень знань і умінь, які мають бути одержані внаслідок їх виконання.

Навчальні дисципліни забезпечують набуття перелічених нижче компетентностей та досягнення компетентностей. Деталізуємо їх:

1. Інтегральна компетентність: здатність застосовувати англійську мову при розв’язанні складних спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері судноплавства (судноводії), суднової інженерії (судномеханіки), що передбачає

застосування теорій і методів наук про устрій судна, експлуатацію та ремонт засобів транспорту, управління ресурсами (судноводії і судномеханіки), навігацію (судноводії), механічну інженерію (судномеханіки).

2. Загальні компетентності:

- здатність використовувати й розуміти SMCP IMO й англійську мову у письмовій та усній формі, у тому числі при виконанні професійних обов'язків у складі екіпажу, члени якого розмовляють різними мовами;

- здатність працювати автономно;

- здатність до подальшого навчання протягом життя, постійно підвищуючи рівень володіння англійською мовою.

3. Спеціальні (фахові) компетентності:

- достатнє знання англійської мови, що дозволяє особі командного складу загалом використовувати англійську мову у письмовій та усній формі, й зокрема, вміло і плідно використовувати карти, інші навігаційні і технічні посібники, розуміти метеорологічну інформацію та повідомлення стосовно безпеки та експлуатації судна, підтримувати зв'язок з іншими суднами, береговими станціями та центрами СРС, а також виконувати обов'язки особи командного складу екіпажу, члени якого розмовляють різними мовами, зокрема здатність використовувати та розуміти SMCP IMO;

- здатність збирати англомовну інформацію та інтерпретувати її англійською мовою для розв'язання складних професійних задач у сфері судноводіння і морської інженерії;

- уміння за допомогою англійської мови обґрунтовувати власну точку зору та висновки, використовуючи основні теорії та концепції у сфері судноплавства і морської інженерії;

- здатність до аналізу та прогнозування англійською мовою процесів і технічного стану суднових конструкцій та обладнання в умовах неповної або обмеженої інформації;

- здатність за допомогою англійської мови передавати та одержувати професійну інформацію, ідеї, проблеми та їх рішення, а також передавати власний

досвід при спілкуванні англійською мовою з фахівцями та нефахівцями у сфері суднової інженерії.

Комунікація при цьому являє собою чітку і зрозумілу організацію монологічного та діалогічного мовлення, використання англійської мови в усній та письмовій формі.

Автономність та відповідальність:

- незалежне від обставин і відповідальне компетентнісне застосування набутих знань, навичок та вмінь з англійської мови на практиці, безпосередньо при виконанні посадових обов'язків, професійної діяльності і в соціально-побутовому спілкуванні;

- здатність подальшого самостійного набуття компетенцій упродовж виконання професійних і соціально-побутових завдань з метою збагачення відповідальної професійної компетентності.

Якщо аналізовувати практику, то актуальним є спілкування майбутніх фахівців морського транспорту англійською мовою для морських і загальних цілей, а саме чітку та зрозумілу організацію монологічного та діалогічного мовлення з використанням англійської мови професійного спрямування в усній та письмовій формі, а також розвинути навички дослідження, необхідні для продовження самостійного навчання в морі.

Проведене опитування студентів виявило найбільш типову ситуацію, коли студенти хочуть володіти уміннями спілкування іноземною мовою, проте переважно не мають намір докладати значні зусилля для опановування такими уміннями. Водночас у цілому розуміють важливість отримання вищої освіти і вивчення англійської мови, зовнішні мотиви до чого, в більшій мірі, диктуються їх бажанням працювати під іноземним прапором з метою отримання більшої заробітної плати. Один із варіантів вирішення та вдосконалення існуючої ситуації ми вбачаємо в демонстрації та збільшенні практики спілкування на іноземній мові в межах навчальних дисциплін професійного спрямування.

Вибір сфер, до діяльності в яких мають бути залучені студенти морських ЗВО, має вагоме значення для подальшого відбору ситуацій, цілей та завдань спілкування.

Серед сфер спілкування (особистої, освітньої, публічної і професійної) чильне місце займає професійна, в якій суб'єкт виконує свої посадові чи професійні обов'язки. Вона охоплює все, що пов'язано з людською діяльністю і стосунками у процесі виконання професійних обов'язків. Потрібно також враховувати, що жодна сфера спілкування не може розглядатися окремо: ситуації спілкування охоплюють більше ніж одну сферу і можуть належати до декількох сфер одночасно. Формування мотивації до вивчення іноземної мови сприяло б як послідовній, систематичній роботі, так і розвитку мовленнєвої діяльності на рівні, необхідному для максимального використання вже наявних ЗУН. Оскільки іноземна мова на сьогодні є одним із важливих засобів професійного спілкування фахівців морського профілю і практична морська англійська є досить специфічною, розглянемо практико-орієнтоване навчання іноземній мові як складову підготовки, здатну мотивувати студентів до засвоєння ЗУН і застосування мови у професійній діяльності.

Згідно з О. Істоміною, одним із засобів здійснення успішного спілкування у багатонаціональному екіпажі в рейсі є знання загального курсу англійської. Виконання посадових обов'язків є головною темою співбесіди англійською мовою в крюїнгових агенствах. Майбутні моряки мають показати вже при першому влаштуванні на плавальну практику знання загальної (навчання, навчальні і улюблені дисципліни, життя в гуртожитку, організація дозвілля, стосунки з друзями, вибір майбутньої професії тощо) та професійної (знання термінів з будови судна, обладнання палуби і машинного відділення, назви інструментів, опис видів робіт, що будуть виконуватися, майбутніх посадових обов'язків тощо) англійської.

Усі працівники палубної і машинної команд судна (не рядові) повинні знати SMCP IMO, а також: англійську мову морської специфіки в обсязі, необхідному для розуміння команд (судновий електрик 2-го класу); англійську мову морської специфіки усної та письмової форми (помічник капітана, старший помічник капітана, судновий електрик 1-го класу); англійську мову в письмовій та усній формі для передавання інформації, що стосується безпеки людського життя на морі (радіоелектронік); вільно володіти англійською мовою загальної тематики і

спеціальною (морською й юридичною) англійською мовою (помічник капітана з пасажирської частини) [23].

Так, практична підготовка кандидата на отримання диплома вахтового механіка стосовно «застосування англійської мови у письмовій та усній формах», передбачає виконання завдань на демонстрацію умінь спілкування англійською мовою, що дозволяє особі командного складу використовувати технічні посібники й виконувати обов'язки судноводія або механіка. До критеріїв у такому випадку відносять правильне розуміння посібників англійської мови, що стосуються професійних обов'язків, чітке й зрозуміле застосування іноземної мови у спілкуванні [30].

Вимоги, окреслені в сучасних нормативних документах, актуалізують підвищення рівня умінь професійного спілкування майбутніх моряків іноземною мовою. Якість володіння англійською мовою випускниками морського ЗВО на практиці свідчить принаймні про таке: у освітньому процесі з підготовки фахівців морського флоту необхідні подальші зміни, згідно стандарту вищої морської освіти, що у свою чергу відповідають міжнародним вимог, які потребують подальшого вирішення. Тому, актуалізація питання діагностики сформованих у студентів умінь професійного іншомовного спілкування з метою конкретизації проблемних питань у підготовці, тренуванні, при прийомі на роботу, що потребують вирішення у фаховій іншомовній підготовці майбутніх випускників морських вишів.

Враховуючи студентоцентрований характер навчання як одну з вимог сучасної теоретичної підготовки з професійно-орієнтованих дисциплін у вітчизняних вишах, зазначимо, що стан сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту потребує дослідження у світлі змін, пов'язаних з ратифікацією Україною і вступом в силу основоположних доповнень до нормативних документів у морській галузі (Манільські поправки до Кодексу ПДНВ від 25.06.2010) і євроінтеграційними процесами в усіх галузях, освітній зокрема.

Встановлено, що вимогами до умінь професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту є вміння використовувати її в усіх

видах мовленнєвої діяльності при виконанні безпосередніх професійних обов'язків [12, с. 31]. З метою вивчення стану сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту та отримання різнобічних відомостей у цьому плані ми застосовували такі емпіричні методи дослідження, як педагогічне спостереження, бесіда, анкетування.

Як відомо, використання методу анкетування сприяє підвищенню об'єктивності інформації про педагогічні факти, явища, процеси, їх типовість, оскільки передбачає отримання інформації від якнайбільшої кількості опитаних. Анкети можуть бути відкритими (передбачають довільні відповіді на запитання); закритими (до запитань пропонують варіанти готових відповідей на вибір опитуваного); напіввідкритими (крім обрання однієї із запропонованих відповідей, можна висловити й власну думку); полярними (потребують вибору однієї з полярних відповідей типу «так» чи «ні», «добре» чи «погано» та ін.). Під час анкетування слід так добирати запитання, щоб відповіді на них найточніше характеризували досліджуване явище й давали про нього надійну інформацію. Доцільно при цьому використовувати прямі та непрямі запитання. Ефективним є використання під час дослідження одного й того самого об'єкта відкритих і закритих анкет. Слід враховувати, що анкетування загалом забезпечує широкий емпіричний матеріал, однак залежить від щирості респондентів, їх здатності об'єктивно оцінювати людей, себе, події, явища [59, с. 27-30].

Попередньо проведений нами аналіз вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних джерел, навчально-методичного забезпечення професійно-орієнтованих дисциплін (перш за все навчальних програм), міжнародних нормативно-правових документів щодо діяльності на морі (Конвенція ПДНВ, Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 року, Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року тощо) та опитування серед викладачів фахових дисциплін I-IV курсів дало змогу виявити домінуючі судження щодо значення спілкування іноземною мовою у професійній діяльності спеціалістів морського флоту.

Зауважимо, що дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»,

Національного університету «Одеська морська академія» (судномеханічний факультет), Державного університету інфраструктури та технологій (Державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного), Херсонської державної морської академії, Херсонської філії національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова; нею було охоплено 50 викладачів професійних дисциплін, а також студенти. У проведеному пілотному анкетуванні взяли участь 379 студентів, що навчаються за спеціалізаціями «СВ» та «ЕСЕУ». Відбір респондентів зумовлений тим, що саме судноводії та суднові механіки є вахтовими офіцерами на рівні експлуатації судна, підготовка яких відбувається на першому (бакалаврському) рівні у морських вишах і які становлять переважну більшість порівняно з кількістю студентів бакалаврату за іншими спеціалізаціями.

Для визначення потреб у іншомовній професійній діяльності й діагностування сформованих умінь професійного спілкування у студентів морського ЗВО нами було розроблено відповідну анкету-питальник із різними типами запитань та запитаннями для самооцінки (див. Додаток Б). При формулюванні запитань і складових компонентів анкети було застосовано і адаптовано матеріал Ghada Hozayen, Abeer Seddeek & May Ghoneim [71, с. 47-49] відповідно до завдань наукового дослідження. Аналіз відповідей респондентів на запитання анкети-опитувальника подано у Додатку В на рис. В.1-13.

Запитання розробленої анкети-опитувальника стосувалися й загальних даних про респондентів (професійного спрямування і курсу, на якому вони навчаються, з'ясовувалася думка майбутніх судноводіїв і судномеханіків щодо мовленнєвих умінь (аудіювання, читання, говоріння, письма) і певних навичок англійською мовою; практичного значення професійного спілкування іноземною мовою; ролі професійної іншомовної комунікації у працевлаштуванні майбутніх фахівців; труднощів у роботі, пов'язаних зі спілкуванням іноземною мовою; організаційно-методичних засад викладання іноземної мови у морському виші.

Наведемо докладний аналіз відповідей респондентів на питання розділу Б анкети «Самооцінювання мовленнєвих умінь». Студентам було запропоновано

пронумерувати (1-4) мовленнєві вміння (аудіювання, читання, говоріння і письмо), починаючи з «1», з метою виявлення того, в якому опитуваний вправний насамперед. Найбільш вправними (оцінка в 1 бал) виявились студенти у читанні (65,87%), велику різницю (друге місце) засвідчила практика їх говоріння (19,25%), невелика різниця (близько 2%) спостерігалась між аудіюванням (9,43%) і письмом (7,18%) (Рис. В.1 у Додатку В).

Зауважимо, що свої вміння професійного спілкування іноземною мовою респонденти оцінювали за шкалою «відмінно», «добре», «задовільно», «погано», «дуже погано». Отримані відповіді було проаналізовано в розрізі курсів навчання студентів.

Цікавими виявилися судження студентів щодо вмінь аудіювання: більше половини від загальної кількості отриманих результатів респонденти оцінюють на «відмінно» і «добре» (53,2-64,2%), причому досить невеликий відсоток найвищого балу (4,26-9,88%), а оцінки «задовільно» складають значну частку (третину) у 32,1-34,43% (Рис. В.2 у Додатку В).

Зазначимо, що вміння і навички іншомовного професійно спрямованого читання респондентами оцінені здебільшого на «відмінно» і «добре» (65,95-78,85%); відсоток найвищого балу становить 13,64-25%, а оцінки «задовільно» складають 19,23-29,79% (Рис. В.3 у Додатку В).

До зазначеного додамо, що іншомовне професійно спрямоване говоріння респонденти оцінили у такий спосіб: на «відмінно» й «добре» 42,55-55,74%, а на «задовільно» – 32,79-53,09% (Рис. В.4 у Додатку В).

Маємо відзначити й самооцінні судження студентів щодо сформованих умінь і навичок іншомовного професійно спрямованого письма. А саме: сформованість таких професійно важливих умінь і навичок вони оцінили таким чином: на «відмінно» і «добре» 29,79-55,77%, а «задовільно» 36,07-53,19% (Рис. В.5 у Додатку В).

Отже, набутий емпіричний матеріал та дослідження слугували орієнтирами у виробленні стратегії, хоча й оцінювалися нами як такі, що вимагають ще й експериментальної перевірки.

Ми намагались отримати максимальну інформацію щодо ролі професійної іншомовної комунікації у працевлаштуванні майбутніх фахівців перш за все на плавальну практику. Нас передусім цікавила інформація стосовно того, що допомагає респондентам при влаштуванні на практику та місце професійного іншомовного спілкування на цьому етапі. Зауважимо, що студенти I і II курсів за власним бажанням також дали відповіді на питання, котрі стосувалися практики, хоч і не мали власного практичного досвіду з фаху, оскільки згідно з навчальним планом проходження плавальної практики, при працевлаштуванні на яку і під час якої можуть бути необхідними знання іноземної мови, передбачено лише після II курсу навчання у виші. Свій вибір вони пояснили зацікавленістю у майбутньому працевлаштуванні та обізнаністю «зі слів» викладачів, студентів старших курсів, батьків, знайомих тощо. Загалом результати розподілились таким чином: перш за все допомагають ЗУН, набуті під час теоретичного навчання у морському виші (31,56%), потім ЗУН з англійської мови (27,14%) і з мінімальною різницею близько 2% робочі навички, здобуті під час практики (25,08%), інші чинники посіли останнє місце (16,22%) (Рис. В.6 у Додатку В).

Цікавою є ієрархія чинників, наведених респондентами: переважна більшість зазначила особисті знайомства (76%), а також надання інформації старшими товаришами, наявність попереднього фахового досвіду, такі особистісні якості, як комунікабельність, умотивованість («велике бажання»), працьовитість спільно із природними здібностями запам’ятовувати інформацію («здатність вивчити тести, які практикують у компанії»), впевненість у собі, інтуїція, харизма, вдача тощо. Водночас були й скептичні думки на зразок «насправді нічого з-поміж запропонованих варіантів не допомагає», що може бути проявом втрати впевненості, зневіри у працевлаштуванні після невдалих спроб у цьому напрямку.

Серед етапів свого влаштування на практику переважна більшість респондентів з числа студентів III і IV курсів позначила «Заповнення анкети, подання документів» як найбільш частий (68%); далі з великою різницею йдуть «Співбесіда англійською мовою з анкетних даних» (8%), «Співбесіда стосовно посадових обов’язків англійською мовою» (7%) і «Тестування з загальної англійської мови» (6%).

«Тестування з англійської мови професійного спрямування» та «Інші чинники (особисті знайомства, переговори та ін.)» посіли однакові позиції у 4%. Можливими причинами невдачі у працевлаштуванні здебільшого респонденти назвали нестачу чи відсутність попереднього досвіду і знань, невідповідність вимогам роботодавців, рівень англійської мови та сором'язливість (Рис. В.7 у Додатку В).

Дані щодо місця недосконалості умінь професійного спілкування іноземною мовою серед інших чинників, що гальмують успішне працевлаштування практикантів, віддзеркалюють матеріали, представлені у вигляді Рис. В.8 у Додатку В. Цікавим є той факт, що знову серед додатково вказаних «інших чинників» опинились об'єктивні фактори, як-от: велика конкуренція, відсутність практичного досвіду з фаху, недостатність знань із робочої сфери та іншомовної фахової лексики, нестача локальних фахових знань щодо необхідних документів; і суб'єктивні фактори, а саме: недосконала підготовка до оцінювання тестів з англійської мови, нестача впевненості загалом і у власних знаннях з англійської мови під час звичайної усної співбесіди на загальні (побутові) теми (зокрема, хвилювання, складнощі в соціальних контактах і психологічному порозумінні з іншими людьми тощо).

Деталізуємо деякі аспекти, пов'язані з готовністю до роботи в досліджуваній площині саме студентів-практикантів. Так, нас цікавили судження респондентів щодо того, наскільки в обраній професійній діяльності для них важливим є вміння спілкуватись іноземною мовою. Анкетування показало, що 50% опитаних вважають вміння іншомовної комунікації «дуже важливим» у майбутній професійній діяльності, 43,75% «дуже важливим, але не першочерговим», 5% «важливим, хоч і можуть обійтись без нього», 0,42% «неважливим» і ще не визначились у цьому питанні 0,83% (Рис. В.9 у Додатку В).

Отже, усвідомлення вагомості володіння англійською як офіційною мовою спілкування на морі вже присутнє у майбутніх фахівців. Однак під час виконання своїх посадових обов'язків 59,12% воліли при нагоді спілкувалися не англійською мовою і 40,88% надавали перевагу саме англійській мові із загальної кількості опитаних студентів III-IV курсів, що на той час вже пройшли плавальну практику.

З метою конкретизації змістового компонента розробленої нами експериментальної стратегії більш ефективного формування умінь професійного спілкування респондентам було запропоновано ще й оцінити значущість для майбутньої професійної діяльності суто мовленнєвих умінь. На думку майбутніх фахівців, серед чотирьох груп мовленнєвих умінь саме вміння говоріння є найбільш важливим для досягнення успіху в роботі (67,08%), потім із вагомою різницею йдуть читання (22,82%), аудіювання (10,74%) і досить незначне місце посідає письмо (2,07%) (Рис. В.10 у Додатку В).

Деталізуємо відповіді опитаних (дуже важливо/важливо/неважливо) стосовно й певних умінь та навичок англійської мови з аудіювання, читання, говоріння і письма. Щодо аудіювання майбутні судноводії та суднові механіки вважають для себе дуже важливим уміння правильно сприймати на слух і розуміти, по-перше, повідомлення, по-друге, інструкції, переговори, потім вже повсякденну мову й презентації (Рис. В.11.1 у Додатку В).

Саморефлексія досвіду засвідчує, що майбутнім фахівцям дуже важливо, перш за все, уміти читати інструкції, суднові журнали, лоції, друковані керівництва, конвенції ІМО, далі йдуть карти, графіки і таблиці, інструкції до проектів, каталоги, підручники й технічні статті у журналах (Рис. В.11.2 у Додатку В).

Серед умінь та навичок говоріння перше місце посідає спілкування з колегами з робочих питань, після нього – ставлення запитань для уточнень, спілкування на повсякденні теми, участь у дискусіях, обговореннях і проведення презентацій (Рис. В.11.3 у Додатку В).

Вельми необхідними вирізнялися респондентами й такі вміння, як заповнення суднових журналів, контрольні списки (перевірочні листи), за ними йдуть написання доповідей і ведення листування (Рис. В.11.4 у Додатку В).

Проаналізуємо результати суджень студентів стосовно труднощів у роботі: «Які з нижчезазначених видів мовленнєвої діяльності Ви вважаєте найбільш проблематичними для себе на робочому місці?». Варіантами запропонованих відповідей були варіації за шкалою Лайкерта [45], а саме: «дуже важко», «важко» і «легко кероване, можна впоратися». Так, дуже важкими майбутнім фахівцям

видаються вміння слухати в такій послідовності: сприймання акцентів, слухання (аудіювання) під час інструктажу, презентацій, переговорів, повідомлень і повсякденного спілкування (Рис. В.12.1 у Додатку В).

«Дуже важкими» для себе вважають респонденти уміння читати й отримувати, перш за все, інформацію з конвенцій ІМО, з карт, суднових журналів, лоцій, друкованих керівництв і т. ін.; читання граматичних конструкцій, технічних термінів, інструкцій; отримання інформації з таблиць, графіків і слова загальної англійської мови (Рис. В. 12.2 у Додатку В).

Серед умінь говоріння дуже важкими виявились: повідомлення інформації з конвенцій ІМО; застосування правильного вислову/слова; повідомлення інформації з таблиць і графіків; повідомлення інформації з суднових журналів, лоцій, друкованих керівництв тощо; проведення інструктажу; спілкування з колегами щодо робочих питань; спілкування з колегами на повсякденні теми; повідомлення інформації по морських картах, схемах і формулювання запитань (Рис. В. 12.3 у Додатку В).

Щодо письма, то послідовність є такою: ділове листування, формулювання висловлювань, граматика, професійна термінологія та особисте листування (Рис. В. 12.4 у Додатку В).

Як зазначалось, одним із аспектів проведеної діагностики було з’ясування питання про більш конструктивні методичні орієнтири організації навчання іноземної мови у морському виші. Відтак, нас зацікавили судження респондентів відносно того, що їм бракує у набутті ними якісних умінь професійного спілкування іноземною мовою на етапі навчання у вищій школі. Узагальнені дані представлено у вигляді діаграми (Рис. В. 13 у Додатку В).

Таким чином, результати проведеного нами діагностувального вивчення, пов’язаного із аналітичною роботою щодо суджень майбутніх судноводіїв і судномеханіків відносно наявних мовленнєвих умінь (аудіювання, читання, говоріння, письма) і певних навичок, указують на параметри, за якими педагогічно доцільно вдосконалювати методичне забезпечення освітнього процесу у сучасному виші. Доведено, що професійне спілкування іноземною мовою має досить суттєве

значення у працевлаштуванні й виконанні професійних обов'язків. Підтверджено значущість урахування потреб студентів як майбутніх фахівців у відборі змісту навчання, тобто кола типових комунікативних ситуацій. Відтак, в ході опитування було діагностовано труднощі в роботі, пов'язані з професійним іншомовним спілкуванням та доцільні заходи організаційно-методичного змісту. Усе вищезазначене повинно бути враховано у процесі подальших дослідження і розробки експериментальної стратегії формування у морському виші умінь з іншомовного професійного спілкування, з розробкою якої ми й пов'язуємо перспективи подальших наукових доробок.

1.3 Критерії, показники, рівнева характеристика сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту

Для виявлення рівня володіння іноземною мовою моряків потенційні роботодавці використовують тестування. У широкозастосовуваних у крюїнгових агенствах міжнародних тестах з англійської мови за професійним спрямуванням перевіряються й оцінюються різні вміння і навички володіння англійською мовою, як-от: сформованість лексичних, фонетичних і граматичних рецептивних навичок; умінь читання професійної літератури; розвиток рецептивних умінь на базі текстів для професійного і повсякденного спілкування; рецепції і продукції, однак без визначення відповідних навичок спілкування.

Принагідно зазначимо, що проведений Ю. Петровською аналіз тестів довів, що, на жаль, «жоден з них не може встановити відповідність рівня комунікативної компетенції моряка міжнародному рівню володіння англійською мовою B2, оскільки під час розробки тестів не були враховані окремі показники їхньої якості, а також параметри їх оцінювання» [46, с. 175]. Саме тому в мовленнєвій підготовці майбутніх фахівців нагальною є потреба визначення критеріального підходу щодо різнорівневої характеристики умінь спілкування.

Вивчення й аналіз наявного наукового фонду засвідчує, що деякі аспекти проблеми, пов'язаної з критеріальним підходом до визначення ступеня

сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою, нині досить активно аналізуються в дослідженнях з морської англійської мови у різних контекстах. А саме: уточнення оптимального обсягу суто «морського» лексичного запасу англійської мови, яким має володіти компетентний фахівець (A. Glover, E. Johnson, D. Kalogjera, B. Pritchard, P. Strevens, P. Trenkner, F. Weeks та ін.); визначення ефективності професійно-орієнтованого спілкування (М. Добровольська, О. Левченко та ін.); досягнення продуктивної мовленнєвої діяльності в говорінні і письмі (О. Літікова); забезпечення безпеки мореплавства (Н. Бородіна); формування комунікативної компетенції іноземної мови студентів ЗВО морського транспорту (С. Козак); визначення особливостей навчання англійської мови студентів морських спеціальностей (В. Кудрявцева). Втім, досі потребує більш повного розкриття такий аспект зазначеної проблеми, як критерії, за яких видається за можливе стверджувати про сформованість умінь фахового іншомовного спілкування у студентів морських вишів на рівні бакалаврату.

Насамперед зазначимо, що сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою ми розглядаємо як складову комплексу професійних знань, умінь і навичок, яка становить кінцеву мету процесу підготовки до професійної діяльності фахівців морського флоту на відповідному рівні під час освітнього процесу у морському ЗВО, спрямованому на оволодіння майбутніми фахівцями належними уміннями професійного спрямування (шляхом пізнавально-інструментальної сукупності дій викладача та студентів).

При цьому вбачаємо підсумковий результат підготовки до майбутньої професійної діяльності в необхідному і достатньому рівні готовності особистості фахівця до виконання професійної ролі не лише в різних професійних умовах, а й в розрізі різних фахових рівнів. На сучасному етапі актуальним є визначати результат навчання, зокрема до професійного спілкування, як сукупність компетентностей, що виражають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості, які набув студент після завершення освітньої програми або її окремого компонента. Результати навчання визначають мінімальні вимоги до присвоєння кредитів, у той час як виставлення оцінок ґрунтується на зіставленні реальних навчальних

досягнень студента із мінімальними вимогами. Ми враховували зауваження дослідників про те, що реальні результати навчання відрізняються від навчальних цілей (очікуваних результатів) тим, що стосуються навчальних досягнень студента, тоді як цілі навчання є намірами викладача (запланованими результатами) [21].

Водночас підкреслимо, що підготовленість як результат професійної підготовки фахівців підтверджує державна атестація знань. Так, за результатами успішного виконання освітньої програми вищої освіти, наприклад, «бакалавр», ЗВО випускникові присуджується академічна / освітня кваліфікація – ступінь бакалавра. А професійну кваліфікацію як офіційний результат процесу оцінювання й визнання він отримує, коли компетентний орган (наприклад, роботодавці або спільно з ними на основі професійних стандартів, вироблених у сфері праці) ухвалив, що особа досягла результатів навчання за заданими стандартами. За концепцією Міжнародної стандартної класифікації професій, кваліфікація характеризує здатність особи виконувати завдання і обов'язки певного виду діяльності, визначається рівнем і спеціалізацією освіти (формальної, неформальної, інформальної)**.**

Сучасне розуміння кваліфікації як «втілення певної якості» (лат.) виходить за межі придатності для професійної діяльності та не обмежується її професійними ознаками. Рамки (як певне шкалювання) кваліфікацій передбачають принципову їх вимірюваність (визначеність) і градацію. Для забезпечення цього кваліфікації описуються в термінах результатів навчання, останні, у свою чергу, виражаються через компетентності (реалізаційні здатності особи). Термін «кваліфікація» охоплює широке різноманіття результатів формального, неформального, інформального навчання як в освітній системі, так і поза нею.

Як відомо, Манільськими поправками до міжнародної Конвенції ПДНВ, визначено стандарти компетентності, які повинні бути продемонстровані кандидатами на отримання та підтвердження дійсності професійних дипломів. Відповідність стандартів компетентності є однією з обов'язкових мінімальних вимог для дипломування, підготовки та кваліфікації. Здібності, зазначені в стандарті компетентності, згруповані на рівнях відповідальності: 1) управління судном і командою судна – рівень відповідальності, пов'язаний з роботою на посаді капітана,

старшого помічника капітана, старшого механіка; 2) експлуатація судна – з роботою на посаді вахтових помічників капітана, вахтових механіків суден з машинним відділенням, що обслуговується традиційно або періодично не обслуговується; 3) допоміжний — з виконанням встановлених завдань, обов'язків чи несенням відповідальності на морському судні під керівництвом особи, яка працює на рівні експлуатації чи управління [33]. Вимоги до вмінь спілкування фахівців морського транспорту іноземною мовою у згорнутому вигляді представлені у Манільських поправках (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Вимоги до умінь спілкування фахівців морського транспорту іноземною мовою згідно з Манільськими поправками

Сфера компетенції	Знання, розуміння та професійні навички	Методи демонстрації компетентності	Критерії для оцінки компетентності
Специфікація мінімального стандарту компетентності для вахтових помічників капітана суден валовою місткістю 500 одиниць або більше. *Функція: Судноводіння на рівні експлуатації.*			
Використання SMCP IMO та використання англійської мови у письмовій та усній формі	«Англійська мова» Достатнє знання англійської мови, що дозволяє особі командного складу використовувати карти та інші навігаційні посібники, розуміти метеорологічну інформацію та повідомлення стосовно безпеки та експлуатації судна, підтримувати зв'язок з іншими суднами, береговими станціями та центрами СРС, а також виконувати обов'язки особи командного складу екіпажу, члени якого розмовляють різними мовами, зокрема здатність використовувати та розуміти SMCP IMO	Екзамен та оцінка результатів практичного інструктажу.	Навігаційні посібники та повідомлення англійською мовою стосовно безпеки судна правильно тлумачаться або складаються. Зв'язок чіткий та добре розуміється.

Специфікація мінімального стандарту компетентності для вахтових механіків суден з машинним віл ціленням, шо обслуговується традиційно або періодично не обслуговується, і для електромеханіків. *Функція: Суднові механічні установки (механіки), електрообладнання, електронна апаратура та системи управління (електромеханіки) на рівні експлуатації*			
Використання англійської мови у письмовій та усній формі.	Достатнє знання англійської мови, яке дозволяє особі командного складу використовувати технічні посібники та виконувати свої обов'язки.	Екзамен та оцінка результатів практичного інструктажу.	Посібники на англійській мові, що стосуються обов'язків механіка (обов'язків особи командного складу *(для електромеханіків),* правильно розуміються. Зв'язок є чітким та зрозумілим.

У крюїнгових агентствах уміння професійного спілкування з посадових обов'язків є однією з тем співбесіди англійською мовою. Майбутні моряки мають показати вже при першому влаштуванні на плавальну практику знання загальної (навчання, навчальні й улюблені дисципліни, життя в гуртожитку, організація дозвілля, стосунки з друзями, вибір майбутньої професії тощо) та професійної (знання термінів з будови судна, обладнання палуби і машинного відділення, назви інструментів, опис видів робіт, що будуть виконуватися, майбутніх посадових обов'язків, тощо) англійської.

Змістове наповнення таблиці 1.1 дає підстави стверджувати принаймні таке: якість умінь професійного спілкування іноземною мовою фахівців морського транспорту оцінюється, виходячи з певних критеріїв, з огляду на своєрідність професійних функцій. Так, до вахтових помічників капітана такими критеріями доцільно вважати, по-перше, необхідне і достатнє знання англійської мови, що дозволяє використовувати карти, інші навігаційні посібники, розуміти метеорологічну інформацію, повідомлення з безпеки, експлуатації судна,

підтримувати зв'язок з суднами, береговими станціями, центрами СРС, виконувати обов'язки в багатомовному екіпажі (зокрема, здатність використовувати, розуміти SMCP IMO). При цьому під достатнім здебільшого науковці розуміють В2 (Просунутий) рівень незалежного користувача. Відтак, критеріальний підхід, який обирається, має враховувати орієнтири, що представлені у навігаційних посібниках та повідомленнях англійської мови стосовно безпеки судна (тобто їх правильне тлумачення, вияв того зв'язку, що існує між ними, добре його розуміння) [38]. По-друге, особливої актуальності набуває знання морської англійської мови в усній та письмовій формі, SMCP [14].

Вищезазначені вимоги до знань з іноземної мови і вимоги роботодавців-крюінгових агентств, які опрацьовані автором [1], дозволили класифікувати базові вимоги роботодавців щодо сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою на рівнях:

- низький: не вимагають володіння англійською мовою [67]; самооцінювання рівня володіння англійською мовою за 5-ти бальною шкалою [72; 73]; вибір з-поміж «відмінний (вільний)», «добрий», «задовільний (середній)», «поганий» [70] або «просунутий» (Advanced), «проміжний» (Intermediate), «елементарний» (Elementary), «початковий» (Beginner) [69];
- середній: співбесіда з англійської мови загального спрямування і знання термінологічного мінімуму на рівні перекладу з державної мови; сумарна оцінка за результатами співбесіди з англійської мови загального чи професійного спрямування і тесту [66];
- високий: співбесіда і комп'ютерне тестування [8], спеціалізовані тести ISF Marlins English Language Test for Seafarers (слухання, загальне і практичне розуміння), CES і SETS (питання відповідно до рівнів ПДНВ) [71]. Для вахтових помічників капітана, наприклад, необхідні знання спеціальної морської термінології, МПЗЗС-72, обов'язків, основного словника з устрою судна та безпеки, розробленого компанією, 80% комп'ютерний рівень Marlins і усна співбесіда (рівень Intermediate – коли випробовуваний бере ініціативу на

себе, розвиває думку, має відповідний словниковий запас, щоб ясно висловитись із загальних і професійних тем). [74].

В основу нашого дослідження покладено розуміння змістового наповнення поняття «*критерій*» як «мірила, що складає підґрунтя для визначення оцінки предмета чи явища; ознаки, взятої за основу класифікацій» [58, с. 196]. Нами враховувалось, що в Національному освітньому глосарії під критеріями оцінювання розуміють (стосовно оцінювання виконання вимог освітніх програм) описи того, що і на якому рівні має зробити студент для демонстрації досягнення результатів навчання [39]. Критерії можуть бути об'єктивними (відображати ознаки, що властиві досліджуваному предмету), містити в собі істотні ознаки, що постійно характеризують певний предмет/явище, і повторюватись [51, с. 179-180]. Доведено, що найчастіше у професійній педагогіці використовують суб'єктивні критерії (оцінки, судження, висновки, зроблені експертом) [28].

У контексті сучасного розуміння, що «для кожної науки досить важливим є питання про критерії, якими можна керуватися при оцінці педагогічних процесів і явищ», і «тільки при наявності таких критеріїв можна зробити висновок про бажані, найкращі результати педагогічного впливу» [40, с. 24], розробка і застосування критеріїв є одним з важливих етапів експериментальної роботи.

Вивчення і узагальнення наукового досвіду засвідчує, що у науково-педагогічній літературі професійно-орієнтоване іншомовне спілкування та іншомовна комунікативна компетенція майбутніх фахівців різних спеціальностей оцінюється за різноманітними критеріями: мотивація; точність мовлення; відповідність мовленнєвій ситуації; ступінь ефективності спілкування; здатність до комунікативного партнерства; правильність мовлення; темп мовлення; комунікативна доцільність використання мовних засобів оформлення мовлення; професійна спрямованість; прагматична адекватність; цілеспрямованість і логічність мовлення; ініціативність партнерів спілкування; реалізація комунікативних намірів та використання ключових слів; адресованість; різноманітність мовлення у відповідності до його виду; спонтанність; емоційність тощо [36].

Необхідно звернути увагу на те, що уміння професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту становлять собою комплексне новоутворення на основі базових умінь спілкування іноземною мовою, з якими в минулому випускник загально освітнього закладу вступає до вишу. Наприклад, критеріями оцінювання знань на добровільних засадах (комп'ютерному тестуванні) з англійської мови, яке також застосовується в оцінюванні рівня володіння іноземною мовою майбутніми студентами при вступі до Національного університету «Одеська морська академія», є результати відповідей на питання, що відповідають елементарному, проміжному і середньому рівням складності.

Навчання з фахової іноземної мови у вишій школі відбувається згідно з типовою програмою з навчальної дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» для відповідної спеціальності. Зазначимо, що метою і призначенням програм підготовки бакалаврів судноводіння [13] і суднової енергетики з дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» є виконання вимог до підготовки вахтового помічника капітана або вахтового механіка (залежно від спеціалізації) і отримання необхідних навичок у спілкуванні англійською мовою на борту судна і в змішаних екіпажах відповідно кодексу ПДНВ, ОПП і навчального плану підготовки бакалаврів судноводіння і суднової енергетики. Програми відповідають МК ІМО 3.17 (Розділ 1 (Core Section 1) Розділ 2 (Core section 2): Частини (Part) 2.1, 2.4, 2.5, 2.6) [65].

Програма також відображає рівень знань і умінь, які мають бути одержані внаслідок її виконання.

Зокрема, в результаті вивчення дисципліни студенти повинні знати: професійну термінологію англійською мовою; зразки суднового листування, телекси, абревіатури в радіотелефонії, картографії; стандартні морські комунікативні фрази згідно зі «Стандартними фразами ІМО для спілкування на морі» (SMCP); зразки конвенційної документації міжнародного та національного характеру.

Вміти: розуміти та користуватися необхідною у виконанні своїх безпосередніх обов'язків на судні навігаційною інформацією (включно морськими картами,

іншими навігаційними публікаціями, метеорологічною інформацією та будь-якого роду повідомленнями, що стосуються суднової безпеки та експлуатації); спілкуватися з іншими суднами та береговими станціями. Активно користуватися стандартним морським навігаційним словником, який рекомендовано у новій редакції як SMCP; спілкуватися на професійному вербальному рівні при виконанні обов'язків офіцерів у змішаному екіпажі, керуючись знаннями з Bridge Procedures Guide, ISM кодексу, конвенцій IMO, іншими керівництвами і документацією; спілкуватися у повсякденних ситуаціях.

Відтак, йдеться про вагу сформованості відповідної сукупності компетентностей. Спираючись на результати проведеної аналітичної роботи (Розділ 1), до умінь професійного спілкування іноземною мовою студентів морських ЗВО доцільним вважаємо відносити:

1. читати технічні тексти з метою використання одержаної інформації для виконання професійних обов'язків, встановлених стандартами конвенції ПДНВ;
2. коментувати окремі фрагменти прочитаного тексту;
3. використовувати лексико-граматичний матеріал для оформлення монологічного повідомлення в рамках вимог програми (12-15 речень);
4. продемонструвати мовні навики в одній із запропонованих ситуацій спілкування на вузькоспеціальну, загальноморську або повсякденну теми;
5. правильно, з погляду граматики, висловити свою думку, використовуючи основні правила, такі як вибір правильного часу, узгодження часів, тощо.

Вищезазначене стосується і поточного контролю (оцінювання) протягом кожного аудиторного навчального заняття.

Основними критеріями на підсумковому занятті, що має на меті закріплення всього комплексу сформованих у певний (тематичний) період умінь і навичок правомірно вважати: а) вміння вести фронтальні бесіди і грати у рольові ігри; б) навички робити діалогічні і монологічні виступи за темою з використанням раніше вивченого матеріалу; в) вміння читання, аудіювання і обговорення текстів, що містять засвоєну лексику і граматичні явища.

При перевірці навичок монологічного та діалогічного мовлення доцільно орієнтуватись, як зазначено в першу чергу, на наступне: відповідність висловлюваних речень вивченій темі і ситуації; вірність речень щодо вживання лексики та її організації з граматичних модулів мови; кількість фраз у висловлюванні; різноманітність уживаних моделей речень, що забезпечують цілісність висловлення.

У ході ж письмової контрольної роботи перевіряється здебільшого знання лексико-граматичного матеріалу, яким студенти повинні опанувати і практично використовувати.

Відзначимо, що для зарахування на навчання за освітнім ступенем «магістр» (на базі бакалаврського рівня вищої освіти) оцінювання умінь спілкування іноземною мовою відбувається з урахуванням ще й наступних критеріїв: шляхом комп'ютерного тестування відповісти на 30 питань за фахом, що відповідають професійним темам, які вивчались студентом протягом чотирьох років у процесі вивчення дисциплін «Англійська мова. Загальний курс», «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» та «Ділова англійська мова». При цьому всі завдання для кожної теми ідентичні. Вступнику пропонується з чотирьох варіантів відповіді (A, B, C, D) вибрати єдину вірну відповідь. Для складання іспиту вступнику необхідно набрати не менш 25 відсотків із загального рейтингу питань. Відповіді на питання оцінюються за п'ятибальною шкалою: оцінка «незадовільно» студент отримує набравши від 0 до 24%, «задовільно» – від 25 до 49 %, «добре» – від 50 до 74 % і «відмінно» – від 75 до 100 %.

Отже, виходячи з багатокомпонентності явиша, що досліджується, різноманітності наявних вимог до умінь професійного спілкування іноземною мовою і враховуючи результати досліджень щодо категоріального апарату іншомовної комунікативної компетенції для майбутніх фахівців [34], було визначено *компонентну структуру умінь*: професійно-специфічні, інтегральні, соціокультурні, стратегічні і обрано таку *сукупність критеріїв* сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО.

Мотиваційно-професійний критерій, показниками якого є усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою, особливостей і вимог до таких умінь; спрямованість на досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні; наявність ціннісних орієнтирів щодо продовження вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації *(мотиваційна складова);* сформованість умінь вирішувати професійні питання в усній і письмовій формах; уміння працювати з фаховою інформацією; здатність працювати автономно і до подальшого навчання за фахом за допомогою іноземної мови *(професійна складова)*.

Критерій досконалості, інтегральними показниками якого є: розуміння і вживання SMCP IMO; граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формі (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад).

Соціокультурно-стратегічний критерій, показники якого: сформованість умінь налагоджувати і підтримувати контакт із співбесідниками за допомогою іноземної мови; вміння долати комунікативні і психологічні невдачі під час професійного іншомовного спілкування у звичних ситуаціях; здатність до конструктивного фахового спілкування у критичних і екстремальних ситуаціях; демонстрація міжкультурного розуміння під час професійного іншомовного спілкування; використання у професійному мовленні лінгвокраїнознавчих реалій *(соціокультурна складова)*; сформованість умінь планувати спілкування; здатність у професійній діяльності долати конкуренцію, пов’язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою *(стратегічна складова)*.

При визначенні *рівнів* сформованості умінь професійного іншомовного спілкування, як основи для оцінювання надійності результатів експериментальної роботи, ми керувались міжнародними і державними нормативними документами з питань підготовки фахівців морського флоту, зокрема ПДНВ конвенцією з Манільськими поправками, МК, Національною рамкою кваліфікацій і ОПП. Дескриптори міжнародної системи оцінювання професійної комунікативної компетентності спеціалістів морської галузі (International Maritime English Testing

/IMET), вимоги до умінь професійної комунікації з Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти і програми англійської мови професійного спрямування, згідно з якими відбувається іншомовна підготовка у морських ЗВО також були враховані.

Згідно з визначеними критеріями і показниками ми виділяємо такі рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою:

Високий (творчий) рівень: здатність досягнення успіху в професійній іншомовній комунікації з умілістю долати комунікативні і психологічні невдачі; сформованість умінь обговорювати професійні питання на високому рівні в усній і письмовій формах; здатність автономно працювати з англомовною професійноспрямованою інформацією і до подальшого розвитку умінь; психологічна здатність до конструктивного професійного спілкування у будь-яких ситуаціях у складі багатонаціонального екіпажу.

Достатній (частково-репродуктивний) рівень: здатність долати конкуренцію виявляючи достатній для цього рівень мовленнєвих умінь; усвідомлення особливостей професійного спілкування іноземною мовою; сформованість умінь обговорювати професійні питання в усній і письмовій формах; уміння обробляти англомовні джерела для розв’язання на практиці професійних завдань та прийняття рішень; здатність до подальшого навчання під керівництвом; психологічна здатність до конструктивного спілкування при виконанні своїх посадових обов’язків у звичайних і критичних ситуаціях; сформованість умінь налагоджувати і підтримувати контакт з співбесідниками; правильність реалізації основних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); розуміння і використання у мовленні лінгвокраїнознавчих реалій.

Базовий (репродуктивний) рівень: усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою і вимог до них; знання професійної лексики, структури і особливостей ведення професійного діалогу, слаборозвинуте вміння обробляти англомовні джерела інформації; непостійна здатність до подальшого навчання; психологічна здатність до професійного спілкування у звичайних ситуаціях; сформованість умінь підтримувати контакт при спілкуванні;

недостатність умінь долати комунікативні і психологічні невдачі; сформованість умінь з використання SMCP IMO; граматична, лексична, фонетична правильність мовлення, достатня для розуміння, толерантне відношення до представників інших національностей; недостатня сформованість умінь планувати спілкування.

Низький (пояснювально-ілюстративний) рівень: відсутність усвідомленості потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою; небажання вдосконалювати професійні уміння іншомовної комунікації; несформованість умінь обговорювати професійні питання в усній і письмовій формах й працювати з інформацією; здатність працювати лише під керівництвом; наявність проблем у спілкування при виконанні своїх посадових обов'язків навіть у звичайних ситуаціях; несформованість умінь підтримувати контакт з співбесідниками і долати невдачі; відсутність правильності у реалізації основних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); відсутність міжкультурного порозуміння

Таким чином, з метою поглиблення наукових уявлень про процес формування умінь професійного спілкування іноземною мовою було обґрунтовано таку сукупність критеріїв: мотиваційно-професійний критерій, критерій досконалості, соціокультурно-стратегічний критерій. У відповідності до критеріїв та їх показників було визначено рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний) і низький (пояснювально-ілюстративний). Отже, зазначений критеріальний підхід дозволяє комплексно вивчати феноменологію умінь спілкуватися професійною іноземною мовою студентів морських ЗВО. Розроблені критерії і показники були використані під час проведення констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту, що слугуватиме важливим інструментом у процесі інтерпретації динаміки змін у рівнях сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу феноменології іншомовної професійної підготовки студентів у морських ЗВО уточнено сутність понять «професійна діяльність фахівців

морського флоту», «уміння професійного спілкування іноземною мовою», «уміння професійного спілкування іноземною мовою студентів закладу вищої освіти морського транспорту», з'ясовано сутність і структуру феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту».

За результатами аналізу наукової літератури з проблеми дослідження, з'ясовано, що питання формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО є актуальним і затребуваним практикою.

Визначено важливі особистісні якості майбутніх фахівців для роботи з конкретного фаху і важливість розроблення «професійного портрету фахівців» з урахуванням специфіки їхньої професійної діяльності. Професійна діяльність фахівців морського транспорту тісно пов'язана з низкою чинників, що вимагають від них передусім високої психофізичної підготовленості. Йдеться про природні умови (зміна погодних і кліматичних умов, зміна часових поясів, бортова та кільова качка); виробничі умови (шум і вібрація, електромагнітне випромінення, хімічне забруднення повітря, збільшення інтенсивності експлуатації суден); соціально-психологічні чинники (єдність зони відпочинку та праці, постійна готовність до виконання професійних обов'язків, монотонність професійної діяльності, дефіцит інформації, групова ізоляція і самотність, зниження рухової активності, сексуальна депривація, необхідність приймати рішення в умовах дефіциту часу, загроза потрапляння в піратський полон).

Визначено феномен «професійна діяльність фахівців морського флоту» як багатофункційну професійну діяльність, яка має певні особливості, зумовлені специфікою діяльності на морі і пов'язані з рівнем безпеки під час виконання посадових обов'язків (звичайна ситуація, нетипова, мінлива, складна, екстремальна). Підготовка фахівців командного складу у ЗВО відбувається на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, де кінцевою метою постає надбання випускником певного переліку компетентностей, а результатом – необхідний і достатній ступінь готовності майбутнього фахівця до виконання професійної ролі в різних професійних умовах, що підтверджує державна атестація щодо набутих

компетентностей та їх відповідності критеріям оцінювання якості професійної діяльності.

З'ясовано, що в компетентній професійній діяльності фахівців морського флоту особливе місце посідають уміння професійного спілкування іноземною мовою. Йдеться про так звану «мову для спеціальних цілей» або професійну мову.

Під конструктом «уміння професійного спілкування іноземною мовою» розуміємо здатності людини здійснювати спілкування для вирішення комунікативних завдань за наявним комплексом навичок. У цьому випадку фахівець застосовує знання іноземної мови для чіткого і зрозумілого спілкування у виконанні професійних завдань, розв'язанні завдань і проблем, що виникають у процесі здійснення посадових функцій.

Для конкурентоздатності в подальшій професійній діяльності на світовому ринку праці випускникам ЗВО необхідне володіння, зокрема, англійською мовою згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти на рівні В2, тобто «незалежного користувача» (для випускників бакалаврату), здатного: розуміти основні ідеї тексту як на певну, так і на абстрактну тему, у тому числі й технічні (спеціалізовані) дискусії за своїм фахом; спілкуватися з носіями мови в усній формі з таким ступенем швидкості та спонтанності, (а у письмовій формі на належному рівні), які не завдають труднощів жодній зі сторін спілкування; чітко й докладно висловлюватись у широкому колі тем, висловлювати власну думку з певної проблеми, наводити різноманітні аргументи «за» і «проти».

З'ясовано, що вміння професійного спілкування іноземною мовою у здобувачів ЗВО морського транспорту передбачають здатність використовувати іноземну мову в письмовій та усній формах при виконанні безпосередніх професійних обов'язків в інтернаціональних екіпажах з одночасним дотриманням необхідних вимог як у штатних, так і в аварійних й екстремальних ситуаціях, тощо. Ключовими виступають уміння ведення радіо перемов у морському просторі. Ці вміння мають такі характеристики: сприяють спілкуванню при здійсненні професійних обов'язків на належному рівні у звичайних, критичних та екстремальних ситуаціях, спрямовані на досягнення успіху в професії і є достатніми для спілкування при вирішенні

професійних питань в усній і письмовій формах (знання професійної лексики, структури й особливостей ведення професійного діалогу, конструювання власних висловлювань щодо фактів, понять, наукових концепцій).

Для отримання освітнього ступеня бакалавра, разом з усіма іншими професійними вміннями, студент повинен бути здатним ефективно спілкуватись англійською мовою у професійному середовищі (на судні, в компанії, у порту, на березі в колі співробітників з професійних питань, тощо) з тим, щоб обговорювати навчальні та пов'язані зі спеціалізацією питання, щоб досягти порозуміння зі співрозмовником; готувати публічні виступи з низки галузевих питань, застосовуючи відповідні засоби вербальної комунікації та адекватні форми ведення дискусій і дебатів; знаходити нову текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію, що міститься в англомовних галузевих матеріалах (як у друкованому, так і в електронному вигляді), користуючись відповідними пошуковими методами і термінологією; аналізувати англомовні джерела інформації для отримання даних, що є необхідними для виконання професійних завдань та прийняття професійних рішень; писати професійні тексти і документи англійською мовою з низки галузевих питань; писати ділові та професійні листи, демонструючи міжкультурне розуміння та попередні знання у конкретному професійному контексті; перекладати англомовні професійні тексти рідною мовою; користуючись двомовними термінологічними словниками, електронними словниками та програмним забезпеченням перекладацького спрямування.

За результатами теоретичного аналізу обгрунтовано *компонентну структуру вмінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту*, що включає професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти.

Критеріями сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту було визначено такі: 1) мотиваційно-професійний із показниками: усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою, особливостей і вимог до таких умінь; спрямованість на досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні; наявність ціннісних орієнтирів щодо вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації;

сформованість умінь вирішувати професійні питання в усній і письмовій формах; уміння працювати із фаховою інформацією; здатність працювати автономно, розвиваючи уміння професійного спілкування іноземною мовою; 2) критерій досконалості із показниками: розуміння і вживання стандартних фраз ІМО (Міжнародної морської організації) для спілкування на морі; граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формах (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад); 3) соціокультурно-стратегічний критерій із показниками: сформованість умінь налагоджувати і підтримувати контакт із співрозмовниками засобом іноземної мови; вміння долати комунікативні і психологічні невдачі під час професійного іншомовного спілкування у звичних ситуаціях; здатність до конструктивного фахового спілкування у критичних і екстремальних ситуаціях; демонстрація міжкультурного розуміння під час професійного іншомовного спілкування; використання у професійному мовленні лінгвокраїнознавчих реалій; сформованість умінь планувати спілкування; здатність у професійній діяльності долати конкуренцію, пов'язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою.

На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано *рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту*. Високий (творчий) рівень притаманний студентам, які здатні досягати успіху в професійній іншомовній комунікації, долати комунікативні і психологічні невдачі; розв'язують професійні питання на високому рівні в усній і письмовій формах; здатні автономно до праці з англомовною професійно прямованою інформацією і до подальшого розвитку вмінь; психологічно здатні до конструктивного професійного спілкування у будь-яких ситуаціях у складі багатонаціонального екіпажу.

Достатній (частково-репродуктивний) рівень властивий здобувачам вищої освіти, які здатні долати конкуренцію за наявністю англомовленнєвих умінь; усвідомлюють особливості професійного спілкування іноземною мовою; вирішують професійні питання в усній і письмовій формах англійської мови; вивчають англомовні джерела для розв'язання на практиці професійних завдань та прийняття

рішень; здатні до подальшого навчання під керівництвом викладача; психологічно здатні до конструктивного спілкування у виконанні своїх посадових обов'язків у звичайних і критичних ситуаціях; налагоджують і підтримують контакт із співрозмовниками; реалізують основні види англомовної мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); розуміють і використовують у мовленні лінгвокраїнознавчі реалії.

Базовий (репродуктивний) рівень виявляють студенти ЗВО морського транспорту, які на загальному рівні усвідомлюють потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою і вимоги до таких умінь; володіють професійною лексикою, ознайомлені зі структурою й особливостями ведення професійного діалогу, у яких слабкорозвинене вміння обробляти англомовні джерела інформації; непостійна здатність до подальшого навчання, однак психологічно здатні до професійного спілкування у звичайних ситуаціях; у них сформовані вміння підтримувати контакт у спілкуванні, хоча й недостатньо вмінь долати комунікативні та психологічні невдачі; загалом у них сформовані вміння використовувати стандартні фрази ІМО для спілкування на морі; граматична, лексична, фонетична правильність мовлення яких достатня для розуміння, присутнє толерантне ставлення до представників інших національностей; водночас у них недостатня сформованість умінь планувати спілкування іноземною мовою.

Студенти низького (пояснювально-ілюстративного) рівня характеризуються відсутністю усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою; небажанням удосконалювати професійні вміння іншомовної комунікації; несформованістю вмінь обговорювати професійні питання в усній і письмовій формах й працювати з іншомовною інформацією; здатністю працювати лише під керівництвом викладача; наявністю проблем у спілкуванні при виконанні своїх посадових обов'язків (навіть у звичайних ситуаціях); несформованістю умінь підтримувати контакт із співрозмовниками і долати невдачі; наявністю помилок у видах англомовної мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); відсутністю міжкультурного порозуміння.

Отже, «формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту» постає одночасно процесом і результатом їхнього навчання для набуття готовності успішно здійснювати фахове іншомовне спілкування.

Основні положення першого розділу висвітлено в публікаціях автора:

[23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 134; 135; 136; 137].

Список використаної літератури до 1 розділу

1. Аверочкіна Т. В. Шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів професійної підготовки плавскладу в українському законодавстві: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2006. 172 с.

2. Аніщенко О.В., Яковець Н.І. Сучасні педагогічні технології: курс лекцій. Навч. посібник / За заг. ред. Н.І. Яковець. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 199 с.

3. Бабанський Ю. К., Сластенін В. А. та ін Педагогіка / За ред. Ю. К. Бабанського. – М.: Просвещение, 1988. – 479с.,

4. Барсук С.Л. Педагогічні умови формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв на засадах комунікативно-когнітивного підходу: дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / С.Л. Барсук. – Херсон, 2016. – 258 с.

5. Бідюк Н. М. Розвиток змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерії в університетах Великої Британії: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2000. 24 с.

6. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя.– К., 2009. – 156 с.

7. Богуш А. М. Формування мовленнєвої особистості дитини в полікультурному середовищі: теоретичний аспект / А. М. Богуш / Славянская педагогическая культура // Научно-теоретический журнал МСПО им. Я. А. Коменского. – 2010. – № 9. – С. 158–161.

8. Бородина Н.В. Морской английский язык в обеспечении безопасности мореплавания. *Научные труды Дальневосточного государственного технического рыбохозяйственного университета*. 2010. №22. С. 345-353.

9. Брик Т. О. Формування вмінь іншомовного професійного спілкування майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах автореф. дис. … канд. пед. наук 13.00.04 Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди Харків 2008. – 22 с.

10. Бугакова Е. С. Психолого-педагогическое сопровождение в преодолении коммуникативніх барьеров у курсантов вузов морского профиля. дис. … канд. псих. наук: 19.00.07 / Е. С. Бугакова. – Ростов-на-Дону, 2015. – 173 с.

11. Василенко С. Д. Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: автореф. дис ... доктора політичних наук: 23.00.02. Київ, 2002. 20 с.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

13. Вступ до спеціальності: конспект лекцій у двох частинах. / укладач А.В. Булашенко. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. Ч.1. 133с.

14. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування автореф. дис. … канд. пед. наук 13.00.04 / М. М. Галицька / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ – 2007. – 22 с.

15. Галузевий стандарт вищої освіти. Напрям підготовки 6.070104 Морський та річковий транспорт / Міністерство освіти і науки України. Офіц. вид. Київ: Видав Інформ ОНМА, 2012. 24 с.

16. Геополітика: Україна в міжнародних відносинах (Конспект лекцій) URL: http://books.br.com.ua/themes/153/154

17. Герганов Л. Д. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників морського профілю на виробництві : дис. … д. пед. наук : 13.00.04 / Л.Д. Герганов. – К., 2016. – 485 с.

18. Гнатієнко Г. М. Експертні технології прийняття рішень : моногра-фія / Г. М. Гнатієнко, В. Є. Снитюк. – К. : ТОВ «Маклаут», 2008. – 444 с.

19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375с.

20. Гринчишин О. М. Розвиток мотивації оволодіння іноземною мовою в умовах вищого військового навчального закладу : автореф. дис. … канд. псих. наук: 19.00.09 / О. М. Гринчишин. – Хмельницький – 2003. – 15 с.

21. Гуменникова Т. Р. Підготовка майбутніх керівників багатонаціональних кораблів суден у площині контекстного навчання до управлінської діяльності. *Збірник наукових праць «Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки».* Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2016. Вип. 2. С. 35-41.

22. Гура Т. В. Особливості структурної моделі професійної діяльності інженера / Т. В. Гура // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Вип. 19 (23). – Х. : НТУ “ХПІ”, 2008. – С. 95–101.

23. Демченко О. Базові критерії роботодавців щодо сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у фахівців морського транспорту / О. Демченко // Сучасна іншомовна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 16 жовтня 2014 р., Умань. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. – С. 87-91.

24. Демченко О. М. Вимоги до умінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту / О. М. Демченко // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон, 25-26 квітня 2013 року. – Херсон : Видавництво Херсонської державної морської академії, 2013. – С. 29-32.

25. Демченко О. М. Діагностика стану сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського флоту / О. М. Демченко // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки». – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. – Вип. 36. – С. 68-77.

26. Демченко О. М. Зарубіжний досвід у вдосконаленні вмінь майбутніх фахівців морського транспорту спілкуватися іноземною мовою / О. М. Демченко // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник

наукових праць. Серія «Педагогічні науки». – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2015. – Вип. 33. – С. 52-56.

27. Демченко О. М. Іншомовна комунікативна компетентність в професійній діяльності сучасних фахівців морського флоту / О. М. Демченко // Актуальні досягнення педагогіки та психології в XXI столітті: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції: (м. Харків, Україна, 7-8 грудня 2012 року). – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2012. – С. 48-52.

28. Демченко Ольга. Компетентне спілкування іноземною мовою – важлива передумова конкурентоспроможного випускника морського вищого навчального закладу / Ольга Демченко // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. матеріалів XV Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 25-26 квітня 2012 р.; у 3-х т. / Редкол.: І.І. Тимошенко (відп. ред.) та ін. – Київ,: Вид-во Європейського університету, 2012. – Т 2. – С. 33-35.

29. Демченко О. М. Конструктивне формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: обгрунтування педагогічних умов / О. М. Демченко // Освітній дискурс : збірник наукових праць. – Київ : «Видавництво «Гілея», 2018. – Випуск 6 (6-7) : гуманітарні науки. – С. 18-34.

30. Демченко О.М. Критеріальний підхід до сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів внз морського транспорту / О.М. Демченко // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Одеса : ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2016. – Вип. 2 (109). – Серія: Педагогіка. – С. 23-30.

31. Демченко О. М. Модель формуючого впливу навчально-виховного процесу на компетентне професійне спілкування студентів іноземною мовою / О. М. Демченко // Збірник наукових праць «Професійна освіта: методологія, теорія і технології». – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. – Вип. 6. – С. 40-58.

32. Демченко О. М. Модельні курси ІМО у підготовці майбутніх моряків – деякі аспекти у викладанні іноземної мови / О. М. Демченко // Новітні напрямки переоснащення, експлуатації та ремонту суднових систем: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ізмаїл, 10 грудня 2015 року. – Ізмаїл: ІФ ОНМА, 2015. – С. 80-83.

33. Демченко О. М. Навчання професійного спілкування іноземною мовою студентів морських ВНЗ у контексті вимог Болонського процесу / О. М. Демченко // Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми, перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 3 грудня 2012 р. / Редкол.: І. І. Тимошенко (голова) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2013. – С. 39-43.

34. Демченко О. М. Плавальна практика як складова у формуванні умінь професійного спілкування іноземною мовою / О. М. Демченко // Викладач і студент: мобільність в умовах кредитно-трансферної системи: збірник доповідей і тез Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси, 28 квітня 2016 року. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – С. 30-33.

35. Демченко О. М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів нефілологічних спеціальностей / О. М. Демченко // «ІІ Дунайські наукові читання: духовно-творча константа особистості: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 60-річчю педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Ізмаїл, 23 вересня 2016 року. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ; «СМИЛ», 2016. – 168-171.

36. Демченко Ольга. Практико-орієнтоване навчання іноземній мові як складова підготовки до професійної діяльності майбутніх моряків. / Ольга Демченко // English for Specific Purposes: збірник наукових тез. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2013. С. 7-11.

37. Демченко О. М. Професійна діяльність фахівців морського флоту як педагогічна проблема / О. М. Демченко // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – Вип. 6. – С. 44-51.

38. Демченко О. М. Спілкування іноземною мовою як одна з вимог до підготовки майбутніх фахівців морського транспорту / О. М. Демченко // Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив: збірник матеріалів дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19-21 листопада 2012 р. – Ч. 3. – Київ, 2012. – С. 39-42.

39. Дергачев В. А. Геополитика. Учебник для вузів. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 526 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dergachev.ru/book-geop-2004/3.html

40. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 67. Водний транспорт – Украинское законодательство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/ documents/date_6m/pg_gcgexo/index.htm

41. Друзь Ю. М. Педагогічні умови використання ділової гри в підготовці студентів до іншомовного спілкування. автореф. дис. … канд. пед. наук 13.00.04 / Ю. М. Друзь / Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – Київ – 2000. – 22 с.

42. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

43. Загвязинский В. И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство «Академия», 2005. – 208 с.

44. Закір'янова І. А., Макушева. С. П. Пропозиції щодо оптимізації мовної підготовки та тестування військових фахівців збройних сил України та вдосконалення навчального процесу з вивчення іноземних мов у вищих військових навчальних закладах збройних сил України / Вісник СевНТУ. Вип. 105: Педагогіка: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 73-77.

45. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. – Назва з екрану.

46. Зеєр Э. Ф. Психология профессионального образования: учеб. пособие. –2-е изд., перераб. / Э. Ф. Зеер. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 2003. – 480 с.

47. Зінченко М. Ю. Професія як елемент трудової функції працівника. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 315-319.

48. Інформація про водний транспорт України URL: https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html

49. Ипполитова Н. В., Стерхова Н. С. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация // General and Professional Education. – 2012. – № 1. – С. 8-14.

50. Канюк О. Л. Формування вмінь іншомовного ділового спілкування майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки [Текст] : автореф. дис. … канд. пед. наук 13.00.04/ О. Л. Канюк. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 24 с.

51. Книга реєстрації практичної підготовки кандидата на отримання кваліфікаційного диплома вахтового механіка. Офіційний документ. – Одеса: ОНМА, 2011. - 82 с.

52. Козак С. В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / С.В. Козак. – О., 2001. – 20 с.

53. Комарова Э. П. Теоретические основы профессионального обучения иноязычному опосредованному общению в неязыковом вузе : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Э. П. Комарова. – Воронежский государственный технический университет. – Воронеж, 2001. – 348 с.

54. Компетентністний підхід — майбутнє морської освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://seafarers.com.ua/innovation-in-kherson-maritime-academy/5938/

55. Конт-Спонвиль, Андре. Философский словарь / Пер. с фр. Е. В. Головиной. — М.: Этерна, 2012. — 752 с.

56. Концепція розвитку освітньої та наукової діяльності Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» на період до 2025 року (проект) / Укладач М.І. Ярмоленко. – Ізмаїл: ДІ НУ «ОМА», 2015. – 11 с.

57. Конюхов Н. И. Справочник практического психолога. Прикладные аспекты современной психологии. Термины, законы, концепции, методы : справочное изд. / Н. И. Конюхов. — М., 1992. [Електронний ресурс] — Режим доступу : http://www.twirpx.com/file/15704

58. Корнєва З. М. Методика навчання майбутніх економістів англійського ділового мовлення на основі технології занурення : дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / З. М. Корнєва. – К., 2006. – 304 с.

59. Костюк В. Б. Застосування ситуативно-комунікативних технологій у навчанні іншомовного спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Вип. 10. – Полтава, 2012. – Серія «Педагогічні науки». – С. 149-152.

60. Кравець Р. Роль іноземної мови в процесі інтернаціоналізації закладів вищої освіти / Р. Кравець // Молодь і ринок. - 2019. - № 7. - С. 17-22. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_7_5

61. Країни Західної Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.0zd.ru/geografiya_i_ekonomicheskaya_geografiya/kraini_zaxidnoi_yevropi.html

62. Криворучко П. П. Психологічне забезпечення професійної діяльності корабельних спеціалістів у тривалому плаванні: дис. ... канд. психол. наук : 20.02.02 / П. П. Криворучко. – К., 1998. – 263 с.

63. Кудрявцева В. Ф. Особливості навчання англійської мови курсантів морських спеціальностей. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* №2. 2009. С. 439-449.

64. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. ВНИИ проф.-техн. образования. Москва: Высш. шк., 1989. 166 с

65. Куклін О.В. Концептуальні засади інноваційного розвитку вищих навчальних закладів. / О.В. Куклін [Электрон. ресурс]. – Режим доступу: http:www.economi.nauka.com.ua/?op=1&z=1186.

66. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / М. В. Кулакова. – О., 2006. – 248 с.

67. Курлянд З. Н. Педагогические способности и профессиональная устойчивость учителя / З. Н. Курлянд. – Одесса, 1992. – 111 с.

68. Курлянд З. Н., Шевченко Н. А. Педагогічні здібності як чинник формування обдарованості дітей / З. Н. Курлянд, Н. А. Шевченко // Зб. “Розвиток здібностей”. – Одеса : ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 1998. – С. 18-23.

69. Левченко Т. І. Мотивація суб’єкта в різних видах діяльності : Монографія / Т. І. Левченко. – Вінниця: Нова Книга, 2011. – 448 с.

70. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 352 с.

71. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня / А. В. Литвин. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 76 с.

72. Лозовецька В. Т. Психолого-педагогічні засади професійної підготовки фахівця в сучасних умовах ринку праці / В. Т. Лозовецька // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: тези доп. звітн. наук.-практ. конф. (22-23 квітня 2009 р.) / за заг. ред. В. О. Радкевич. – Х.: Компанія СМІТ, 2009. — С. 14-16.

73. Ляшенко У.І. Педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / У.І. Ляшенко. – Херсон, 2016. – 267 с.

74. Малінка О. О. Педагогічні умови розвитку мотивації до вивчення іноземних мов у студентів освітніх закладів культури. автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / О. О. Малінка. – Київ – 2010.

75. Манільські поправки до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ) 1978 року. Манільські поправки до Кодексу з підготовки і дипломування моряків та нес.ення вахти (ПДНВ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2. rada.gov. ua /laws/ show/896_052

76. Методика англоязычного погружения в обучении английскому языку и специальным дисциплинам в экономических вузах. Монография / [О. Б. Тарнопольский, В. Е. Момот, С. П. Кожушко, З. М. Корнева, А. Д. Выселко, В. А. Жевага] ; под общей и научной редакцией О. Б. Тарнопольского, В. Е. Момота и С. П. Кожушко. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. – 236 с.

77. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / [О. П. Кириленко, В. В. Письменний, Н. М. Ткачук та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : Видавн.-поліграф. центр ТНЕУ «Економічна думка», 2012. – 196 с., с. 142

78. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (консолідований текст з манільськими поправками) – К.: ВПК «Експрес– Поліграф», 2012. – 568 с.

79. Морська доктрина України на період до 2035 року. Постанова кабінету Міністрів України №1307 від 07 жовтня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sudostroy.com/wp-content/uploads/2016/11Морська-доктрина-України.pdf.

80. Нагорнюк Л. Є. Критерії сформованості іншомовної комунікативної компетенції майбутнього журналіста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf/83.pdf

81. Назаренко О. І. Шляхи оптимізації навчання англійської мови для професійного спілкування. Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. 1-2 березня 2013 р. – К.: НТУУ «КПІ». – С. 124-127.

82. Національна рамка кваліфікацій. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-n

83. Національний освітній глосарій: вища освіта / Авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.

84. Ніколаєнко Ю. О. Підготовка студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2009. – 20 с.

85. Нітенко О. В. Іншомовна підготовка фахівців права в трицикловій системі вищої освіти: європейський досвід автореф. дис. … доктора пед. наук 13.00.04 / О. В. Нітенко / Інститут вищої освіти НАПН України. – КИЇВ-2015. – 42 с.

86. Образцов П. И. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения / П. И. Образцов, А. И. Ахулкова, О. Ф. Черниченко. – Орел, 2005. – 61 с.

87. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.

88. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Рос. академия наук. Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова / С И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. - М.: Азбуковник, 1999. - 944 с.

89. Освітньо-професійна програма підготовки бакалаврів, рівень вищої освіти перший (бакалаврський), галузь знань 27 Транспорт, спеціальність 271 Річковий та морський транспорт. – Херсон: ХДМА, 2017. – 46 с.

90. Освітньо-професійна програма підготовки бакалаврів за напрямом 6.070104 “Морський та річковий транспорт” (в частині розподілу загального навчального часу за циклами підготовки, переліку та обсягу нормативних навчальних дисциплін) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.onma.edu.ua/confer/2012/modstd2012/dlzone/opppbakstrm.doc

91. Островська, Н. Д. Особистісно-орієнтований підхід у навчанні дисциплін гуманітарного циклу студентів арготехнічного інституту : Автореф. дис. ... канд.пед. наук: 13.00.04- теорія та методика проф. освіти / Н. Д. Островська ; ТНПУ ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – 20 с.

92. Парахина О. В. Развитие иноязычной коммуникативной компетенции будущих инженеров в системе дополнительного профессионального образования военно-морского вуза: дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / О. В. Парахина. – Калининград, 2016. – 264 с.

93. Педагогический энциклопедический словарь / ред. кол. : Б. М. Бим-Бад [и др.]. – М. : Большая рос. энциклопедия. – 2002. – 680 с.

94. Петровська Ю. В. Недоліки та перспективи сучасних тестів з англійської мови для судноводіїв / Ю. В. Петровська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2011. – № 18. – С. 174- 180.

95. Пєхота О.М. Особистісно орієнтована освіта і технології, С. 22 // Неперервна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.Я.Зязюна / Київ: Вид-во “Віпол”. – 2000. – С. 274 – 318.

96. Платонов К. К. Личностный подход как принцып психологии // Методологические и теоретические проблемы психологии / Отв. ред. Е. В. Шорохова.— М., 1969.— 310 с.

97. Платонова О. Г. Формування якостей соціального педагога у процесі професійної підготовки / О. Г. Платонова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Випуск 61. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. — № 61. — 200 с.

98. Побідаш А. Ю. Дослідження особливостей впливу основних стрес-факторів професійної діяльності моряків / А. Ю. Побідаш // Проблеми загальної та педагогічної психології, 2011. – Т. XIII, Ч. 7. – С. 150-157.

99. Подласый И. П. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. П. Подласый. — М. : Просвещение : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 1996. — 432 с.

100. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів /Подоляк Л. Г., Юрченко В.І. – К.: ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320 с.

101. Попова О. П. Особливості професійної діяльності майбутніх судноводіїв і сутність їх професійної компетентності / О. П. Попова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвтній школах: зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 17. – С. 351-357.

102. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя (від 18 грудня 2006 року) [Електронний ресурс]: Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС). – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975

103. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнко та інш. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.

104. Рекомендації

105. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — М.: Педагогика, 1973. — 424 с.

106. Сидоренко В., Малихін А. Професійна компетентність як критерій професійного становлення майбутнього педагога / В. Сидоренко, А. Малихін // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 179-184.

107. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. – К. : РННЦТ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.

108. Симоненко С. Морська держава чи країна біля моря? / С. Симоненко // День. – 4 червня, 2003. – №95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/morska-derzhava-chi-krayina-bilya-morya

109. Словник іншомовних слів. – Режим доступу http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14945&action=show

110. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.

111. Словник-довідник з професійної педагогіки /ред.-упоряд. А. А. Семенова. – Одеса: Пальміра, 2006. – 272 с.

112. Сморочинська О. О. Типові сфери спілкування як основа формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв / О О Сморочинська. –Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. - 2011, -Ч. ІІІ.-№20 (231).-С. 70-77.

113. Сорочинська В. Є. Соціально-педагогічні детермінанти професійного становлення студентів вищих навчальних закладів / В. Є. Сорочинська // Нові технології навчання [Текст]: Науково-методичний збірник. Вип. 40 / Міністерство освіти і науки України, Науково-методичний центр вищої освіти; Ред. кол. В. О. Зайчук (гол. ред.), О. Я. Савченко, М. Ф. Дмитриченко та ін. – К.: НМЦ ВО, 2005. – 279 с. – С. 67-80.

114. Співробітництво з міжнародними організаціями – Одеська національна морська академія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.onma.edu.ua/index.php?iwork_ua

115. Стандарт вищої освіти (Галузь знань 27 Транспорт, Спеціальність 271 Річковий та морський транспорт, ступінь вищої освіти бакалавр) / І. І. Ворохобін, С.В. Сербін, В.В. Чернявський, Є.В. Шумило. – Херсон: ХДМА, 2016. – 42 с.

116. Ступина Л. Г. Формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетентности морских специалистов в учебном комплексе «морской лицей – морской вуз» : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Калининград, 2012. 174 с.

117. Сура Н. А. Навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. А. Сура. – Луганськ – 2005. – 17 с.

118. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти : [монографія] / Єльнікова Г.В., Зайченко О.І., Маслов В.І. та ін.] ; за ред. Г.В. Єльнікової. – Київ -Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 234 с.

119. Тирон О. М. Психолого-педагогічні основи формування іншомовної компетентності майбутніх моряків: дис. … канд. псих. наук: 19.00.07 / О.М. Тирон. – Херсон, 2016. – 284 с. Образцов П.И. Методы и методология психолого–педагогического исследования/ Павел Иванович Образцов. – СПб. : Питер, 2004. – 268 с.

120. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. // Редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – 2-ге вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. – 736 с.

121. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов . – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840с.

122. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / [Богуш А.М., Трифонова О.С., Кисельова О.І. та ін.] ; за ред. акад. А.М. Богуш. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.

123. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, випр., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с.

124. Фока А. Де ти навчався, моряче? / А. Фока // Дзеркало тижня. – 11 вересня 2010. – № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vamdu.com.ua/index.php?page=kornandor9osvita

125. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: Монографія / За ред. акад. А.М. Богуш. – Одеса, 2008.

126. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народ, образование. - 2003. - №2. - С. 58-64.

127. Чекаловец В. Как «образовать» профессионального менеджера? / В. Чекаловец, О. Власенко. – Одесса, Судоходство. – 2007. – № 1-2. – С. 66–68.

128. Шкала Лайкерта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Шкала_Лайкерта

129. Шолох О. А. Ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії як психолого-педагогічна проблема / О. А. Шолох // Вісник. – № 142. – Серія : Педагогічні науки. – с. 225-230.

130. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / [под ред. С. Я. Батышева]. – М.: Профессиональное образование, 1999. – Т. 2. – 488 с.

131. Carlsson Carl Johan, (2008) Let's share – but how? *Proceedings of the International Maritime English Conference IMLA-IMEC, IMEC-20 «The Role of Maritime*

English – Promoting Communication and Understanding Culture» October 27 – October 30, 2008 (II-7). Shanghai, China: Shanghai Maritime University.

132. Chomsky N. Aspects of the Theoiy of Syntax / N. Chomsky. – Cambridge, MA: MIT Press, 1994. – 251 p.

133. Cole C., Prithard B. and Trenkner P. Maritime English Instruction – ensuring instructors' Competence. – IBERICA Journal. – 14. – 2007.

134. Demchenko Olga. Creative Realization of the Interdisciplinary Approach to the Study of Foreign Languages in the Experience of the Danube Basin Universities / Olga Demchenko // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 3, No. 1/2013, pp. 93-104. – Galati: Danubius University Press, 2013.

135. Demchenko Olga. Originality of Foreign Language Teaching Technologies in Higher Educational Establishments of the Danube River Basin Countries / Olga Demchenko // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 4, No. 2/2014, pp. 69-80. – Galati: Danubius University Press, 2014.

136. Demchenko Olga. Interactive Technologies of Foreign Language Teaching in Future Marine Specialists' Training: from Experience of the Danube River Basin Universities / Olga Demchenko // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 5, No. 1/2015, pp. 314-327. – Galati: Danubius University Press, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://journals.univ-danubius.ro/index.php/research/article/view/3018/2798

137. Demchenko Olga. Improvement of Professional Training of Maritime Fleet Specialists: Experience of Interactive Technologies Introduction in the Danube Institute of National University «Odessa Maritime Academy» / Olga Demchenko // Journal of Danubian Studies and Research, Vol. 6, No. 1/2016, pp. 20-27. – Galati: Danubius University Press, 2016.

138. Dudley-Evans T., St John M. Developments in ESP. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

139. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication // MARCOM. Final Reports.-Volumes 1&2, 2001. – 163 & 120 pp.

140. Ghada Hozayen, Abeer Seddeek & May Ghoneim (2010). Developing Teaching Materials for Second Assistant Marine Engineers. Proceedings of The 22nd International Maritime English Conference IMEC 22, pp. 29-57, Alexandria, Egypt, October 28th – November 1st, 2010. Alexandria, Egypt: Arab Academy for Science, Technology and Maritime Transport.

141. http://csm-ua.com/ru/company/our-fleet-.html

142. http://daphne.od.ua/appform.html

143. http://maritime-zone.com/crewing/52/

144. http://ussu-marine.com/ru/jobs.html

145. http://www.a1lbs.com/

146. http://www.marlow.od.ua/index.php

147. http://www.marlow.od.ua/index.php

148. http://www.universervice.com

149.http://www.vships.com.ua

150. Harth J., Ahmed "The impact of maritime English communication training for non-native English language speakers concerning the competency of seafarers : Iraqi maritime sector case study" (2013). World Maritime University Dissertations. 235. http://commons.wmu.se/all_dissertations/235

151. Haun, E. (2014, June 19). Education and Training the Theme for World Maritime Day. MarineLink.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marinelink.com/news/ education-training-theme371436.aspx

152. Holland, Lillian Christine, "A Study of the Intelligibility, Comprehensibility and Interpretability of Standard Marine Communication Phrases as Perceived by Chinese Mariners" (2016). Dissertations and Theses. Paper 3123. Master of Arts in Teaching English to Speakers of Other Languages. Portland State University 2016 https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4134& context=open_access_etds

153. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

154. IMO Model Course 3.17 Maritime English. – London: IMO, 2015. – 333 p.

155. International Association of Maritime Universities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iamu-edu.org/

156. Robinson P. ESP today: A Practitioner's Guide. - Hemel Hempstead: Prentice Hall International, 1991.

157. Sekimizu K. World maritime day 2015. Maritime education and training / K. Sekimizu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imo.org/en/About /Events/WorldMaritimeDay/Documents/2015 WMD/website message WORLD MARITIME DAY 2015.pdf

158. Strevens P. ESP after Twenty Years: a Re-appraisal. In Tickoo M. (Ed.) ESP: State of the art. – Singapore: SEAMEO Regional Language Centre, 1988.

159. The International Maritime Lecturers' Association's International Maritime English Conference. URL: http://imla.co/imec/

160. Trenkner P. Maritime English. An attempt at an Imperfect definition. – Dalian: Dalian Maritime University, 2000.

161. What is SeaTALK? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.seatalk.pro/

РОЗДІЛ 2.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

2.1 Педагогічні умови як змістове ядро експериментальної моделі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту

Всебічний розвиток особистості професіонала в сучасних умовах неможливо уявити без застосування саме сучасних педагогічних технологій у процесі професійної підготовки у ЗВО. Як і раніше, пошук ефективних технологій навчання у вітчизняних ЗВО, зокрема, в морських вишах, залишається одним із головних завдань вищої школи та продовжує складати важливий вектор її розвитку, спонукаючи наукову спільноту до наукового пошуку.

Зокрема, Е. Комарова [22] досліджує теоретичні основи професійного навчання іншомовного опосередкованого спілкування в немовних вишах, О. Канюк [20] – формування вмінь іншомовного ділового спілкування майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки, Ю. Друзь [15] – підготовку майбутніх менеджерів до іншомовного спілкування, Н. Сура [56] – навчання професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою майбутніх економістів, бізнесменів і управлінців, Т. Брик [4] – формування вмінь іншомовного професійного спілкування майбутніх офіцерів у військових ЗВО, О. Нітенко [40] – іншомовну підготовку фахівців права в трицикловій системі вищої освіти, М. Галицька [6] – формування у студентів ЗВО сфери туризму готовності до іншомовного спілкування, Л. Морська – формування вмінь професійного спілкування англійською мовою у студентів факультету фізичного виховання, та ін.

Окремі аспекти формування умінь професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту вивчають С. Барсук [3] (педагогічні умови формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв на

засадах комунікативно-когнітивного підходу), Є. Бугакова [5] (психолого-педагогічний супровід у подоланні комунікатівніх бар'єрів у студентів вишів морського профілю), С. Козак [21] (формування іномовної комунікативної компетенції студентів ЗВО морського транспорту), М. Кулакова [26] (формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у морських ЗВО), У. Ляшенко [31] (педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін), О. Парахіна [44] (розвиток іншомовної комунікативної компетенції майбутніх інженерів у системі додаткової професійної освіти військово-морського вишу), І. Сокол (формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін), Л. Ступіна [55] (формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності морських фахівців у навчальному комплексі «морський ліцей - морський виш»), В. Теніщева (інтегративно-контекстна модель формування професійної компетенції), О. Фролова (формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін), Л. К. Холанд [63] (навчання професійної АМ у морських закладах освіти), та ін.

Дослідники доводять порівняльну ефективність різних шляхів формування умінь професійного іншомовного спілкування. Так, на думку Е. Комарової до педагогічних умов, що забезпечують продуктивність реалізації моделі навчання студентів немовного вишу опосередкованому спілкуванню, орієнтованому на формування професійного тезаурусу, входять: організація засвоєння студентами іноземної мови в контексті змісту їх майбутньої професійної діяльності; розробка системи поетапного формування професійного тезаурусу; якісні та кількісні зміни іншомовного лексикона-тезауруса від етапу до етапу; підбір аутентичних іноземних текстів для кожного з етапів реалізації концептуальної моделі навчання професійно орієнтованому опосередкованому спілкуванню; забезпечення можливостей використання тезаурусу, що засвоюється, в якості засобу здійснення пізнавательної та майбутньої професійної діяльності студента, в тому числі при переході до роботи в телекомунікаційному комп'ютерному середовищі Інтернету; управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів на основі равнопартнерских

діалогічних відносин викладача і студентів; раціональне об'єднання індивідуальних та спільних форм організації навчальної діяльності студентів [22,с. 15].

Дослідниця О. Канюк [20] з метою формування вмінь іншомовного ділового спілкування майбутніх соціальних працівників пропонує виходити із наступних організаційно-педагогічні умов: усвідомлення студентами необхідності володіння вміннями іншомовного ділового спілкування; реалізація соціокультурного підходу у формуванні вмінь іншомовного ділового спілкування одночасно на інформативно-комунікативному, регулятивно-комунікативному й афективно-комунікативному рівнях; професійна спрямованість курсів вивчення іноземних мов і їх зв'язок з курсами загальних дисциплін; організація освітнього процесу у формі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, використання інноваційних методів навчання. При цьому, на думку дослідниці, саме соціокультурний підхід передбачає наявність міждисциплінарно інтегрованої мовної освіти, а також урахування соціокультурного контексту вивчення мови. Відтак, робиться узагальнення про те, що особлива увага повинна звертатися на: соціокультурний світогляд майбутніх фахівців; нерозривний зв'язок формування іншомовної соціокультурної компетенції з розвитком загальної соціокультурної компетенції індивіда, сформованої як стосовно своєї рідної культури, так і культури країни, мова якої вивчається; врахування під час відбору навчальних тем принципу доступності і позитивного емоційного ставлення до проблем, які розглядаються. Володіння уміннями іншомовного спілкування значно ширше, ніж знання лексики, граматики, фонетики і передбачає також оволодіння іншомовною культурою. Це особливо важливо для успішного іншомовного ділового спілкування, в процесі якого слід ураховувати не тільки інформацію, яку необхідно донести до партнера, але і культурні цінності в контексті міжетнічної комунікації. При іншомовному діловому спілкуванні важливо вміти поставити себе в позицію комуніканта, для якого – це звична ділова культура спілкування, тобто, реконструювати чужі традиції, звичаї, норми поведінки в конкретній ситуації, здійснювати комунікацію відповідно до історично усталених норм даної мовленнєвої спільноти. Знання особливостей іншомовної ділової культури скрізь призму навчального предмета «іноземна мова» («ділова іноземна мова»), забезпечує

можливість передбачати і враховувати реакцію і можливі варіанти поведінки партнерів у спілкуванні, має велике значення для успішного проведення ділових переговорів, успішної взаємодії [20, с. 10, 17-18].

Серед педагогічних умов підготовки майбутніх менеджерів до результативного іншомовного спілкування засобами ділових ігор науковець Ю. Друзь виокремлює такі: позитивна мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів; характер стосунків у системі «викладач-студент», що будуються на принципі педагогічної взаємодії, співпраці й співтворчості; різноманітність ігрових ролей, що стимулюють позитивні емоції студентів; високий рівень інтелектуальної активності її учасників і сформованості комунікативних умінь; залучення студентів до активної комунікативної діяльності; забезпечення психологічного комфорту для кожного учасника гри та високий рівень професіоналізму викладачів вищої школи. [15, с. 11].

Н. Сура, досліджуючи навчання професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою майбутніх економістів, бізнесменів і управлінців, пропонує мотивувати і діалогізувати навчання іншомовної професійної комунікації у ЗВО [56, с. 9-10].

Дослідниця Т. Брик рекомендує формувати вміння іншомовного професійного спілкування майбутніх офіцерів у військових ЗВО шляхом забезпечення позитивної мотивації оволодіння студентами вміннями іншомовного спілкування й організуючи діалогічну взаємодію суб’єктів освітнього процесу з обміну інформацією професійного характеру шляхом застосування інтерактивних форм і методів навчання [4, с. 7-8].

Згідно з О. Нітенко, умови освітнього процесу в іншомовній підготовці фахівців права в трицикловій системі вищої освіти є індивідуальна траєкторія (вибір здобувачами вищої освіти навчальних дисциплін; практики, закордонні стажування; літні школи; дистанційні курси; мовні курси; самоосвіта, тощо) та інтернаціоналізація, інтеграція науки, освіти й ринку праці (академічні обміни, подвійні дипломи, навчання міжнародних студентів у вітчизняних ЗВО, дуальність

підготовки (освіта+практика), закордонні викладачі, експерти/професіонали тощо) [40, с. 28-29].

М. Галицькою визначено педагогічні умови формування у майбутніх фахівців сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: індивідуальний підхід до студентів; проблемний і творчий характер завдань з іноземної мови; використання сучасних інноваційних технологій навчання; діалогізація процесу навчання; моделювання професійних комунікативних ситуацій [6, с. 13-14].

Урахування результатів проведених наукових досліджень дає змогу стверджувати, що формування умінь фахового іншомовного спілкування можливе через інтернаціоналізацію, інтеграцію науки, освіти й ринку праці, усвідомлення потреби в опановуванні вміннями іншомовного професійного спілкування, позитивну мотивацію і активність здобувачів вищої освіти, контекстну, професійну, комунікативну спрямованість курсів вивчення іноземних мов і їх зв’язок з курсами інших дисциплін, а також вправляння у використанні набутих умінь професійної комунікації. Оновлення організації освітньої діяльності шляхом використання сучасних інноваційних та інтерактивних технологій і методів навчання, взаємодія, співпраця й співтворчість суб’єктів освітнього процесу, високий рівень професіоналізму викладачів вищої школи й індивідуальний підхід до студентів також покликані сприяти ефективному формуванню вмінь іншомовного професійного спілкування.

Наукові розвідки у царині поліпшення якості іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців морського транспорту показали, що одним із варіантів розв’язання розглянутої проблеми є розробка, цілеспрямована, систематизована і послідовна реалізація на практиці новаторських педагогічних умов в межах вишу.

Для обґрунтування педагогічних умов, як змістового ядра експериментальної моделі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту, важливе значення має врахування сутності понять «*умова*», «*педагогічні умови*» і «*формування*».

У тлумачних словниках термін «*умова*» (англ. “condition”) трактується як «обставина, від якої що-небудь залежить; правила, встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; обставина, при якій відбувається, здійснюється що-небудь» [42, с. 839]. «Умови» є тими необхідними обставинами, які роблять можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь; «правила, що існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чогось» [53, Т. 10, 1979, с. 441]. Як філософська категорія «умова» означає те, від чого залежить щось інше (що обумовлюється); істотний компонент комплексу об’єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого з необхідністю випливає існування даного явища. Саме в ній відбиваються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність. Найчастіше умови розглядаються як те, що робить можливим наявність предмета, стану, процесу, щось зовнішнє для явища, на відміну від більш широкого поняття причини, що включає як зовнішні, так і внутрішні фактори [60], те середовище, в якому явища чи процес виникають, існують і розвиваються, і стан системи, при якому настає чи є можливість, й те, без чого явище не може статися, але чого недостатньо, щоб пояснити, чому воно все ж відбулося [23, с. 650]. Філософами помічено, що насправді існують тільки умови, кожна з яких чимось зумовлена і в свою чергу обумовлює щось ще. Узагальнено, з філософської точки зору, «умова» – це суттєвий компонент комплексу об’єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого з необхідністю випливає існування даного явища, властивості речей переходять з можливості в дійсність, те, що робить можливим наявність предмета, стану, процесу [5].

З психологічної точки зору «умова» – це наявний компонент комплексу об’єктів (речей, їх станів, взаємодій), із наявності якого з необхідністю випливає існування даного явища. За визначенням Н. Конюхова, «умова є сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що вірогідно впливають на розвиток певного психічного явища, причому це явище опосередковується активністю особистості чи групи людей [24].

За С. Рубінштейном, зовнішні умови впливають на розвиток особистості опосередковано через внутрішні, суб'єктні умови, які формує сам індивід [50, с. 251]. На думку З. Курлянд, коли явище викликає інше явище, воно є причиною; коли явище взаємодіє з тим або іншим у процесі розвитку цілого, до якого воно належить, воно є чинником; коли явище обумовлює існування іншого, воно є умовою [27].

Науковець А. Литвин стверджує, що в науково-педагогічних дослідженнях умови – це особливості організації освітнього процесу, що детермінують результати виховання, навчання та розвитку особистості, об'єктивно забезпечують можливість їх покращення шляхом реалізації нової парадигми освіти, застосування передових освітніх методик, сучасних та інноваційних технологій, упровадження кращого педагогічного досвіду. За основу ним приймається наступне визначення, що має узагальнений інтегрований характер, вказує на функціональне призначення умов і відображає їх науково-педагогічну сутність: «педагогічні умови – це комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини освітнього процесу й особистісні параметри всіх його учасників. Педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій».

У науково-педагогічних дослідженнях умови – це особливості організації освітнього процесу, що детермінують результати виховання, навчання та розвитку особистості, об'єктивно забезпечують можливість їх покращення шляхом реалізації нової парадигми освіти, застосування передових освітніх методик, сучасних та інноваційних технологій, упровадження кращого педагогічного досвіду. Наявність узагальненого інтегрованого характеру вказує на функціональне призначення умов і показує їх науково-педагогічну сутність наступне визначення: «педагогічні умови – комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та

внутрішні обставини освітнього процесу й особистісні параметри всіх його учасників [30, с.29].

Має узагальнений інтегрований характер, вказує на функціональне призначення умов і показує їх науково-педагогічну сутність наступне визначення: «педагогічні умови – комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини освітнього процесу й особистісні параметри всіх його учасників [30, с.29].

На нашу думку, правомірно визначати умови як істотний компонент, який зумовлює виникнення, впливає на ефективне існування будь-якого процесу й обумовлює результативність пов’язаної з ними діяльності.

Педагогічні ж умови є «обставини, від яких залежить та у яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [54, с. 243].

За класифікацією Н. Іполітової і Н. Стерхової педагогічні умови є: 1) складовим елементом освітньої системи, цілісного педагогічного процесу, який опосередковується активністю всіх його учасників; 2) зображують сукупність можливостей освітнього середовища (цілеспрямовано конструюються заходи впливу і взаємодії суб’єктів освіти: зміст, методи, прийоми і форми навчання та виховання, програмно-методичне оснащення освітнього процесу) і матеріально-просторового середовища (навчальне та технічне обладнання, природно-просторове оточення закладу освіти тощо), що впливають на діяльність освітньої системи; 3) у їхній структурі присутні як внутрішні елементи, які впливають на розвиток особистісної сфери суб’єктів освітнього процесу, так і зовнішні обставини освітнього процесу; 4) належним чином обґрунтована їх реалізація забезпечує ефективне функціонування та стійкий розвиток педагогічної системи, гарантує неперервність, підвищує якість та ефективність освітнього процесу [19].

Педагогічні умови покликані забезпечити цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяти всебічному гармонійному розвиткові особистості та створювати сприятливі можливості для виявлення її задатків, урахування потреб і

формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій» [30, с.29].

Поняття «*формування*» тлумачиться здебільшого як «дія від давати існування чому-небудь; створювати, надаючи якоїсь структури, організації, форми» [4, Том 10, 1979, с. 624]. У педагогічній практиці формування означає: застосування прийомів і способів (методів, засобів) впливу на особистість студента з метою створення у нього системи певних цінностей і відносин, знань і умінь, складу мислення та пам'яті. Особистість, розвиваючись під впливом батьків, педагогів, середовища, приймає певну форму – у неї починають бути присутні і виявлятися задумані властивості.

Більш розширено формування позначає процес розвитку й становлення особистості під впливом виховання, навчання, соціального середовища; цілеспрямованим розвитком особистості або тих чи інших її сторін, якостей під впливом виховання й навчання; процесом становлення людини як суб'єкта й об'єкта суспільних відносин; процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх факторів – екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних, психологічних і т. д. Формування передбачає певну закінченість новоутворень людської особистості, досягнення рівня зрілості, стійкості [3].

Під *формуванням умінь професійного спілкування у студентів морських вишів* розуміємо процес і результат їх навчання задля набуття готовності і спроможності успішно здійснювати фахове іншомовне спілкування.

Отже, уточнюючи поняття «умови», в межах наукового дослідження, що проводиться, під *педагогічними умовами* як змістовим ядром експериментальної моделі формування у вищій школі умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів *розуміємо взаємопов'язаний комплекс свідомо створених педагогом істотних, необхідних і достатніх об'єктивних можливостей, обставин, заходів чи оточення педагогічного процесу,* що є результатом *цілеспрямованого відбору*, конструювання, оптимізації, використання елементів *педагогічної системи* (змісту, методів, прийомів, підходів, засобів, технологій, організаційних форм освітнього процесу, тощо) для успішної реалізації поставлених завдань з метою

найефективнішої реалізації моделі навчання, який зумовлює виникнення, впливає на ефективне існування й обумовлює результативність у досягненні сформованості умінь компетентного фахового іншомовного спілкування.

Педагогічні умови є й тими обставинами, за яких компоненти освітнього процесу (навчальний предмет, викладання і навчання) представлені у взаємодії та опосередковується активністю всіх його учасників, коли викладачеві надається можливість плідно викладати й керувати освітнім процесом, а здобувачу вищої освіти – успішно вчитися. Суб'єкт при цьому спонукається до активної діяльності, котра призводить до його особистісного розвитку.

Такий комплекс взаємопов'язаних обставин одночасно забезпечує цілісність, оптимальність, неперервність, якісність і ефективність навчання та виховання в освітньому середовищі ЗВО відповідно до вимог суспільства та вимог ринку праці, спрямований на всебічний гармонійний розвиток особистості шляхом створення сприятливих можливостей для виявлення її задатків, урахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, інтегральних, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей.

Розробка та експериментальна перевірка педагогічних умов є одним із завдань досліджень, пов'язаних з різними аспектами сучасної підготовки фахівців морського флоту в закладах освіти вітчизняних (М. Кулакова, У. Ляшенко, І. Сокол, О. Фролова та ін.), закордонних (В. Тенищева) вчених. Особливу увагу в контексті нашого дослідження вважаємо доречним приділити науковим розвідкам стосовно саме педагогічних умов формування умінь професійного іншомовного спілкування студентів ЗВО морського транспорту українських і вчених зарубіжжя , які визначають:

– модель подолання комунікативних бар'єрів шляхом створення відповідних психолого-педагогічних умов для розвитку комунікативної компетентності, що включають серію тренінгових занять і пакет навчально-методичних матеріалів для самостійної роботи (Є. Бугакова) [5];

– формування іншомовної компетентності за структурними компонентами; спрямування навчання іноземної мови на розвиток психолінгвістичного сприймання

мовлення, побудови сценаріїв міжкультурної взаємодії і стратегій спілкування, спрямованого на попередження ризиків мореплавства мислення, прагнення до спілкування, дотримання моральних норм; орієнтацію підготовки на використання іноземної мови в міжнародному екіпажі; виховання стійкої мотивації до навчання та самовдосконалення; розширення соціоперцептивного сприймання дійсності; моделювання ситуацій іншомовної комунікативної діяльності майбутнього моряка; активне використання інформаційних психотехнологій в освітньому процесі; використання лінгвокраїнознавчого матеріалу для самостійного та аудиторного опанування студентами (О. Тірон) [58];

– забезпечення позитивної мотивації студентів; усвідомлення студентами діалогічного мовлення як респонсивного мовленнєвого акту, впровадження в навчання когнітивних, комунікативних та респонсивних стратегій; занурення студентів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації (С. Барсук) [3];

– технологію навчання на принципі рольової перспективи, що передбачає забезпечення ситуативно-тематичного структурування навчального матеріалу; практичну реалізацію комунікативних намірів студентів у всіх видах мовленнєвої діяльності, що імітують предметний і соціально-рольовий контексти їх спілкування із зарубіжними партнерами, систематичне відпрацювання ними алгоритмів основних типів діалогічного висловлювання в офіційних і неофіційних сферах комунікації (С. Козак) [2];

– орієнтацію підготовки на послідовний і рівневий розвиток компетенцій лінгвістичного, комунікативного та дискурсивно-прагматичного рівнів як компонентів іншомовної комунікативної компетенції; проектування змісту освітньої траєкторії студентів з урахуванням основної та додаткової кваліфікацій, вимог до формування командно-методичних навичок, навичок виховної роботи, а також кваліфікаційних вимог до професійної підготовки; використання інтегрованого проблемно-контекстного підходу як базису для організації процесу навчання; реалізацію процесу розвитку іншомовної комунікативної компетенції в курсі додаткової лінгвістичної підготовки за допомогою сукупності педагогічних технологій активізації навчання; діагностику, моніторинг, спільний рефлексивний

аналіз рівня розвитку іншомовної комунікативної компетенції майбутніх інженерів на різних етапах навчання (О. Парахіна) [44];

– структурувати зміст дисципліни «Іноземна мова» у модулі, що зображають побутову, навчально-пізнавальну, соціально-культурну, професійну сфери спілкування і ввести в освітній процес інформаційно-дидактичний засіб, що включає технологію застосування сервісів Web, позааудиторну самостійну роботу студентів й само моніторинг отриманого інформаційно-віртуального «продукту» (Л. Ступіна) [55];

– поєднання цілісного підходу зі змістовим, що не буде відокремлювати АМ від контексту інших дисциплін, а переплітатиметься з навігаційними та інженерними курсами, а також з досвідом роботи на борту суден (L. C. Holland) [63].

Результати попередньо проведеного нами діагностувального вивчення (підрозділ 1.3), що спираються на самооцінне судження майбутніх судноводіїв і судномеханіків щодо мовленнєвих умінь і певних навичок, указують на параметри, за якими педагогічно доцільно вдосконалювати освітній процес у сучасному виші. Підтверджено значущість урахування потреб студентів як майбутніх фахівців у відборі змісту навчання, тобто кола типових комунікативних ситуацій. Діагностовані труднощі в роботі, пов’язані здебільшого з професійним іншомовним спілкуванням та доцільні заходи організаційно-методичного змісту повинні також бути враховані в експериментальній стратегії формування у морському виші вмінь з іншомовного професійного спілкування [11, с. 77].

Узявши за основу припущення про те, що на базі суджень спеціалістів у певній галузі знань можна побудувати адекватну картину майбутнього розвитку, ми вважали за потрібне використання методу експертних оцінок, що становить спеціальним чином організований збір суджень, оцінок та пропозицій спеціалістів з певної галузі знань, їх аналіз, зведення та формування виваженого результату [33, с. 142].

Узагальнивши і систематизувавши результати досліджень науковців (С. Барсук, Т. Брик, Є. Бугакової, М. Галицької, Ю. Друзь, О. Канюк, С. Козак, Е.

Комарової, М. Кулакової, У. Ляшенко, Л. Морської, О. Нітенко, О. Парахіної, І. Сокол, Л. Ступіної, Н. Сури, В. Тенищевої, О. Тирон, О. Фролової, Л. Холланд, Н. Черненко, тощо), ми виокремили сукупність педагогічних умов, що можуть бути необхідними для формування умінь професійного спілкування іноземною мовою і щодо вагомості яких нас цікавила думка експертів. Враховуючи специфіку наукової роботи, пов'язаної з навчанням студентів ЗВО морського транспорту, а саме судноводіїв і суднових механіків, в якості експертів виступали 15 представників науково-педагогічного складу Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія», зокрема: 5 викладачів англійської мови професійного спрямування кафедри гуманітарних дисциплін і 10 досвідчених судноводіїв і механіків, викладачів провідних кафедр (5 капітанів далекого плавання, викладачів кафедри навігації і управління судном і 5 суднових механіків першого розряду, викладачів кафедри суднових енергетичних установок і систем) (додаток В). В цілому спеціалісти, відібрані в склад експертної групи, є професійно компетентними, мають дослідницький і практичний досвід у відповідній області; креативні; володіють науковою інтуїцією; зацікавлені в об'єктивних результатах експертної роботи; незалежні у судженнях; об'єктивні і евристичні [8, с. 76-77].

Після обробки результатів інтерв'ювання експертів (додаток Г) ми отримали можливість здійснити експертне ранжування педагогічних умов формування у морській вищій школі умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів:

1. забезпечення мотивації до формування умінь компетентного іншомовного професійного спілкування;
2. вдосконалення організації освітнього процесу шляхом використання сучасних інноваційних та інтерактивних технологій;
3. орієнтація на вимоги міжнародних стандартів;
4. занурення студентів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації;
5. готовність науково-педагогічного складу до реалізації моделі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою;
6. взаємодія, співпраця й співтворчість суб'єктів освітнього процесу;

7. підвищення професійної, комунікативної і міждисциплінарної спрямованості курсів вивчення іноземних мов;

8. реалізація особистісно-орієнтованого і диференційованого підходів до студентів у процесі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою;

9. інтеграція освіти й ринку праці;

10. моніторинг рівня розвитку умінь професійного спілкування іноземною мовою.

Здійснені теоретичний аналіз наукових джерел, діагностика стану сформованості умінь професійного спілкування, врахування специфіки навчання, вимог до фахової підготовки майбутніх фахівців морського профілю, наукових уявлень про педагогічні умови навчання у виші і формування умінь професійного іншомовного спілкування, саморефлексія досвіду в площині викладання англійської мови професійного спрямування дали можливість дещо скоригувати виокремлені експертами педагогічні умови. Так, *оновлення організації освітнього процесу* ми деталізували, виходячи з більш місткого значення цього терміну, що дозволить врахувати умови, які не зайняли перші позиції у ранжуванні експертами.

Оскільки формування умінь професійного спілкування іноземної мови відбувається безпосередньо у процесі навчання, діючі суб'єкти якого викладачі і студенти є нерозривно пов’язаними між собою і взаємно впливають одне на одного, вважаємо необхідним враховувати ще й цей факт при обгрунтуванні педагогічних умов.

Так, забезпечення мотивації до формування умінь компетентного іншомовного професійного спілкування конкретизували, замінивши на стимулювання у студентів ціннісного ставлення до формування умінь компетентного іншомовного професійного спілкування. А вдосконалення організації освітнього процесу було скореговано на активізацію діалогічних форм навчально-професійної діяльності як ресурсу формування умінь компетентного професійного іншомовного спілкування, виходячи з більш містких значень нових трактувань.

Розглянемо *першу педагогічну умову – усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування.*

Зазначимо, що освіта XXI ст. взяла на себе роль процесу, спрямованого на допомогу людині й суспільству повністю розкрити свій потенціал у процесі здобуття фаху. Окремі аспекти ціннісної проблематики вивчались Я. Коменським, Й. Песталоцці, А. Макаренко, В. Сухомлинським та ін. Цінності як педагогічну проблему досліджували А. Маслоу, К. Роджерс та ін. У значної кількості студентів – майбутніх фахівців морського транспорту – бракує усвідомлення того, наскільки їх професія відповідає їх життєвим цінностям, звідси й відсутність у системі цінностей студентів цінного ставлення до формування умінь компетентного іншомовного професійного спілкування, як складової, що характеризує професійну діяльність. Отже, постає питання про формування компетентного фахівця морського флоту, до освіченості й професіоналізму якого висуваються новітні вимоги, що пов’язано з мінливістю і швидкоплинністю змін у морській галузі, в умовах, коли технічний прогрес випереджає відповідні зміни у підготовці виконавців професійних функцій на морі. Високоосвічену молодь визнано головним стратегічним резервом соціально-економічних, соціальнополітичних і духовних реформ в Україні. Виправлення ситуації вбачається у перегляді пріоритетів професійного розвитку та усвідомлення студентами їх життєвої значущості у статусі фахівців морської галузі.

Відомо, що зі вступом до ЗВО змінюється соціальний статус особистості студентів, їх соціальні функції, види діяльності, відбувається стимулювання розвитку майбутніх фахівців у соціумі, включення їх у різні сфери суспільних відносин і майбутньої діяльності в тому числі. Усе це потребує мобілізації внутрішніх ресурсів, здібностей індивіда та призводить до переоцінки багатьох цінностей. У результаті чого у системі цінностей студентів з’являються нові риси: важливість подолання конкуренції, толерантне ставлення до людей, змінюється здатність до комунікації тощо. Цінності майбутньої професії, укорінюючись у структурі інтересу студента до майбутньої професії, який вже є морально значущою

і відповідально активною особистістю, що сприяє перетворенню внутрішніх особливостей індивіда у дійсність його вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому.

Можна стверджувати принаймні про те, що усвідомлення психолого-педагогічної проблеми формування ціннісного ставлення майбутніх моряків до професійної діяльності, зокрема фахового спілкування, суттєво підвищить рівень конкурентоздатності майбутніх спеціалістів на ринку праці, створить передумови для успішного їх працевлаштування. Натомість, дослідження ціннісного ставлення майбутніх фахівців до професійної діяльності, усвідомлення теоретичних засад даного поняття та внесення змін практичного характеру в організацію діяльності ЗВО є необхідною умовою підвищення їх ефективності. Бесперечно, що ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії має певні зв’язки з успішністю її навчання. Можливо, це пояснюється зумовленістю розвитку широкого світогляду та високого рівня інтелектуальних здібностей особистості та спрямованістю такої особистості на самовдосконалення, в тому числі шляхом навчання. Поєднання високих здібностей та бажання навчатися здатне призвести до високої успішності навчання і до формування умінь компетентного іншомовного професійного спілкування у системі цінностей студентів [56, с. 225-229].

Загальновизнано, що саме мотивація має велике значення в пізнавальній діяльності, оскільки мотиваційний стан стимулює і спрямовує пізнавальну діяльність суб’єкта, активізує сприйняття суб’єкта, пам’ять, мислення, уяву, судження про факти і світ, когнітивне маніпулювання символами [29, с. 112-114]. Низький рівень або ж відсутність мотивації до вивчення іноземної мови майбутніми фахівцями морської галузі є однією із найзначніших проблем студентів морських вишів, особливо на перших курсах до першого робочого досвіду на судні, що часто пов’язують із їх невпевненістю, чи продовжать вони морську кар’єру, і сподіванням на свій рівень загальної англійської мови з одночасною недооцінкою ролі знань морської термінології.

«Мотивація» походить від «мотив» (франц. motif, лат. motus – рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини; причина, те,

що детермінує поведінку; об’єкт, що відповідає тій чи інший потребі і який спонукає і спрямовує діяльність людини, надаючи їй суб'єктивний, особистісний зміст, таким чином діяльність визначається її мотивом, тощо. Мотивація є «сукупність причин психологічного характеру (система мотивів), які зумовлюють поведінку і вчинки людини, їх початок, спрямованість і активність» [44, с. 288], система, що складається з багатьох чинників, які постійно змінюються і перебувають у тісних взаємозв’язках, сприяє розвитку інтелекту і розуміється як рушійна сила процесу розвитку особистості, її пізнавальних потреб, удосконалення особистості в цілому [6; 14].

У цілому погоджуючись з Т. Левченко [27], зауважимо, що мотивація будь-якого навчання, в тому числі навчання професійного спілкування іноземною мовою, постійно змінюється, що пов’язано з віком суб’єкта, його прагненнями до підвищення рівня володіння іноземною мовою, кар’єрного зростання, тощо. Необхідним у процесі навчання є узгодження мотиваційної сфери того, хто навчає (викладача), і того, хто навчається (студента), усвідомлення необхідності врахування диференційних параметрів в організації і керуванні освітнім процесом. У освітній діяльності у вищій школі залежно від позитивної чи негативної мотивації і відбувається диференціація різних типів студентів і викладачів.

Уважаємо, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактора за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей або прогалин у необхідних ЗУН студента. Ніякий високий рівень інтелектуальних здібностей студента не може компенсувати низьку його учбову мотивацію та безпосередньо сприяти успішній освітньо-професійній його діяльності. Саме тому, на думку Л. Подоляк, важливою проблемою є завдання формування професійних мотивів навчання, потреби в засвоєнні професійних знань, умінь і навичок [13, с. 112-113].

Зазначимо, що в дослідженнях, пов’язаних із формуванням умінь професійного іншомовного спілкування у вишах, йдеться саме про позитивну мотивацію: домінуючі мотиви уникання невдач, престижу, досягнення, прагнення до успіху, благополуччя (О. Малінка) [32]; професійно стимулюючі прагнення

отримати вищу освіту, інтерес до професії, професійно-пізнавальні мотиви чи прагнення в майбутньому стати гарним фахівцем, внутрішьонавчальні мотиви, прагматичні мотиви і здібності до оволодіння знаннями (О. Гринчишин) [9]; професійно-пізнавальний інтерес, позитивне ставлення до навчання, потреба в професійному самовдосконаленні на основі формування усвідомлення значущості вмінь іншомовного спілкування для професії та стимулювання освітньо-пізнавальної діяльності (Т. Брик) [4], актуалізація механізмів зовнішньої – професійної мотивації поведінки фахівця у створенні справжньої предметності навчання, особистісної значущості для тих, хто навчається, всіх задіяних в освітній процес проблем; усвідомлення необхідності засвоєння мовної форми для досягнення необхідного рівня володіння іномовним спілкуванням; формування та стимулювання комунікативної потреби міжособистісного й професійно орієнтованого спілкування (С. Козак) [21].

На наш погляд, у ході дослідження, що проводиться, при реалізації педагогічної умови, спрямованої на забезпечення мотивації щодо формування умінь іншомовного професійного спілкування необхідні дії по зниженню негативної мотивації з одночасним підвищенням позитивної мотивації. Тут спостерігаємо своєрідний закон збереження енергії [47], коли процес навчання і його результати буде визначати найвпливовіша з сил (позитивна/негативна мотивація), що діють у нашому випадку на студента.

Обґрунтуємо *другу педагогічну умову – діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту*.

Зазначимо, що налагоджуючи ефективну взаємодію сфери освітніх послуг та ринку праці, Національна рамка кваліфікацій на дев’ятому рівні до рис комунікації зараховує вільне компетентне спілкування в діалоговому режимі з широким колом фахівців, зокрема найвищої кваліфікації, в певній галузі професійної діяльності [36].

На думку таких дослідників, як В. Аллен, М. Васильєва, І. Зимня, Р. Іванова, О. Леонтьєв, Г. Китайгородська, Ю. Пассов, Т. Серова, В. Скалкін, О.

Тарнопольський, C. Brumfit, W. Littlewood, J. Richards та ін., основою сучасного викладання іноземної мови є використання комунікативних методів.

Активізація діалогічних форм освітньо-професійної діяльності сприятиме оптимізації процесу навчання, під якою розуміють «управління, яке організовується на основі всебічного врахування закономірностей, принципів навчання, сучасних форм і методів навчання, а також особливостей даної системи, її внутрішніх і зовнішніх умов з метою досягнення найбільш ефективного (у межі оптимального) функціонування процесу з точки зору заданих критеріїв [3, с. 57]. Оптимізацією педагогічної праці є «науково обгрунтованим вибором і здійсненням найкращого для даних умов варіанта завдань, змісту, форм і методів навчання та виховання з точки зору певних критеріїв», насамперед успішності розв'язання його задач і раціональності затрат часу [4, с. 72].

Цікавим уважаємо, що сучасні дослідники пропонують різні шляхи оптимізації підготовки фахівців у ЗВО:

– спрямування змісту дисциплін професійної підготовки на формування компонентів професійно важливих якостей, упровадження в освітній процес інноваційних методів і форм, що стимулюють активність слухачів до формування професійних особистісних якостей [35, с. 196];

– наявність мотиву розв'язування значущих для студента проблем, засвоєння нового життєвого досвіду, розширення пізнавальних можливостей, елемент змагання (у тому числі з самим собою); соціально-психологічному характері процесу вивчення іноземних мов в якому особливу значимість набуває комунікативно-діалогова діяльність, спілкування студентів один з одним і з викладачем; моделюванні життєвої реальності в освітній діяльності (предметна та рольова імітація); поряд із предметно-змістовими навчальними результатами (предметні знання, вміння розв'язування проблем, тощо) особливим результатом навчання в якості самооцінки, яка визначає зміст навчання, є рефлексивно-усвідомлений досвід самопізнавальної діяльності [7, с. 77];

– чітке визначення змісту навчання шляхом міжпредметних координацій та раціонального структурування навчального матеріалу, відбір найбільш доцільних

методів, форм та засобів організації навчання, їхнє оптимальне поєднання і послідовність використання, створення найсприятливіших умов навчання, диференційований та індивідуальний підходи до студентів таким чином, щоб вони вивчали мову через зміст фахових дисциплін, що уможливлює мотивацію студентів, формування у них раціональних дій, дозволяє забезпечити засвоєння навчального матеріалу, розкрити досить повно його сутність, вийти за рамки засвоєної інформації, виключити будь-які перевантаження при використанні потенційних можливостей логічного мислення й пам'яті, сприяє необхідності й доцільності засвоєння матеріалу [12, с. 127].

З позиції особистісно-орієнтованого підходу, з метою підвищення якості викладання найважливіше – це забезпечити диференційований підхід до кожного студента, враховуючи його можливості, схильності, потреби. Орієнтація на індівідуалізований освітній запит студента актуалізує необхідність змін у структурі освітнього процесу (завдання, форми, методи, засоби, зміст), які при мінімальних витратах ресурсів можуть забезпечити максимально ефективний результат.

На користь інтегративного підходу в ході оптимізації вказує його результативність, що проявляється у доцільному об'єднанні елементів змісту освіти у цілісність, тобто цілісності знань різних рівнів (з тієї чи іншої освітньої галузі; предмета, курсу, розділу, теми, тощо). Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі. Наш досвід переконує, що до можливих шляхів підвищення ефективності викладання іноземної мови можна також віднести застосування міждисциплінарних зв'язків.

З позиції системного підходу під оптимізацією професійної підготовки розуміють цілеспрямований вибір педагогами найкращого варіанта побудови освітнього процесу у вищій школі як системи, яка забезпечує за певний час максимальний результат, що відповідає потребам суспільства стосовно підготовки фахівця [32, с. 24].

Отже, в межах нашого дослідження під оптимізацією розуміємо складний поліаспектний процес, що вимагає системного підходу при прийнятті рішень, що стосуються функціонування і розвитку освітньої системи, особистісно-орієнтованої

психолого-педагогічної підтримки і супроводу і використання сучасних освітніх технологій. Реалізація другої педагогічної умови дозволить оптимізувати освітній процес з урахуванням особливостей і потреб студентів і сучасних вимог до професійної іншомовної підготовки.

Необхідність обгрунтування *третьої педагогічнуої умови – забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту* – зумовлено тим, що процес навчання потрібно організовувати виходячи з позицій компетентнісного підходу, оскільки сьогодні перед державою покладені з поміж інших завдання для створення умов для постійного розвитку і удосконалення системи морської освіти, її подальшої інтеграції у світову систему підготовки фахівців морської галузі та внесення змін до національної системи підготовки та дипломування фахівців з морської галузі відповідно до міжнародних стандартів. Це передбачає підготовку висококваліфікованих компетентних фахівців, які будуть відповідати міжнародним вимогам та стандартам якості.

Професійна діяльність майбутніх фахівців морського флоту потребує вдосконалення їх умінь професійного спілкування згідно з сучасними вимогами, тобто орієнтації в значенні «уміння розібратися в якихось обставинах, у навколишній обстановці» і «спрямування поглядів, діяльності залежно від конкретних умов; розрахунок на кого-, що-небудь у діяльності» [29, Т. 5, с. 745.] У нормативних морських документах визначено стандарти компетентності, які повинні бути продемонстровані кандидатами на отримання та підтвердження дійсності професійних дипломів, згідно з положеннями Конвенції ПДНВ.

Здібності, зазначені в стандартах компетентності, згруповані за рівнями відповідальності: 1) управління – рівень відповідальності, пов’язаний з роботою на посаді капітана, старшого помічника капітана, старшого механіка чи другого механіка на морському судні; 2) експлуатації – з роботою на посаді вахтового помічника капітана, вахтового механіка, вахтового механіка суден з періодично не обслуговуваними машинними приміщеннями або радіооператора на морському судні; 3) допоміжний – з виконанням встановлених завдань, обов’язків чи несенням

відповідальності на морському судні під керівництвом особи, яка працює на рівні експлуатації чи управління.

Працівники водного транспорту залежно від своєї посади повинні знати стандартні фрази спілкування на морі, англійську мову (морську специфіку) і англійську мову (морську специфіку) в обсязі, необхідному для розуміння команд, загальну англійську мову усної та письмової форми і англійську мову в письмовій та усній формі для передавання інформації, що стосується безпеки людського життя на морі, англійську мову на рівні вільного володіння загальною тематикою, а також спеціальною (морською й юридичною) [12].

Відзначимо, що ІМО рекомендовано реалізовувати освітній процес у морських вишах згідно з МК, що охоплюють мінімальний набір знань, умінь і навичок, якими має оволодіти майбутній фахівець морської галузі. Аналіз досвіду викладання англійської мови у морських вишах свідчить, що в основі робочих програм з англійської мови покладено МК 3.17 «Морська англійська мова». Детальний навчальний план цього МК надає цінну інформацію викладачам англійської мови стосовно списку посилань на документи ІМО, підручників, публікацій, ІМО модельних курсів, засобів для навчання, навчання за допомогою відео матеріалів/ комп’ютерного обладнання. Також у МК наведено приклад заняття з англійської мови і англійської мови професійного спрямування й примітки для оцінювання знань, що є корисним викладачам професійної англійської у виші.

МК 3.17 пропонує вивчати мову згідно певних частин «головного розділу 2» відповідно до різних посад моряків або обов'язків, чиї комунікативні компетенції щодо англійської мови чітко визначені в Конвенції ПДНВ 1978 року зі змінами [2, p. 7]. Для майбутніх судноводіїв це частина 2.1 «Спеціалізована морська англійська мова для вахтових помічників капітана суден валовою місткістю 500 одиниць або більше», частина 2.4 «Спеціалізована морська англійська мова для осіб рядового складу, які входять до складу ходової навігаційної вахти», частина 2.5 «Спеціалізована морська англійська для радіостанцій ГМССБ» і частина 2.6 «Спеціалізована морська англійська для персоналу пасажирських суден». Для майбутніх судномеханіків це частина 2.2 «Спеціалізована морська англійська мова

для вахтових механіків суден з машинним відділенням, що обслуговується традиційно або періодично не обслуговується», частина 2.4 «Спеціалізована морська англійська мова для електромеханіків».

У свою чергу МК ІМО 3.17 рекомендує використовувати інші модельні курси, що перелічені у деталізованій навчальній програмі.

Необхідною є, на нашу думку, також інтеграція у освітній процес з англійської мови, в першу чергу, таких модельних курсів: МК ІМО 7.03 з підготовки вахтових помічників капітана, МК ІМО 7.04 з підготовки вахтових механіків. Оскільки для отримання робочих дипломів капітана і старшого механіка в Україні є ще остаточно не врегульованим на законодавчому рівні питання про необхідність учбових дипломів магістра або посвідчень про проходження відповідних курсів, то доречним буде й інтеграція МК ІМО 7.01 з підготовки капітана і старшого помічника капітана і МК ІМО 7.02 з підготовки старшого і другого механіка.

Отже, реалізація третьої педагогічної умови виступає в якості ефективного інструмента підвищення рівня умінь професійного іншомовного спілкування, що дозволитть фахівцю морської галузі бути конкурентоздатним на міжнародному ринку праці і ефективно виконувати свої обов’язки.

Перш ніж обгрунтувати *реалізацію контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності*, розглянемо процес формування умінь професійного спілкування у студентів у морському виші з хронологічної точки зору.

Першим етапом освітнього процесу, в якому саме іноземна мова займає центральне місце, є навчання фахової морської англійської («загальної морської англійської», метафорично кажучи «підсоленої» або «моренованої» від слова «море»), основна мета навчання якої полягає у навчанні за допомогою, наприклад, морських сценаріїв. Другим же етапом навчання стає морська англійська, специфічна для різних професійних спрямувань. Зазначимо, що у морських вишах англійська мова професійного спрямування, в ході якої в першу чергу відбувається формування умінь професійної іншомовної комунікації, знаходиться в позиції посередника, тобто способу, яким реалізуються конкретні морські цілі. Загальною

метою навчання тут стає досягнення ефективної комунікативної компетентності з конкретних морських обов'язків шляхом застосування англійської мови.

Акцентуємо, що для ефективної підготовки майбутніх фахівців необхідно приділяти значну увагу кваліфікації викладачів як англійської мови, так і професійно-орієнтованих навчальних дисциплін. Зрозуміло, що студенти можуть поліпшити англомовні вміння, якщо викладачі інших професійних дисциплін будуть використовувати англійську мову під час викладання.

Принагідно зазначимо, що в зарубіжній літературі проблемі іншомовного занурення присвячені роботи P. Calvé, K. Clark, J. Cummins, A. Safty, D. Tedick, C. Walker, у вітчизняній дослідження О. Тарнопольського, В. Момота, С. Кожушко, З. Корнєвої, та ін. Це так зване «навчання через роблення», якого вимагає діяльнісно-орієнтований підхід. Рефлексивність, покликана забезпечити розширення можливостей і прогресу, зміцнення самосвідомості, самооцінки та мотивації як викладачів, так і студентів, вплине на методику викладання, буде стимулювати продовжувати розвивати та вдосконалювати свій професійний рівень у процесі занурення.

У більш вузькому значенні зарубіжні науковці відносять іншомовне занурення до інтегрованого навчання, вважаючи його методом навчання іноземної мови за допомогою викладання однієї або декількох дисциплін цією мовою. У Європі навчання мови через зміст майбутньої професії або деяких немовних дисциплін відоме як CLIL (content and language integrated learning) – інтегроване навчання предметного змісту і мови. Однак як найвища форма інтеграції навчання змісту і мови занурення стосується курсу саме немовних дисциплін.

У свою чергу вітчизняні дослідники С. Кожушко, В. Момот, О. Тарнопольський та ін. під зануренням розуміють навчання в штучно створеному мовному середовищі з виключенням рідної мови під час комунікації, що забезпечує тих, хто навчається, можливістю безпосереднього усного спілкування в умовах, які максимально наближені до реальних умов. Очевидно, що мова йде про повне занурення [22].

Так, З. Корнєва, виходячи з передумов занурення (можливості і ступеня використання рідної мови в аудиторії під час занять; тривалості використання опори на рідну мову тих, кого навчають; особливостей підготовки викладачів, які проводять навчання за програмою занурення) виокремлює три основні моделі на основі технології занурення в навчанні англійського ділового мовлення: повне занурення, часткове занурення й помірне занурення. Дослідницею експериментально доведено: при вивченні іноземної мови лише в межах відведених навчальним планом годин йде доволі повільний розвиток мовних навичок і умінь; при частковому зануренні відбувається їх відносно прискорений розвиток; лише за умови впровадження помірного занурення розвиток є найбільшим і найінтенсивнішим. Результатами авторської технології занурення є: значне підвищення рівня володіння англійською мовою і рівеня мотивації студентів; стимулювання бажання краще оволодіти не тише іноземною мово, а й спеціальною дисципліною; задоволеність студентів навчанням в умовах занурення, можливість застосовувати вивчене на практиці, навички самостійної роботи з фаховою літературою іноземною мовою, позитивний вплив на ставлення до інших предметів [18].

Отже, занурення, як інтерактивна технологія інтенсифікує освітній процес, сприяє значному прогресу студентів в оволодінні вміннями та навичками ділового (професійного) іншомовного спілкування, що має бути врахованим у розробці методики реалізації педагогічної моделі.

Основними педагогічними умовами в якості змістового ядра експериментальної моделі формування умінь професійного іншомовного спілкування здобувачів освіти у морських вишах на рівні бакалавріату, за яких цей процес може бути успішним, виокремлюємо такі сукупності: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною

мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

2.2 Модель та експериментальна методика формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту

У сучасній педагогічній науці моделювання є одним із методів наукового дослідження наочно представляючи авторські розробки, що пропонуються. Запропонувавши й екпериментально підтвердивши ефективність авторських моделей з удосконалення іншомовного професійного спілкування перспективи досліджень вбачають у: використанні можливостей міжпредметних зв'язків і впровадженні відповідних теоретичних засад формування іншомовної компетентності майбутніх моряків у суспільні навчальні дисципліни, у розбудові змісту структурних компонентів цієї компетентності, вивченні механізмів її впливу на психічне здоров'я моряка, дослідженні психотехнік відновлення комунікабельності у членів екіпажу в рейсі [57]; необхідності створення цілісної концепції формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх спеціалістів у єдності всіх етапів навчання іноземної мови у ЗВО та з урахуванням новітніх досягнень науки [21]; розробці єдиної системи підготовки майбутніх фахівців морських спеціальностей до професійної діяльності шляхом застосування блочно-модульних технологій, залучення до цього процесу більшої кількості фахових дисциплін з метою створення педагогічних умов щодо подальшого розвитку готовності до професійної діяльності впродовж усього освітнього процесу у морських ЗВО, виявленні варіативних засобів розробки технології управління освітньо-виховним процесом професійної підготовки майбутніх фахівців [26]; подальших розвідках питання використання інформаційно-комунікативних технологій у процесі навчання іншомовного професійного мовлення студентів ЗВО морського транспорту на засадах комунікативно-когнітивного підходу (Blended Learning); можливість організації освітнього процесу за принципами бінарного навчання (Content and Language Integrated Learning – CLIL) [3]; підготовці майбутніх

суднових механіків у процесі самостійної роботи, тренінгів та дистанційного навчання [31]; вивченні впливу соціально-технічних чинників та ставлення співробітників до морського спілкування при впровадженні авторської моделі організації навчання морської англійської мови, розробці надійного інструментарію оцінки для вимірювання вищезазначених чинників приділяючи більшу увагу національній культурі [63], тощо.

Виконуючи державне замовлення щодо підготовки фахівців для морської галузі ЗВО не може не враховувати різноманітні зміни, що відбуваються на водному транспорті. Ми поділяємо думку Л. Герганова відносно того, що «основним завданням закладу освіти на виробництві є перехід від традиційної, «пасивної» форми навчання, де заклад освіти посідає підпорядковане становище, й «пасивно» виконує закладені в навчальних планах і програмах вимоги щодо засвоєння обраної професії, до навчання з використанням педагогічних інновацій» [7, с. 233]. Це дасть змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються на морському ринку праці. На жаль, як показує аналіз педагогічної практики, «пасивні» чи ілюстративно-пояснювальні методи навчання переважають у професійній підготовці робітників морського профілю, які недостатньо враховують психологічні особливості людини щодо осмислення складних процесів сприйняття та опрацювання великих обсягів швидкозмінюваної інформації, а також непридатні для творчого виконання завдань, вибору рішень в умовах невизначеності, перебігу складних технологічних процесів в екстремальних умовах на суднах. У зв’язку з цим, Л. Герганов вважає організацію професійного навчання робітників морського профілю з упровадження інновацій насущною потребою до виконання вимог, прописаних у мінімальних стандартах компетентності Кодексу ПДНВ.

Слід вказати, що цілісність і довершеність педагогічного наукового дослідження не можливі без обгрунтування і розробки моделі педагогічного об`єкта, процесу або явища. Відтак, зважаючи на вище вказані питання, що потребують подальшого дослідження, а також відповідно до розроблених ІМО, затверджених й імплементованих на державному рівні вимог до компетентностей і кваліфікації фахівців морського транспорту виникає нагальна потреба розробки інноваційної

моделі формування в освітньому процесі компетентного іншомовного фахового спілкування майбутніх випускників морських ЗВО.

Перш за все, обґрунтуємо модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту. Відповідно потребують розкриття та характеристики поняття «модель» і «моделювання». Для розширення наукових уявлень про модель, доречно звернутися до філософських підвалин. Так, довідкові філософські джерела трактують поняття «модель» (франц. Modele, від лат. Modulus – міра, зразок, норма) в логіці і методології науки як аналог оригіналу (схему, структуру, знакову систему) певного фрагмента природної або соціальної реальності, породження людської культури, концептуально-теоретичних явищ. Цей аналог служить для зберігання і розширення знання (інформації) про оригінал, його конструювання, перетворення або управління ним. З гносеологічної точки зору модель це «представник», «заступник» оригіналу в пізнанні і практиці. Результати розробки і дослідження моделі за відповідних умов, що з'ясовуються в логіці й методології та специфічних для різних областей і типів моделі, поширюються на оригінал. Модель завжди виконує пізнавальну роль, виступаючи засобом пояснення, передбачення й евристики [61].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «моделювання» подано як «створення моделі, дослідження чого-небудь (яких-небудь об’єктів, систем, явищ, процесів) через побудову і вивчення їх моделей, складання думки про кого-, що-небудь на основі того, що беруть за зразок».

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко наполягає на тому, що навчальні моделі є навчальними посібниками, які водночас є умовним образом (зображенням, схемою, описом тощо) якогось об’єкта або системи об’єктів, які зберігають зовнішню схожість і пропорції частин, при певній схематизації й умовності засобів зображення [9]

Аналіз наукового фонду переконує в тому, що проблема моделювання досліджується багатьма науковцями [1; 2; 17; 57; 56].

На думку деяких дослідників (О. Аніщенко, Н. Яковець), модель виступає мостом між теорією та практикою, а моделювання є відтворенням характеристик певного об'єкта на іншому об'єкті, спеціально створеному для їх вивчення [1, с. 63].

Ю. Бабанський визначає модель як «уявну або матеріально реалізовану систему, здатну в процесі відображення чи відтворення об'єкта дослідження замінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію про об'єкт» [2].

За Г. Єльніковою, модель – це засіб пізнання, узагальнення та відтворення (у формі базових компонентів та описових характеристик) окремих складових системи елементів. Така модель відтворює певні сторони, зв'язки та функції досліджуваного об'єкта, представляє його у найбільш загальному вигляді [57].

За визначенням В. Загвязінського, модель є «допоміжним об'єктом, вибраним або перетвореним людиною в пізнавальних цілях, що дає нову інформацію про основний об'єкт» [17, с. 136-138].

Вважаємо доречним акцентувати увагу на розумінні моделі як «системи з її основними параметрами і характеристиками», «сукупності взаємопозв'язаних елементів, що структурно виділяється організацією і функціональним призначенням» [11], «упорядкованої сукупності якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, і яка спрямована на досягнення певної мети» [14, с. 135].

Такий ракурс дозволяє зазначити, що сучасна морська індустрія вимагає більш якісної професійної підготовки майбутніх фахівців, головним результатом якої постає високопрофесійний і конкурентоздатний судновий офіцер, здібний до ефективного виконання посадових обов'язків у мультинаціональному екіпажі. При створенні моделі ми спирались на відповідність іншомовної підготовки державним і міжнародним стандартам на морському транспорті. Так, підготовка майбутніх фахівців за освітньою програмою бакалаврату повинна забезпечувати набуття здобувачами вищої освіти компетентностей відповідно до Міжнародної ПДНВ конвенції та Кодексу ПДНВ з поправкам [33]. Успішне завершення програми передбачає здобуття особою, якій присвоюється кваліфікація, знань, умінь та навичок, необхідних для розв'язування спеціалізованих професійних задач з

навігації та управління морськими суднами, управління технічними системами та комплексами морських суден, експлуатації суднового електрообладнання і засобів автоматики, включно наступних знань англійської мови: спеціалізація (освітня програма) «СВ»: знання англійської мови, яке дозволяє використовувати англомовну технічну літературу та обговорювати англійською мовою професійні питання при виконанні фахових обов'язків. спеціалізація (освітня програма) «ЕСЕУ»: Знання англійської мови, яке дозволяє особі використовувати англомовні технічні посібники та виконувати свої обов'язки.

Оскільки формування вмінь професійного іншомовного спілкування в умовах вишу відбувається безпосереньо в ході вивчення навчальної дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», здобувач вищої освіти на рівні бакалаврату повинен оволодіти такою компетентністю, як здатність до письмової та усної комунікації у професійному середовищі іноземною мовою.

Дослідження стану підготовки майбутніх фахівців морської галузі до компетентної комунікації іноземною мовою виявило (за результатами аналізу успішності студентів до початку формувального експерименту (див. 3.3) порівняно невисокі показники відповідно до зазначених критеріїв (мотиваційно-професійним, досконалості, соціокультурно-стратегічним), що акцентує увагу на необхідності розробки відповідної дидактичної моделі.

Результати попередньо проведеного діагностувального вивчення, пов'язаного із самооцінними судженнями майбутніх судноводіїв і судномеханіків щодо мовленнєвих умінь (аудіювання, читання, говоріння, письмо) і певних навичок, вказали на параметри, за якими педагогічно доцільно вдосконалювати освітній процес у сучасному виші. Слід зважати, що врахування потреб студентів як майбутніх фахівців у відборі змісту навчання, тобто кола типових комунікативних ситуацій, є значимі під час фахової підготовки [11, с. 76]. Діагностовані труднощі в роботі, пов'язані з професійним іншомовним спілкуванням, та доцільні заходи організаційно-методичного змісту були враховані при розробці експериментальної моделі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту.

Було розроблено модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського транспорту на когнітивно-збагачувальному, репродуктивно-діяльнісному і професійно-творчому етапах (див. рис. 2.1).

Запропонована модель подана як цілісна, динамічна і відкрита система, репрезентована взємопов'язаними елементами, і покликана систематизувати процес їх навчання у ЗВО. Вона відображає внутрішню структуру, логіку і послідовність реалізації заходів по формуванню таких вмінь, розкриває взаємозв'язок та взаємозалежність елементів такого процесу, забезпечує інтенсифікацію підготовки майбутніх судноводіїв і судномеханіків до компетентного спілкування при виконанні посадових обов'язків у мультинаціональному екіпажі. У контексті постійного оновлення і підвищення вимог до фахової підготовки наведена модель дозволяє своєчасно реагувати на зміни і враховувати їх в освітньому процесі вишу шляхом корегування, доповнення або розширення його складових.

Експериментальну методику з формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту впроваджено впродовж чотирьох років (I-IV роки навчання студентів першого освітнього рівня «бакалавр» спеціальностей судноводіння і суднова енергетика в процесі реалізації педагогічних умов і поетапного (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий) впровадження моделі.

Наскрізним засобом реалізації педагогічних умов виступив елективний навчальний курс «*Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки у морському транспорті» («Experts' Professional Foreign Language Communication in Accordance with the International Safety Standards of Maritime Fleet»)*, який було розроблено відповідно до потреб експерименту і вимог ЄКТС (див. Додаток Ж).

<table>
<tr><td colspan="4">Мета: формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту.</td></tr>
<tr><td colspan="4">Наукові підходи: компетентнісний, комунікативний, контекстний.</td></tr>
<tr><td colspan="4">Міжнародні та державні стандарти професійної діяльності фахівців морського транспорту</td></tr>
<tr><td colspan="2">Конвенції, кодекси ПДНВ, модельні курси</td><td colspan="2">Освітньо-професійні програми</td></tr>
<tr><td colspan="4">Етапи формування</td></tr>
<tr><td>Когнітивно-збагачувальний</td><td colspan="2">Репродуктивно-діяльнісний</td><td>Професійно-творчий</td></tr>
<tr><td colspan="4">Педагогічні умови</td></tr>
<tr><td>Усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування.</td><td colspan="2">Діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту.</td><td>Забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.</td><td>Реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтованій освітньо-професійній діяльності.</td></tr>
<tr><td colspan="4">Засоби, форми та методи реалізації педагогічних умов</td></tr>
<tr><td colspan="4">Елективний навчальний курс «Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки у морському транспорті»</td></tr>
<tr><td>Міждисциплінарні практичні заняття іноземною мовою; завдання іноземною мовою з курсових проєктів з дисциплін професійного спрямування; пояснення інструкцій іноземною мовою, інтерпретація іншомовної технічної інформації, заповнення бланків, ведення записів з технічного обслуговування та ремонту іноземною мовою.</td><td colspan="2">Інтерактивні завдання «Дерево ухвалення рішень» (One-Minute Guide Decision Tree), рольові і ділові ігри («Complete the dialogue», «Give a summary of the dialogue and then try to reproduce it», «Working with interviews», «Develop the situation in a form of a dialogue», «Picture dialogues», «Roleplay in a pair», «Teacher in role», «Multirole game»), метод кейсів (cases, collision case scenarios, case studies), проєкти («Search and Rescue», «Shipbuilding», «Engineering», «Pilot Reading Glossary», «Pilot Reading», «Safety», «Documents»), дискусії («Problems of Tolerant Communication Between Members of Multinational Ship’s Crews During Emergencies», «Communication Between the Navigating Bridge and Engine Room», «Collision Rules»), завдання з підготовки доповіді та презентації («Talks and presentations» на теми «Application Documents», «Training Report», «Ship’s Cargo Handling Gear», «Ship’s Power Plants», «Bridge Watchkeeping», «Engineroom Watchkeeping», «Technical Presentations»).</td><td>Позакредитний курс з підготовки студентів до плавальної практики, індивідуально-творчі завдання й проєкти, інтерактивні інформаційні технології (Marine Software «S.M.C.P.», «MarEng Learning Tool», «MarEng Plus Learning Tool», «Avoiding Collisions at Sea» (ACTs), «Hot Potatoes»).</td><td>Звіт з плавальної практики іноземною мовою; участь у студентських олімпіадах, конференціях, методичні рекомендації «Формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири».</td></tr>
<tr><td colspan="4">Компоненти сформованості</td></tr>
<tr><td>Професійно-специфічний</td><td>Інтегральний</td><td>Соціокультурний</td><td>Стратегічний</td></tr>
<tr><td colspan="4">Критерії сформованості</td></tr>
<tr><td>Мотиваційно-професійний</td><td colspan="2">Досконалості</td><td>Соціокультурно-стратегічний</td></tr>
<tr><td colspan="4">Рівні сформованості</td></tr>
<tr><td>Високий (творчий)</td><td>Достатній (частково-репродуктивний)</td><td>Базовий (репродуктивний)</td><td>Низький (пояснювально-ілюстративний).</td></tr>
<tr><td colspan="4">Результат: сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морського ЗВО</td></tr>
</table>

Рис. 2.1 Модель формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту

Метою і завданнями елективного курсу було підвищення за допомогою англійської мови рівня обізнаності студентів у питаннях міжнародних вимог та стандартів ІМО щодо підготовки спеціалістів морського флоту та реалізація цих знань для розв'язання англійською мовою питань безпеки життєдіяльності та екологічної безпеки на судні; отримання слухачами інформації англійською мовою щодо призначення, змісту, вимог до суднового екіпажа з основних міжнародних конвенцій і кодексів з безпеки, охорони довкілля і судна, полегшення морського судноплавства; формування у студентів цілісного уявлення про систему англомовних міжнародних обов'язкових документів, що діє у світовому судноплавстві, особливостях їх застосування на суднах і контролі за виконанням цих вимог на борту з боку держави прапора, судновласника, держави порту та інших організацій. Студент має вміти використовувати англійською мовою знання основних конвенцій у тій мірі, в якій вони стосуються відповідних обов'язків машинної й палубної команди, особливо відносно забезпечення безпеки та захисту морського середовища; доносити англійською мовою до фахівців і до нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід щодо основних конвенцій ІМО, вміти ефективно формувати англомовну комунікаційну стратегію.

Композиційно курс складався з таких змістових модулів: «General Information on the Port State Control and the International Safety Standards in a Maritime Fleet» (практичні заняття з тем «Introduction. The Background & Need for PSC Inspections», «International Conventions & Requirements»), «The Port State Control Inspection» (практичні заняття з тем «The Preparation for the Port State Control Inspection of the Ship's Staff & PSC Officer», «The Port State Control Inspection Process», «Deficiencies and Detentions of Ships», «Post Inspection Activities»), «Practical realization of the obtained skills on Port State Control» (практичні заняття з тем «Port State Control Inspection Procedures», «Preparing for a Port State Control Inspection», «The Inspection – Its Conduct», «Type of Deficiency Report and Grounds for Detention», «Reporting Procedure and Corrective Action – On Receipt of a PSC Deficiency Report», «Port State Control Statistics on Deficiencies and Detentions»). Студентам було запропоновано проаналізувати англомовні витяги з ІМО документів; знайти і дослідити певний сценарій випадку на морі і вказати англійською

мовою порушення конвенцій ІМО; пояснити, використовуючи англомовну лексику, передумову, головні цілі і процедури контролю держави порту, прочитати і вивчити термінологію, пов'язану з контролем держави порту; описати й пояснити англійською мовою підготовчу роботу по проходженню інспекцій контролю держави порту (PSC inspections), симулювати інспекцію контролю держави порту на борту і відповідне спілкування англійською мовою з офіцером контролю держави порту.

Міжнародний ринок праці має попит на випускників вітчизняних морських вишів, про що свідчить статистика працевлаштування моряків на судна іноземних судноплавних компаній [9], а це є показником того, що їх підготовка відповідає вимогам ПДНВ, рівень якої необхідно не тільки зберігати, але й вдосконалювати насамперед напрацюванням у процесі засвоєння навчальних професійних дисциплін. Формування умінь професійного спілкування у майбутніх фахівців морського транспорту у проведеному дослідженні реалізується шляхом впровадження в освітній процес обгрунтованої сукупності педагогічних умов та авторської методики у розрізі трьох етапів педагогічного експерименту: підготовчому (когнітивно-збагачувальному), формувальному (репродуктивно-діяльнісному) і контрольному (професійно-творчому). Кожен з етапів має певне змістовне наповнення, відповідне навчально-методичне забезпечення та своєрідні дидактичні прийоми. Розглянемо кожний з цих етапів окремо.

Зауважимо, що підготовка «морських професійоналів» грунтується на компетентнісному підході [77]. Так, підготовчий (когнітивно-збагачувальний) етап розробленої моделі спрямований на *міждисциплінарну інтеграцію* фахових навчальних дисциплін та дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», задля систематизації мовних знань студентів з дисциплін циклу професійної і практичної підготовки. Додатково відбувалося віддзеркалення предметної специфіки курсів з метою узгодження основних вимог до професії та специфіки професійного іншомовного спілкування майбутніх випускників бакалаврату як судноводіїв, так і судномеханіків.

На практичних, лекційних заняттях з фахових дисциплін майбутні фахівці морського транспорту оволодівали базовими теоретичними знаннями зі

спеціальності з нормативних навчально-професійних дисциплін згідно з ОПП [83]. При цьому форми і методи проведення занять – різноманітні.

При побудові траєкторії формування умінь професійного спілкування згідно з першою педагогічною умовою – *усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування* – акцентувалась увага, по-перше, на міждисциплінарних зв'язках, по-друге, реалізації ідеї поліфункціональності, по-третє, забезпечення взаємопов'язання навчання з видами мовленнєвої діяльності особистості, теоретико-методологічним підгрунтям виступала теорія поетапного формування іншомовного висловлювання та концептуальні положення контекстного навчання. Реалізовувалась педагогічна умова на міждисциплінарних практичних заняттях іноземною мовою; через завдання іноземною мовою з курсових проєктів з дисциплін професійного спрямування; пояснення інструкцій іноземною мовою, інтерпретацію іншомовної технічної інформації, заповнення бланків, ведення записів з технічного обслуговування та ремонту іноземною мовою.

Схарактеризуємо зазначене більш докладно:

1. Міждисциплінарні зв'язки і поліфункціональність вимагають переструктурування змістових модулів курсу «Іноземна мова професійного спрямування» як точно називається дисципліна? як інтердисциплінарного, полягає в тому, що змістом промови іноземною мовою можуть бути відомості з різних дисциплін і поліфункціональність, оскільки вона виступає не тільки в якості однієї з навчальних дисциплін, а й як засіб спілкування і придбання відомостей з різних галузей знань [98, с. 21]. Щодо курсу англійська мова за професійним спрямуванням – лише створює каркас, який спроможний розвивати професійну компетентність майбутнього моряка через актуалізацію міждисциплінарних зв'язків між «Англійською мовою (за професійним спрямуванням), «Навігацією та лоцією», «Практикою несення штурманської вахти», «Міжнародними правилами попередження зіткнення суден та використанням радіолокаційних станцій і засобів автоматизованої радіолокаційної прокладки при розходженні суден», «Управлінням судном», «Безпекою життєдіяльності», тощо. Тобто – іманентна властивість для

розвитку умінь професійного спілкування, адже задіяність її ресурсів у цьому плані детерміновано методичним сервісом. Порушений зміст, вичитайте

2. Взаємопов'язане навчання видам мовленнєвої діяльності (говорінню, аудіюванню, письму, читанню, перекладу як складного виду мовленнєвої діяльності): У реальному житті спілкування людей відбувається в різних видах мовленнєвої діяльності, паралельне навчання різних видів якої забезпечує розвиток навичок і вмінь мовлення у комплексі. Наприклад, лексичні або граматичні навички формуються та удосконалюються у процесі вправляння в говорінні, письмі, слуханні та читанні. Розвиток уміння знайти головну або другорядну інформацію в тексті, який сприймається, відбувається і в аудіюванні, і в читанні.

3. Теорія поетапного формування іншомовного висловлювання: Так, П. Гальперін виділяв шість етапів формування розумових дій:

1) формування мотиваційної основи дії: попереднє ознайомлення студентів з метою навчання, створення «внутрішньої» або пізнавальної, мотивації.

2) складання схеми орієнтовної основи дії: студент розбирається у змісті засвоюваної дії: у властивостях предмету, в результаті-зразку, в складі і порядку виконавчих операцій;

3) формування дій в матеріальній чи матеріалізованій формі: дія усвідомлюється, виконується як зовнішня, практична, з реальними речами або з моделями, схемами, кресленнями, тощо. Поєднання матеріальної форми дії з мовленнєвою дозволяє відокремити її від тих предметів чи замісників, за допомогою яких вона виконується. Коли дія починає протікати плавно, безпомилково й швидше, прибираються орієнтовна карточка чи матеріальна опора;

4) голосне зовнішнє мовлення: студент, позбавлений матеріальних опор дії, аналізує матеріал в соціалізованому мовленні, зверненому до іншої людини. Мовленнєва дія має бути розгорнутою, повідомлення – зрозумілим іншій людині, що контролює процес навчання. Відбувається «стрибок» – перехід від зовнішньої дії до думки про цю дію. Засвоювана дія проходить подальше узагальнення, але залишається нескороченою, неавтоматизованою;

5) відтворення стратегії дії у «зовнішній мові про себе»: студент використовує ту ж мовленнєву форму дії, що й на попередньому етапі, але без промовляння навіть пошепки. Можливий пооперaційний контроль: педагог уточнює послідовність виконуваних операцій. Етап завершується, коли досягається швидке і правильне виконання кожної операції і всієї дії;

6) формування дії у внутрішньому мовленні: студент, вирішуючи завдання, повідомляє кінцевий результат. Дія стає скороченою й легко автоматизується, виконується з максимально можливою для студента швидкістю, залишається безпомилковою. На шостому етапі формується розумова дія, з'являється «феномен чистої думки».

4. Концепція контекстного навчання: На думку основоположника цього підходу А. Вербицького [37], опановування професією відбувається в контекстному навчанні як процесі динамічного руху діяльності студента від навчальної діяльності академічного типу через квазіпрофесійну тобто «уявну», «несправжню» і навчально-професійну діяльність до власно професійної діяльності за допомогою трьох взаємопоєднаних навчальних моделей: семіотичної, імітаційної і соціальної. В такому навчанні за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання (традиційних та нових) послідовно моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності студентів. За умов контекстного навчання особливого значення набуває педагогічна ситуація, а не порція нової інформації. Основним є розвиток здібностей студентів з опорою на інформацію компетентно виконувати професійні функції. За таких умов відбувається перехід діяльності від навчання до формування навичок виконання професійних обов'язків. Студент усвідомлює, що було (усталені зразки теорії і практики), що є (виконувана ним пізнавальна діяльність) і що буде (модельовані ситуації професійної діяльності). Це мотивує пізнавальну діяльність, інформація перетворюється в особисті професійні знання студента.

За А. Вербицьким основними *принципами* контекстного навчання є: принцип психолого-педагогічного забезпечення особистісного включення студента в навчальну діяльність; послідовного моделювання в навчальній діяльності студентів

цілісного змісту, форм та умов професійної діяльності фахівців; проблемності змісту навчання і процесу його розгортання в освітньому процесі; адекватності форм організації навчальної діяльності студентів цілям та змісту освіти; провідної ролі спільної діяльності, міжособистісної взаємодії і діалогічного спілкування суб'єктів освітнього процесу; педагогічно обґрунтованого поєднання нових і традиційних педагогічних технологій; принцип відкритості – використання для досягнення конкретних цілей навчання і виховання в освітньому процесі контекстного типу будь-яких педагогічних технологій, запропонованих у межах інших теорій і підходів; єдність навчання та виховання особистості фахівця.

У процесі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою крім МК ІМО 3.17 ми використовували й інших МК ІМО, наприклад, при вивченні теми «Швартування, буксирування» у 5 семестрі майбутніми бакалаврами судноводіння студентам додатково було запропоновано вправи на засвоєння термінів щодо опису швартовних, буксирувальних операцій, типів швартовних, буксирних кінців, швартовного, буксирного обладнання, використання SMCP IMO для ведення зовнішніх та внутрішніх переговорів по УКХ під час швартовки/відшвартовки та використанню буксирів. При цьому використовувались зразки суднової документації з "Company management system documentation", "Bridge Procedures Guide (чек листи)".

Беручи до уваги МК ІМО 7.03 з підготовки вахтових помічників капітана з метою онаочнення якірних і швартовних операцій, а також пояснення вогнів чи знаків, які має виставляти судно на якорі згідно з МПЗЗС, використовувались різноманітні графічні зображення суден, пристаней, причалів й інших докових конструкцій, брашпилів і швартовного механізму, різновидів роульсів, клюзів, тросів, канатів, стопорів, смичок, кнехтів, цепних ящиків, кріплення якірних цепей у них, тощо.

Підвищення ефективності викладання іноземної мови відбувалось із застосуванням міждисциплінарних зв'язків і *новітніх технологій у навчанні***,** що давало можливість студентам свідомо засвоювати матеріал, демонструвати свої вміння, розширювати мовну, мовленнєву і соціокультурну компетенції й разом з

тим збільшувати словниковий запас фахової лексики та підтримувати інтерес до процесу навчання й комунікативну активність.

Так, результати попереднього опитування студентів і викладачів професійних дисциплін були враховані у формуванні умінь професійного спілкування з наступних тем: з тем “Personal safety”, “Communication at sea” на практичних інтегрованих заняттях з «Безпеки життєдіяльності»; з тем “Pilotage and pilots”, “Lights”, “Buoys and beacons”, “Dangers”, “Anchoring”, “Directions”, “Port infrastructure”, “Navigation in Ports”, “Passage planning”, тощо на практичних інтегрованих заняттях з «Навігації та лоції»; з тем “Weather”, “Tides and tidal streams” на практичних інтегрованих заняттях з «Метеорології та океанографії», тощо.

Відзначимо, що протягом вивчення дисципліни «Управління судном» студенти виявилися найбільш активними використовуючи знання англійської мови професійного спілкування з таких тем: “Types of ships”, “Parts of a ship and her measurement” “SMCP”, “Berthing and leaving berth. Towing”, тощо. Програма дисципліни «Теорія будови судна» включає виконання курсового проекту, в якому особлива увага приділяється назвам частин судна англійською мовою, тому студенти вправлялись з тем “Types of ships” та “Parts of a ship and her measurement”.

Інтердисциплінарність навчання, тобто взаємодоповнюваність професійних дисциплін, у процесі фахової іншомовної підготовки майбутніх судномеханіків також є важливою складовою. Реалізації завдань по формуванню іншомовних інтегральної компетентності (ремонт котла, турбін), загальних і спеціальних компетентностей (замовлення запасних частин для ремонту котла, організація вахти, спілкування під час пов’язаних з ними операцій, засвоєння інформації стосовно того типу двигуна, котла, турбіни, тощо, які були на судні під час плавальної практики) на заняттях з англійської мови додатково сприяли комунікативні завдання, як от: опанувати мовною фразеологією діалогів/полілогів-зразків і розробити ситуації для інсценування, пов’язані з експлуатацією пароплава.

До особливостей іншомовної фахової підготовки майбутніх вахтових судномеханіків, стосовно різноманітних механізмів, за які вони відповідальні і що

вивчаються в курсі дисципліни «Суднові котельні установки», відноситься набуття таких знань як: конструкції та принципи дії механізмів розуміються та пояснюються на прикладі креслень та інструкцій, причини несправностей механізмів оперативно визначаються, вживаються заходи, що забезпечують загальну безпеку судна і установки з урахуванням переважних обставин і умов. Так, щодо котлів (дисципліна «Суднові котельні установки») і турбін (дисципліна «Суднові турбінні установки»), наприклад, студенти навчались пояснювати принцип роботи різних типів котлів і турбін, одержувати з інструкції виробника та інтерпретувати інформацію з технічного обслуговування та ремонту, вести записи з технічного обслуговування / ремонту та заповнювати форму заявки на запчастини [11, с. 155]. Особлива увага приділялась умінням пояснювати системи розпилу палива і спалювання, розподілу пару, конструкції котлів і турбін, процес встановлення (котлів); цикл Ранкина, базову конструкцію і принципи роботи котлів і турбін.

Ще один із прикладів кооперації викладачів англійської мови і професійних дисциплін: було розроблено, перекладено англійською мовою стандартні фрази для пояснення основних технологічних операцій на судні, що використовуються у звітуванні з плавальної практики і під час підсумкової державної атестації (захисту дипломної роботи) бакалаврів суднової інженерії [50].

Розглянемо більш детально особливості формування іншомовної компетентності на четвертому курсі спеціальності «Судноводіння». З метою успішного виконання обов’язків вахтового помічника і повсякденних процедур на борту і в порту, як того вимагає ПДНВ з поправками, майбутні фахівці мають навчитись, серед іншого, розуміти, коментувати, вірно інтерпретувати і використовувати Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі (COLREGs); пояснювати значення і використання різних вогнів, фігур і туманних сигналів; обґрунтовувати прийняті дії; робити усний/письмовий звіт про випадки на морі.

Крім того, за результатами проведеного анкетування студентів найбільш ефективними методами засвоєння COLREGs англійською мовою є вивчення їх за

допомогою обговорення реальних зіткнень суден, навчання в аудиторії з відпрацюванням правил шляхом виконання різноманітних вправ.

Реалізуючи другу педагогічну умову – *діалогізація форм навчально-професійної діяльності як ресурсу конструктивного розвитку умінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту* – ми застосовували інтерактивні завдання «Дерево ухвалення рішень» (One-Minute Guide Decision Tree), рольові і ділові ігри («Complete the dialogue», «Give a summary of the dialogue and then try to reproduce it», «Working with interviews», «Develop the situation in a form of a dialogue», «Picture dialogues», «Roleplay in a pair», «Teacher in role», «Multirole game»), метод кейсів (cases, collision case scenarios, case studies), проєкти («Search and Rescue», «Shipbuilding», «Engineering», «Pilot Reading Glossary», «Pilot Reading», «Safety», «Documents»), дискусії («Problems of Tolerant Communication Between Members of Multinational Ship's Crews During Emergencies», «Communication Between the Navigating Bridge and Engine Room», «Collision Rules»), завдання з підготовки доповіді та презентації («Talks and presentations» на теми «Application Documents», «Training Report», «Ship's Cargo Handling Gear», «Ship's Power Plants», «Bridge Watchkeeping», «Engineroom Watchkeeping», «Technical Presentations»).

Було розроблено і апробовано у освітньому процесі завдання з комплексного формування умінь професійного спілкування, наприклад з тем: "Machinery. Types of marine power plants" і "Diezel electrical power plant", що включають в себе блок діалогів з наведеної тематики. Наприклад, здобувачам було запропоновано виконати завдання з розігрування діалогів "Play the dialogues"

Dialogue 1

Scene: Engine room of the vessel.

Participants: the chief engineer, engine cadets.

Chief engineer: Let's speak about the engines. What were the type and the power of the engine installed on your previous ship?

Kit Michailov: It was a Grenaa Diesel FR 24, four stroke, in-line direct injection type with power 552 kW.

Mike Brown: It was a diesel B & W, two stroke, single acting, trunk-piston type, medium-speed engine. Its power was 21,660 kW.

Dialogue 2

Scene: Engine room of the vessel.

Participants: the chief engineer, engine cadets.

Kit Michailov: Sir, can you tell me about the propelling machinery of our ship?

Chief engineer: Certainly. We have B & W two-stroke propulsion system.

Kit Michailov: What is its engine power and propeller speed?

Chief engineer: The power is 13,500 kW roughly and propeller speed - about 100 rev/min. More exact figures are all stated in technical documents.

Kit Michailov: Six cylinders, isn't it?

Chief engineer: Just so.

Kit Michailov: Thank you.

Chief engineer: Now you've got a general idea of our system. The details will be clear from the manuals.

Dialogue 3

Scene: Engine room of the vessel.

Participants: the chief engineer, engine cadets.

Kit Michailov: Dear Sir, could you tell us how many people keep watch in the engine-room?

Chief engineer: Watch engineer, two motormen, an electrician and a boiler operator.

Kit Michailov: Where does the watch engineer keep watch?

Chief engineer: At the central control station. Let's drop in there.

Kit Michailov: As I can see, all the engine-room monitoring instruments are here.

Chief engineer: That's it. This is the main diesel control board and that is the instrument panel of the auxiliary and diesel generators.

Kit Michailov: And there is the main switchboard that on our right?

Chief engineer: That's right.

Kit Michailov: Well, the watch engineer has a lot of work to do here usually.

Chief engineer: Sure. The pre-starting operations, the starting itself and the performance of all machinery are controlled just from the central control station.

Dialogue 4

Scene: Engine room of the vessel.

Participants: the watch engineer, engine cadets.

Watch engineer: Let's go down and see the machinery. Be careful please, the ladders are very steep here. Here is our main propulsion plant.

Kit Michailov: What type is it and what's its power?

Watch engineer: This is a geared diesel set. It has two main diesels, each with the power of 2500kw.

Kit Michailov: What's the daily fuel consumption of the plant?

Watch engineer: About 20 tons.

Kit Michailov: How many revolutions per minute does the main diesel make?

Watch engineer: From 750 to 750 r. p. m.

Kit Michailov: How is this diesel set controlled?

Watch engineer: It's controlled automatically from the engine-room control station.

Kit Michailov: And those are pumps, aren't they?

Watch engineer: Yes, they are. This is a fire pump and that is a bilge pump. They both are started from the control panel.

Dialogue 5

Scene: Engine room of the vessel.

Participants: the watch engineer, engine cadets.

Kit Michailov: Sir, don’t you know about combined diesel-electric and diesel-mechanical (CODED) propulsion?

Watch engineer: I’ve heard that it is a novel propulsion and machinery concept developed by Wärtsilä Corporation.

Kit Michailov: Would you be so kind to tell me exactly about it?

Watch engineer: OK. This concept features a diesel-mechanical part driving a conventional propeller and a diesel-electric power plant powering one or more electric pods. Wärtsilä has proposed to adopt the CODED machinery consisting of two azimuthing

pods and one mechanically driven feathering CP propeller for the next generation of cruise ships.

Kit Michailov: Does this arrangement offer propulsion efficiency?

Watch engineer: Yes, it does. This arrangement offers very high propulsion efficiency. One of the main features is the possibility to split the load between three propellers instead of two brings better propeller open water efficiency.

Kit Michailov: On what ships can we meet such configuration?

Watch engineer: As I know it has been used for ferries Akashia and Hamanasu.

До найбільш ефективних у розвитку вмінь професійного спілкування іноземною мовою дослідники відносять рольові та ділові ігри, проекти, дискусії, кейс-методи, презентації, тощо.

Визначимо особливості кейс-методу в навчанні професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту. Хоча різноманітні аспекти кейс-методу у підготовці студентів ЗВО морського транспорту України активно досліджуються з 21 сторіччя, у вітчизняній морській освіті вони не нові. Так, Л. Петрова, В. Тенищева і Л. Авраменко [87] пропонують формувати мовленнєві вміння і навички активного використання мовного матеріалу в типових ситуаціях виробничої діяльності, навчанні поведінковим алгоритмам за схемою: суднова адміністрація – лоцман, агент, капітан порту, отримувач вантажу, представник страхового товариства, тощо. Вправи “Roleplay” припускають програвання ситуації спілкування. При цьому роль «капітана», зазвичай, базується на самостійному виборі шляху рішення виробничого завдання, водночас роль його партнера супроводжується предметним планом висловлювання українською мовою. Завдання “Check yourself” рекомендуються для індивідуальної підготовки, завдання “Make enquiries … ”, “Compose/write letters” призначені для виконання вдома. Ситуації, об’єднані однією сюжетною лінією “Voyage of the m/v International”, “Routine Operations and Incidents” можуть бути використані на прикінцевим заняттям по відповідних темах і розділах програми з «Англійської мови (за професійним спрямуванням)» і вправи “What would I have done?” з метою перевірки засвоєння

алгоритмів професійної поведінки на другому, третьому і четвертому курсах спеціальності «Судноводіння».

Моделювання на заняттях ситуацій, що можуть виникнути в майбутній професійній діяльності фахівців морського профілю, за допомогою кейс-методу, вбачається нам одним з ефективних. Результативності застосування кейс-технологій у процесі викладання іноземної мови сприятиме тільки забезпечення сукупності, взаємозв'язку й взаємозумовленості таких педагогічних умов, як:

1. Процесуальних: підвищення мотивації студентів щодо вивчення іноземної мови; органічне поєднання кейс-технологій з іншими методами, що застосовуються в процесі викладання іноземної мови; розробка методичного забезпечення дисципліни, а також окремих тем із дисципліни, у вивченні яких застосовуються кейс-технології; зміна характеру стосунків у системі «викладач-студент»; організація діалогічної взаємодії.

2. Змістових: добір змісту навчальної дисципліни з урахуванням професійних мотивів студентів, їх інтересів, потреб та цілей; структурування змісту навчального матеріалу; розробка та впровадження змісту практичних занять з іноземної мови із застосуванням кейс-технологій у поєднанні з традиційними методами навчання; залучення студентів у процесі професійної освіти до діяльності, яка моделює різні аспекти їх майбутньої спеціальності. Цьому сприяє: застосування різновидів кейс-технологій (розв'язання ситуативних завдань, ситуативних вправ; аналіз конкретних ситуацій; ігрове проектування; метод ситуативно-рольових ігор); здійснення контролю за перебігом етапів в обговоренні кейсів, оцінка результатів професійного розвитку студентів.

Ми здійснили апробацію застосування кейс-методу при вивченні Конвенції про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року (МПЗЗС, 1972 чи COLREG) на заняттях з «Англійської мови (за професійним спрямуванням)». Мова в МПЗЗС в основному базується на юридичній термінології, іноді не зрозумілій морякам, а будь-які спроби спростити мову правил, що використовуються тривалий час, може викликати додаткові проблеми. Зауважимо, що підготовка по застосуванню чинних правил є недостатньою, оскільки існує

значний відсоток випадків на морі, пов'язаних із застосуванням цих правил. Сьогодні з метою підвищення ефективності їх застосування морська спільнота більш зосереджена на пошукові кращих моделей навчання, а не модифікації правил.

Зауважимо, що інтерактивна методологія, спрямована на удосконалення методики викладання з використанням сценаріїв (collision case scenarios), створених для кожного правила, щоб показати студентам, як запобігання зіткнень виглядає на практиці і що очікувати в реальних життєвих ситуаціях, здатна допомогти їм повніше зрозуміти й усвідомлено використовувати МПЗЗС. Прикладом навчальних матеріалів з ходових вогнів судна можуть слугувати завдання у формі «Запитання – відповідь»:

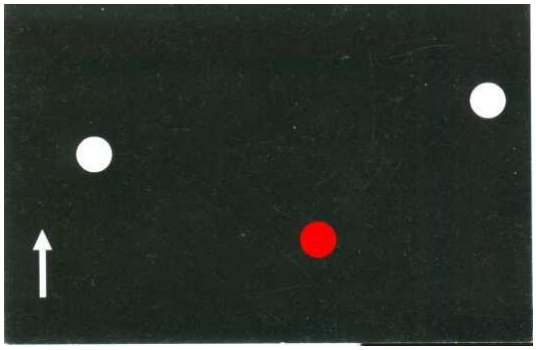

OPEN SEA SITUATIONS

Situation – 01

Q. You are the OOW of a power-driven vessel and you see these lights. What do the lights indicate to you?

A. A power-driven vessel probably 50m or more in length, port side on, underway.

Q. You see this vessel four points on the starboard bow. What action would you take?

A. I will take a series of compass bearing of an approaching vessel and, if the compass bearing did not change appreciably, then the risk of collision exits.

Q. The bearing is constant and range decreasing. What action would you take now?

A. As per rule 15, my vessel is the give-way vessel and the other is to stand-on. I will sound one short blast and make a broad alteration of the course to starboard and pass well clear of the other vessel.

Безпечні стратегії окреслені у розслідуваннях нещасних випадків (case studies), щоб допомогти поліпшити практику запобігання зіткнень на морі завдяки вивченню

способів прийняття рішень вахтовими помічниками капітана. Наприклад, “Real Life Accident: Dense Fog Leads To Collision Of Ferry And Taxi Boat” <…> Lessons learned: 1.When in thick fog, use your sound signals as prescribed by the Collision Regulations; 2. When in thick fog, slow down.

Кожне дослідження випадку (кейс або case study) розроблене так просто, наскільки тільки можливо, з мінімальним обсягом інформації, необхідної для опису ситуації, що виникла. Кейс ставить певну кількість питань, але відповіді не надаються. Метою таких кейсів є викликати поширені дискусії стосовно запобігання зіткнень. Наприклад,

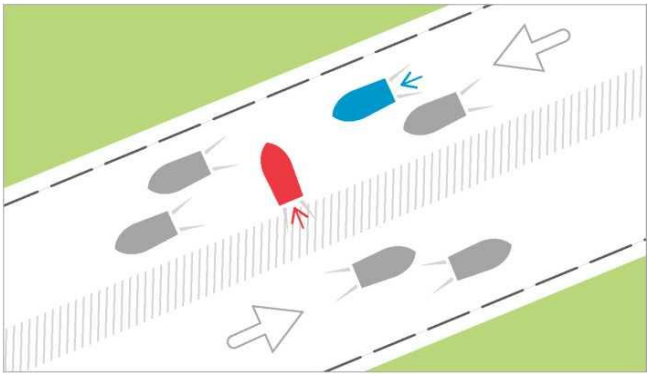

Scenario: You are the Master of the ‘blue ship’ heading south west down a busy Traffic Separation Scheme. On your port bow a ‘red fishing vessel’ is steering north west to cross the Traffic Separation Scheme. It is proceeding very slowly and is showing the shapes and lights of a trawler.

Questions:

You are the Master of the ‘blue ship’:

1. Is the fishing vessel complying with COLREGs?
2. Who has right of way?
3. What should you do?
4. What should the fishing vessel do?

У контексті визначення педагогічно вмотивованим експериментного підходу визнано використання так званого «Дерева ухвалення рішень» (One-Minute Guide Decision Tree) для раціоналізації процесу прийняття рішень у ситуації, коли неможливо дати просту й однозначну відповідь на поставлене завдання, якою і є уникання зіткнень суден на морі.

У випадку визначення дій судна по уникненню зіткнень «дерево» може мати наступний вигляд:

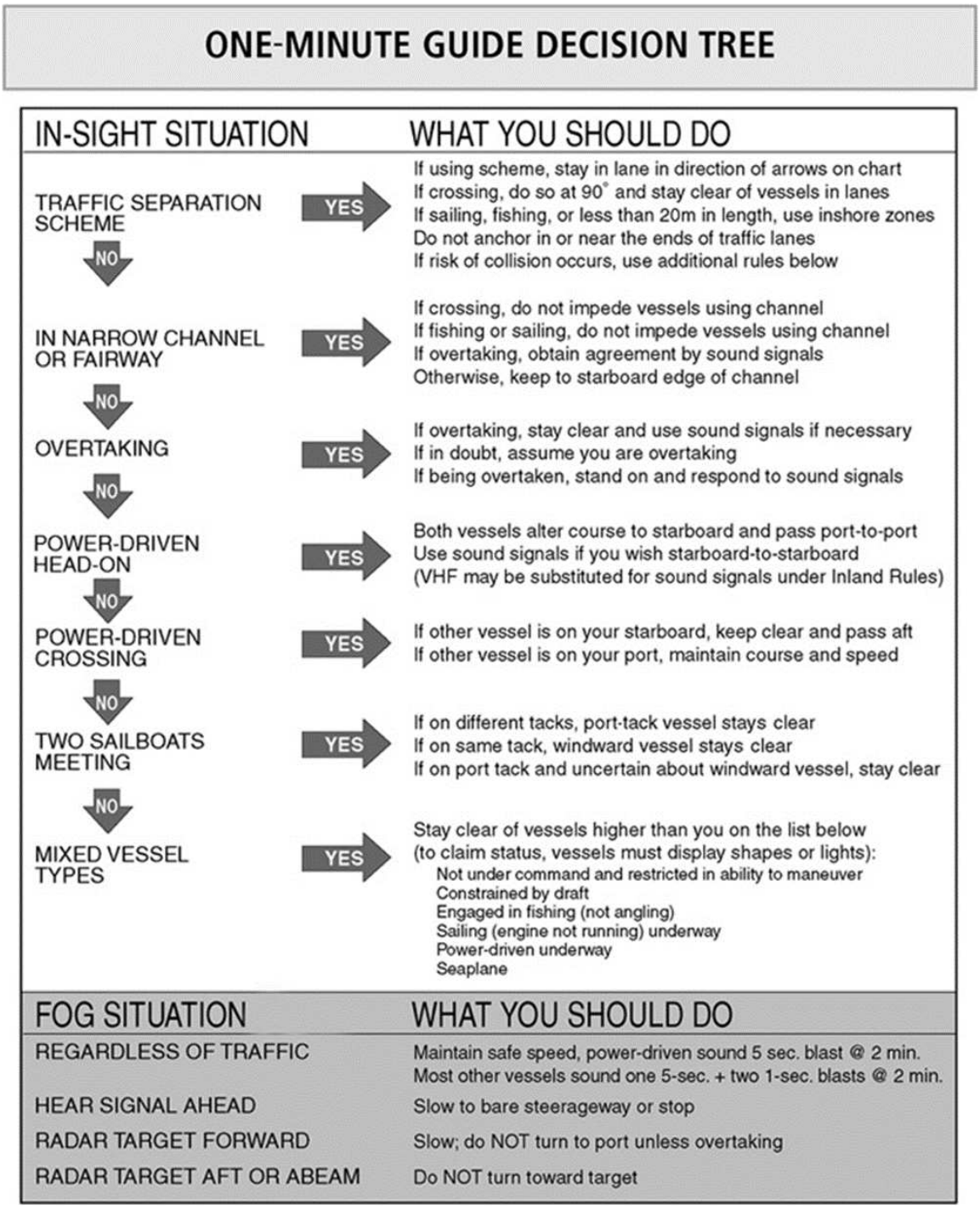

Ця методика дозволяє краще зрозуміти механізм прийняття складних рішень, проаналізувати суперечливі дані. Викладач отримує можливість точніше оцінити рівень базових знань – основи формування умінь, а, відтак, виявити ступінь підготовки студентів.

Проведення обговорення відбувається в декілька етапів:

1. Викладач формулює завдання для обговорення.

2. Учасники отримують базову інформацію з проблеми, документи, факти тощо (це може бути частиною домашнього завдання напередодні обговорення).

3. Працюючи у групах, студенти заповнюють таблицю, записуючи переваги і недоліки кожного варіанта, і приймають рішення з проблеми.

4. Представники кожної групи доповідають про результати. Викладач порівнює отримані результати, запитує чому групи прийняли такі рішення, відповідає на запитання студентів.

В цілому, впровадження кейс-методу у навчання професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту з теми «COLREG» у вигляді collision case scenarios, case studies, «Дерева ухвалення рішень», тощо дало позитивні результати.

Розглянемо більш детально особливості підготовки майбутніх судноводіїв і суднових механіків до компетентного застосування англомовної лексики під час виконання професійних обов'язків. Лексичний запас є найбільш очевидною особливістю, яка відрізняє будь-яке спеціалізоване використання англійської мови від рідної мови фахівця. Майбутній фахівець має володіти англійською мовою, використовувати загальну і технічну морську лексику, інструкції виробників, суднові креслення й інші публікації за фахом, що дозволить йому виконувати професійні обов'язки.

Під фаховою англомовною підготовкою у морських ЗВО будемо розуміти формування саме професійно-термінологічної компетентності як складової професійної компетентності, яка показуватиме готовність і здатність суднових механіків демонструвати належні особистісні якості в ситуаціях професійного спілкування, мобілізуючи для цього знання фахової термінології, вміння та навички точного, лінгвістично правильного вживання термінів в усному й писемному професійному мовленні відповідно до нормативних вимог.

У структурі професійно-термінологічної компетентності дослідники виокремлюють такі компетенції: інформаційну (здатність до пошуку необхідної інформації, ефективне застосування інформаційних технологій та відповідних програмних продуктів), комунікативну (знання ділового етикету та основ

конфліктології, вміння будувати стосунки з іншими людьми, виступати перед аудиторією, толерантність до існування інших поглядів на термінологію, ефективна групова взаємодія, визнання себе частиною соціальної групи, громадянська активність, позитивна установка щодо себе та інших), прагматичну (уміння вживати наукові терміни відповідно до комунікативних намірів фахівця та ситуативних умов мовлення), мовленнєву (реалізація термінологічних знань через аудіювання, говоріння, читання, письмо) та лінгвістичну (знання орфоепічних, орфографічних, лексичних, граматичних та стилістичних норм, понятєвого апарату науки про мову, основних мовних законів та правил побудови термінів).

Комунікативний підхід до викладання морської англомовної лексики передбачає таке використання мови, в якому головну увагу зосереджено на студенті. Отож видається за можливе посилити позитивну динаміку формування мовленнєвих умінь студентів, реалізуючи принцип студентоцентризма. Викладання лексики фокусується на природному дискурсі, тобто вивченні слів у контексті (зосереджуючись на значенні слова та функції під час природного та вірогідного використання мови), а не на ізольованих списках слів. Вивчення мови буде успішним тільки в тому випадку, якщо лексика зрозуміла, тобто студент здатен розпізнавати значення ключових елементів висловлювання. Навчання компетентного застосування англомовної лексики проходить етапи презентації нової лексики, вправляння у використанні, повторення, розширення і тестування лексики на заняттях з англійської мови професійного спрямування. Так, практика у використанні лексики ефективніше за виконання вправ із симульною основою. На кшталт: «опишіть та малюйте», «інтерпретуйте та напишіть», «визначте різницю», «зайве слово», «процес з головоломок», «кросворди / сітки зі слів», «половина кросворду (дайте визначення слів)», «семантичні сітки (поля)», тощо.

Зазначимо, що серед підходів до вивчення морської англомовної лексики, термінології зокрема, у процесі втілення дослідно-експериментальної системи добре себе зарекомендувала така практика реалізації міждисциплінарного підходу, як от: професійна лексика вивчається не тільки безпосередньо під час занять з дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», а й дисциплін «Морська

інженерна практика» і «Суднові двигуни внутрішнього згорання», викладачі з яких практикують англомовний супровід термінів, що подаються державною мовою.

Вкрай важливо навчати майбутніх судномеханіків компетентного застосування англомовної лексики під час виконання професійних обов’язків, що частіш за все містить знання і застосування на практиці всіх термінів (назви інструментів, приладів та установок), можливість без помилок й зрозуміло висловлюватись англійською мовою усно і на письмі, використовуючи відповідну морську термінологію. Майбутні суднові механіки потребують також знання міжнародних конвенцій, що застосовуються у морській галузі і де описуються правила безпеки, використання відповідного обладнання, ведення суднової документації (журнали і записи в них стосовно операцій з нафтою, баластом та ін.), запобігання забрудненню навколишнього середовища (MARPOL, SOLAS, тощо).

Успішність процесу навчання й ефективність використання в ньому різних методів і форм навчання значною мірою залежать від вдалого вибору засобів навчання. Засіб навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію освітнього процесу. Важливим засобом навчання є підручник, використовуючи який, студент відновлює в пам'яті, повторює та закріплює здобуті на заняттях знання, виконує різні види самостійної роботи. Наочні засоби навчання конкретизують, уточнюють, поглиблюють інформацію, якої навчають (картини, карти, таблиці та інший наочний матеріал), допомагаючи створювати контексти на різних етапах занять з англійської мови професійного спілкування.

Відомо, що студенти навчаються краще і швидше, коли викладач використовує методи, які відповідають їхнім бажаним стилям навчання, завдяки чому студенти менш схильні нудьгувати, а взаєморозуміння між ними та викладачами посилюється. Серед наявних стилів розглянемо більш детально візуальний стиль навчання, властивий студентам, якщо вони часто впізнають слова з вигляду, використовують списки для упорядкування та повторення інформації, згадуючи, в якому вигляді вона була їм надана. Мова йде про наявність переважно зорової образної пам'яті, що виявляється в запам’ятовуванні образів, уявлень

конкретних предметів, явищ, їх властивостей, наочно даних зв'язків і відносин між ними за допомогою зору.

У таких рекомендованих ІМО навчальних матеріалах з англійської мови, як Murphy R. “Essential Grammar In Use” видавництва Cambridge University Press і Nisbet A., Kutz A. W. і Logie, C. “English for Seafarers” видавництва Edinburgh, Marlins [21] широко застосовуються переваги *саме наочних засобів* на заняттях з англійської мови професійного спрямування. Так, використання візуальних зображень добре себе зарекомендувало в першу чергу на етапі подання нового мовного матеріалу. Презентація нового матеріалу повинна залучати студентів до активного його засвоєння, зосереджуючи їх увагу на ситуаційному контексті або мовній функції. Під час пояснення нового граматичного явища за допомогою діалогів, наприклад, доречним буде визначити основну ситуацію, показуючи студентам зображення, яке стосується діалогу.

Вдалим варіантом є створення ресурсного *банку візуальних матеріалів*: намалювати малюнки або запропонувати студентам це зробити; вирізати їх з журналів, копіювати символи зі знаків та постерів (плакатів) або показати зображення безпосередньо з книг. Наочні засоби не повинні обмежуватися теперішнім моментом: рекомендується вказувати час дня та дату над зображеннями, щоб адаптувати контекст до минулого чи майбутнього часу. Мультиплікаційні смуги або послідовності зображень корисні для моделювання нової граматичної структури в контексті розповіді. Зображення дії можуть бути використані для подання мови опису або для коментарів про те, що роблять люди (корисно для пояснення подовжуваних часів). Малюнки з окремими предметами та повсякденні об’єкти (які часто називають “realia”) ефективні для навчання порівняльних та найвищих ступенів прикметників і дієслів. Вивчення пасивних форм або сполучників відбувається успішніше за допомогою діаграм або технічних ілюстрацій. Малювання фігур, навіть якщо вони дуже базові, є одним із найбільш універсальних методів при створенні або виявленні ситуації, яка стосується персонажа(-ів), маніпулюванні ситуацією для практики мовленнєвої конструкції або функції. Часові лінії, тобто візуальне зображення часів, що вимальовуються на

дошці, як шкала із «минулим» та «майбутнім» на обох кінцях і «теперішнім» часами у центрі також досить популярні.

Не слід забувати про інформаційно-технічні засоби пошуку і подання інформації, серед яких інтернет є найбагатшим і найшвидшим джерелом малюнків і фотографій. Більшість пошукових систем мають опцію «Зображення»; виберіть потрібний малюнок чи зображення з наявних, скопіюйте та вставте в програму, яку ви використовуєте. Якщо можливо, для демонстрації зображення за допомогою PowerPoint чи інших програм на занятті викладач може використати проектор або інший портативний пристрій.

Вивчення англомовної лексики може включати серед інших такі когнітивні стратегії, як візуалізація нового слова і малювання його. Візуальна презентація ефективна при навчанні лексики конкретних об’єктів, оскільки студент може точно бачити, на що посилається викладач. Дослідження доводять, що ми зберігаємо більше інформації від візуального, ніж звукового стимулу. Використання діаграм, малюнків, креслень, слайдів та постерів (плакатів) при поданні нового мовного матеріалу виявляється ефективним у практиці викладання англійської мови майбутнім фахівцям морського флоту.

Найбільшу зацікавленість і тривалий інтерес викликають у майбутніх судномеханіків *схеми і постери*. Схема від грец. Σχήμα – образ, вид – спрощене зображення, викладення чогось у загальних, основних рисах; кресленик, що передає основну ідею конструкції машини, приладу тощо за допомогою умовних позначень, а також сукупність елементів та ланок зв’язку, які виконують основні або допоміжні функції [106]. Схема у техніці – графічний документ, креслення, виконані згідно з нормативними документами, що зображує систему, будову чогось чи взаємовідношення частин чогось. Наприклад: структурна схема, функціональна схема, принципова кінематична схема і т. д. Розрізняють схему електричну, гідравлічну, пневматичну, кінематичну. Залежно від призначення схеми поділяють на принципові, функціональні, структурні, загальні [40].

Постер від англ. poster – «афіша, оголошення, плакат» – засіб комунікації, що являє собою художньо оформлений плакат, який використовується для рекламних

або декоративних цілей [92]. Постер слугує певній меті, що має співвідноситися з соціальним замовленням суспільства, у нашому випадку такими актуальними і проблемними питаннями у морській галузі, як безпека, збереження навколишнього середовища, належне виконання професійних обов'язків, тощо. До особливостей постерів відносять: однозначність тексту, лаконічність, риму, вислів або крилату фразу, побажання, звеличення, окреме виділення звернення до реципієнта (на «ти» чи на «ви»), розповідні, питальні, спонукальні чи окличні речення [88].

Відзначимо, що розвиток комп'ютерних мультимедійних і веб технологій сприяв поліпшенню кінцевих результатів у вивченні морської англійської мови. Зображення інтуїтивно зрозумілих середовищ взаємодії, аудіовізуальних та різноманітних всеосяжних сенсорних стимуляторів, а також велика кількість свіжих реальних мовних матеріалів значно підвищують ефективність навчання мов, а для багатьох студентів створює відмінне навчальне середовище для автономного вивчення морської англійської мови.

Оскільки до основних завдань ЗВО, встановлених Законом України «Про вищу освіту», відносяться: забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, створення необхідних умов для реалізації ними їхніх здібностей і талантів, а також забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності [54], то у зв'язку з поширенням сучасних технологій і методів роботи в морі виникає необхідність змін у підходах до професійної підготовки студентів у морських вишах. Творчі підходи в освітніх технологіях зумовлені не тільки вимогами сучасності до змісту освіти, а й унікальністю морської професії, орієнтованої на формування особистості фахівця, здатного в першу чергу успішно вирішувати професійні завдання і обробляти велику кількість інформації.

Інноваційні педагогічні технології, як цілеспрямоване, систематизоване й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів в межах вишу здатні покращити формування умінь професійного спілкування майбутніх фахівців морського транспорту. Саме інтерактивне навчання є одним із сучасних напрямів навчання, яке враховує

психологічні особливості у поєднанні з педагогічними закономірностями. Застосування інтерактивних технологій у підготовці з професійних дисциплін є досить актуальним, оскільки допомагає розвивати здібності особистості через формування у майбутніх фахівців мотивації до здобуття професійних знань шляхом зацікавленості і включення в освітній процес [58].

Зауважимо, що інтерактивне навчання (від англ. “interact”, де “inter” – взаємний, “act” – діяти) – це навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу в режимі бесіди, діалогу з чимось (комп’ютером), або з кимось (людиною). Це спів навчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень і вчитель є рівноправними суб’єктами освітнього процесу, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють здійснювати [60]. Відзначимо, що активність учасників в цьому процесі стимулює пізнавальний, професійний інтерес, змагальність, емоційний вплив та ігровий характер проведення занять. Науковці, які вивчають проблеми інтерактивного навчання, зазначають, що інтерактивності у навчанні можна досягнути тільки через доброзичливі та відкриті відносини між учасниками процесу, які викладач досягає завдяки реалізації дидактичних, соціально-психологічних та особистісних засобів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання різноманітних життєвих ситуацій, спільне розв’язання проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації, використання рольових ігор. Усі інтерактивні технології поділяються на чотири групи: фронтальні технології, технології колективно-групового навчання, ситуативного навчання та навчання у дискусії. До форм і методів інтерактивного навчання сучасні дослідники, зокрема С. Сисоєва, відносять евристичну бесіду, презентації, дискусії, «мозкову атаку», метод «круглого столу», метод «ділової гри», конкурси практичних робіт з їхнім обговоренням, рольові ігри, навчальні тренінги, колективні вирішення творчих завдань, кейс-метод, практичні групові й індивідуальні вправи, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, проектування й написання бізнес-планів, різних програм, обговорення відеозаписів, включаючи запис власних дій тощо [104, с. 5]. Створюючи інтерактивні завдання

викладачу потрібно враховувати відповідність завдання рівню знань студентів, брати до уваги те, що вони не повинні бути стереотипними, а мають відбивати реальні ситуації професійної діяльності і подавати проблему під несподіваним кутом зору. Здійснений нами аналіз інтерактивних технологій в освітньому процесі з професійних дисциплін в Дунайському інституті виявив *найбільш поширені і дав змогу запропонувати найефективніші з них*:

1. Вирішення проблемної ситуації, наприклад: Радар на судні зламався. У зв'язку з віддаленістю Вашого судна від берега компанія не може надіслати Вам відповідного спеціаліста. Ви телефонуєте в службу технічної підтримки компанії і, керуючись підказками сервісного інженера, налагоджуєте його;

2. Рольові чи ділові ігри, наприклад, робота у парі з розігрування професійних ситуацій у навчанні «Англійської мови (за професійним спрямуванням)»: Ви виступаєте в ролі капітана, Ваш партнер – члена команди судна. Ваше судно швартується. Ви даєте своїй команді накази з наближення до причалу і швартування судна [35, с. 36].

3. Робота з використанням технічних засобів навчання, насамперед тренажерів, наприклад: планування і відпрацювання переходу для судноводіїв, створення аварійної ситуації або управління машинним відділом для механіків.

Серед електронних засобів навчання ми вважаємо доречним відзначити досить просте у використанні програмне забезпечення «Hot Potatoes», популярне при розробці різноманітних навчальних матеріалів з можливістю використання мультимедійних файлів і доступне також у режимі оффлайн (без доступу до Інтернету [114]. Так, за рекомендованими ІМО підручниками [1, 15] були створені такі тестові завдання за допомогою Hot Potatoes як: «вибір однієї чи декількох відповідей (JQuiz)», «встановлення відповідностей (JMatch)», «заповнення пропусків (JCloze)» і «кросворди» (JCross), які були використані в навчанні з теорії та устрою судна і включені до програми з «Англійської мови (за професійним спрямуванням)» як завдання до самостійної і індивідуальної роботи, а також отримали схвальні відгуки викладачів і студентів.

Отже, внаслідок впровадження інтерактивних технологій засвоєння навчального матеріалу відбувається ефективніше завдяки творчому співробітництву при вирішенні комунікативних завдань через постійну і позитивну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Інтерактивні технології засновані на унікальному вкладі кожного студента у групові зусилля, не є складними та відповідають сучасним вимогам до формування особистості. Застосування інтерактивних технологій у підготовці з професійних дисциплін сприяє формуванню у студентів компетенцій, що відповідають сучасним вимогам роботодавців, сприяють попиту, мобільності і конкурентоспроможності випускників морського вишу. Опитування студентів і викладачів щодо інтерактивних технологій у навчанні отримало схвальні відгуки, бажання ознайомитись з ними чи продовжити їх використання у підготовці ряду професійних дисциплін.

Додамо, що сьогодні, мультимедійні технології є тим ефективним особистісно-спрямованим інструментом, який покликаний сприяти полегшенню засвоєння знань, зробити навчання інтерактивним, цікавим, наочним, індивідуальним, розвивати творчі здібності, скоротити види робіт, що стомлюють студентів. Використання різних аудіовізуальних засобів (музики, графіки, анімації, тощо) збагачує і мотивує до навчання, сприяє динамічному поданню матеріалу, формуванню самооцінки та створенню умов для самостійної роботи учасників освітнього процесу.

Під час навчання та набуття іншомовних компетенцій майбутніх фахівців морської галузі добре себе зарекомендувала *мультимедійна англомовна презентація як різновид інноваційної технології*. На думку Ю. Авсюкевич ділова англомовна презентація є підготовленим професійно-спрямованим монологічним висловлюванням, об’єднаним конкретним завданням і ситуативними умовами, яке базується на результатах аналітичного дослідження певної проблеми у сфері ділової мовної активності, що має чітке логіко-композиційне оформлення і націлене на ефективне інформування, мотивування або переконання певної аудиторії з урахуванням її основних культурологічних та соціально-демографічних характеристик [33]. Усна ділова англомовна презентація є також важливим

елементом впливу на закріплення знань та вмінь студентами і формування їх власного стилю іноземної мови, що вивчається.

Презентація, вдалій реалізації якої сприяє попередній інтернет-пошук фахової інформації на англомовних сайтах для виконання поставлених завдань, а результатом може бути дискусія, є одним із найбільш ефективних засобів реалізації запропонованих У. Ляшенко експерієнційного та рефлексивного підходів у фаховій підготовці майбутніх моряків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін [71]. Екперієнційний підхід до вивчення англійської мови має на меті самостійне вирішення студентами поставлених завдань і передбачає «навчання через досвід суто практичної діяльності, що здійснюється засобами мови, яка вивчається» [107 с. 481]. Що, на нашу думку, може бути компонентом, який реалізуватиметься через самостійну роботу студента над удосконаленням своїх знань, умінь, навичок.

У презентації, як інноваційній технології формування вмінь фахової комунікації, нам вбачається поєднання загальних і спеціальних компетентностей, набуття яких забезпечується в процесі вивчення англійської мови професійного спрямування майбутніми судноводіями та судномеханіками, а саме: здатність практичного використання англійської мови, тобто у письмовій та усній формі, у тому числі при виконанні професійних обов'язків, працювати автономно, а також здатність до подальшого навчання (загальні компетентності) й уміння за допомогою англійської мови обґрунтовувати власну точку зору та висновки, здатність до аналізу, прогнозування в умовах неповної або обмеженої інформації, збирати та інтерпретувати англомовну інформацію тією ж таки англійською мовою для розв’язання складних професійних задач, здібність передавати та одержувати професійну інформацію, ідеї, проблеми та їх рішення, а також передавати власний досвід при спілкуванні англійською мовою з фахівцями та нефахівцями морської галузі (спеціальні/фахові компетентності) [49, 52].

Вищепроаналізоване дало можливість розглянути більш детальне використання *презентацій на заняттях з англійської мови професійного спрямування*. Такі рекомендовані ІМО навчальні матеріали як “The International

Maritime Language Programme. An English Course for Students at Maritime Colleges and for On-board Training: CD-ROM Presentations, Texts, Tasks and Projects – SMCP included" автора Kluijven V.P. C. [16] і "English for Seafarers Study Pack 2" авторів Logie C., Vivers E., і Nisbet A. [18] привертають увагу студентів чисельними презентаціями з різноманітних ключових питань морської галузі. У МК з морської англійської мови на середньому рівні (Intermediate Level) студентам пропонується навчитись робити письмову доповідь і усну презентацію інформації з глобальних тенденцій у судноплавстві, бортових систем запобігання та мінімізації забруднення на морі, тощо. У навчанні усного мовлення на етапі формування швидкості висловлювання добре себе зарекомендували завдання "Talks and presentations" (підготовка доповіді та презентації), що включає значну підготовку з достатнім обсягом годин для дослідження, планування та репетиції своїх доповідей. У контекстному навчанні доречні "Technical presentations" (технічні презентації), тобто регулярні завдання парам або групам студентів з підготовкою англомовних презентацій на теми, які вони вивчають з інших навчальних дисциплін. Це дає їм можливість *консолідувати знання* з інших галузей і у такий спосіб більш природно повторити технічну термінологію англійською мовою. Післяпрезентаційним завданням для аудиторії є поставити запитання чи занотувати й підготувати короткі повідомлення за змістом повідомленої інформації.

Підготовка презентацій із залученням сучасних інформаційних технологій (Computer Aided Language Learning або CALL) також добре зарекомендувала себе на практиці, як от: студенти, поділені на кілька груп, готують презентації по ситуаціях руху суден окремо для кожної групи, після чого всі члени груп спілкуються один з одним щодо правил уникнення зіткнень та подальших дій. Таким чином, студенти можуть не тільки покращити рівень володіння англійською мовою, але також засвоїти більшу кількість термінів щодо регулювання руху суден на морі [11, с.7].

На нашу думку ефективним є поєднання англомовної *презентації з рольовою грою*, методом проектів із представленням аудиторії основних результатів дослідження у форматі усної доповіді і презентації створеної за допомогою комп'ютерної програми, найбільш поширеною з яких є Power Point. Майбутнім

фахівцям морського транспорту можна запропонувати наступні теми: презентація основних документів для працевлаштування (“Application Documents”, 1 курс), звіт з практики (“Training Report”, 2 курс), суднове вантажне обладнання, суднові енергетичні установки (“Ship’s Cargo Handling Gear”, “Ship’s Power Plants”, 3 курс), несення безпечної вахти на містку, у машинному відділенні (“Bridge Watchkeeping”, “Engineroom Watchkeeping”, 4 курс) та ін.

Отже, системне впровадження презентації як різновиду інноваційної технології навчання фахової англійської мови у виші сприяє формуванню вмінь професійного іншомовного спілкування, розвитку комунікативних і особистісних якостей, що підвищує та стабілізує рівень іншомовної культури майбутніх фахівців морської галузі.

Не менш важливим є навести приклади з досвіду застосування *елементів дистанційного навчання* у підготовці до професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту на старших курсах бакалаврату.

Здійснений нами аналіз матеріалів щорічних конференцій IMEC [10] свідчить, що дистанційне навчання є однією з тенденцій у викладанні англійської мови професійного спрямування і спроможне надати викладачам можливість здійснювати навчання і поточний контроль поза аудиторії, а майбутнім фахівцям морського флоту, судноводіям, наприклад, засвоювати інформацію і вправлятись у виконанні завдань, щоб в подальшому незалежно від обставин відповідально і компетентнісно застосовувати набуті знання, навички та вміння з англійської мови на практиці, безпосередньо, при виконанні посадових обов’язків, професійної діяльності, в соціально-побутовому спілкуванні і здобути здатність подальшого самостійного набуття компетенцій упродовж виконання професійних і соціально-побутових завдань з метою збагачення відповідальної професійної компетентності вахтового помічника капітана відповідно конвенції ПДНВ (STCW-78/95) з поправками, кодексу ПДНВ (таблиця A-II/1), модельних курсів ІМО з морської англійської мови [11] і підготовки вахтового помічника капітана [13].

Дистанційне навчання вивільнює навчальний час в аудиторії на вправляння в усному мовленні і здатне допомогти в реалізації всіх навчальних завдань,

враховуючи специфіку організації навчання бакалаврів судноводіння у морському виші, де на плавальну практику відводиться близько 52 національних кредитів/навчальних тижнів, і складнощі зі своєчасним влаштуванням на практику у зв'язку з кризою у морській галузі, а отже, й зі скороченням кадетських програм, як наслідок, збіг строків проходження практики за індивідуальним графіком із освітнім процесом в аудиторії. На нашу думку, особливо потребує застосування саме дистанційних технологій заочна форма навчання. Наприклад, на засвоєння дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» на І курсі скороченої форми у 2016-2017 навчальному році відводиться 10 кредитів, з яких 9 кредитів самостійної роботи, яку можна також виконувати дистанційно синхронно чи асинхронно.

Дослідимо застосування елементів дистанційного навчання у підготовці до професійного спілкування іноземною мовою студентів ЗВО морського транспорту.

Дистанційне навчання стає ефективним способом організації самостійного пізнавального процесу через постійне скорочення кількості аудиторних годин, відведених для вивчення навчальних дисциплін, і необхідністю викладачам виносити на самостійне вивчення все більшу частину навчального матеріалу [42]. Беручи до уваги класифікацію Р. Грудецького, відзначимо наступні особливості використання елементів дистанційного навчання, прийнятні при навчанні іншомовного спілкування, особливо великих потоків студентів:

- автоматична функція рутинної перевірки домашніх завдань, своєчасне, поетапне виконання завдань, заощаджений аудиторний час можна використати на аналіз помилок та актуалізацію набутих навичок;
- можливість контролю протягом семестру засвоєння студентами винесеного на самостійне вивчення матеріалу;
- поточний контроль, реалізований у вигляді елементів Moodle «Завдання», «Опитування» чи «Тест», наповнений кількома варіантами і обмежений у часі виконання, суттєво полегшує перевірку та заощаджує час викладача;

- можливість розміщення аудіо- і відео-матеріалів в системі Moodle збільшує академічну мобільність студентів, полегшує організацію індивідуального плану навчання для студентів;
- розв'язує проблему студентів з академічною заборгованістю чи академрізницею.

Наведемо приклад *ділової (рольової) гри* на тему "In the Narrow", яку можна проводити як аудиторно чи частково дистанційно зі студентами денної форми навчання *на ІІІ курсі в ході вивчення навігації* у портах, IV курсі – Міжнародних правил запобігання зіткненню суден на морі чи студентами І курсу скороченої форми навчання за наступним планом:

І. Підготовчий етап: Викладач дає цільову настанову і завдання проведення ділової гри. Введення в ситуацію і формування алгоритму ділового спілкування можливо тільки після вивчення текстів портових правил, інструкцій, суднових документів (актів, звітів, листів, тощо) за допомогою наступних завдань: а) опишіть; б) висловіть свою думку; в) складіть план дій; г) доведіть можливість (неможливість) дій, тощо. Одночасно в цих завданнях повторюються мовні штампи і граматичні моделі для наступної рольової гри. "The vessel International approaches the narrow. ANALYSE and describe the navigational particulars of the narrow (according to the given figure) and its traffic separation scheme. Where is the Precautinary Area? GIVE the principle rules governing passing through the narrow"; "Near the terminals of traffic separation schemes there is usually very dense traffic and many course changes take place there. The International is going to turn to starboard to enter westward bound lane. The Greek VLCC Titan is progressing straight north ahead for the buoy marking the boundary of the scheme. What situation is the Titan creating? What is her course relating to the International: diverging/deviating, converging, reciprocal, crossing?" "ENUMERATE the reasons why the ships endanger themselves (judging from the given figure). What can be done to avoid collision?" переклад

Дуже важливий момент вибору ролі. Зазвичай ролі розподіляються в залежності від рівня мовної підготовки і психологічних здібностей. Безпосередньо перед грою викладачу необхідно провести індивідуальну роботу для пояснення

рольових завдань і деяких мовних труднощів. Якщо є необхідність, викладач може продемонструвати частину гри.

II. Етап гри: Кожна пара (група) розігрує ситуацію в індивідуальному темпі. Усі завдання, включаючи й ті, які призначені для індивідуальної роботи, рекомендується виконувати в парах. Пара, що виконала завдання раніше за інших, програє його ще раз, помінявшись ролями (партнерами). Багаторольові ігри звичайно проводяться після домашньої підготовки (можливо, до декількох ролей). “CONTACT the Titan to clear up her intentions to avoid a dangerous crossing situation. Advise her of your course. ROLEPLAY the VHF communication».

III. Заключний етап. Загальна оцінка гри. Дуже важливо після гри обговорити труднощі, що виникли, виправити мовні помилки і виконати тренувальні вправи. Підведення підсумків завершується індивідуальними і груповими домашніми завданнями (частіш за все письмовими) “MAKE entries of the above occurrence in Deck Log” [87, с. 6-7, 29-30].

Проведені вищевказана і подібні ігри на заняттях з англійської мови професійного спрямування після самостійного засвоєння рекомендованого матеріалу і виконання дистанційно відповідних завдань дають можливість зробити висновок, що цікавість, професійна спрямованість, певна доступність таких елементів дистанційної форми навчання сприяє підвищенню ефективності аудиторної і самостійної роботи з підготовки студентів ЗВО морського транспорту до професійного спілкування іноземною мовою [46].

Отже, на практичних заняттях з англійської мови студенти мали змогу засвоювати окремі теоретичні положення професійних дисциплін, в них формувались вміння і навички практичного застосування набутих теоретичних положень, розширювали, поглиблювали й деталізували знання, отримані на лекціях і під час самостійної роботи з професійних дисциплін та підвищували рівень засвоєння навчального матеріалу, розвивали наукове мислення та усне мовлення. Опитування викладачів англійської мови професійного спрямування, анкетування і тестування студентів виявило результативність і зацікавленість в продовженні

застосування розглянутих видів роботи у подальшому формуванні іншомовних умінь.

Отже, експериментальним шляхом установлено: задля конструктивного формування умінь професійного спілкування студентів утілення розроблених матеріалів в освітній процес виявилося результативним; це доводять статистичні дані (див. підрозділ 3.5)

Реалізуючи третю педагогічну умову – *забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту* – нами було розроблено ряд навчально-методичних матеріалів*:* позакредитний курс з підготовки студентів до плавальної практики, індивідуально-творчі завдання й проєкти, інтерактивні інформаційні технології (Marine Software «S.M.C.P.», «MarEng Learning Tool», «MarEng Plus Learning Tool», «Avoiding Collisions at Sea» (ACTs), «Hot Potatoes»).

Так, з метою комплексної реалізації практико-орієнтованого навчання, підготовки до плавальної практики у мультинаціональному екіпажі вважаємо доречним факультативний курс з англійської мови.

Мета позакредитного курсу – сприяти підготовці студентів до плавальної практики з розмовної, ділової і професійної англійської мови; здійснювати підготовку ініціативних, впевнених фахівців морського флоту, здатних ефективно працювати в умовах багатонаціонального суднового екіпажу.

Завдання курсу:

Формування умінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх практикантів. А тематика далі якась не професійна

Курс охоплює опанування наступних блоків змістових модулів (БЗМ):

БЗМ №1. Працевлаштування.

1. Подання документів до компанії: перелік документів, необхідних для працевлаштування, заповнення анкети, складання автобіографії і резюме;

2. Співбесіда в компанії:

3. Тестування з англійської мови: тестування із загально розмовної і професійної англійської мови;

4. Підписання контракту;

5. Оформлення візи.

БЗМ №2. Ведення розмови з колегами на судні й на березі з найбільш поширених загальних тем:

1. Подорож: збори в поїздку, переїзд і переліт до місця посадки на судно і після списання додому, проходження митного контролю і т. ін.;

2. У готелі: бронювання номерів, спілкування з персоналом і т. ін.;

3. В їдальні, кафе, ресторані: бронювання столика, гастрономічні вподобання, замовлення, спілкування з обслуговуючим персоналом і т. ін.;

4. У магазині: вподобання в одязі, спілкування з продавцями-консультантами і т. ін.;

5. Хобі: спорт, кіно, риболовля, ігри, література і т.ін.

Одним із видів контролю засвоєння вивченого слугувало тестування і анкетування по закінченню навчання і тестування/анкетування після проходження плавальної практики.

Зазначимо, що здатність до іншомовної комунікації може бути описана як така, що складається як зі знання, або компетенції і здатності до реалізації або виконання такої компетенції у відповідному використанні контекстуалізованої мови. Професійні тести з англійської мови загалом спрямовані саме на виявлення здатності до реалізації компетенції на практиці.

Проаналізувавши вимоги до знань з англійської мови, встановлені для моряків багатьма українськими крюінговими агентствами під час працевлаштування, ми виявили, що найчастішими комп'ютерними англомовними тестами для оцінки знань з англійської мови у морському контексті є так звана «стара версія» і так звана «нова версія» ISF Marlins Englji Language Test для моряків, CES 4.1, CES 5.0 та CES 5.1 (Seagull Test), SET $ 2000, SETS 3000 та SETS 6000 (Seafares Evaluation and Training System, Ve, 2000, 3000, 6000). «Старий» тест Marlins складається з трьох основних розділів – «Слухання», «Загальне розуміння» (використання питань множинного

вибору варіантів, поєднання частин тексту або фрази та доповнення речення, лексичні, граматичні та фонологічні навички) та «Практична компетенція» (заповнення пропусків для демонстрації розуміння тексту) [27]. CES та SETS містять питання, поділені на групи відповідно до рівнів управління (management), експлуатації (operation) та підтримки (support), кожна група розділена відповідно до морської компетенції. Що стосується усних тестів, то морякам потрібно продемонструвати елементарні, нижчі проміжні або проміжні рівні (elementary, lower intermediate or intermediate levels) знань з англійської мови. Погоджуючись з думкою Л. Бахманом, автора одного з найбільш популярних підручників на тему оцінювання і тестування з мови, вважаємо, що згідно з рівнем B2, моряки повинні розуміти основні ідеї складного тексту або тексти як на конкретні, так і абстрактні теми, включаючи технічні дискусії у своїй спеціалізації, взаємодіяти з певним ступенем вільного та спонтанного мовлення, що робить забезпечує регулярну взаємодію з носіями мови без напруги для будь-якої сторони, продукувати чіткий, детальний текст з широкого кола питань і пояснювати точку зору з актуального питання пояснюючи переваги та недоліки різних точок зору, тощо.

Дослідивши результати англомовних тестів та інтерв'ювання моряків, ми простежили тенденцію автоматичного запам'ятовування тестів під час підготовки до них та дуже низький рівень знань з англійської мови. Ось чому ми вважали потрібним зосередити увагу також і на підготовці до тестів на заняттях з англійської мови у морських вишах. Приклад одного такого тесту наведено у додатку (Додаток И).

Відзначимо компенсаторну роль розробленого елективного навчального курсу «Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки у морському транспорті»

Однією з головних причин аварій і нещасних випадків у морі є помилки зв’язку та лінгвістичні помилки. Рівень англійської мови деяких моряків настільки низький, що вони зазнають труднощів при спілкуванні не тільки між собою, але й з агентствами поза судном. Введення в обіг у 2001 році стандартних фраз IMO спілкування на морі (SMCP) не розв’язало проблему мовних бар’єрів у морі й не

дозволило уникнути непорозумінь, які викликають аварії, оскільки було проігноровано два важливі аспекти: 1) необхідність у компетенції в англійській мові усіх моряків і засобів для її моніторингу та виміру; 2) без компетенції в англійській мові й опори на запам'ятовування SMCP психологія відіграє важливу роль у випадку аварій, а саме: якщо не були вивчені в контексті англомовного оточення, тоді під час паніки немає жодних гарантій, що вони будуть відтворені належним чином [25, с. 1-2].

Відомо, що судновий офіцер, спілкуючись на професійному вербальному рівні при виконанні обов'язків у мультинаціональних екіпажах, керується знаннями з конвенцій ІМО, керівництвами по процедурах на містку (Bridge Procedures Guide), Міжнародний кодекс з управління безпечною експлуатацією суден і запобіганням забрудненню, іншими відповідними керівництвами і документацією [49, с. 4].

Важливими елементами навчання англійської мови студентів ЗВО морського транспорту виступають навчально-методичні матеріали. Неможливо дуже добре вивчити іноземну мову без добротного навчального матеріалу, навчальна цінність якого залежить від того, який вміст (content) обрано.

Являючись запорукою якісної підготовки, практичних навичок і компетентності фахівців у морському транспорті високі стандарти навчання регламентуються нормативно-правовими документами ІМО, серед яких значну нішу займає ПДНВ конвенція. До того ж фахівцям необхідне практичне знання ІМО конвенцій, що стосуються безпеки життя і захисту морського середовища, а саме Міжнародної Конвенції з охорони людського життя на морі 1974/78 року, Міжнародної Конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973 року, тощо. «Стандарти Міжнародної морської організації» входять до переліку дисциплін професійної підготовки бакалаврів судноводіння і суднової енергетики. Вже було

Зазначимо, що забезпечення безпеки на морському транспорті відбувається, перш за все, за допомогою дотримання правил попередження зіткнень суден. У ході професійної підготовки майбутніх судноводіїв Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року (МПЗЗС) викладається в межах дисципліни «Міжнародні правила попередження зіткнення суден та використання

радіолокаційних станцій і засобів автоматизованої радіолокаційної прокладки при розходженні суден», або певні положення конвенції входять до змісту професійних дисциплін «Управління судном», «Навігація та лоція», «Лоція внутрішніх водних шляхів», «Практика несення штурманської вахти» та інших.

Цікавим є той факт, що навчально-методичні матеріали з конвенційних документів англійською мовою під час підготовки бакалаврів для морської галузі мають певні особливості, які відрізняють їх від інших. На думку Д. Ньюнана, «матеріали, по суті, є одним з найважливіших елементів в навчальній програмі, і роблять більше, ніж просто змащують колеса навчання. В своїх кращих проявах вони надають конкретні моделі для бажаного вправляння в класі, виступають як моделі навчального плану, і в своєму найкращому прояві виконують роль розвитку викладача» [22].

У специфікації мінімального стандарту компетентності для вахтових помічників капітана стосовно несення безпечної навігаційної вахти відзначається, що помічники мають виконувати дії для уникнення надмірного зближення чи зіткнення з іншими суднами відповідно до МПЗЗС. Під загальним керівництвом капітана вахтові помічники несуть відповідальність за безпечне судноводіння під час своєї вахти, приділяючи особливу увагу заходам щодо уникнення зіткнення та посадки на мілину [77].

Зауважимо, що на рівні Intermediate з англійської мови загального спрямування студенти мають навчитись повідомляти про останні події; описати принципи несення вахти і заходи безпеки під час неї; прогнозувати ймовірність подій; робити письмові записи, чітко розуміючи і використовуючи в тому числі термінологію, пов’язану з МПЗЗС; розуміти природу зіткнень; демонструвати розуміння значення стандартних фраз для спілкування на морі для повідомлень в разі зіткнень, використовувати такі фрази у симульованому спілкуванні, вміти організовувати спілкування за допомогою УКХ з іншими суднами для запобігання зіткнення. Крім того, стосовно МПЗЗС у Модельних курсах акцентується увага на умінні майбутніх фахівців продемонструвати ретельне знання їх змісту і застосування. Підготовку відповідно до цих курсаів рекомендується виконувати у

форматі запитання-відповідь, з використанням моделей, комп'ютерного забезпечення, прикладів з реальними ситуаціями, привертаючи увагу до пов'язаних із зіткненнями кейсів і розслідуванням у суді шляхом обговорення відповідей і запропонованих дій [12, с. 361-362].

Уміння спілкуватись дуже важливе для майбутніх судноводіїв, оскільки неможливо допускати будь-яке непорозуміння, коли мова йде про проведення судна в або з порту, про запобігання зіткнення в морі, інакше це призведе до певних втрат на морі. Саме тому потрібно робити акцент на слуханні, письмі і говорінні. Крім того, існує певна закономірність між кількістю проведеного часу у складі інтернаціонального екіпажу і вправністю у вільному спілкуванні іноземною мовою. Зважаючи на закладений у вищій школі фундамент з професійних знань іноземною мовою, мовленнєві здібності можуть швидко прогресувати в усіх відношеннях, як тільки дати їм потрібне мовленнєве оточення. З іншого боку, подібна іноземна мова охоплює багато сфер застосування на морі, при поясненні змісту яких важко викликати зацікавленість студентів без відповідних прикладів і випадків на морі. Це здатні зробити у виші викладачі професійних дисциплін, але в більшості випадків, не іноземною, а державною мовою. Отже, в тому, що стосується викладання професійної мови, необхідно організувати спільну роботу викладачів мови й професійних дисциплін на засадах інтердисциплінарного підходу [6].

Принагідно зазначимо, що модель навчання іноземної мови може включати безперервне моделювання діяльності, заснованої на реальному змісті (real-content activity). В такому випадку серед основних стратегічних підходів головну увагу сфокусовано на підхід, що базується на темі (theme–based) спільно з професійно орієнтованим підходом, що спирається на зміст (content-based professionally oriented), з підходом на основі завдань (task-based) і підходом з інтегрованими навичками. Прикладом може слугувати рольова гра за полілогом між капітаном, вахтовим помічником, студентами-практикантами, представниками страхової компанії, спрямована на створення справжнього робочого середовища для палубних студентів для відпрацювання їх професійної поведінки на містку: " Dover Strait. Tasks (in team): assessment of the navigation situation in the area; discussion of

successful watch keeping factors; filling in the chart of possible solutions to avoid risk of collision; VHF communication; discussion of close-quarter situation diagram; filling in the standard form of SEA protest, extract from the Log Book; interpretation of legal case of collision liability compensation **[**15, с. 325**].**

Інноваційний спосіб навчання МПЗЗС пропонує проект з вільним доступом в інтернеті "Avoiding Collisions at Sea" (ACTs), спрямований на поліпшення розуміння цих правил за допомогою нового навчального матеріалу з більш ніж 280 он-лайн сценаріїв, що пояснюють, як використовувати Правила в реальних життєвих ситуаціях. Кожен сценарій складається з його опису і пояснення, яке правило(-а) застосовуються і чому. Там, де це доречно, сценарій супроводжується відео з висоти пташиного польоту, видом містка, екрану радара і ECDIS. Студенти ДІ НУ «ОМА» також високо оцінили новий підхід у вивченні правил з використанням сценаріїв з моделюванням і 3D візуалізацією навігаційних вогнів [19].

Зазначимо, що нами було введено в практику викладання іноземної мови подібні сценарії як види завдань для відпрацювання, так і для оцінювання набутих навичок.

На думку Б. Прічарда, необхідним є розробка навчально-методичних матеріалів з МПЗЗС за зовнішніми і внутрішніми факторами, тобто типом; компонентами; цільовими аудиторією, вміннями; доступністю/організацією; рівнем; фізичними характеристиками; додатковим матеріалом; рівнем доречності для певного курсу; метою; підходом; представленістю змісту; автентичністю; керівництвом для тих, що навчаються; цікавими і різноманітними темами, тощо [23, с. 17-20]. Відзначимо, що це мають бути друковані матеріали у супроводі аудіо записів на CD, відео, безкоштовних онлайн тестів, з чітким, привабливим графічним матеріалом, метою яких є всебічне формування комунікативних умінь слухання, читання, говоріння і письма у студентів, що не є носіями мови і мають базову мовну підготовку (щонайменше Lower Intermediate Level of English/B1); викладачів іноземної мови й інших дисциплін з циклу професійної та практичної підготовки, працюючих спеціалістів-практиків, слухачів курсів підвищення кваліфікації. В основі подібних матеріалів має бути покладено комунікативний підхід в комбінації

зі змістовним підходом, підходами на основі завдань і умінь. Додатково відзначимо необхідність відповідності завдань різним рівням володіння іноземною мовою, що сприятиме задоволенню потреб різнорівневих навчальних груп, найбільш притаманних вітчизняним вишам.

Ми реалізовували потенціал іноземної мови з формування умінь професійного спілкування на практиці у ДІ НУ «ОМА», враховуючи вимоги, наявні у робочих програмах із професійних дисциплін, з англійської мови включно. Зауважимо, що лозунг «Безпека перш за все» проходить наскрізною ниткою через усі професійні навчальні дисципліни, але особливо: «Безпека життєдіяльності», «Охоронні заходи на судні», «Основи охорони праці», «Основи медичних знань», «Виживання в екстремальних умовах», «Глобальний морський зв’язок для пошуку та порятунку», «Плавальна практика», «Морське право» і «Стандарти Міжнародної Морської організації».

Як приклад наведемо збагачення фахового потенціалу з дисципліни «Стандарти Міжнародної морської організації», яка викладається на 4 курсі. Метою цієї дисципліни є виконання вимог Конвенції і Кодексу ПДМНВ 78/95 відносно професійної підготовки вахтового суднового офіцера – помічника капітана і механіка. Виробнича функція «Управління судновими операціями і турбота про людей на борту судна», знання і виконання якої на операторському рівні є обов'язковою умовою компетентності суднових офіцерів, включає, окрім інших питань, необхідність знання, розуміння і уміння застосовувати в службовій діяльності міжнародні конвенції, кодекси, інші документи, що регламентують морське судноплавство. Після завершення вивчення цієї дисципліни студент повинен мати знання відносно обов'язків і відповідальності суднового офіцера, що несе навігаційну вахту на містку чи в машинному відділенні, по виконанню вимог міжнародних документів по безпеці судна, екіпажа, пасажирів і вантажу, а також упередження забруднення моря з судів.

У дослідженні ми зважали на те, що до завдань цієї професійної навчальної дисципліни доцільно відносити такі::

- підняти рівень обізнаності студентів у питаннях міжнародних вимог та стандартів ІМО щодо підготовки спеціалістів морського флоту та реалізації цих знань для розв'язання питань безпеки життєдіяльності та екологічної безпеки на судні;
- придбання слухачами знань призначення, змісту, вимог до суднового екіпажа основних міжнародних конвенцій і кодексів з безпеки, охороні довкілля і судна, полегшенню морського судноплавства;
- формування у студентів цілісного уявлення про систему міжнародних обов'язкових документів, що діє у світовому судноплавстві, особливостях їх застосування на суднах і контролі за виконанням цих вимог на борту з боку держави прапора, судновласника, держави порту та інших організацій.

Успішне завершення програми дисципліни передбачає здобуття студентами певних результатів навчання, серед яких:

- уміння: студент має вміти використовувати знання основних конвенцій в тій мірі, в якій вони стосуються конкретних обов'язків машинної й палубної команди, особливо відносно забезпечення безпеки та захисту морського середовища;
- комунікація: донесення до фахівців і до нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду щодо основних конвенцій ІМО, здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію [72, с. 4].

Незаперечною є необхідність умінь спілкування англійською мовою у процесі застосування у професійній діяльності міжнародних документів по стандартах морського судноплавства. Доречним виявився розроблений нами і використаний у процесі викладання у морському виші дисциплін «Англійська мова» й «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» для майбутніх судноводіїв і судномеханіків елективний навчальний курс «Професійне спілкування фахівця іноземною мовою за міжнародними стандартами безпеки у морському транспорті» ("Experts' Professional Foreign Language Communication in Accordance with the International Safety Standards of Maritime Fleet").

Нижче наведено фрагменти програми курсу, який має бути інтеграційним складником процесу вивчення майбутніми судноводіями і судномеханіками технічних дисциплін. Навчальну програму цього курсу можна вважати похідною від узагальнених навчальних програм технічних дисциплін (тематику деяких з них описано вище) – їх взаємозв'язок можна простежити відповідно за темами вивчення. Оскільки викладання професійних дисциплін, за винятком «Англійської мови професійного спрямування», у морських вишах здійснюється переважно державною мовою, то цей навчальний курс виконує певну компенсаторну роль, спираючись на принципи професійно-практичної спрямованості, міждисциплінарності, комунікативності. Відбувається «занурення» студентів у мовне середовище (див. Додаток Ж.).

Спираючись на МК з морської англійської мови ми збагачували професійні вміння використовувати англійську мову у письмовій і усній формі щодо основних конвенцій ІМО і контролю держави порту (Port State Control) для ефективного виконання офіцерами своїх посадових обов'язків шляхом активного застосування на заняттях з англійської мови на 4 курсі наступних видів роботи [11, с. 141-142, 159]:

- Прочитайте витяги з наступних ІМО документів: International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW Convention), 1978, as amended, The International Ship and Port Facility Security Code (ISPS Code), Revised Guidelines on Guide to Maritime Security & ISPS Code, 2012 Edition, International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS), Consolidated Edition, 2014 Edition, International Life-Saving Appliance Code and Testing and Evaluation of Life-Saving Appliances, 1997/2003, 2010 Edition, Code of Safe Practice for Cargo Stowage and Securing, 2011 edition, International Convention for the Prevention of Pollution From Ships, Consolidated Edition, 2011 Edition.

- Знайдіть і дослідить певний сценарій випадку на морі і вкажіть порушення конвенцій ІМО.

- Поясніть передумову, головні цілі і процедури контролю держави порту за матеріалами Port State Control - Procedures for Port State Control, 2012 Edition.

- Прочитайте і вивчить термінологію, пов'язану з контролем держави порту.

- Зрозумійте пункти контрольного списку контролю держави порту (a PSC checklist) і пов’язані невідповідності.

- Опишіть і поясніть підготовчу роботу по проходженню інспекцій контролю держави порту (PSC inspections).

- Симулюйте інспекцію контролю держави порту на борту і відповідне спілкування з офіцером контролю держави порту (PSCO) [4, с. 305-306].

Один з варіантів вирішення і поліпшення ситуації, що склалася, нам бачиться в демонстрації і збільшенні практики спілкування іноземною мовою в рамках навчальної дисципліни.

Так, розробленими нами методичними вказівками з англійської мови для студентів 1 курсу заочної скороченої форми навчання ДІ НУ «ОМА» з 2015-2016 навчального року [48] в ході виконання рефератів, як форми індивідуального контролю засвоєного навчального матеріалу, передбачаються наступні види робіт:

- У вступі навести інформацію з власного досвіду чи з інформаційних джерел стосовно однієї з ключових, на Вашу думку, проблем у морській галузі чи пов’язаних з професійною діяльністю в морі.

- У висновках напишіть і обгрунтуйте власну думку за одним з наступних напрямів: «чи важливо Вам володіти англійською мовою за професійним спрямуванням»; «як, на Вашу думку, можливо поліпшити процес викладання англійської мови за професійним спрямуванням»; «як Ви гадаєте, яким темам і питанням необхідно приділяти більше уваги на заняттях з підготовки майбутніх судноводіїв до професійного спілкування англійською мовою у морському виші», тощо.

Аналіз виконаних робіт дозволяє зробити висновки про 100-відсоткову зацікавленість уже практикуючих штурманів у процесі вивчення дисципліни в морському виші формувати або покращувати вміння застосовувати отримані знання з іноземної мови на практиці.

Беручи до уваги поступове скорочення аудиторного навчального навантаження з одночасним збільшенням кількості годин на самостійне вивчення подеяких питань з дисциплін, доречним буде розглянути самоосвіту, тобто

самостійне вивчення і відпрацювання набутих умінь професійного спілкування іноземною мовою.

Насамперед окреслимо змістове наповнення поняття «самостійна робота». Так, в ракурсі організації, йдеться про засіб «набуття знань» (В. Ляудіс, В. Козаков), про «залучення студентів в самостійну пізнавальну діяльність, організації і виконання певної діяльності відповідно до поставленої мети» (О. Муковіз, П. Підкасистий, Н. Хміль), про «метод навчання, за допомогою якого учні під керівництвом вчителя і по його завданню самостійно вирішують поставлену задачу в спеціально виділений для цього час і, виявляючи зусилля, спонукають до самостійної діяльності, що завершується певним результатом» (Л. Жарова, А. Усова), про «форму організації навчальної діяльності» (Б. Єсіпов, Р. Лемберг, Т. Шамова) та ін.

У нашому дослідженні спираємось на наукову позицію В. Козакова, О. Муковозова, П. Підкасистого, які розглядали самостійну роботу як «специфічний вид діяльності навчання, головною метою якого виступає формування самостійності суб'єкта навчання, а формування його знань, умінь та навичок здійснюється опосередковано через зміст і методи усіх видів навчальних занять» і взаємопов'язане з нею поняття самостійної пізнавальної діяльності як «комплексу дидактично передбачених зусиль, які збагачують інтелектуальну чутливість та сприяють поглибленому самостійному пошуку під керівництвом викладача тієї інформації (знань), котра «працює» на фаховий досвід (вміння та навички) та подальше професійне самовдосконалення». Нам видається конструктивною класифікація П. Підкасистого самостійної роботи за рівнем продуктивності самостійної діяльності. А саме: 1. самостійні роботи за зразком (рішення типових завдань, виконання різноманітних вправ за зразком), коли засвоюється матеріал, але не розвивається творча активність; 2. (ре)конструктивно-варіативні самостійні роботи, коли відтворюються не лише функціональна характеристика знань, а й структура знань, залучаються відомі знання для вирішення завдань, проблем, ситуацій; 3. евристичні самостійні роботи, коли вирішуються окремі питання, проблеми, поставлені на аудиторних заняттях, під час яких формується вміння

бачити проблему вивчення, самостійно її формулювати, розробляти план її вирішення; 4. творчі (дослідницькі) самостійні роботи (курсові, дипломні, інші завдання), коли відбувається відходження від зразка, пошук, розробка й застосування власних методів вирішення проблемних ситуацій. Посилання

Вітчизняні дослідники англійської мови за професійним спрямуванням в морських вишах (Н. Бобришева, І. Закір'янова, С. Козак, В. Радкіна, К. Чуприна) вбачають наступні результати у таких окреслених видах самостійної роботи:

• розвиток здатності студента читати незнайомий оригінальний текст за фахом із належною швидкістю, перекладати його, розуміти фактичний зміст, висловлювати тему й основну думку, давати оцінку прочитаному, розвиток умінь роботи з художнім текстом (читання, переклад усно, письмові відповіді на запитання і переклад речень на англійську мову), з навігаційними посібниками (переклад інформації про порт і професійні дії при наближенні, вході/виході з порту) і інструкціями виробника з експлуатації і ремонту суднового обладнання в результаті самостійного позааудиторного читання. Саме індивідуальне читання є однією з класичних форм самостійної роботи, комплексом вмінь і навичок, якими повинні володіти студенти для добування інформації з тим чи іншим ступенем глибини та точності розуміння. Воно найчастіше виконується за межами навчальної аудиторії, часто контролюється в поза аудиторний час та потребує особливого методичного підходу [97, с. 157];

• творчий саморозвиток майбутніх фахівців, самостійність мислення (висловлювання власної думки на проблемну ситуацію, демонстрація власної принципової позиції щодо питання), активність у самостійних підготовці й реалізації рольового іншомовного мовленнєвого спілкування (туриста, пасажира, мотриста, судномеханіка, судноелектрика, бункеровщика, капітана), розігруванні різних типів діалогів (діалог-довідка, діалог-розпитування, діалог-з'ясування, діалог-уточнення, діалог-пояснення), дидактичних («Доміно», «Телефон»), сюжетно-рольових («В автобусі», «На пошті», «Вибір сувенірів», «У готелі») та ділових («У машинному відділенні», «У каюткампанії», «На верхній палубі», «Бункеровка») іграх;

• формування комплексу професійних комунікативних навичок (читання, письмо, володіння лексикою, граматикою) в результаті регулярного виконання домашнього завдання на самостійне засвоєння матеріалу, підсумкова оцінка виставляється за наслідками письмової контрольної роботи, яка охоплює весь навчальний матеріал і виконується протягом двох аудиторних годин у присутності викладача.

Щодо закордонних дослідників проблематики вивчення англійської мови за професійним спрямуванням, то на їх думку самонавчання (self-study) може містити мовні відмінності, надаючи слухачам необхідну гнучкість для навчання і тонкого налаштування своїх навичок з англійської мови (M. Goldberg), інструментарій якого (rapid-learning tools) дозволяє студентам вивчати матеріал (S. Dixon, M. Goldberg, R. D. Khaled, L. Nacke), оскільки студентам недостатньо навчального матеріалу, який отримують в аудиторії і з підручників, і вони мають навчитись знаходити і шукати більше можливостей шляхом використання сучасних технологій у вигляді веб-сайтів і мультимедіа (H. Weifen), а варіантами набуваючого популярності у всьому світі «змішаного навчання» (“blended learning”), що включає самостійну роботу, є масові відкриті онлайн-курси (MOOC) чи невеликі приватні онлайн-курси (SPOC) до початку викладання дисципліни з метою «скинути» навчання в аудиторії, пересунувши заняття та передавальну частину навчання з аудиторії, тим самим вивільнивши більше часу практиці (A. Ferreira) з метою взаємного поширення найкращих тенденцій у студентоцентрованому навчанні, що стимулює ініціативу студентів. Сьогодні і в Україні теж існують масові відкриті онлайн-курси на базі оилайн-платформи Прометеус.

Згідно з вимогами Міжнародної морської організації у морських вишах робочі програми з англійської мови розробляються з урахуванням МК морської англійської мови [11], який має на меті формування англомовної компетентності під час аудиторного і самостійного засвоєння навчального матеріалу. Вказана в модельному курсі послідовність тем, час на виконання кожної задачі і самостійне вивчення можуть адаптуватись залежно від попереднього досвіду вивчення англійської мови

студентами, їх індивідуальних потреб у навчанні, умінь спілкуватися і знання технологій.

У контексті розробленого експериментального підходу, стосовно самостійної роботи МК передбачається:

1. В навчанні вимови: вміння розпізнавати знаки фонетичної транскрипції при використанні словника корисне в автономності студента, який миттєво бачить правильну вимову слова;

2. В навчанні вмінню слухати: компакт-диски (або касети), відео/ DVD, подкасти, mp3, радіо, інтернет є важливими джерелами практики прослуховування, які забезпечують відмінну від мови викладача вимову з широким колом іноземних акцентів в різних ситуаціях на морі. Сьогодні завдяки наймасштабнішій в Україні і світі інтернет платформі Moodle студенти мають можливості доступу до навчальних матеріалів (текстів і завдань до практичних та самостійних робіт; додаткових матеріалів (книг, довідників, посібників, методичних розробок) та засобів для спілкування і тестування; працювати в групі (Вікі, форум, чаг, семінар, вебінар); переглядати результати проходження тесту чи дистанційного курсу; спілкуватися з викладачем через особисті повідомлення, форум, чат; завантажувати файли з виконаними завданнями; використовувати нагадування про події у курсі;

3. В навчанні говоріння: студенти самостійно оцінюють розмовну точність і повторюють мовний матеріал чи, навіть, складають програму самостійного навчання за допомогою контрольного переліку із бальною шкалою, сфокусованого на вивчених структурах, фразах, лексиці й аспектах вимови;

4 В навчанні письма: керування процесом письма може відбуватись з використанням онлайн-курсів, де студенти спілкуються один з одним на форумах за змістом своїх робіт, звертаються до викладачів по допомогу.

Як бачимо, до основних особливостей самостійної роботи з формування іншомовної комунікативної природи у студентів ЗВО морського транспорту відноситься формування фахових комунікативних умінь і навичок в усній формі, рідше в письмовій. У підсумку слід вказати, що в ході здійснюваного наукового дослідження було експериментально доведено ефективність розроблених матеріалів.

Отже, на практичних заняттях [90, с. 6] з англійської мови студенти мали змогу засвоювати окремі теоретичні положення професійних дисциплін, в них формувались уміння і навички практичного застосування набутих теоретичних положень. Також на практичному занятті з англійської мови студенти розширювали, поглиблювали і деталізували знання, отримані на лекціях і під час самостійної роботи з професійних дисциплін та підвищували рівень засвоєння навчального матеріалу, розвивали наукове мислення та усне мовлення.

Одним з етапів професійної підготовки у ЗВО морського транспорту України на заняття посад у командному складі морських суден, на підприємствах, в компаніях і організаціях морської індустрії є обов'язкове проходження плавальної практики Звертаючись до статистичних даних, хочемо зазначити, наприклад, що лише у 2015 році з НУ «ОМА» понад 900 студентів (без урахування відокремлених структурних підрозділів) пройшли плавальну практику на суднах 130 компаній світу.

Практика студентів відіграє важливу роль у підготовці майбутніх моряків і має на меті покращувати наявні знання, вміння і навички, здобувати нові, а також творчо застосовувати їх в умовах виробничої діяльності морського судна при виконанні обов'язків вахтового помічника капітана чи механіка. Всього максимальний навчальний час за 4 роки навчання складає 240 кредитів Європейської кредитно-трансферної системи, з яких 60 кредитів становлять навчальне навантаження плавальної практики [39]. Довгі періоди практики (52 навчальних тижнів) відносяться до відмінностей ЗВО морського транспорту від інших ЗВО України [113, с. 18].

Саме плавальна практика, даючи студенту можливість відпрацювати отримані знання і практичні навички в умовах реального судна, відіграє важливу роль у формуванні комунікативної компетенції з англійської мови.

Відзначимо вагомість плавальної практики для набутих компетенцій з професійних дисциплін. Так, під час неї реалізуються: 1) принцип свідомості й активності навчання: звичайне зазубрювання/заучування навчального матеріалу без його чіткого розуміння є неприпустимим і вкрай небезпечним, враховуючи всі

можливі ризики роботи в морі. Студент, перебуваючи на судні, має нагоду показати, наскільки якісно ним був засвоєний навчальний матеріал, спробувати використовувати набуті знання в реальному робочому середовищі і вдосконалити набуті знання та навички шляхом виконання практичних завдань під час проходження практики; 2) принцип міцності (ґрунтовності) знань: практика вказує на якість та міцність отриманих знань та навичок і є реальною можливістю перевірити себе на факт готовності до подальшої виробничої діяльності, тому що плавальна практика студентів окрім запланованих навчальних заходів як виконання практичних завдань може охоплювати цілий ряд додаткових факторів, наприклад, психологічних; 3) принцип зв'язку навчання з життям, іншими словами, теорії з практикою: невіддільною частиною освітнього процесу є розуміння студентами необхідності вивчення та засвоєння навчального матеріалу і яким чином він може бути використаний в житті [100, с. 120-121].

Серед основних завдань практики є закріплення теоретичних знань, отриманих студентами з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, до переліку яких входить англійська мова (за професійним спрямуванням), і вдосконалення навичок, необхідних в умовах виробничої і експлуатаційної діяльності судна. Досвід, який студенти отримують протягом плавальної практики у змішаних екіпажах, де офіційною мовою спілкування є англійська, відіграє винятково важливу роль у їх професійному становленні і мобільності. Дослідимо вимоги до умінь професійного спілкування іноземною під час плавальної практики як складової у процесі їх формування.

Практика виконує ряд функцій: 1) навчальну: доповнює попередню практику, підсилюючи фахову компетентність студентів, здійснюється процес формування основних професійних умінь і навичок, формується усвідомлення цінності професійної діяльності, розвивається рефлексія, що дозволяє моделювати і здійснювати власну практичну діяльність на основі вироблення направленості на професію моряка; 2) виховну: студент може реально навчитися розуміти своїх колег різних національностей, віку, сформувати в собі витримку, відчуття обов'язку, зрозуміти потребу в самоосвіті і самовихованні; 3) діагностичну: практика дозволяє

визначити недоліки в теоретичній підготовці, рівень сформованості методичної, комунікативної й інших видів компетентності майбутнього спеціаліста морського флоту; 4) розвивальну: відбувається становлення як особистісної, так і праксиологічної компетентності студента, який навчається думати і діяти в практичних ситуаціях відповідно до діяльності фахівця морського діла; 5) адаптаційну: студенти звикають до ритму роботи на судні під час практики, починають орієнтуватися в системі внутрішньо особистісних відносин і зв'язків, реально уявляти труднощі й можливі досягнення даного виду діяльності [43, с. 58].

Отже, зважаючи на інтеграцію України в ЄС необхідно продовжувати розвивати практико-орієнтоване навчання іноземній мові як складову підготовки до професійної діяльності майбутніх моряків. Викладання окремих технічних дисциплін англійською мовою і розробка практико-орієнтованого курсу навчання іноземній мові може сприяти цьому.

Реалізуючи *четверту педагогічну умову – реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній навчально-професійній діяльності* – ми використовували звіт з плавальної практики іноземною мовою; участь у студентських олімпіадах, конференціях, методичні рекомендації «Формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири».

Нами було проведено аналіз програм плавальної практики з 2-го по 4-тий курси, що засвідчив відсутність вимоги звітувати англійською мовою на рівні з державною мовою і переліку завдань до виконання з англійської мови (за професійним спрямуванням) за усіма пунктами програми плавальної практики. Знаходимо часткові вимоги, на зразок «вивчити термінологію, що відноситься до керування стерном (українською і англійською мовами)» [95, с. 6]; «вітчизняні і англійські посібники щодо плавання, каталоги карт і книг <…>», «описати у звіті методику підбору карт і книг за допомогою вітчизняних і англійських посібників <…>» [95, с. 6-7]; «передавати і приймати сигнали світлом азбукою Морзе», «здійснювати зв'язок, використовуючи міжнародний звід сигналів (МЗС)», «виконувати обов'язки вахтового помічника капітана з багатомовним екіпажем»

[95, с.6, 12], відсутні у вимогах, затверджених після 01.01.2012, дати набрання чинності для України Манільських поправок до ПДНВ.

Необхідно звернути увагу на основні вимоги до виконання програми підготовки на судні згідно з книгою реєстрації практичної підготовки (“Training Record Book”), одного з 4-х документів, що підтверджують виконання програми плавальної практики майбутніми судноводіями чи механіками. У цих вимогах вказано, що виконання майбутніми особами командного складу кожного з завдань та обов’язків, наведених у Книзі реєстрації підготовки, повинно підтверджуватися кваліфікованою особою командного складу, коли, за її висновком, майбутня особа командного складу досягла встановленого стандарту професіоналізму. І що студентові, як майбутній особі командного складу, може знадобитися продемонструвати вміння/навички декілька разів підряд, перш ніж особа командного складу судна, відповідальна за його підготовку, упевниться в тому, що встановлений стандарт був досягнутий [62, с. 7-8, 10].

Аналіз звітних документів студентів з плавпрактики у ДІ НУ «ОМА» виявив лише поодинокі дані англійською мовою і лиш стосовно технічних характеристик судна (у книгах реєстрації практичної підготовки), наявність даних англійською мовою тільки у вигляді готових схем, бланків, чек-листів, інструкцій, отриманих на судні (у письмових звітах) і мінімальний відсоток звітності в усній формі практикантів англійською мовою за власним бажанням.

До англійської мови у Книгах реєстрації практичної підготовки висуваються наступні сучасні вимоги:

Судноводії	**Механіки**
Функція	
Судноводіння на рівні експлуатації.	Суднові енергетичні установки на рівні експлуатації.
Сфера компетентності	
Використання Стандартного морського розмовника ІМО та використання англійської мови у письмовій та усній формі.	Застосування англійської мови у письмовій та усній формах.
Завдання	
1. Використовувати стандартний	Продемонструвати достатнє

морський розмовник ІМО. 2. Розуміти метеорологічні повідомлення і навігаційні попередження. 3. Заповнити стандартні морські повідомлення або форми бланків англійською мовою. 4. Вміти підтримувати зв'язок з іншими суднами чи береговими станціями.	знання англійської мови, що дозволяє особі командного складу використовувати технічні посібники й виконувати обов'язки механіка.
Критерії для задовільного виконання	
Навігаційні посібники та повідомлення англійською мовою стосовно безпеки судна правильно тлумачаться або складаються. Зв'язок чіткий та добре розуміється [62, с. 47-48, 64].	Посібники англійською мовою, що стосуються обов'язків механіка, правильно розуміються. Спілкування здійснюється чітко й зрозуміло [63, с. 89].

З таблиці стає зрозуміло, що вимоги до формування умінь професійного спілкування іноземною мовою під час плавальної практики мають загальний характер і потребують надалі детального опису і відображення у звіті з плавальної практики студентів із врахуванням вимог програм плавальної практики з кожної спеціальності.

Ми вважали за потрібне оновити, розробити й рекомендувати до використання методичні рекомендації з виконання програми плавальної практики в тій її частині, що стосується англійської мови (за професійним спрямуванням).

Так, наприклад, з метою реалізації набутої комунікативної компетенції з англійської мови на практиці на підставі програм плавальної практики студентів нами й було розроблено методичні рекомендації зі звітування англійською мовою стосовно плавальної практики студентами, які можуть бути використані як один із видів самостійної чи аудиторної роботи на 3 і 4 курсах, так і під час підготовки до плавальної практики на 1 і 2 курсах в межах дисциплін «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», що входить до переліку дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, і «Англійська мова». Цими рекомендаціями пропонується написати і захистити усно за допомогою презентації звіт з плавальної практики англійською мовою за певним планом (див. Додаток Е).

Наприклад, на підставі програми плавальної практики студентів 4 курсу [76] розробленими рекомендаціями зі звітування студентам 3 курсу ДІ НУ «ОМА» пропонується виконати наступну роботу. Так, для професійного спрямування (спеціалізації) «Судноводіння» завданням було письмово оформити зв'язне мовлення з додаванням ксерокопій суднових документів, креслень, схем англійською мовою і фотографій за наступними пунктами (наведена скорочена форма):

1. Данні про студента, що проходив плавальну практику: хто проходив; посада на судні; період несення вахти на містку (кількість днів), тривалість практики (загалом; з якого по яке число, місяць); на якому судні (назва, тип, рік будівництва; прапор, під яким ходило судно; крюїнгове агентство, судновласник); який вантаж перевозили, район плавання, порти заходу, тощо [62, с.16-17, 21, 23].

2. Описати устрій і обладнання судна: дані про судно; стерновий, якірний, швартовний суднові пристрої (тип; кількість; максимальний кут, час і принцип дії рульового пристрою; маса одного якоря, довжина ланцюга і смички, інші складові, їх характеристики, місце розташування якірного пристрою; розташування, кількість, тип, довжина тросів тощо); розташування й інші відомості про вантажне обладнання; навігаційне і комунікаційне обладнання на судні (назвати навігаційні, метеорологічні прилади, інструменти ходового містка і комунікаційне обладнання, їх розташування, призначення і будову) [62, с. 23, 59].

3. Описати свої обов'язки і дії: коли судно на ходу (несення вахти на навігаційному містку); в порту (несення вахти у трапа, під час вантажних робіт, по спостереженню за швартовими тощо); на якорі; під час швартовних операцій; по усіх тривогах і в аварійних ситуаціях (пожежа, залишення судна, попередження розливу нафти, людина за бортом, вхід у закрите приміщення і рятування, зіткнення, тощо).

4. Описати свій звичайний робочий день протягом 24-х годин за вибором однієї з ситуацій з пункту 3.

5. Описати обов'язки вахтового помічника капітана згідно Конвенції ПДМНВ-78/95 з поправками.

6. Не повторюючи інформацію з пункту 3 описати загально суднову організацію безпеки судна і дії судна і екіпажа в аварійних ситуаціях: рятувальне обладнання, процедуру спуску на воду та підйому рятувальних шлюпок і спуску на воду рятувальних плотів (кількість, розміри, місткість і комплектацію рятувальних шлюпок); кількість, місткість рятувальних плотів; тип шлюпбалок; розмір фалів; кількість і розташування рятувальних кругів; протипожежне обладнання (типи, кількість і місткість вогнегасників/станцій пожежогасіння; кількість і розмір пожежних рукавів); розклад судна по тривогах; місце збору за шлюпкової тривоги, за пожежної тривоги; сигнали усіх тривог тощо.

Опитування викладачів професійних дисциплін і студентів, аналіз звітів з практики англійською мовою виявили зацікавленість, результативність такої роботи і необхідність здійснювати додаткову підготовку до практики з акцентом саме на конвенційних вимогах ІМО до вахтових помічників капітана і механіків, вивченні, дослідженні й опрацюванні за допомогою методу кейсів різноманітних робочих ситуацій на заняттях з англійської мови.

Проведене дослідження виявило, що спеціальне насичення процесу підготовки з англійської мови фундаментальним вивченням граматики не сприяє в повній мірі спілкуванню з іноземцями. Як показує практика, філіппінці, володіючи словниковим запасом до 500 слів і найпростішою граматичною основою (що використовує найпростіші часові форми), вільно формують сотню робочих фраз, які забезпечують правильне розуміння та виконання робочих команд і адекватне сприйняття команд в екстремальних ситуаціях [111]. Багатьма викладачами морської англійської мови віддається перевага навчанню мовлення і говоріння як більш важливим для попередження аварій на морі у майбутньому, оскільки в критичних ситуаціях негайно відбувається саме усне спілкування і слухання [3, с. 5-6].

Відзначимо, що до особливостей ІМО МК 3.17 відноситься базування на комунікативному підході до викладання, який у свою чергу використовує реальні життєві ситуації, що потребують спілкування [11]. Це сприяє мотивації і розумінню розмовних тем. Навчальна діяльність, спрямована на вирішення конкретних комунікативних завдань, значно підвищує мотивацію у процесі опановування

іноземною мовою взагалі та професійного спрямування зокрема, оскільки специфіка комунікативного підходу полягає в тому, що опановування засобами спілкування відбувається у процесі самого спілкування.

Основне завдання викладача при підготовці студентів до проходження практики нам вбачається у створенні реальних професійних ситуацій спілкування на занятті з англійської мови за допомогою ситуативно-комунікативних технологій, оскільки вони є найбільш ефективними для розвитку усного мовлення та навчання іншомовного спілкування. Ситуативно-комунікативні технології створюють атмосферу реальної практики розв'язання конкретних професійних завдань і вимагають від студентів уживання в реальну роль спеціалістів майбутнього посадового призначення, дозволяють їм самостійно й творчо засвоювати необхідні знання, приймати обґрунтовані рішення, вміти брати на себе відповідальність за їх виконання та результати, що просто неможливо без умінь спілкування іноземною мовою. Тому логічним є використання методу аналізу конкретних ситуацій, або методу «кейс-стаді», що належить до неігрових активних технологій навчання. Безпосередня мета методу «кейс-стаді» – спільними зусиллями групи студентів проаналізувати ситуацію – «кейс», яка виникає за конкретних обставин, і виробити практичне рішення; закінчення процесу – оцінка запропонованих алгоритмів і вибір кращого в контексті проблеми, що постала [101]. В результаті розвитку ситуативного мовлення та використання одного з активних методів навчання (впровадження конкретних ситуацій у освітній процес) студенти накопичують початковий досвід для своєї майбутньої професії. Застосовування методу «кейс-стаді» на заняттях з іноземної мови дозволить не тільки сприяти формуванню вмінь іншомовного спілкування у студентів, але й дасть змогу застосувати набуті теоретичні знання на практиці, виявити управлінські навички та навички роботи в команді, які є надзвичайно цінними в умовах конкурентного середовища [67, с. 151-152].

Для навчання говоріння викладачам необхідно передусім добирати стислі й зрозумілі SMCP, використовувати морські англомовні джерела, як от: лоції, книжки, написані досвідченими в морській галузі викладачами. Бажано частіше розігрувати

професійні ситуації. Розмова повинна бути якомога більше наближеною до реальності, при чому метою є вправляння у говорінні, а отже треба акцентувати увагу на помилках і водночас виправляти їх.

Пропонуємо кілька варіантів вправ для формування комунікативних умінь студентів-практикантів:

1. Описання ілюстрації з використанням поданих ключових слів і словосполучень (Наприклад, Describe the picture using the following key words and word-combinations: stand within the bight of a line, to tighten, parting ropes or wires, man-made fibre ropes, a whip-lash effect, to be under strain, a mooring winch, to report signs of wear). Ця вправа добре себе зарекомендувала на заняттях з англійської мови.

Можливим варіантом опису може слугувати наступний:

Standing within the bight of a line is dangerous as it may suddenly tighten unexpectedly. Many other mooring accidents are caused by parting ropes or wires. Man-made fibre ropes under strain may break without warning, and the whip-lash effect of any parting line may cause severe injuries. Only experienced seafarers should operate a mooring winch. Never stand in the bight of a line. Always stand in a safe position when lines are under strain. Report signs of wear in ropes and wires.

2. Розігрування ситуації у формі діалогу (Develop the following situation in a form of a dialogue). Цю вправу можна виконувати як у парі, так і в групі.

Наприклад, you are participating in an interview conducted by a representative of a foreign shipowner: answer questions on the particulars of your CV (біографії і послужного списку); describe in detail your hobby, likes and dislikes, and your professional ambitions; enumerate the jobs to which unlicensed men of the deck staff, that is able seafarer decks, may be assigned; prove that you know the consecutive actions to be done by a navigator on joining a vessel and when taking over his new responsibilities from the man being discharged, the sound signals given on the ship’s alarm bells, the rules of safe working practices, the precautions to be taken against fire and how to fight fire when it occurs in the deck spaces; point out that your desire to be employed in a foreign-flag ship is not solely caused by the present situation when our shipowners pay the seamen inadequately as compared with the amount of time and work they have to spend and do to

perform their duties safely and properly, but also by the expectation to enlarge your horizon and know other civilizations.

Отже, когнітивно-збагачувальний етап (реалізація педагогічної умови «усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування») був спрямований на міждисциплінарну інтеграцію фахових навчальних дисциплін і дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» задля систематизації мовних знань і практикування студентів ЗВО морського транспорту у спілкуванні іноземною мовою з тематики дисциплін циклу професійної і практичної підготовки. Було проведено міждисциплінарні практичні заняття іноземною мовою з дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» і дисциплін: «Навігація та лоція» (теми «IALA Maritime Buoyage System», «Pilotage and pilots», «Dangers», «Anchoring», «Navigation in Ports», «Passage planning»), «Практика несення штурманської вахти» (тема «Keeping a Safe Navigational Watch») , «Міжнародні правила попередження зіткнення суден та використанням радіолокаційних станцій і засобів автоматизованої радіолокаційної прокладки при розходженні суден» (тема «The Content, Application and Intent of COLREG 72»), «Управління судном» (теми «Types of ships», «Parts of a Ship and her Measurement», «Standard Marine Communication Phrases», «Berthing and Leaving Berth. Towing», «Sound Signals in Restricted Visibility»), «Безпека життєдіяльності» (теми «International Safety Management Code (ISM Code)», «Personal safety», «Communication at sea»), «Метеорології та океанографії» (тема «Tides and tidal streams») тощо. Студенти виконували завдання з курсових проєктів з дисциплін професійного спрямування, що полягали у знаходженні в додаткових джерелах і застосуванні у письмовій роботі й усній доповіді термінологічного апарату іноземною мовою з дисципліни. Здобувачі вищої освіти пояснювали технічні інструкції іноземною мовою, інтерпретували іншомовну технічну інформацію, за допомогою іноземної термінології заповнювали бланки з лоції («A1 Master/ Pilot Information Exchange», «A2 Pilot Card», тощо), з управління ресурсами навігаційного містка («B9 Passage Planning», «B13 Restricted Visibility», тощо), з аварійних ситуацій («C1 Main Engine Failure»,

«C10 Abandoning Ship», тощо), вели записи з технічного обслуговування та ремонту судна.

На репродуктивно-діяльнісному етапі було реалізовано педагогічну умову «діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту» за допомогою інтерактивних завдань «Дерево ухвалення рішень» (One-Minute Guide Decision Tree), рольових і ділових ігор («Complete the dialogue», «Give a summary of the dialogue and then try to reproduce it», «Working with interviews», «Develop the situation in a form of a dialogue», «Picture dialogues», «Roleplay in a pair», «Teacher in role», «Multirole game»), методу кейсів (cases, collision case scenarios, case studies), проєктів («Search and Rescue», «Shipbuilding», «Engineering», «Pilot Reading Glossary», «Pilot Reading», «Safety», «Documents»), дискусій (теми «Problems of Tolerant Communication Between Members of Multinational Ship's Crews During Emergencies», «Communication Between the Navigating Bridge and Engine Room», «Collision Rules»), завдань з підготовки доповіді та презентації («Talks and presentations» з тем «Application Documents», «Training Report», «Ship's Cargo Handling Gear», «Ship's Power Plants», «Bridge Watchkeeping», «Engineroom Watchkeeping», «Technical presentations») тощо.

На професійно-творчому етапі педагогічну умову «забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту» реалізовано за допомогою позакредитного курсу з підготовки студентів до плавальної практики, індивідуально-творчих завдань і проєктів. Вони передбачали наведення інформації з власного досвіду чи з інформаційних джерел стосовно однієї з ключових, на власну думку, проблем у морській галузі чи пов'язаних з професійною діяльністю в морі. Здобувачі вищої освіти з'ясовували, чи важливо їм володіти англійською мовою за професійним спрямуванням; відповідали на запитання («Як, на Вашу думку, можливо поліпшити процес викладання англійської мови за професійним спрямуванням?», «Яким темам і проблемам необхідно приділяти більше уваги на заняттях з підготовки майбутніх фахівців морського флоту до професійного спілкування англійською мовою

у морському виші?» тощо). На цьому етапі використано інтерактивні інформаційні технології (Marine Software «S.M.C.P.», «MarEng Learning Tool», «MarEng Plus Learning Tool», «Avoiding Collisions at Sea» (ACTs), «Hot Potatoes») тощо.

Педагогічну умову «реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності» реалізовано за допомогою створення і захисту студентами звітів з плавальної практики іноземною мовою. Здобувачі вищої освіти активно брали участь у студентських олімпіадах з іноземної мови (олімпіади у Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія»), усеукраїнських студентських і міжнародних конференціях (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Національний університет «Одеська морська академія», Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія»). Реалізації педагогічної умови також сприяли матеріали розроблених рекомендацій «Формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири» для викладачів навчальних дисциплін циклу професійної і практичної підготовки і студентів, судноводіїв-практиків, механіків-практиків, слухачів курсів підвищення кваліфікації у мережі післядипломної освіти.

Статистичне підтвердженення ефективності наведених видів завдань подано у підрозділі 2.3.

2.3 Порівняння традиційного і експериментального підходів до формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту

Планування і розробка експериментального навчання з формування умінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського транспорту здійснювались відповідно до вимог з організації педагогічного експерименту, а саме:

1) точна обмеженість у часі (початок і закінчення);
2) наявність заздалегідь сформованих гіпотез;
3) план та організаційна структура, що відповідають висунутим гіпотезам;

4) вимір вхідного та підсумкового станів релевантних знань, навичок і вмінь, досліджуваних за критеріями, що відповідають специфіці та меті експерименту [59, с.39].

Першим етапом експериментальної роботи була організація експерименту, що включала формування мети і завдань експерименту, висунення гіпотези, визначення термінів, бази експерименту, вибір учасників та опис критеріїв очікуваних результатів.

Мета експерименту полягала в теоретичному обгрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов формування умінь професійного спілкування іноземною мовою студентів морських ЗВО – майбутніх судноводіїв-бакалаврів і судномеханіків-бакалаврів, що здійснюють професійну діяльність на суднах сучасного покоління.

Досягнення цієї мети передбачало виконання таких завдань:

1) підготовка та проведення констатувального зрізу з метою визначення вхідного рівня сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх судноводіїв і судномеханіків, перевірка та оцінювання робіт студентів;

2) проведення експериментального навчання у групах з урахуванням розроблених педагогічних умов;

3) підготовка та проведення підсумкового зрізу з метою визначення ефективності формування умінь професійного спілкування учасників експерименту;

4) статистична обробка та інтерпретація отриманих результатів.

Підготовка експериментальної апробації запропонованої методики передбачала розробку та формування гіпотези експерименту: формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту буде ефективним, якщо у процесі навчання англійської мови за професійним спрямуванням відповідно до етапів навчання (підготовчого (когнітивного), формувального (репродуктивно-діяльнісного), контрольного (професійно-творчого) реалізувати такі педагогічні умови: розвиток ціннісного ставлення студентів до компетентного іншомовного професійного спілкування, діалогізація форм навчально-професійної діяльності як ресурсу конструктивного розвитку умінь

професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту, забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту, реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній навчально-професійній діяльності.

Проведення експерименту відбувалося поетапно. Першим виступав пошуково-розвідувальний етап, головною метою якого було здійснення діагностувального анкетування. На наступному, констатувальному, етапі було проведено констатувальний зріз з метою встановлення вхідного рівня сформованих умінь професійного спілкування іноземною мовою. Формувальний етап включав власне експериментальне навчання. Прикінцевий етап полягав у здійсненні підсумкового зрізу з метою визначення рівня сформованості умінь професійного спілкування в учасників експерименту; обробці та інтерпретації результатів експериментального навчання.

Пошуково-розвідувальний етап розпочався з діагностувального анкетування (підрозділ 1.3). Після діагностувального анкетування проводився констатувальний етап експерименту, у якому взяли участь студенти Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія», судномеханічного факультету Національного університету «Одеська морська академія», Державного університету інфраструктури та технологій (Державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного). В експерименті були задіяні студенти, що розпочали навчання на І курсі у 2012-2013 н.р. і закінчили, відповідно, IV курс у 2015-2016 н.р. На І і ІІ курсах навчання на заняттях з профільних дисциплін державною мовою у студентів формувались теоретичні основи підготовки до майбутньої професійної діяльності та засвоювались базові знання з англійської мови загального вжитку, тоді як на ІІІ і IV курсах відбувалась основна професійна підготовка.

З метою визначення стану сформованості умінь професійного спілкування було проведено експериментальну діагностику, в якій взяли участь 130 студентів. Рівень сформованості умінь професійного спілкування студентів – майбутніх

судноводіїв і судномеханіків визначався з кожним респондентом за відповідними критеріями: мотиваційно-професійним критерієм, критерієм досконалості і соціокультурно-стратегічним критерієм. Оцінювались відповіді 64 студентів експериментальної групи (ЕГ) та 66 студентів контрольної групи (КГ) на констатувальному та в кінці формувального етапів експерименту.

Враховуючи вищезазначені критерії та показники сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО (підрозділ 1.3), було обрано комплекс методик діагностики для визначення рівнів сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів морських ЗВО (Додаток З).

Опишемо і порівняймо результати констатувального і формувального етапів експерименту.

Для визначення рівня сформованості умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту за показником «усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою, особливостей і вимог до таких умінь» мотиваційної складової мотиваційно-професійного критерію було використано методики «Мотиви вибору професії» (Р. Овчарова) [38, с. 7 – 9] (Додаток И) і варіант І методики вивчення мотивів навчальної діяльності (за модифікацією А. Реан, В. Якуніна) [81] (Додаток К).

Методика «Мотиви вибору професії» (Р. Овчарова) дозволяє визначити провідний тип мотивації при виборі професії і виявити причину вступу до морського ЗВО. Текст опитувальника складається з двадцяти тверджень, що характеризують будь-яку професію. Необхідно оцінити, якою мірою кожне з них вплинуло на вибір професії. За допомогою методики можна виявити переважний вид мотивації (внутрішні індивідуально-значимі мотиви, внутрішні соціально-значимі мотиви, зовнішні позитивні мотиви і зовнішні негативні мотиви). Серед відповідей студентів переважали: «є привабливою» (внутрішні індивідуально значущі мотиви), «дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи» (внутрішні соціально значущі мотиви), «є високооплачуваною», «близька до улюбленого шкільного предмету» (зовнішні позитивні мотиви), «є престижною», «єдина

можлива в обставинах, що склалися», «подобається батькам» (зовнішні негативні мотиви), тощо.

У варіанті І методики вивчення мотивів навчальної діяльності (за модифікацією А. Реан, В. Якуніна) [81] (Додаток К) студентам пропонувався список з 16 причин, що могли б спонукати їх вивчати іноземну мову. Треба було обрати п’ять причин, найбільш значущих для них особисто, які спонукають до вивчення дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» і визначають місце умінь професійного спілкування в процесі підготовки майбутніх судноводіїв і судномеханіків.

Для кожного студента проводився якісний аналіз провідних мотивів навчальної діяльності, а по всій вибірці (групі) визначалась частота вибору того чи іншого мотиву.Чим частіше обирається той чи інший мотив, тим вище його ранг, тим більше домінує він в системі мотивів.

Аналіз відповідей студентів показав, що до найбільш значимих мотивів навчальної діяльності з іноземної мови ввійшли такі групи мотивів:

1. Стати висококваліфікованим фахівцем (81,7% студентів);

2. Придбати глибокі та міцні знання (79,4% студентів);

3. Отримати інтелектуальне задоволення (65,3% студентів);

4. Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності (61,4% студентів);

5. Успішно вчитися, складати іспити на «добре» і «відмінно» (55,8% студентів).

Більшість студентів відмітили професійні мотиви навчальної діяльності з англійської мови (від 61,4% до 81,7% студентів). Однак, 55,8% студентів при цьому вказали, що успішність навчання, складання іспитів на «добре» і «відмінно» є для них вагомим мотивом, що становить формальну зовнішню ознаку навчальної діяльності. Позитивним є те, що 79,4% студентів вказали, що для них є значущим набуття глибоких та міцних знань; 65,3% студентів отримують інтелектуальне задоволення від освітнього процесу. Обрання таких мотивів свідчить про наявність пізнавального інтересу у внутрішній мотивації, що є досить позитивним для

подальшої навчальної діяльності студентів першого курсу. Слід зазначити, що 24% студентів мають зовнішній мотив у вигляді схвалення з боку батьків, оточуючих, а тільки 16% студентів очікують отримати повагу викладачів.

Для визначення спрямованості на досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні як наступного показника мотиваційної складової мотиваційно-професійного критерію було використано методику діагностики професійної спрямованості особистості (Б. Басс) адаптовану до потреб дослідження [61, с. 28-31] (Додаток Л) і опитувальник А. Меграбяна для виміру мотивації досягнення (ТМД) в модифікації М. Магомет-Емінова [45] (Додаток М).

Анкета методики діагностики професійної спрямованості особистості Б. Басса, адаптована до потреб дослідження, складається з 27 пунктів-суджень, по кожному з яких можливі три варіанти відповідей. Студент повинен був обрати одну відповідь, яка найбільшою мірою відповідає його думці або реальності, і ще одну, яка, навпаки, найбільш далека від його думки або ж найменш відповідає реальності.

Так, за допомогою методики виявляються наступні три види спрямованості особистості: спрямованість на себе (Я), спрямованість на спілкування (С) і спрямованість на справу, діло (Д). Так, студент, спрямоваий на спілкування прагне за будь-яких умов підтримувати стосунки з людьми, орієнтований на соціальне схвалення, залежність від групи, відчуває потребу в прихильності і емоційних стосунках з людьми. Хоч він і орієнтований на спільну діяльність, однак заради самого спілкування, а не обов'язково для виконання справи, часто на шкоду виконанню певних завдань, наданню щирої допомоги людям. Такому студенту важко буде вибороти собі місце в офіцерському, особливо керівному, складі суден. На відміну від студентів, які або спрямовані на себе, або на справу. Спрямованість на себе характеризується орієнтацією на пряме винагородження та задоволення, агресивністю у досягненні статусу, схильністю до суперництва, тривогою, інтравертованістю, роздратованістю і прагненням до влади. Спрямовані на справу студенти зацікавлені у вирішенні ділових проблем, виконанні роботи якнайкраще, орієнтовані на ділову співпрацю, здатні відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.

Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Меграбяна (ТМД) (адаптація М. Магомед-Емінова) призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху (досягання) і мотиву уникнення невдачі. Мотивація досягнення – один із різновидів мотивації діяльності, пов’язана з потребою людини домагатися успіху і уникати невдачі. Формування мотивації до успіху або до уникнення невдачі залежить від умов виховання і середовища, а також:

1) особистих стандартів (оцінок суб'єктивної ймовірності успіху, суб’єктивних труднощів завдання);

2) привабливості самооцінки (привабливості для людини особистого успіху або невдачі в даній діяльності);

3) індивідуальних переваг типу атрибуції (приписування відповідальності за успіх або за невдачу собі або оточуючим обставинам).

Тест складається з низки тверджень, що стосуються певних сторін характеру, а також думок і почуттів із приводу деяких життєвих ситуацій. На основі підрахунку сумарного бала визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у студента. Якщо ця сума виявилася в інтервалі від 165 до 210, то роблять висновок про те, що в мотивації досягнення успіхів у даного студента домінує прагнення до успіху. Якщо сума балів виявилася в межах від 76 до 164, то роблять висновок про домінування прагнення уникати невдачі. Якщо сума балів виявилася в межах від 30 до 75, то ніякого певного висновку про домінування певного типу мотивації досягнення успіхів чи уникнення невдач зробити не можна.

Для визначення рівня сформованості умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту за показником «наявність ціннісних орієнтирів щодо продовження вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації» мотиваційно-професійного критерію було використано методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча в модифікації Д. Леонтьєва (Додаток Н), опитувальник задоволеності працею (Додаток Р).

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійного критерієм (окремо за показниками) на

констатувальному етапі експерименту відображено у табл. 2.1. При цьому низькому рівню за 5-бальною шкалою і шкалою ECTS відповідають оцінка 3 бали / E або нижче, базовому рівню – оцінка 4 бали / C або 3 бали / D, достатньому рівню – 4 бали / B і високому рівню – 5 балів /A.

Таблиця 2.1

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (мотиваційна складова) за результатами констатувального зрізу

Показники мотиваційно-професійного критерію (мотиваційна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками мотиваційно-професійного критерію** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою і вимог до таких умінь	**КГ**	12 – 18,18%	24 – 36,36%	24 – 37,88%	6 – 7,58%
	ЕГ	13 – 20,31%	22 – 34,38%	23 – 35,94%	6 – 9,37%
спрямованість на досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні	**КГ**	10 – 13,64%	24 – 39,39%	23 – 34,85%	9 – 12,12%
	ЕГ	12 – 18,75%	20 – 31,25%	21 – 32,81%	11 – 17,19%
наявність ціннісних орієнтирів щодо продовження вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації	**КГ**	14 – 21,21%	27 – 40,91%	19 – 30,3%	6 – 7,58%
	ЕГ	12 – 18,75%	25 – 39,06%	20 – 31,25%	7 – 10,94%

З метою узагальнення результатів за показниками критеріїв ми використовували метод середнього значення [41]. Так, узагальнення результатів за

трьома показниками мотиваційно-професійного критерію (мотиваційна складова) на формувальному етапі ми обчислювали за формулою:

$$S = \frac{N_1 + N_2 + N_3}{3} \quad (2.1)$$

де S – кількість респондентів, які досягли певного рівня за показниками критерію; N1 – кількість респондентів, які характеризуються певним рівнем сформованості першого показника; N2 – кількість респондентів з певним рівнем сформованості другого показника; N3 – кількість респондентів з певним рівнем сформованості третього показника [41, с. 23].

Результати обчислення розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) на констатувальному етапі експерименту (усередненим за усіма показниками) подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівнева характеристика сформованості у студентів умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) на констатувальному етапі експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	12 – 18,18%	25 – 37,88%	22 – 33,33%	7 – 10,61%	66 – 100%
ЕГ	13 – 20,31%	22 – 34,38%	21 – 32,81%	8 – 12,5%	64 -100%

Результати проведених методик на констатувальному етапі експерименту виявили незначний відсоток студентів з високим рівнем мотивації до підвищення рівня умінь професійного спілкування(10,61% у КГ і 12,50% у ЕГ), і від 32% до 38% з базовим і достатнім рівнями (37,88% у КГ і 34,38% у ЕГ з середнім; 33,33% у КГ і 32,81% у ЕГ з достатнім рівнями), що свідчить про їх бажання стати в майбутньому компетентними фахівцями.

Порівняння розподілів студентів контрольної і експериментальної груп за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм на констатувальному етапі експерименту дає підстави для

висновку, що їх розподіли приблизно однакові. Це наочно ілюструє гістограма на рис. 2.1.

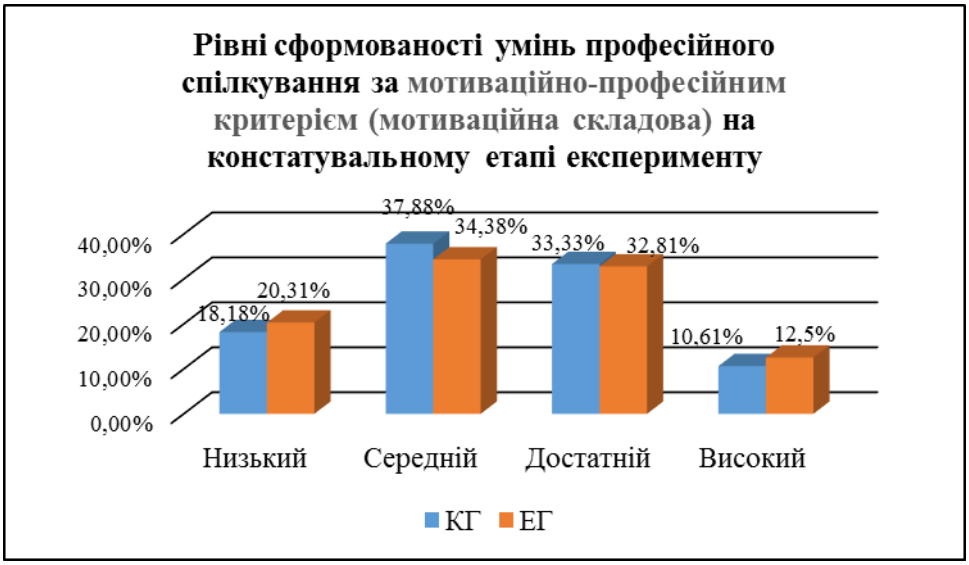

Рис. 2.1. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) на констатувальному етапі експерименту

На констатувальному етапі експерименту потрібно було переконатися у статистичній ідентичності експериментальної і контрольної груп. Для статистичного підтвердження відсутності відмінностей між контрольною і експериментальною вибірками скористаємось критерієм Пірсона (χ2). Цей критерій є ефективним для виявлення відмінностей у двох вибірках навіть різного об‘єму, не потребує знання закону розподілу випадкової величини, параметрів розподілу, і достатньо простий і наочний в розрахунках. Єдине, за чим потрібно слідкувати, так це щоб кількість об‘єктів, що потрапляють у певну групу, не була дуже малою (зазвичай, не менше 7) [41].

Розрахуємо значення $\chi^2_{екс}$ за формулою, яка застосовується у разі вибірок різного об’єму:

$$\chi^2_{екс} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^{k} \frac{(n_2 Q_{1i} - n_1 Q_{2i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \quad (2.2.1)$$

де n_1 і n_2 – об’єми контрольної і експериментальної груп, Q_{1i} та Q_{2i} – кількість об’єктів контрольної та експериментальної груп, які потрапили до категорії

відповідного стану досліджуваної властивості (i = 1, 2, 3, 4, що відповідає низькому, иьому, достатньому та високому рівням) [41, с. 100-106].

Для зручності обчислень $\chi^2_{екс}$ створимо допоміжну таблицю (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Допоміжна таблиця для обчислення значення $\chi^2_{екс}$

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*12*	Q_{12}	*25*	Q_{13}	*22*	Q_{14}	*7*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*13*	Q_{22}	*22*	Q_{23}	*21*	Q_{24}	*8*
Разом	N	*130*	Q_{11+} Q_{21}	*25*	Q_{12+} Q_{22}	*47*	Q_{13+} Q_{23}	*43*	Q_{14+} Q_{24}	*15*

Підставляючи значення відповідних змінних із табл. 3.4 у формулу (2.2.1), отримуємо $\chi^2_{екс}$ = 0,290711419. Критичне значення критерію для рівня значущості α = 0,05 і числа ступенів вільності, яке у нашому випадку дорівнює ν = 4 – 1 = 3, становить $\chi^2_{кр}$ = 7,81 [41, с. 130]. Оскільки $\chi^2_{екс}$ набагато менше $\chi^2_{кр}$, це означає, що відмінності у розподілах студентів контрольної і експериментальної груп до проведення формувального етапу експерименту статистично не достовірні, що вказує на однорідність вибірок.

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (мотиваційна складова) після формувального етапу експерименту представлений таблицею 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (мотиваційна складова) (після формувального етапу експерименту)

Показники мотиваційно-професійного критерію (мотиваційна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками мотиваційно-професійного критерію (мотиваційна складова)** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**

усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою і вимог до них	**КГ**	8 – 12,12%	22 – 33,33%	30 – 45,45%	6 – 9,09%
	ЕГ	2 – 3,13%	9 – 14,06%	38 – 59,38%	15 – 23,44%
спрямованість на досягнення успіху в майбутній професії і усвідомлення її особливостей	**КГ**	5 – 7,58%	20 – 30,3%	32 – 48,48%	9 – 13,64%
	ЕГ	4 – 6,25%	7 – 10,94%	39 – 60,94%	14 – 21,88%
наявність ціннісних орієнтирів спрямованих на продовження вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації.	**КГ**	10 – 15,15%	20 – 30,3%	28 – 42,42%	8 – 12,12%
	ЕГ	3 – 4,69%	13 – 20,31%	29 – 45,31%	19 – 29,69%

Результати обчислення розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) після формувального етапу експерименту (усередненим за усіма показниками) подано у таблиці 2.5 та гістограмі на рис. 2.2.

Таблиця 2.5

Рівнева характеристика сформованості у студентів умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) після формувального етапу експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	8 – 12,12%	21 – 31,82%	30 – 45,45%	7 –10,61%	66 – 100%
ЕГ	3 – 4,69%	10 – 15,63%	35 – 54,69%	16 – 25%	64 -100%

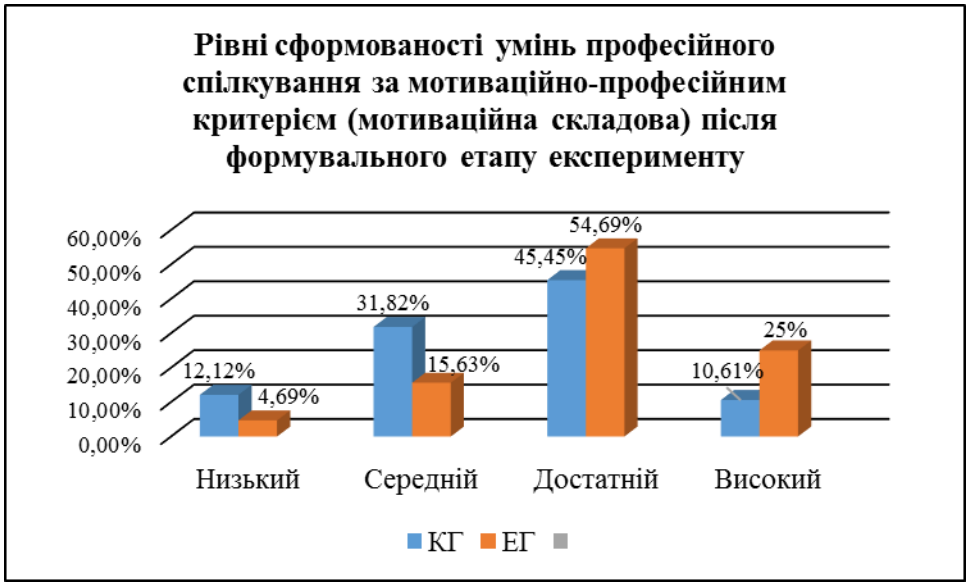

Рис. 2.2. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) після формувального етапу експерименту згідно з табл. 2.5

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) на констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками) подано у гістограмі на рис. 2.3.

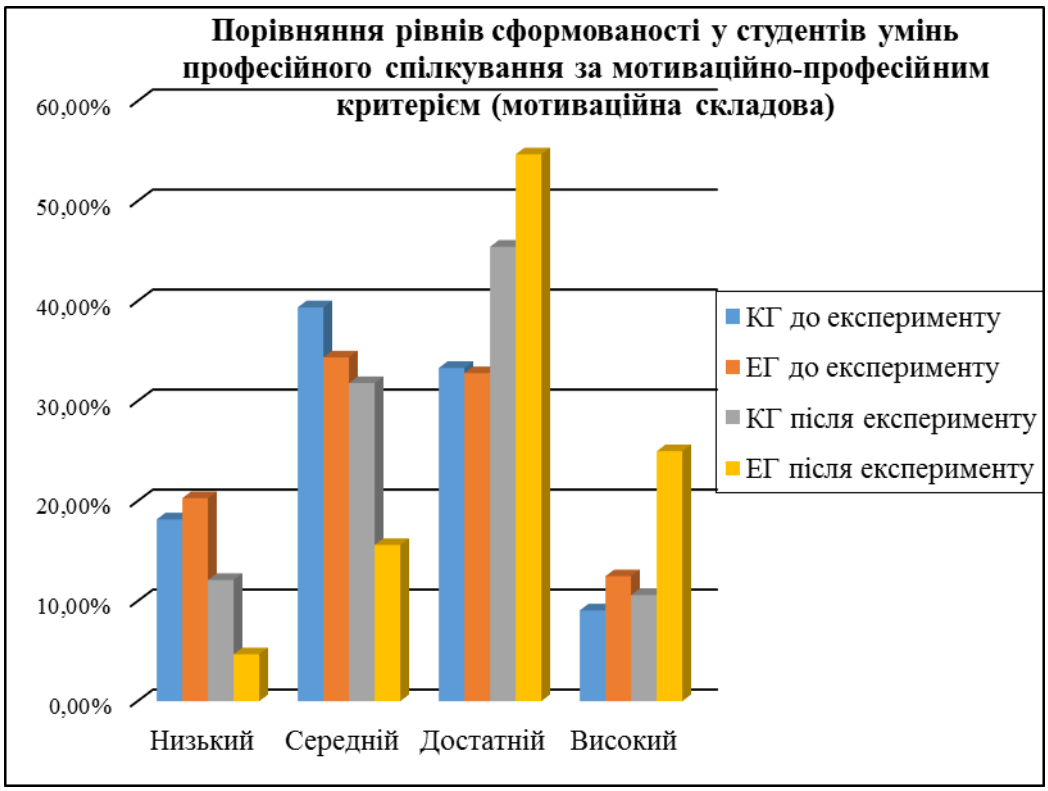

Рис. 2.3. Порівняльні дані щодо розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування (за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) на констатувальному і після формувального етапів експерименту)

Дані гістограм свідчать, що в результаті формувального експерименту відбулася певна міграція студентів з низького рівня на базовий, з базового на достатній і з достатнього на високий в обох групах. Проте ці зміни виглядають набагато істотніше в експериментальній групі порівняно з контрольною групою. З‘ясуємо, наскільки ці зміни є статистично значущими.

Зробивши обчислення за формулою (2.2.1), знаходимо $\chi^2_{екс}$ = 10,05391799. Як і раніше, для рівня значущості α = 0,05 і трьох ступенів вільності $\chi^2_{кр}$ = 7,81 (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П). Оскільки $\chi^2_{екс} > \chi^2_{кр}$, то маємо зробити висновок про статистичну значущість відмінності ЕГ від КГ за показниками мотиваційного критерію після формувального експерименту.

Для визначення рівня сформованості умінь вирішувати професійні питання в усній і письмовій формах і вміння працювати з фаховою інформацією було використано ISF Marlins English Language Test for Seafarers [27] – міжнародний тест на знання англійської мови для моряків, рекомендований UK MCA. Проходження Marlins Test є однією з головних вимог при працевлаштуванні або просуванні по службі в більшості провідних судноплавних компаній. Час виконання тесту – 60 хвилин. У процесі комп'ютерного тестування необхідно обрати правильну відповідь. 95 завдань тесту об’єднано у три основні розділи – «Аудіювання» (Listening), «Загальне розуміння» (General Comprehension), що полягає у використанні питань вибору варіантів, узгодженні та заповненні речень у сферах лексики, граматики та фонології, та «Практичне усвідомлення» (Practical Comprehension), тобто заповнення пропусків для демонстрації розуміння тексту. Студентам належало виконати повний їх обсяг.

У тесті перед початком кожного розділу є пояснення як з ним працювати і скільки балів принесе вдале його проходження. Так, першим завданням було «Аудіювання» (слуховий тест). Студентам пропонувалося прослухати речення і з поданих двох слів обрати те, що було вимовлено диктором. У разі правильного виконання завдання можна отримати 40 балів. У другому завданні «Зайве слово» респонденти обирали у групі з чотирьох слів слово, що не підходило за змістом до інших трьох. У результаті правильного виконання завдання студентам нараховувалося 10 балів. Третє завдання полягало у заповненні пропусків у реченнях потрібним за змістом прийменником з поданих чотирьох. Результат – 10 балів. Метою четвертого завдання «Числа» було виявити навички читання дат, часу, чисел, днів тижня і місяців. Максимум балів при проходженні – 10. У п'ятому завданні серед чотирьох варіантів потрібно було обрати пропущене слово чи фразу. Максимум можна отримати 5 балів за це завдання. Шосте завдання «Правильна вимова» полягало у визначенні слова, в якому підкреслена частина вимовляється інакше, ніж в інших трьох словах. Результат проходження – 10 балів. У сьомому завдання перевірялися знання і вміння використовувати дієслова у потрібній формі. У разі успішного виконання можна було отримати 5 балів. В останньому восьмому завданні «Текст» необхідно було обрати серед запропонованих слів чи висловів потрібні за змістом тексту. В результаті можна було отримати до 10 балів.

Для визначення рівня здатності працювати автономно і до подальшого навчання за фахом за допомогою іноземної мови було використано тест «Рівень комунікабельності» (Тест В. Ф. Ряховського) (Додаток С), методику діагностики оцінки самоконтролю в спілкуванні (М. Снайдер) (Додаток Т), опитувальник задоволеності працею (Додаток Ф).

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (професійна складова) на констатувальному етапі експерименту представлений таблицями 2.6 та 2.7 і гістограмою на рис. 2.4.

Таблиця 2.6

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (професійна складова) на констатувальному етапі експерименту

Показники мотиваційно-професійного критерію (професійна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками мотиваційно-професійного критерію (професійна складова)** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
сформованість умінь обговорювати професійні питання в усній і письмовій формах	**КГ**	15 – 22,73%	28 – 42,42%	18 – 25,76%	6 – 9,09%
	ЕГ	12 – 18,75%	25– 39,06%	20 – 31,25%	7 – 10,94%
уміння працювати з фаховою інформацією	**КГ**	15 – 22,73%	23 – 34,85%	23 – 34,85%	5 – 7,58%
	ЕГ	12 – 18,75%	25 – 39,06%	21 – 32,81%	6 – 9,38%
здатність працювати автономно і до подальшого навчання за фахом за допомогою іноземної мови	**КГ**	10 – 15,15%	21 – 31,82%	27 – 40,91%	8 – 12,12%
	ЕГ	12 – 18,75%	25 – 39,06%	21 – 32,81%	6 – 9,38%

Таблиця 2.7

Рівнева характеристика сформованості у студентів умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (професійна складова) на констатувальному етапі експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	14 – 21,21%	24 – 36,36%	23 – 34,85%	5 – 7,58%	66 – 100%
ЕГ	12 – 18,75%	25 – 39,06%	21 – 32,81%	6 – 9,38%	64 – 100%

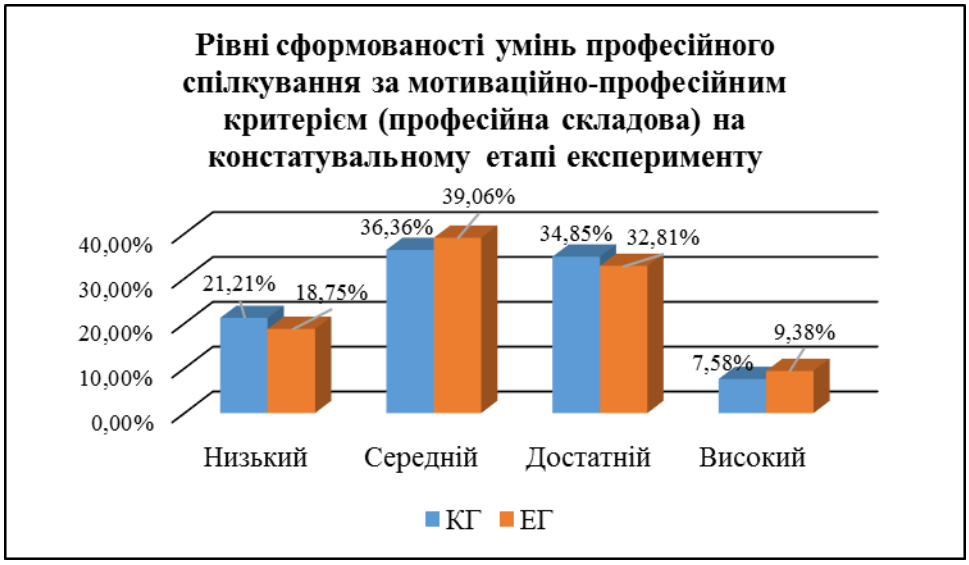

Рис. 2.4. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (професійна складова) на констатувальному етапі експерименту згідно з табл. 2.9

Розраховуючи значення $\chi^2_{екс}$ за формулою, яка застосовується у разі вибірок різного об'єму, як і у попередньому випадку (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П), в результаті обчислень отримуємо $\chi^2_{екс}$ = 0,325380281, що набагато менше критичного значення критерію. Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (професійна складова) після формувального етапу експерименту представлений таблицями 2.8 і 2.9 та гістограмою на рис. 2.5.

Таблиця 2.8

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками мотиваційно-професійного критерію (професійна складова) після формувального етапу експерименту

Показники мотиваційно-професійного критерію (професійна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками мотиваційно-професійного критерію (професійна складова)** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
сформованість умінь обговорювати професійні питання в усній і письмовій	**КГ**	10 – 15,15%	22 – 33,33%	24 – 36,36%	10 – 15,15%
	ЕГ	4–	7 –	34 –	19 –

формах		6,25%	10,93%	53,13%	29,69%
уміння працювати з фаховою інформацією	**КГ**	10 – 15,15%	20 – 30,3%	27 – 40,91%	9 – 13,64%
	ЕГ	2 – 3,13%	12 – 18,75%	34 – 53,13%	16 – 25%
здатність працювати автономно і до подальшого навчання за фахом за допомогою іноземної мови	**КГ**	6 – 9,09%	17 – 25,76%	32 – 48,48%	11 – 16,67%
	ЕГ	1 – 1,56%	9 – 14,06%	36 – 56,25%	18 – 28,13%

Таблиця 2.9

Рівнева характеристика сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (професійна складова) після формувального етапу експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	9– 13,64%	20 – 30,3%	27 – 40,91%	10 – 15,15%	66 – 100%
ЕГ	2 – 3,13%	9 – 14,06%	35 – 54,69%	18 – 28,13%	64 – 100%

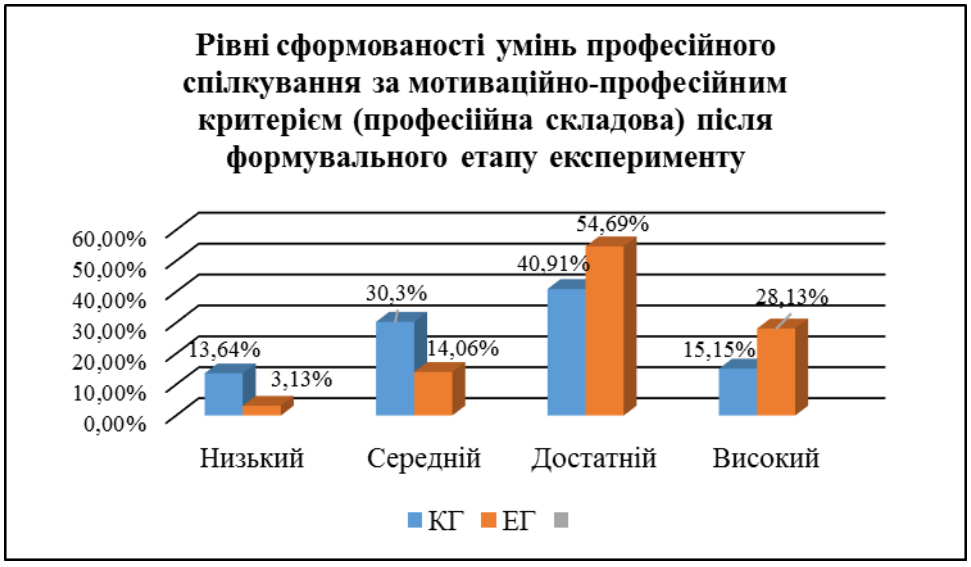

Рис. 2.5. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (професійна складова) після формувального етапу експерименту згідно з табл. 2.10

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (професіійна складова) на

констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками) подано у таблиці 2.10 та гістограмі на рис. 2.6.

Таблиця 2.10

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (професійна складова) на констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)			
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
КГ до експерименту	14 – 21,21%	24 – 36,36%	23 – 34,85%	5 – 7,58%
ЕГ до експерименту	12 – 18,75%	25 – 39,06%	21 – 32,81%	6 – 9,38%
КГ після експерименту	9– 13,64%	20 – 30,3%	27 – 40,91%	10 – 15,15%
ЕГ після експерименту	2 – 3,13%	9 – 14,06%	35 – 54,69%	18 – 28,13%

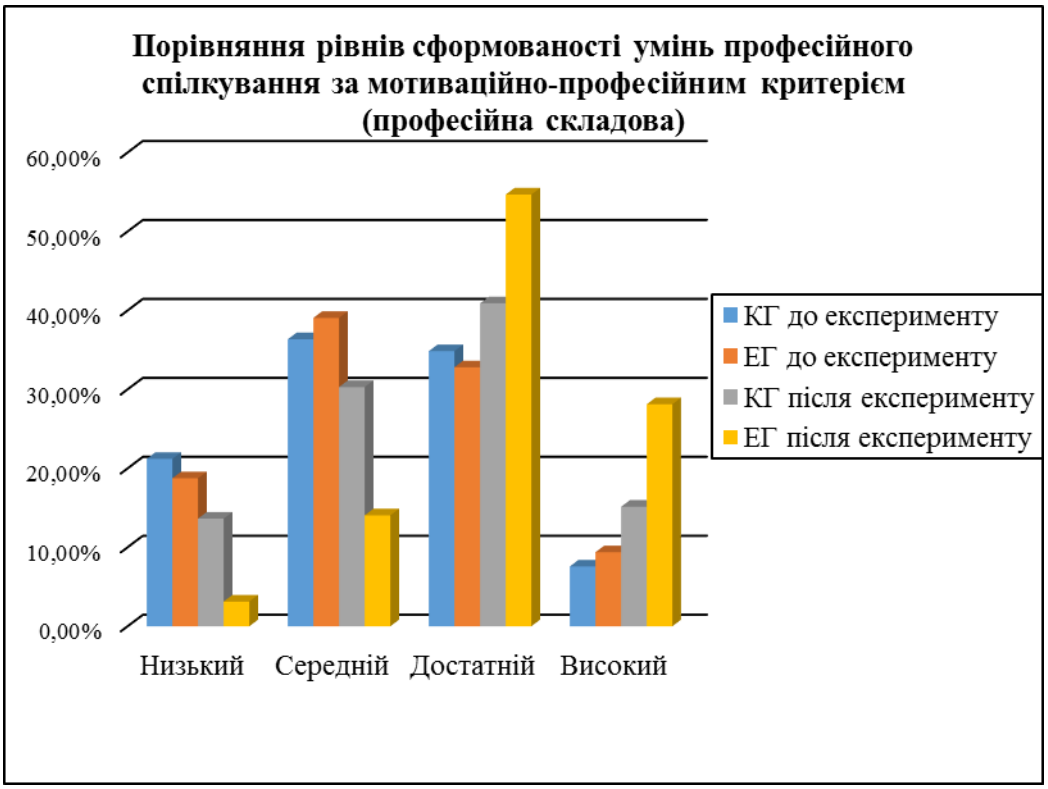

Рис. 2.6. Порівняння розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним

критерієм (професійна складова) на констатувальному і після формувального етапів педагогічного експерименту

Дані таблиць і гістограм свідчать, що в результаті формувального експерименту відбулася певна міграція студентів з низького рівня на базовий, з базового на достатній і з достатнього на високий в обох групах. Проте ці зміни виглядають набагато істотніше в експериментальній групі порівняно з контрольною групою. З‘ясуємо, наскільки ці зміни є статистично значущими.

Зробивши обчислення (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П) за формулою (2.2.1), отримуємо $\chi^2_{екс}$ = 11,91698295. Як і раніше, для рівня значущості α = 0,05 і трьох ступенів вільності $\chi^2_{кр}$ = 7,81. Оскільки $\chi^2_{екс} > \chi^2_{кр}$, то маємо зробити висновок про статистичну значущість відмінності ЕГ від КГ за показниками мотиваційно-професійниого критерія (професійна складова) після формувального експерименту.

Для визначення рівня сформованіості розуміння і вживання SMCP IMO і граматичної, лексичної і фонетичної правильності професійного мовлення в усній і письмовій формі (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад) було проведено наліз успішності студентів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з англійської мови при вступі до морського ЗВО і Written Placement Test (Додаток Х).

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками критерію досконалості на констатувальному етапі експерименту представлений таблицями 2.11 і 2.12 та гістограмою на рис. 2.7.

Таблиця 2.11

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками критерію досконалості (на констатувальному етапі педагогічного експерименту)

Показники критерію правильності	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками критерію правильності** (кількість/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
розуміння і вживання SMCP	**КГ**	13 –	22 –	26 –	5 –

ІМО		19,70%	33,33%	39,39%	7,58%
	ЕГ	16 – 25%	23 – 35,94%	18 – 28,13%	7 – 10,94%
граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формі (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад)	**КГ**	10 – 15,15%	24 – 36,36%	26 – 39,39%	6 – 9,09%
	ЕГ	15 – 23,44%	23 – 35,94%	21 – 32,81%	5 – 7,81%

Таблиця 2.12

Рівнева характеристика сформованості у студентів умінь професійного спілкування за критерієм досконалості на констатувальному етапі експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	12 – 18,18%	23 – 34,85%	26 – 39,39%	5 – 7,58%	66 – 100%
ЕГ	16 – 25%	23 – 35,94%	19 – 29,69%	6 – 9,38%	64 – 100%

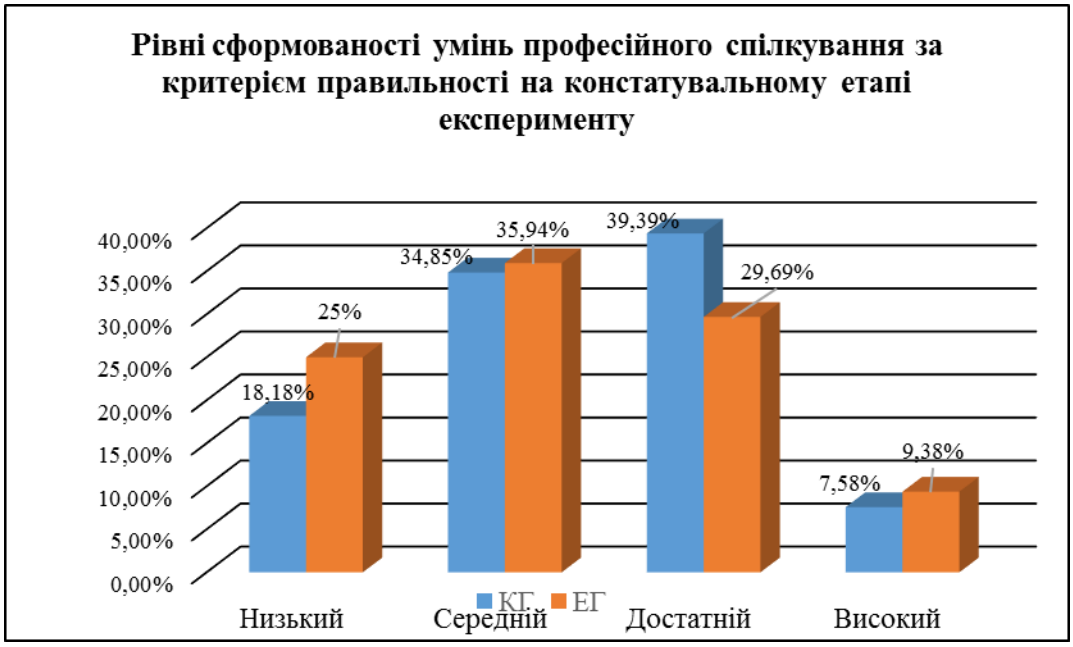

Рис. 2.7. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за критерієм досконалості на констатувальному етапі експерименту

Критичне значення критерію для рівня значущості α = 0,05 і числа ступенів вільності, яке у нашому випадку дорівнює ν =3 – 1 = 2, становить $\chi^2_{кр}$ = 5,991 [41, с. 130]. Розраховуючи значення $\chi^2_{екс}$ як і у попередніх випадках (Допоміжні таблиці для

обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П), в результаті обчислень отримуємо $\chi^2_{екс}$ = 1,720865, що менше критичного значення критерію.

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками критерію правильності після формувального етапу експерименту представлений таблицями 2.13 і 2.14 та гістограмою на рис. 2.8.

Таблиця 2.13

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками критерію досконалості (після формувального етапу педагогічного експерименту)

Показники критерію правильності	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками критерію правильності** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
розуміння і вживання SMCP IMO	**КГ**	11 – 16,67%	20 – 30,3%	28 – 42,42%	7 – 10,61%
	ЕГ	6 – 14,06%	8 – 21,88%	32 – 45,31%	18 – 18,75%
граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формі (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад)	**КГ**	7 – 9,09%	20 – 15,15%	30 – 57,58%	9 – 18,18%
	ЕГ	4 – 6,25%	9 – 14,06%	37 – 57,81%	14 – 21,88%

Таблиця 2.14

Рівнева характеристика сформованості у студентів умінь професійного спілкування за критерієм досконалості після формувального етапу експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	9 – 13,64%	20 – 30,3%	29 – 43,94%	8– 12,12%	66 – 100%
ЕГ	5 – 7,81%	9 – 14,06%	34 – 53,13%	16 – 25%	64 – 100%

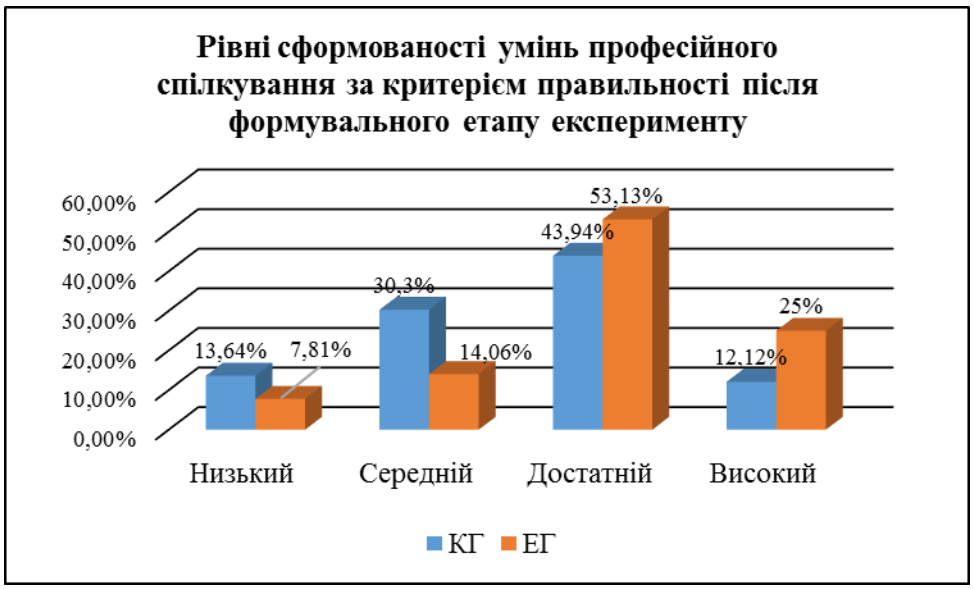

Рис. 2.8. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за критерієм досконалості після формувального етапу експерименту

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за критерієм досконалості на констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками) подано у таблиці 2.15 та гістограмі на рис. 2.9.

Таблиця 2.15

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за критерієм досконалості на констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)			
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
КГ до експерименту	12 – 18,18%	23 – 34,85%	26 – 39,39%	5 – 7,58%
ЕГ до експерименту	16 – 25%	23 – 35,94%	19 – 29,69%	6 – 9,38%
КГ після експерименту	9 – 13,64%	20 – 30,3%	29 – 43,94%	8– 12,12%
ЕГ після експерименту	5 – 7,81%	9 – 14,06%	34 – 53,13%	16 – 25%

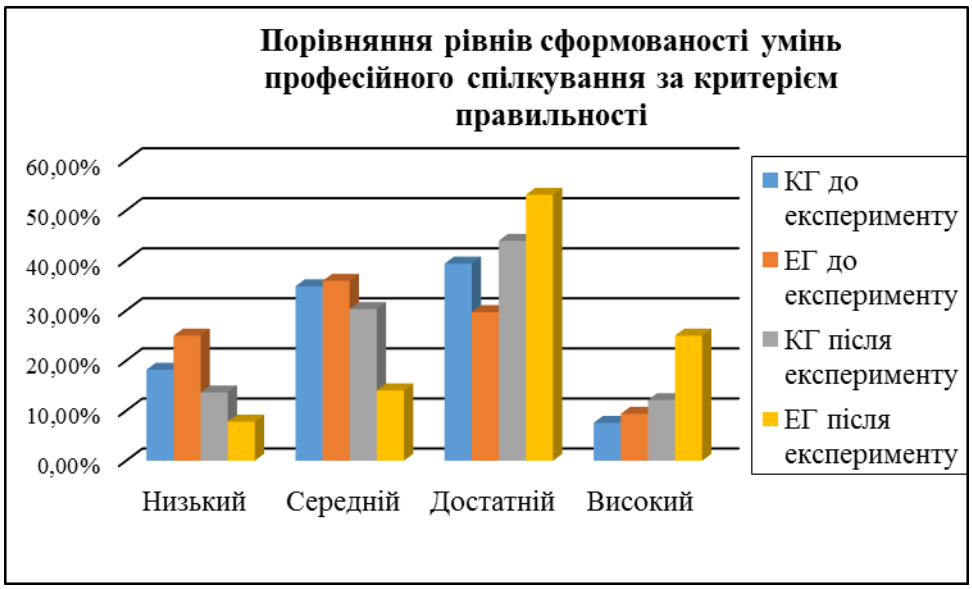

Рис. 2.9. Порівняння розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за критерієм досконалості на констатувальному і після формувального етапів експерименту

Дані таблиць і гістограм свідчать, що в результаті формувального експерименту відбулася певна міграція студентів з низького рівня на базовий, з базового на достатній і з достатнього на високий в обох групах. Проте ці зміни виглядають набагато істотніше в експериментальній групі порівняно з контрольною групою. З'ясуємо, наскільки ці зміни є статистично значущими.

Зробивши обчислення (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П) за формулою (2.2.1), отримуємо $\chi^2_{екс}$ = 8,34997. Як і раніше, для рівня значущості α = 0,05 і двох ступенів вільності $\chi^2_{кр}$ = 5,991. Оскільки $\chi^2_{екс} > \chi^2_{кр}$, то маємо зробити висновок про статистичну значущість відмінності ЕГ від КГ і за показниками критерію досконалості після формувального експерименту.

Для визначення рівня сформованість умінь професійного іншомовного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного критерію було використано тест «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (опитувальник Реана) (Додаток У), опитувальник «Самооцінка стійкості до стресу» (Додаток Ф), діагностику міжкультурного розуміння (Н. Самойленко) (Додаток Ц), методику «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET TEST)» (Додаток Ш),

діагностику типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях (за допомогою тесту Томаса) (Додаток Щ).

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного критерію на констатувальному етапі експерименту представлений таблицями 2.16 і 2.17 та гістограмою на рис. 2.10.

Таблиця 2.16

Розподіл студентів за рівнями сформованості у студентів умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова) критерію на констатувальному етапі експерименту

Показники соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова)** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
демонстрація міжкультурного розуміння під час професійного іншомовного спілкування	**КГ**	17 – 25,76%	24 – 36,36%	19 – 28,79%	6 – 9,09%
	ЕГ	14 – 21,88%	24 – 37,5%	21 – 32,81%	5 – 7,81%
розуміння і використання у професійному мовленні лінгвокраїнознавчих реалій	**КГ**	16 – 24,24%	22 – 33,33%	23 – 34,85%	5 – 7,58%
	ЕГ	12 – 18,75%	24 – 38%	21 – 32,81%	7 – 10,94%

Таблиця 2.17

Рівнева характеристика сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова) критерію на констатувальному етапі експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	17 – 25,76%	23 – 34,85%	21 – 31,82%	5 – 7,58%	66 – 100%
ЕГ	13 – 20,31%	24 – 37,5%	21 – 32,81%	6 – 9,38%	64 – 100%

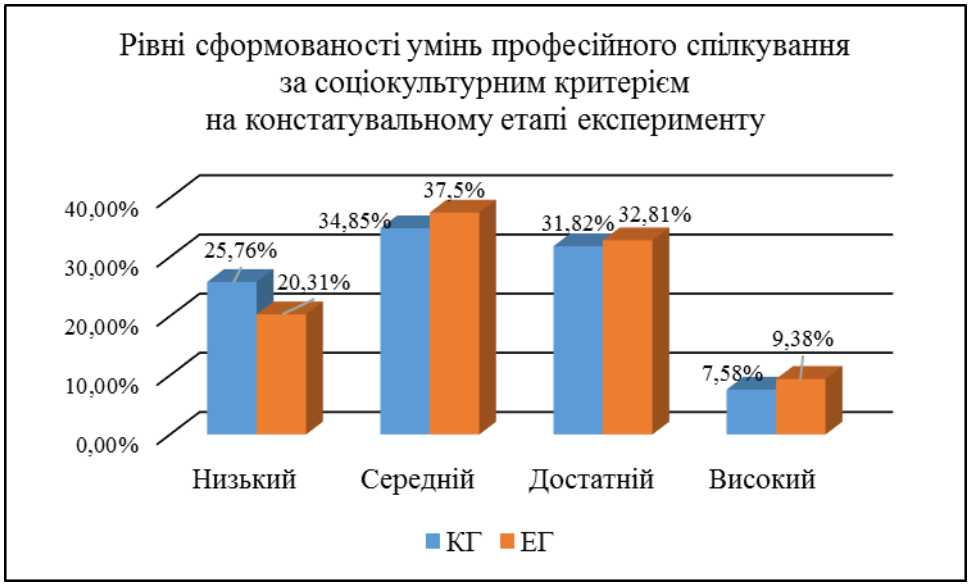

Рис. 2.10. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (соціокультурна складова) критерієм на констатувальному етапі експерименту

Як і раніше, для рівня значущості α = 0,05 і двох ступенів вільності $\chi^2_{кр}$ = 5,991. Зробивши обчислення (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П) за формулою (2.2.1), знаходимо $\chi^2_{екс}$ = 0,614895327, що набагато менше критичного значення критерію.

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова) критерію після формувального етапу експерименту представлений таблицями 2.18 і 2.19 та гістограмою на рис. 2.11.

Таблиця 2.18

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова) критерію після формувального етапу експерименту

Показники соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова)** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**

демонстрація міжкультурного розуміння	**КГ**	10 – 15,15%	18 – 27,27%	28 – 42,42%	10 – 15,15%
	ЕГ	6 – 9,38%	10 – 15,63%	30 – 46,88%	18 – 28,13%
розуміння і використання у мовленні лінгвокраїнознавчих реалій	**КГ**	8 – 12,12%	15 – 22,73%	32 – 48,48%	11 – 16,67%
	ЕГ	3 – 4,69%	9 – 14,06%	32 – 50%	20 – 31,25%

Таблиця 2.19

Рівнева характеристика сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (соціокультурна складова) критерієм після формувального етапу експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	9 – 13,64%	17 – 25,76%	30 – 45,45%	10 – 15,15%	66 – 100%
ЕГ	5 – 7,81%	9 – 14,06%	31 – 48,44%	19 – 29,69%	64 – 100%

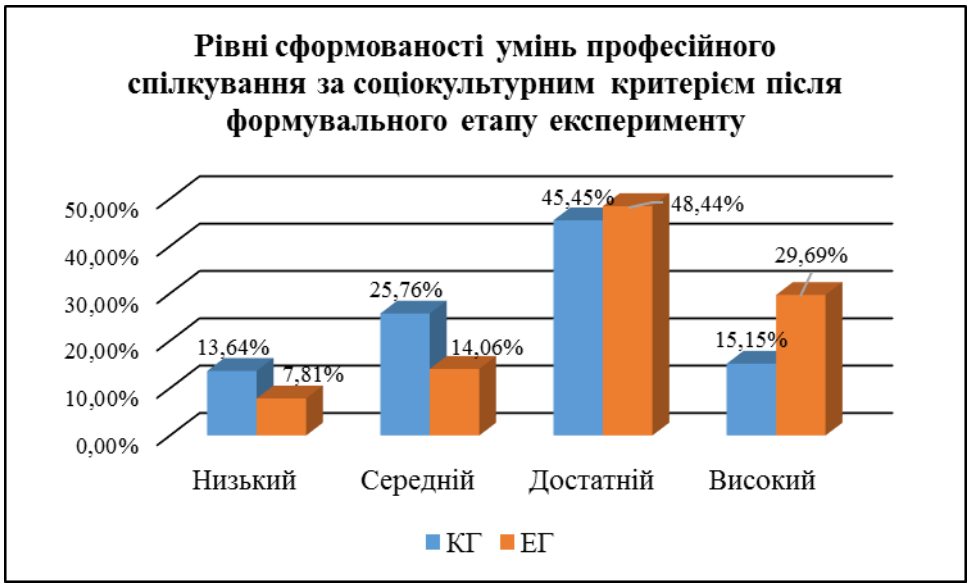

Рис. 2.11. Гістограма розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (соціокультурна складова) критерієм після формувального етапу експерименту згідно з табл. 2.20

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурним критерієм на констатувальному і після

формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками) подано у таблиці 2.20 та гістограмі на рис. 2.12.

Таблиця 2.20

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (соціокультурна складова) критерієм на констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)			
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
КГ до експерименту	17 – 25,76%	23 – 34,85%	21 – 31,82%	5 – 7,58%
ЕГ до експерименту	13 – 20,31%	24 – 37,5%	21 – 32,81%	6 – 9,38%
КГ після експерименту	9 – 13,64%	17 – 25,76%	30 – 45,45%	10 – 15,15%
ЕГ після експерименту	5 – 7,81%	9 – 14,06%	31 – 48,44%	19 – 29,69%

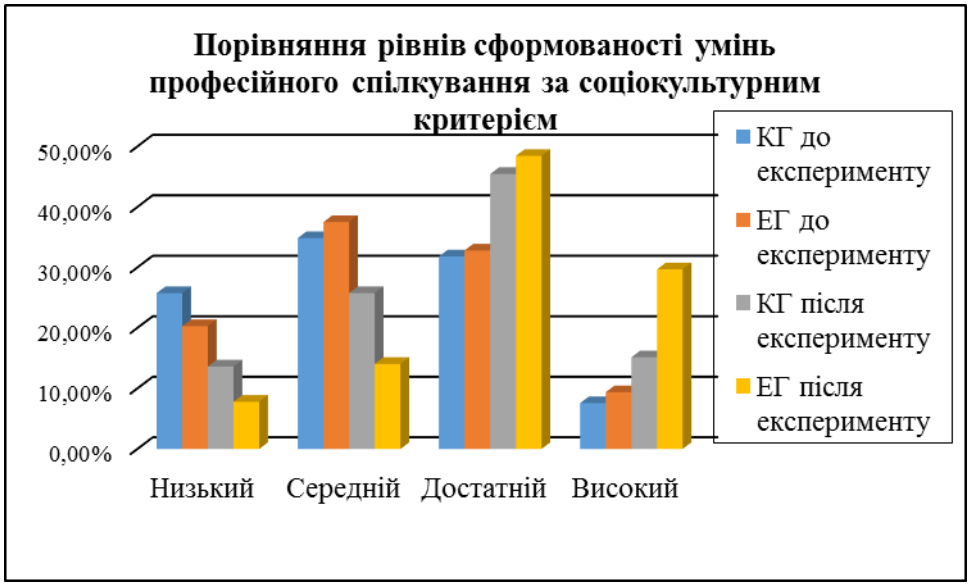

Рис. 2.12. Порівняння розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (соціокультурна складова) критерієм на констатувальному і після формувального етапів експерименту

Дані таблиць і гістограм свідчать, що в результаті формувального експерименту відбулася певна міграція студентів з низького рівня на базовий, з

базового на достатній і з достатнього на високий в обох групах. Проте ці зміни виглядають набагато істотніше в експериментальній групі порівняно з контрольною групою. З‘ясуємо, наскільки ці зміни є статистично значущими.

Зробивши обчислення (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П) за формулою (2.2.1), отримуємо $\chi^2_{екс}$ = 6,384634. Для рівня значущості α = 0,05 і двох ступенів вільності $\chi^2_{кр}$ = 5,991. Оскільки $\chi^2_{екс} > \chi^2_{кр}$, то маємо зробити висновок про статистичну значущість відмінності ЕГ від КГ за показниками соціокультурно-стратегічного (соціокультурна складова) критерію після формувального експерименту.

Для визначення сформованості умінь планувати спілкування було застосовано методику «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET TEST)» (Додаток Х), а здатність у професійній діяльності долати конкуренцію, пов’язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою визначалась за допомогою діагностики типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях (тест Томаса) (Додаток Ц).

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерію на констатувальному етапі експерименту представлений таблицями 2.21 і 2.22 та гістограмою на рис. 2.13.

Таблиця 2.21

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерію (на констатувальному етапі педагогічного експерименту)

Показники соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерію** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
сформованість умінь планувати спілкування	**КГ**	21 – 31,82%	22 – 33,33%	17 – 25,76%	6 – 9,09%
	ЕГ	20 – 31,25%	23 – 35,94%	14 – 21,88%	7 – 10,94%
здатність долати конкуренцію у	**КГ**	21 – 31,82%	22 – 33,33%	18 – 27,27%	5 – 7,58%

професійній діяльності, пов'язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою	**ЕГ**	19 – 29,69%	18 – 28,13%	21 – 32,81%	6 – 9,38%

Таблиця 2.22

Рівнева характеристика сформованості у студентів умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерієм на констатувальному етапі експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	21 – 31,82%	22 – 33,33%	18 – 27,27%	5 – 7,58%	66 – 100%
ЕГ	20 – 31,25%	21 – 32,81%	17 – 26,56%	6 – 9,38%	64 – 100%

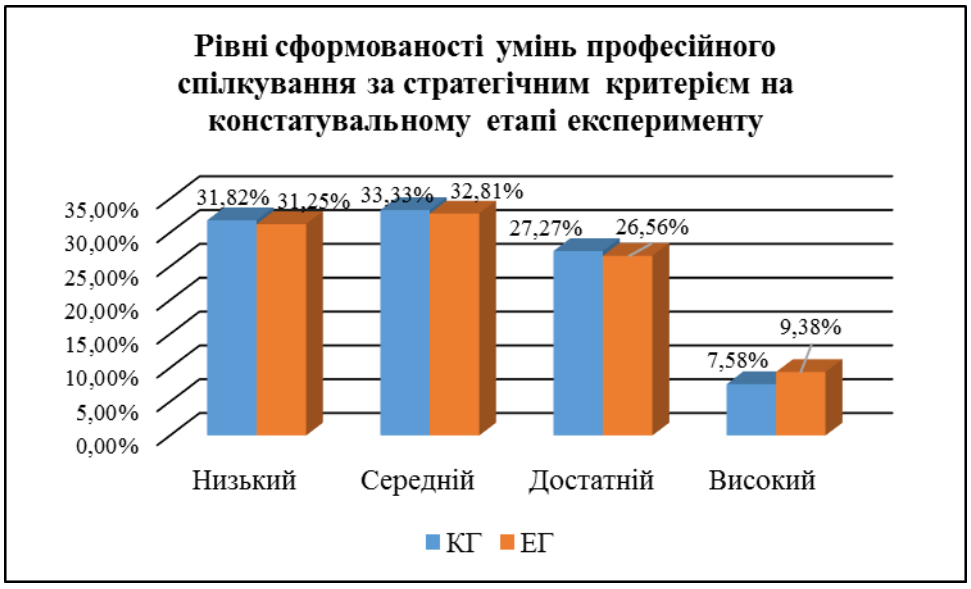

Рис. 2.13. Гістограма розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за стратегічним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Як і раніше, для рівня значущості α = 0,05 і двох ступенів вільності $\chi^2_{кр}$ = 5,991. Зробивши обчислення (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П) за формулою (2.2.1), знаходимо $\chi^2_{екс}$ = 0,13639, що набагато менше критичного значення критерію.

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерію після формувального етапу експерименту представлений таблицями 2.23 і 2.24 та гістограмою на рис. 2.14.

Таблиця 2.23

Розподіл студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за показниками соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерію після формувального етапу експерименту

Показники соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова)	**Група**	**Рівні сформованості умінь у студентів за показниками соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерію** (абсолютні дані/відсоток)			
		Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
сформованість умінь планувати спілкування	**КГ**	18 – 27,27%	13 – 19,70%	27 – 40,91%	8 – 12,12%
	ЕГ	7 – 10,94%	14 – 21,88%	24 – 37,5%	19 – 29,69%
здатність долати конкуренцію у професійній діяльності, пов'язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою	**КГ**	12 – 18,18%	16 – 24,24%	29 – 43,94%	9 – 13,64%
	ЕГ	6 – 9,38%	11 – 17,19%	32 – 50%	15 – 23,44%

Таблиця 2.24

Рівнева характеристика сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (стратегічна складова) критерієм після формувального етапу експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)				
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**	**Всього**
КГ	15 – 22,73%	15 – 22,73%	28 – 42,42%	8 – 12,12%	66 – 100%
ЕГ	7– 10,94%	12 – 18,75%	28– 43,75%	17– 26,56%	64 – 100%

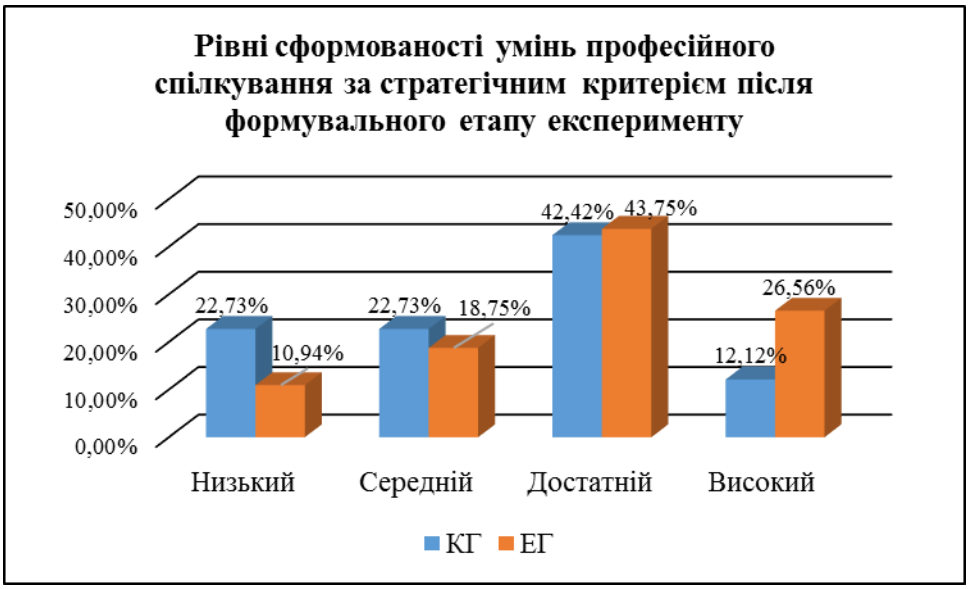

Рис. 2.14. Гістограма розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (стратегічна складова) критерієм після формувального етапу педагогічного експерименту

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (стратегічна складова) критерієм на констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками) подано у таблиці 2.25 та гістограмі на рис. 2.15.

Таблиця 2.25

Порівняння розподілу студентів за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (стратегічна складова) критерієм на констатувальному і після формувального етапів експерименту (усередненим за усіма показниками)

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)			
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
КГ до експерименту	21 – 31,82%	22 – 33,33%	18 – 27,27%	5 – 7,58%
ЕГ до експерименту	20 – 31,25%	21 – 32,81%	17 – 26,56%	6 – 9,38%
КГ після експерименту	15 – 22,73%	15 – 22,73%	28 – 42,42%	8 – 12,12%
ЕГ після експерименту	7– 10,94%	12 – 18,75%	28– 43,75%	17– 26,56%

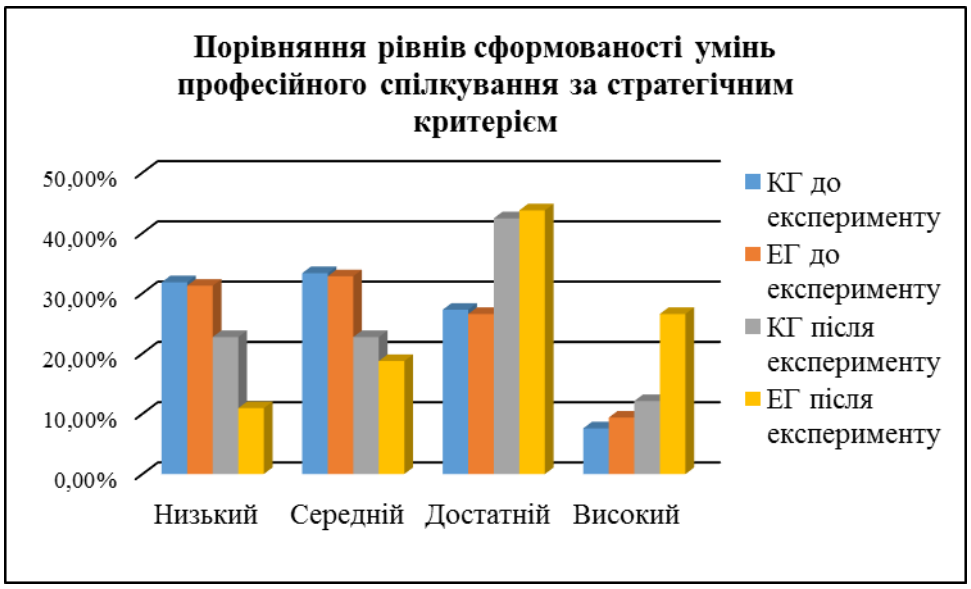

Рис. 2.15. Порівняння розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним (стратегічна складова) критерієм на констатувальному і після формувального етапів експерименту

Дані таблиць і гістограм свідчать, що в результаті формувального експерименту відбулася певна міграція студентів з низького рівня на базовий, з базового на достатній і з достатнього на високий в обох групах. Проте ці зміни виглядають набагато істотніше в експериментальній групі порівняно з контрольною групою. З‘ясуємо, наскільки ці зміни є статистично значущими.

Зробивши обчислення (Допоміжні таблиці для обчислення $\chi^2_{екс}$ наведені у Додатку П) за формулою (2.2.1), знаходимо $\chi^2_{екс} = 6{,}453182$. Для рівня значущості $\alpha = 0{,}05$ і двох ступенів вільності $\chi^2_{кр} = 5{,}991$. Оскільки $\chi^2_{екс} > \chi^2_{кр}$, то маємо зробити висновок про статистичну значущість відмінності ЕГ від КГ за показниками соціокультурно-стратегічного (стратегічна складова) критерію після формувального експерименту.

У результаті проведення констатувального етапу експерименту можна зробити такі висновки: 1) контрольна і експериментальна групи виявилися статистично однорідними; 2) підготовка студентів до сформованості умінь професійного спілкування виявилась достатньо низькою, особливо за критеріями

комунікабельності, правильності, соціокультурним і стратегічним; 3) найкращі показники (хоча теж достатньо низькі) виявились у підготовці за мотиваційним і професійним критеріями.

Костатувальний етап експерименту, проведений з метою виявлення стану сформованості умінь професійного спілкування майбутніх судноводіїв і судномеханіків, довів необхідність впровадження експериментальної методики спрямованої на вдосконалення вмінь фахового мовлення й необхідних педагогічних умов, що сприятимуть ефективному формуванню іншомовного професійного мовлення майбутніх фахівців морської транспорту.

Перевірку дієвості педагогічних умов, моделі й експериментальної методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту здійснено через порівняння експериментальних даних, одержаних на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту (див. табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Порівняльні дані щодо рівнів сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Група	**Розподіл студентів за рівнями** (абсолютні дані/відсоток)			
	Низький	**Базовий**	**Достатній**	**Високий**
ЕГ на початку експерименту	75 – 23,43%	115 – 35,94%	98 – 30,73%	32 – 9,9%
ЕГ по закінченні експерименту	22 – 7,03%	48 – 15,10%	164 – 51,30%	86 – 26,57%
КГ на початку експерименту	76 – 23,03%	117 – 35,45%	110 – 33,33%	27 – 8,19%
КГ по закінченні експерименту	50 – 15,15%	93 – 28,18%	144 – 43,63%	43 – 13,04%

Як засвідчує таблиця, в ЕГ студентів із високим рівнем сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою виявилося 26,57% (було 9,9%), тоді як у КГ – 13,04% (було 8,19%). Здобувачів вищої освіти з достатнім рівнем у ЕГ стало

51,3% (було 30,73%) , у КГ – 43,63% (було 33,33%). Базовий рівень сформованості умінь професійного спілкування виявлено у 15,1% респондентів ЕГ (було 35,94%), у КГ – 28,18% (було 35,45%). Студентів ЕГ з низьким рівнем по закінченні експерименту стало 7,03% (було 23,43%), тоді як у КГ – 15,15% (було 23,03%). Додаткова обробка експериментальних даних статистичними методами (емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 більше за критичне) довела результативність здійсненого експерименту.

Отже, в ході педагогічного експерименту доведено ефективність педагогічних умов, моделі та експериментальної методики формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

Висновки до другого розділу

У другому розділі визначено й науково обгрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; позиціоновано модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи).

Анкетуванням виявлено усвідомлення вагомості володіння майбутніми фахівцями англійською як офіційною мовою спілкування на морі (50% опитаних вважають вміння іншомовної комунікації «дуже важливим», 43,75% «дуже важливим, але не першочерговим»). Уміння говоріння є найбільш важливим для досягнення успіху в роботі (67,08%), хоча найбільш вправними виявилися студенти у читанні (65,87%). Доведено, що професійне спілкування іноземною мовою має досить суттєве значення у працевлаштуванні й виконанні професійних обов’язків. Підтверджено значущість урахування потреб здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців у відборі змісту навчання, тобто кола типових комунікативних ситуацій. Було діагностовано труднощі в роботі, пов’язані з професійним іншомовним спілкуванням та доцільні заходи організаційно-методичного змісту.

Діагностування рівнів сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту здійснено за методикою, складниками якої є валідні тестові методики та спеціально розроблені автором відповідно до вимог експерименту анкети і питальники: «Мотиви вибору професії» (Р. Овчарова), «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності»(модифікація А. Реана, В. Якуніна), «Методика діагностики професійної спрямованості особистості» (Б. Басс) адаптована до потреб дослідження, питальник А. Меграбяна для виміру мотивації досягнення (ТМД) у модифікації М. Магомет-Емінова, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча в модифікації Д. Леонтьєва, письмовий тест на визначення рівня володіння англійською мовою (Written Placement Test), тести на визначення умінь професійного спілкування з англійської мови, тест В. Ряховського на визначення потреби у спілкуванні «Рівень комунікабельності», «Методика діагностики оцінки самоконтролю в спілкуванні» (М. Снайдер), «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (питальник А. Реана), питальник «Самооцінка стійкості до стресу» адаптований до потреб дослідження, «Діагностика міжкультурного розуміння» (Н. Самойленко), «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET TEST)», тест К. Томаса для діагностики типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що 23,43% респондентів ЕГ і 23,03% КГ виявилися на низькому (пояснювально-ілюстративному) рівні сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою. Базовий (репродуктивний) рівень був у 35,94% респондентів ЕГ та 35,45% – КГ; на достатньому (частково-репродуктивному) рівні було 30,73% студентів ЕГ і 33,33% – КГ. Високого (творчого) рівня досягли лише 9,9% респондентів ЕГ та 8,19% – КГ. Контрольна й експериментальна групи виявилися статистично однорідними, сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою в обох групах була достатньо низькою (особливо за критеріями комунікабельності, правильності, соціокультурним і стратегічним).

Визначено й науково обгрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до

компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту була організована з огляду на визначені педагогічні умови. Подані приклади різнорівневих індивідуально-творчих завдань як засобів випереджувального розвитку умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів й фрагменти інтерактивних шляхів реалізації у практико-орієнтованому навчанні ситуативно-комунікативного спілкування, формувальний експеримент, кількісна та якісна обробка результатів дозволили підтвердити ефективність запропонованої моделі та експериментальної методики формування умінь професійного спілкування майбутніх судноводіїв та механіків за усіма критеріями: мотиваційно-професійним, досконалості, соціокультурно-стратегічним.

Дані таблиць і гістограм розподілу студентів (у відсотках) за рівнями сформованості умінь професійного спілкування свідчать, що в результаті формувального експерименту відбулася певна міграція студентів з низького рівня на базовий, з базового на достатній і з достатнього на високий в контрольній і експериментальній групах. Проте ці зміни виглядають набагато істотніше в експериментальній групі порівняно з контрольною групою і є статистично значущими.

Кількість майбутніх бакалаврів в експериментальній групі на високому (творчому) рівні стала 26,57% (було 9,9%), на достатньому (частково-репродуктивному) рівні – 51,30% (було 30,73%), на базовому (репродуктивному) рівні – 15,10% (було 35,94%), а на низькому (пояснювально-ілюстративному) – 7,03% (було 23,43%).

У контрольній групі також відбулися позитивні, але незначні, зміни. Так, високий (творчий) рівень студентів бакалаврату збільшився з 8,09% до 12,88%, достатній (частково-репродуктивний) – з 34,34% до 43,69%. На базовому (репродуктивному) рівні дані змінилися таким чином: до навчання – 35,35%, після навчання – 28,53%. На низькому (пояснювально-ілюстративному) рівні: до навчання – 22,22%, після навчання – 14,90%.

Стійка динаміка підвищення рівня сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою є наслідком спеціально організованої навчально-пізнавальної діяльності студентів, а теоретично обґрунтована та практично реалізована у ЕГ методика підготовки є необхідною і достатньою для досягнення поставлених у дисертаційному дослідженні цілей.

Основні положення другого розділу висвітлено в публікаціях автора: [4; 5; 47; 48; 49; 50; 51; 52].

Список використаної літератури до 2 розділу

1. Bryan Barrass & Capt D. R. Derrett. Ship Stability for Masters and Mates. 6th ed. – consolidated 2006. London Stanford Maritime, 1984. Butterworth-Heinemann, 2006. –534 p.
2. Collision Case Study – Fishing in a traffic separation scheme? – Signals. – Issue 105: October 2016. – Loss Prevention News Letters for North's Members. – P. 12.
3. Communication and practical training applied in nautical studies / M. Ziarati, R. Ziarati, O. Bigland, U. Acar. – Coventry: Centre for Factories of the Future, Coventry University Technology Park, 2010 [Electronic resourse]. – Access mode: http://www.marifuture.org/Publications/Papers/COMMUNICATION_ AND_PRACTICAL _TRAINING_APPLIED_IN_NAUTICAL_STUDIES.pdf.
4. Demchenko O. Enriching professional potential of obligatory training courses by means of a foreign language: teaching experience in the Danube Institute of National University "Odessa Maritime Academy" / Olga Demchenko // Journal of Danubian

Studies and Research, Vol. 7, No. 2/2017, pp. 293-308. – Galati: Danubius University Press, 2017.

5. Demchenko O. M., Kichuk Y. V. Testing skills of professional communication in a foreign language during seafarers' employment. / O. M. Demchenko, Y. V.Kichuk // Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців в контексті євроінтеграційних освітніх процесів ["Foreign language as a means of prospective specialists' mobility in the context of European integration educational processes"]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (28 березня 2013 р.). – Кривий Ріг : Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2013. – С. 78-79.
6. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication // MARCOM. Final Reports.-Volumes 1&2, 2001. – 163 & 120 pp.
7. Fei, Li (2008). Actuality of our Collegial Maritime English Education and the Measure of Betterment. Proceedings of "The Role of Maritime English - Promoting Communication and Understanding Culture", the International Maritime English Conference IMLA-IMEC, 20th IMEC, pp. I-56-I-60, Shanghai, P. R. China, October 28-October 30, 2008, Shanghai: Shanghai Maritime University.
8. Halid E., Genova B. Maritime English teaching approach // "Economics and Society development on the Base of Knowledge": International Science conference (Faculty of Marine Sciences and Ecology, Technical University, 4-5th June 2009). – Varna: Technical University, 2009. – Volume V 8. – 8 p.
9. Haun, E. (2014, June 19). Education and Training the Theme for World Maritime Day. MarineLink.com [Electronic resourse]. – Access mode: http://www.marinelink.com/news/ education-training-theme371436.aspx
10. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18741/1/43-200-204.pdf
11. IMEC Conference Proceedings [Electronic resourse]. – Access mode: http://www.pfri.uniri.hr/~bopri/IMEC_Proceedings/index.html
12. IMO Model Course 3.17 Maritime English. – London: IMO, 2015. – 333 p.
13. IMO Model Course 7.01 Master and Chief Mate. – IMO: Sub-committee on standards of training and watchkeeping, 25 January 2013. – 437 p.

14. IMO Model Course 7.03 On officer in charge of a navigational watch. – Sub-committee on standards of training and watchkeeping, 25 January 2013. – 216 p.
15. IMO Model Course 7.04 Officer in charge of an engineering watch. – London: IMO, 2014. – 236 p.
16. Ivasyuk, N. (2010). “Collision” Creation of the Authentic Environment in the System of EL Teaching Process. Proceedings of the 22nd International Maritime English Conference IMEC 22, pp. 325-327, Montazah Sheraton Hotel, Alexandria, Egypt, October 28th-November 1st 2010. Alexandria: Arab Academy for Science, Technology & Maritime Transport.
17. Kluijven V.P. C. The International Maritime Language Programme. An English Course for Students at Maritime Colleges and for On-board Training: CD-ROM Presentations, Texts, Tasks and Projects – SMCP included. 3rd Edition (Alkmaar, Alk & Heijnen Publishers, The Netherlands, 2007. (original book) + CD 416 p.
18. Learner-centered_English_language_ed_djvu.txt.
19. Logie C., Vivers E., and Nisbet A. English for Seafarers Study Pack 2.(UK, Edinburgh, Marlins, 1998. – 350 p.
20. Mohovic, D., Baric, M., Mohovic, R. Innovative Way of Teaching COLREGs [Electronic resourse]. – Access mode: https://www.researchgate.net/ publication/304772038_INNOVATIVE_WAY_OF_TEACHING_COLREGs.
21. Murphy R., Essential Grammar In Use. 3rd Edition (Cambridge, Cambridge University Press, 2007. – 320 p.
22. Nisbet A., Kutz A. W.and Logie, C., English for Seafarers Study Pack 1.(Edinburgh, Marlins, 1997 220 p.), Logie C., Vivers E., and Nisbet A. English for Seafarers Study Pack 2.(UK, Edinburgh, Marlins, 1998. – 350 p.
23. Nunan, D. (1988) The Learner-Centered Curriculum [Electronic resourse]. – Access mode: https://archive.org/stream/ilhem_20150321_1927/[David_Nunan]_
24. Pritchard, B. A Survey of Maritime English Teaching Materials. URL: http://www.imla.co/imec/BorisSurvey.pdf.

25. Real Life Accident: Dense Fog Leads To Collision Of Ferry And Taxi Boat [Electronic resourse]. – Access mode: http://www.marineinsight.com/case-studies/real-life-accident-both-crews-in-a-fog/
26. Reza Ziarati. Birth MarTEL - Developing Standards for Maritime English for Safer Seas [Electronic resourse]. – Access mode: http://www.he-alert.org/documents/publishedyhe00845.pdf.
27. Saeed Farhan. A Practical Guide to the Rules of the Road. For OOW, Chief Mate and Master Students. SeamanshipTutor Ltd, 2010 [Electronic resourse]. – Access mode: http://www.seamanshiptutor.com/ROR_sample.pdf.
28. SCBT Marlins Test [Electronic resourse]. – Access mode: https://www.marlinstests.com
29. Sekimizu K. World maritime day 2015. Maritime education and training [Electronic resourse] / K. Sekimizu. – Retrieved from http://www.imo.org/en/About/Events/WorldMaritimeDay/Documents/2015 WMD/website message WORLD MARITIME DAY 2015.pdf.
30. The SeaTALK project [Electronic resourse]. – Access mode: www. seatalk.pro
31. Wing Charlie. The One-Minute Guide to the Nautical Rules of the Road. (United States Power Squadrons Guides) Paperback, August 8, 2006.
32. Written Placement Test [Electronic resourse]. – Access mode: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjf0tyqqsD0AhVrAxAIHRglB9YQFnoECAYQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.cambridge.es%2Fcontent%2Fdownload%2F1505%2F9781%2Fface2face-written-placement-test-questions.pdf&usg=AOvVaw0AxqN5NHhjatSE7rSWe71F
33. Аверочкіна Т.В. Шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів професійної підготовки плавскладу в українському законодавстві: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.В. Аверочкіна. – О., 2006. – 172 с.
34. Авсюкевич Ю.С. Методика навчання презентації англійською мовою студентів економічних спеціальностей: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.02 / Ю.С. Авсюкевич. – Київ, 2009. – 21 с.

35. Бідюк Н.М. Розвиток змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерії в університетах Великої Британії: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.М. Бідюк. – Тернопіль, 2000. – 24 с.
36. Бобровский В.И. Деловой английский язык для моряков: учеб. пособие для высш. морск. учеб. заведений / В.И. Бобровский. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1984. – 208 с.
37. Бородина Н.В. Морской английский язык в обеспечении безопасности мореплавания / Н.В. Бородина // Научные труды Дальневосточного государственного технического рыбохозяйственного университета. – 2010. – №22. – С. 345-353.
38. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теории контекстного обучения: Материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. / А.А. Вербицкий. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.
39. Врублевская М.М., Зыкова О.В. Профориентационная работа в школе: Методические рекомендации. – Магнитогорск: МаГУ, 2004. – 80 с.
40. Галузевий стандарт вищої освіти. Напрям підготовки 6.070104 Морський та річковий транспорт / Міністерство освіти і науки України. – Офіц. вид. – Київ: Видав Інформ ОНМА, 2012. – 24 с.
41. ГОСТ 2.701–2008 Единая система конструкторской документации. Схемы. Виды и типы. Общие требования к выполнению.
42. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы / М. И. Грабарь, К. А. Краснянская. – М. : Педагогика, 1977. – 136 с.
43. Грудецький Р.Я. Використання елементів дистанційного навчання зі студентами стаціонару / Р.Я. Грудецький // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених та студентів «Актуальні проблеми автоматизації та управління» 25 листопада 2016 р., Луцьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://av.lntu.edu.ua/attachments/article/196/3 Грудецький.pdf.

44. Гузь А. М. Засоби підвищення якості підготовки майбутніх спеціалістів морського флоту / А. М. Гузь // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – II(18). – Issue: 37, 2014. – С. 57-59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/guz_a.m._means_of_improving_education_quality_of_sea_commercial_fleet_future_specialists.pdf.
45. Данилян А. Г., Демченко О. М. Професійні вирази професійної лексики для курсантів і студентів спеціальності «Експлуатація суднових енергетичних установок» / А. Г. Данилян, О. М. Демченко. – Ізмаїл: ДІ НУ «ОМА», 2016. – 9 с. (Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри СВ і ЕС, протокол №8 від 30.03.2016 р.). *(Автором здійснено переклад англійською мовою)*.
46. Дарвиш О.Б. Возрастная психология: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Под ред. В.Е. Клочко. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 264 с.
47. Демченко О. М. Досвід застосування елементів дистанційного навчання у підготовці до професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту на старших курсах бакалаврату / О. М. Демченко // Матеріали науково-технічної конференції «Річковий та морський транспорт: інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека»: збірник матеріалів. Одеса, 16-17 листопада 2016 року. – Одеса: Національний університет «Одеська морська академія», 2016. – С. 216-218.
48. Демченко О. М. Кейс-метод у навчанні професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту / О. М. Демченко // Економічний розвиток: теорія, методологія, управління [матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції]. Будапешт-Прага-Київ, 28-30 листопада 2016 р. – Будапешт-Прага-Київ, 2016. – С. 69-76.
49. Демченко О. М. Конструктивне формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою : обгрунтування педагогічних умов. *Освітній дискурс* : *зб. наук. пр.* Київ, 2018. Випуск 6 (6–7).

50. Демченко О. М. Методичні рекомендації «Формування у курсантів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири» / О. М. Демченко. – Ізмаїл : «Ірбіс», 2017. – 108 с.
51. Демченко О. М. Модель формуючого впливу навчально-виховного процесу на компетентне професійне спілкування студентів іноземною мовою. *Професійна освіта : методологія, теорія і технології* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 6. С. 40–58.
52. Демченко Ольга. Практико-орієнтоване навчання іноземній мові як складова підготовки до професійної діяльності майбутніх моряків. / Ольга Демченко // English for Specific Purposes: збірник наукових тез. – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2013. – С. 7-11.
53. Дерево ухвалення рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://metodichka.at.ua/interactiv_upr/16derevo_rishen.html
54. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
55. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. – Назва з екрану.
56. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: учеб. пособие. –2-е изд., перераб. / Э. Ф. Зеер. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 480 с.
57. Зубенко О. В. Інтерактивні технології навчання при вивченні іноземних мов в технічному вузі / О. В. Зубенко, С. О. Медведєва // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2008. – № 4. – С. 119-122.
58. Истомина О. А. Социально-психологические особенности морских экипажей в условиях длительных рейсов / О. А. Истомина // Транспорт Российской Федерации. – 2007. – № 12. – С. 41-43.
59. Іващенко О. Інтерактивні технології у підготовці з професійних дисциплін у морському ВНЗ (Науковий керівник Демченко О.М.) / О. Іващенко // Науковий

пошук студента XXI століття: актуальні питання гуманітарних та соціально-економічних дисциплін / За матеріалами II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Ізмаїл, 10 листопада 2016 р. – Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. – Т. І. – С. 54-56.

60. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2002. – 493 с.
61. Інтерактивне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтерактивне_навчання.
62. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов. – М.: Эксмо, 2009. – 416 с.
63. Книга реєстрації практичної підготовки кандидата на присвоєння звання штурмана. – Офіційний документ. – Одеса: ОНМА, 2014. – 101 с.
64. Книга реєстрації практичної підготовки кандидата на присвоєння звання механіка третього розряду. – Офіційний документ. – Одеса: ОНМА, 2014. – 120 с.
65. Козак С.В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / С.В. Козак. – О., 2001. – 20 с.
66. Компетенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Компетенція],
67. Концепція розвитку освітньої та наукової діяльності Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» на період до 2025 року (проект) / Укладач М.І. Ярмоленко. – Ізмаїл: ДІ НУ «ОМА», 2015. – 11 с.
68. Костюк В. Б. Застосування ситуативно-комунікативних технологій у навчанні іншомовного спілкування майбутніх судноводіїв / В. Б. Костюк // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Вип. 10. – Полтава, 2012. – Серія «Педагогічні науки». – С. 149-152.

69. Костюк В. Б. Педагогічні умови застосування кейс-технологій у процесі активної підготовки судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / В. Б. Костюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2015. – Випуск 2 (80). – Педагогічні науки. – С. 84-89.
70. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / М. В. Кулакова. – О., 2006. – 248 с.
71. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 352 с.
72. Ляшенко У.І. Педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / У.І. Ляшенко. – Херсон, 2016. – 267 с.
73. Мазур Т.М. Робоча програма навчальної дисципліни «Стандарти Міжнародної морської організації». Ступінь вищої освіти / Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр (на основі освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст») для спеціальності 271 «Річковий та морський транспорт» спеціалізації «Судноводіння», «Експлуатація суднових енергетичних установок». – Ізмаїл: ІФ ОНМА, 2015. – 10 с.
74. Малкіна-Пих І. Г. Психосоматика: Довідник практичного психолога. - М.: Изд-во Ексмо, 2005. – 992 с.
75. Маслов І.З. Робоча програма навчальної дисципліни «Суднові котельні установки» / І.З. Маслов, К.А Лихогляд. – І.: ДІ НУ «ОМА», 2017. – 9 с.
76. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр.. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
77. Методические рекомендации по выполнению программы плавательной практики курсантами 4 курса ИФ ОНМА по специальности «Судовождение», утвержденные на заседании кафедры СВ и ЭС протоколом №7 от 23.02.2011. / Укладач Т.Н. Мазур. – Ізмаїл: ИФ ОНМА, 2011. – 13 с.

78. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року (консолідований текст з манільськими поправками) – К.: ВПК «Експрес– Поліграф», 2012. – 568 с.
79. Морська доктрина УКРАЇНИ период до 2035 року. Постанова кабінету Міністрів України №1307 від 07 жовтня 2009 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://sudostroy.com/wp-content/uploads/2016/11Морська-доктрина-України.pdf
80. Насонова Н.А. Передача інформації в процесі вивчення іноземної мови / Н.А. Насонова // Проблеми гуманізму і освіти: зб. матеріалів наук.-метод. конф., м. Вінниця, 21–22 травня 2002 р. В 2-х томах. Том 2. – Вінниця: Універсам. – Вінниця, 2002. – С. 241–243.
81. Національна рамка кваліфікацій. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р.№ 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-n. – Назва з екрану.
82. Одегов, Ю.Г. , Г.Г. Руденко, С.М. Апенько, А.І. Мерко. Мотивація персоналу: Навчальний посібник. Практичні завдання (практикум). - М.: Видавництво «Альфа-Прес», 2010. - 640 с.
83. Освітньо-професійна програма підготовки бакалаврів за напрямом 6.070104 “Морський та річковий транспорт” (в частині розподілу загального навчального часу за циклами підготовки, переліку та обсягу нормативних навчальних дисциплін) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.onma.edu.ua/confer/2012/ modstd2012/dlzone/opppbakstrm.doc
84. Освітньо-професійна програма підготовки бакалаврів за напрямом 6.070104 «Морський та річковий транспорт» (в частині розподілу загального навчального часу за циклами підготовки, переліку та обсягу нормативних навчальних дисциплін) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.onma.edu.ua/confer/2012/ modstd2012/dlzone/opppbakstrm.doc
85. Пам’ять. Види пам’яті. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://posibnyky.vntu.edu.ua/psihologiya/r225.htm.

86. Пассов Ю.І. Комунікативний метод навчання іншомовному мовленню. – К., 2001. – 212 с.
87. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. – Львів,2001. – С. 41–47.
88. Петрова Л.Н., Тенищева В.Ф., Авраменко Л.К. Ship's Communication: учебное пособие / Л.Н. Петрова, В.Ф. Тенищева, Л.К. Авраменко. – М.: В/О «Мортехинформреклама», 1988. – 112 с.
89. Плакат. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Плакат.
90. Побідаш А.Ю. Дослідження особливостей впливу основних стрес-факторів професійної діяльності моряків / А.Ю. Побідаш // Проблеми загальної та педагогічної психології, 2011. – Т. XIII, Ч. 7. – С. 150-157.
91. Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська морська академія» № 2-03-1. – Одеса: ONMA, 2017. –19 с.
92. Попова О.П. Особливості професійної діяльності майбутніх судноводіїв і сутність їх професійної компетентності / О.П. Попова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвтній школах: зб. наук. праць / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 17. – С. 351-357.
93. Постер. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Постер.
94. Потапов В.М. Робоча програма навчальної дисципліни «Суднові котельні установки» / В.М. Потапов. – І.: ДІ НУ «ОМА», 2017. – 11 с.
95. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І.Зуєнок та ін.]. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
96. Программа плавательной практики на судах для бакалавра судовождения. – Одесса: ОНМА, 2006. – 6 с.
97. Психологические тесты для профессионалов/ авт. сост Н.Ф. Гребень. – Минск: Соврем. шк., 2007. – 496с.
98. Радкіна В.Ф. Зміст самостійної роботи студеита-фїлолога в контексті комунікативної компетенції / В.Ф. Радкіна // Науковий вісник Ізмаїльського

державного, гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки». – 2015. – Вип. 33. – С. 156-160.

99. Рахманов, І.І. (1972). Основні напрямки в методиці викладання іноземних мов в 19-20 ст. / Trends in methods of teaching foreign languages in the 19-20 centuries. М .: Педагогіка.
100. Резолюция А.918(22). Стандартный морской разговорник ИМО (Принята 29 ноября 2001года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rise.odessa.ua/texts/A918_22.php3
101. Роменський О.В. Використання ідей К. Д. Ушинського в професійній підготовці моряків / О.В. Роменський // Педагогіка К. Д. Ушинського: історія та сьогодення : матеріали обласної науково-практичної конференції (15 травня 2014 року, м. Херсон) : у 2-х ч. – Херсон, 2014. – Ч. 2. – С. 117-123.
102. Руденко Ю.А. Використання методу «Кейс-стаді» у викладанні курсу «Культура мовлення та вирази читання» / Ю.А. Руденко // Психологічна теорія і технологія навчання. Актуальні проблеми психології: Том 8. Випуск 4. – Київ: Міленіум, 2007. – С. 67-71.
103. Самойленко Н. Б. Діагностика міжкультурної компетентності фахівців гуманітарного профілю. – http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/viewFile/66/68
104. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти ; за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – К. : Міленіум, 2004. – 264 с.
105. Сисоєва С. Інтерактивні технології навчання дорослих / С. Сисоєва // Рідна школа. – 2010. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2010_11_3.
106. Сморочинська О.О. Типові сфери спілкування як основа формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв / О.О. Сморочинська // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Ч. ІІІ. – №20 (231). – С. 70-77.
107. Схема. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Схема

108. Тарнопольський О.Б. Експерієнційне навчання англійської мови для спеціальних цілей у немовному ВНЗ та основні види навчальної діяльності у такому навчанні. Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної: матеріали VIII міжнар. наук.- практ. конференції (Полтава, 14-15 травня 2010 р.). – Полтава, 2010. – С. 481-483.
109. Філіпенко А.С. Економіка зарубіжних країн: Підручник / А.С. Філіпенко. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
110. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, випр., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с.
111. Фока А. Де ти навчався, моряче? [Електронний ресурс] / А. Фока // Дзеркало тижня. – 11 вересня 2010. – № 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vamdu.com.ua/index.php?page=kornandor9osvita
112. Фоминова А.Н., Шабанова Т.Л. Педагогическая психология: учебное пособие / А. Н. Фоминова, Т. Л. Шабанова // М.: Наука, Флинта, 2011. – 320 с.
113. Фролова О.О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі навчання професійно орієнтованих дисциплін: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 / О.О. Фролова. – Херсон, 2015. – 267 с.
114. Шмыр А.С. Методическое пособие к курсу повышения квалификации учителей «Использование программ «Hot Potatoes v 6.0» для создания интерактивных заданий, тестов и кроссвордов» / А. С. Шмыр. – Калининград, 2008. – 15 с.
115. Янчук В.А. Введение в современную социальную психологию / В.А. Янчук. – Мн.: АСАР, 2005. – 768 с.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту, що дозволило обгрунтувати педагогічні умови, побудувати модель і розробити експериментальну методику забезпечення цього процесу та перевірити їх ефективність.

1. Визначено сутність феномену «сформованість умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів закладу вищої освіти морського транспорту» як складник комплексу професійних знань, умінь і навичок, який становить кінцеву мету підготовки в освітньому процесі морського ЗВО до використання на відповідному рівні іноземної мови у професійній діяльності фахівцями морського флоту. Його структуру складають професійно-специфічний, інтегральний, соціокультурний, стратегічний компоненти.

Конкретизовано поняття «професійна діяльність фахівців морського флоту» як багатофункційну професійну діяльність, що має певні особливості, зумовлені специфікою діяльності на морі і пов’язані з рівнем безпеки під час виконання посадових обов’язків (звичайна ситуація, нетипова, мінлива, складна, екстремальна).

Уточнено поняття «уміння професійного спілкування іноземною мовою». Уміння професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту розглянуто як такі, що включають здатність використовувати іноземну мову в письмовій та усній формах в усіх видах мовленнєвої діяльності при виконанні безпосередніх професійних обов’язків в інтернаціональних екіпажах з одночасним дотриманням безпеки судноплавства, організації технічного обслуговування суден, міжнародних вимог несення вахти, взаємодії у штатних та екстремальних ситуаціях, тощо.

2. Визначено критерії і показники сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: мотиваційно-професійний із показниками: усвідомлення потреби в уміннях професійного спілкування іноземною мовою, особливостей і вимог до таких умінь; спрямованість на

досягнення успіху в майбутньому професійному спілкуванні; наявність ціннісних орієнтирів щодо вдосконалення професійних умінь з іншомовної комунікації; сформованість умінь вирішувати професійні питання в усній і письмовій формах; уміння працювати із фаховою інформацією; здатність працювати автономно, розвиваючи уміння професійного спілкування іноземною мовою; критерій досконалості із показниками: розуміння і вживання стандартних фраз Міжнародної морської організації (ІМО) для спілкування на морі; граматична, лексична і фонетична правильність професійного мовлення в усній і письмовій формах (аудіювання, читання, говоріння, письмо, переклад); соціокультурно-стратегічний критерій із показниками: сформованість умінь налагоджувати і підтримувати контакт із співрозмовниками засобом іноземної мови; вміння долати комунікативні і психологічні невдачі під час професійного іншомовного спілкування у звичних ситуаціях; здатність до конструктивного фахового спілкування у критичних такстремальних ситуаціях; демонстрація міжкультурного розуміння під час професійного іншомовного спілкування; використання у професійному мовленні лінгвокраїнознавчих реалій; сформованість умінь планувати спілкування; здатність у професійній діяльності долати конкуренцію, пов’язану з уміннями спілкуватись іноземною мовою. Схарактеризовано високий (творчий), достатній (частково-репродуктивний), базовий (репродуктивний) та низький (пояснювально-ілюстративний) рівні сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

3. Виявлено й науково обгрунтовано педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту: усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування; діалогізація форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку вмінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту; забезпечення студентоцентрованості методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту; реалізація контекстного навчання студентів у практико-орієнтовній освітньо-професійній діяльності.

4. Розроблено модель та експериментальну методику формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту (когнітивно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, професійно-творчий етапи). На когнітивно-збагачувальному етапі було проведено міждисциплінарні практичні заняття іноземною мовою, використано завдання іноземною мовою з курсових проєктів з дисциплін професійного спрямування, пояснення інструкцій іноземною мовою, інтерпретацію іншомовної технічної інформації, заповнення бланків, ведення записів з технічного обслуговування та ремонту іноземною мовою, спрямовані на усвідомлення майбутніми фахівцями морського флоту ціннісного ставлення до компетентного іншомовного професійного спілкування. На репродуктивно-діяльнісному етапі застосовано інтерактивні завдання, рольові і ділові ігри, метод кейсів, проєкти, дискусії, завдання з підготовки доповіді та презентації з метою діалогізації форм освітньо-професійної діяльності як ресурсу розвитку умінь професійного іншомовного спілкування у майбутніх бакалаврів морського транспорту. На професійно-творчому етапі за допомогою позакредитного курсу з підготовки студентів до плавальної практики, індивідуально-творчих завдань і проєктів, інтерактивних інформаційних технологій, участі здобувачів вищої освіти у студентських олімпіадах, конференціях тощо забезпечено студентоцентрованість методичного ресурсу формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту.

5. Експериментально перевірено дієвість педагогічних умов, моделі та експериментальної методики формування умінь професійного спілкування у студентів ЗВО морського транспорту. Встановлено, що кількість студентів експериментальної групи, яка досягла високого (творчого) рівня зросла до 26,57% (було 9,9%). На достатньому (частково-репродуктивному) рівні стало 51,30% респондентів (було 30,73%); на базовому (репродуктивному) рівні – 15,10% (було 35,94%); на низькому (пояснювально-ілюстративному) – 7,03% (було 23,43%). У контрольній групі також відбулися позитивні, але незначні зміни. Так, високий (творчий) рівень студентів бакалаврату збільшився з 8,09% до 12,88%, достатній (частково-репродуктивний) – з 34,34% до 43,69%. На базовому (репродуктивному)

рівні дані змінилися так: до навчання – 35,35%, після навчання – 28,53%. На низькому (пояснювально-ілюстративному) рівні: до навчання – 22,22%, після навчання – 14,90%.

Проведене дослідження не вичерпує всіх напрямів вирішення порушеної проблеми. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в розробленні педагогічної технології формування умінь професійного спілкування студентів ЗВО морського транспорту другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Додатки

Додаток А

До характеристики шостого кваліфікаційного рівня

(за термінологічним інструментарієм Національної рамки кваліфікацій)

Рівень	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність
6	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов			
	Концептуальні знання, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень	розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності	управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах
	Критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності		здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію	відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності

Додаток Б

Анкета-питальник для визначення потреб у іншомовній професійній діяльності й діагностування сформованих умінь професійного спілкування у студентів морського ЗВО

Шановний студенте!

Будь ласка, уважно прочитайте наступні твердження, запитання. Обведіть (позначте) обраний Вами варіант або впишіть якомога повну відповідь на них.

А. Загальна інформація

Особисті дані

1. ПІБ *(за бажанням),* курс, спеціальність: _____

Б. Самооцінювання мовленнєвих умінь

2. Зазначте, з-поміж яких із перелічених англомовних умінь, Ви найбільш підготовлені? Пронумеруйте Ваш вибір (1-4), починаючи з «1» для того, в якому Ви в першу чергу вправні.
   ___ Аудіювання ___ Читання ___ Говоріння ___ Письмо
3. Як Ви оцінюєте свої вміння сприймати морську англійську мову (аудіювання)? *(Будь ласка, оберіть тільки ОДНУ відповідь)*
   a) відмінно b) добре c) задовільно d) погано e) дуже погано
4. Як Ви оцінюєте свої вміння читання з морської англійської мови? *(Будь ласка, оберіть тільки ОДНУ відповідь)*
   a) відмінно b) добре c) задовільно d) погано e) дуже погано
5. Як Ви оцінюєте свої вміння говоріння морською англійською мовою? *(Будь ласка, оберіть тільки ОДНУ відповідь)*
   a) відмінно b) добре c) задовільно d) погано e) дуже погано
6. Як Ви оцінюєте свої вміння письма з морської англійської мови? *(Будь ласка, оберіть тільки ОДНУ відповідь)*
   a) відмінно b) добре c) задовільно d) погано e) дуже погано

В. Роль професійної іншомовної комунікації у працевлаштуванні майбутніх фахівців

7. Чи було Ваше влаштування на плавальну практику за недержавним замовленням вдалим в перший раз? Якщо “Ні”, позначте можливу причину невдачі. _____
8. Що з переліченого нижче допомагає Вам при працевлаштуванні на практику?
   a) уміння спілкування іноземною мовою, здобуті під час практики
   b) уміння спілкування іноземною мовою, здобуті під час теоретичного навчання у морському виші
   c) інше (вкажіть)_____
9. Пронумеруйте перелічені нижче етапи Вашого влаштування 1-8, починаючи з «1» для найбільш частого:
   ___ заповнення анкети, подання документів
   ___ співбесіда англійською мовою з анкетних (біографічних) даних
   ___ співбесіда державною мовою з анкетних (біографічних) даних
   ___ співбесіда стосовно посадових обов’язків англійською мовою
   ___ співбесіда стосовно посадових обов’язків державною мовою
   ___ тестування з загальної англійської мови
   ___ тестування з англійської мови професійного спрямування
   ___ інше (вкажіть) _____

10. З якими з перерахованих труднощів Ви постійно стикаєтесь при працевлаштуванні: недостатній досвід роботи, нестача професійних знань, недостатнє знання англійської мови, інше?

Г. Англомовні потреби в роботі

11. Наскільки в обраній професійній діяльності для Вас важливе вміння спілкуватись англійською мовою?
    Варіанти відповідей *(будь ласка, оберіть тільки ОДНУ відповідь):* найважливіше; дуже важливе, але не на 1-му місці; важливе, хоч і можна без нього обійтись; неважливе; не можу визначитись.
12. Якій мові спілкування Ви надавали перевагу під час виконання своїх посадових обов'язків?
    Варіанти відповідей: англійська; мова, якій надаю перевагу, властива мені у повсякденному спілкуванні (українська, російська, тощо).
13. Вкажіть, які з нижчезазначених англомовних умінь є найбільш важливі, на Вашу думку, для досягнення успіху в роботі? Пронумеруйте Ваш вибір (1-4), починаючи з «1» для найважливішого.
    ___ Аудіювання ___ Читання ___ Говоріння ___ Письмо
14. Вкажіть ступінь важливості нижчезазначених видів роботи англійською мовою для Вашої професійної діяльності? Обведіть відповідний варіант згідно з наступною шкалою.

1 = дуже важливо 2 = важливо 3 = неважливо

Аудіювання (Слухання)	
Повсякденна мова	Презентації
Переговори	Інструкції
Повідомлення	
Читання	
Графіки й таблиці	Каталоги
Карти	Підручники
Інструкції	Технічні статті в журналах
Суднові журнали, лоції, друковані керівництва, тощо	Інструкції до проектів
Конвенції ІМО	
Говоріння	
Спілкування з колегами на повсякденні теми	Ставлення запитань для уточнень
Спілкування з колегами з робочих питань	Проведення презентацій
Участь у дискусіях, обговореннях	
Письмо	
Доповіді	Листування
Контрольні списки (перевірочні листи)	Суднові журнали

Д. Ускладнення в роботі, пов'язані із вміннями спілкуватись іноземною мовою

15. **Які з нижчезазначених умінь Ви вважаєте для себе найбільш проблематичними на робочому місці?**

1 = дуже важко 2 = важко 3 = легко кероване, можна впоратись

Аудіювання (слухання)	
Повсякденні теми	Презентації
Переговори	Інструктаж
Повідомлення	Акценти
Читання	
Слова загальної англійської мови	Отримання інформації з таблиць і графіків

Технічні терміни	Отримання інформації з карт
Граматичні конструкції	Отримання інформації з суднових журналів, лоцій, друкованих керівництв і т. ін.
Інструкції	Отримання інформації з конвенцій ІМО
Говоріння	
Спілкування з колегами на повсякденні теми	Повідомлення інформації з таблиць і графіків
Спілкування з колегами по робочих питаннях	Повідомлення інформації по морських картах, схемах
Застосування правильного вислову/слова	Повідомлення інформації з суднових журналів, лоцій, друкованих керівництв, тощо
Формування запитань	Повідомлення інформації з конвенцій ІМО
Проведення інструктажу	
Письмо	
Формулювання висловлювань	Особисте листування
Граматика	Ділове листування
Професійна термінологія	

Е. Організація навчання англійській мові у морському ЗВО

16. **Чи погоджуєтесь Ви із зазначеними нижче положеннями стосовно організації навчання англійській мові у морському ЗВО?**

1 = повністю згоден(-дна) 2 = згоден(-дна) 3 = не згоден(-дна)

Необхідно більше часу приділяти навчанню англійській мові в аудиторії	
Необхідно передбачати більше завдань для самостійної роботи з англійської мови вдома	
Необхідно передбачати більше навчальних тем з англійської мови	
Цілком достатньо вивчити певні морські терміни вдома, не відвідуючи аудиторні заняття у ВНЗ	
Навчання повинне бути спрямованим на опанування загальної англійської мови в цілому	
Навчання повинне бути спрямованим на опанування англійської мови, професійно необхідної для 3-го штурмана чи механіка	
Навчання повинне бути спрямованим на опанування англійської мови, професійно необхідної для старшого помічника капітана чи 2-го механіка включно	
Навчання англійській мові повинне ставати все більш комунікативно спрямованим, ніж спрямованим на мову, починаючи від молодших курсів до старших курсів	
Викладання дисциплін з циклу професійної та практичної підготовки необхідно здійснювати англійською мовою	
Знання, отримані з англійської мови під час навчання у морському ВНЗ відповідають реальній дійсності на борту судна	
Необхідно більше уваги приділяти говорінню англійською мовою	
Підсумкового оцінювання у формі заліку чи іспиту цілком достатньо для об’єктивної оцінки наявних знань з англійської мови	
Вважаю, що англійська мова – найменш важлива для мене навчальна дисципліна	
Вважаю, що знання англійської мови допомагає мені у навчанні у ВНЗ	

Чи маєте Ви якісь інші коментарі стосовно організації навчання англійській мові у морському ЗВО? _____

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

Додаток В

Аналіз відповідей респондентів на запитання анкети-опитувальника

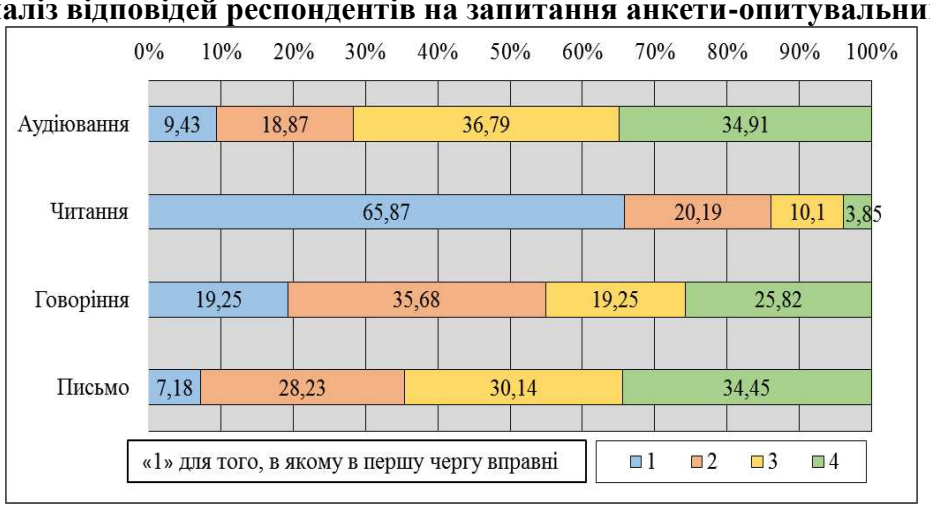

Рис. В.1. До характеристики стану підготовленості студентів до професійної діяльності (аспект: самооцінні судження щодо сформованості мовленнєвих умінь спілкування іноземною мовою)

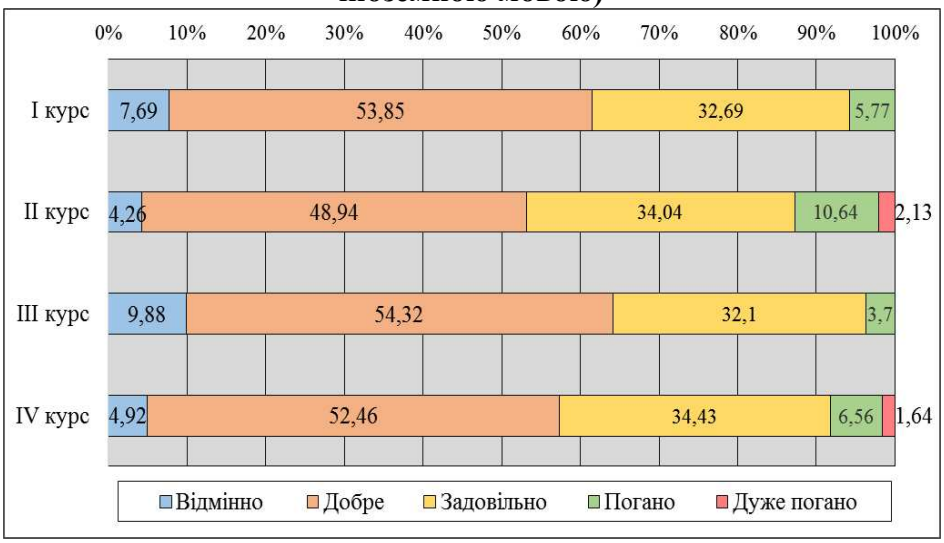

Рис. В.2. До характеристики самооцінки студентами наявних умінь і навичок іншомовного професійно спрямованого аудіювання

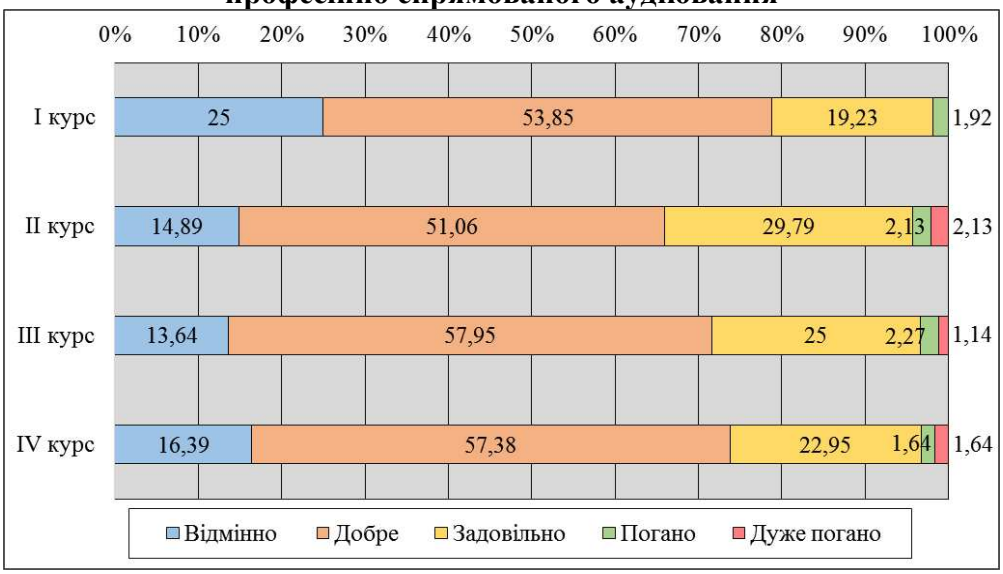

Рис. В.3. До характеристики самооцінки студентами наявних умінь та навичок іншомовного професійно спрямованого читання

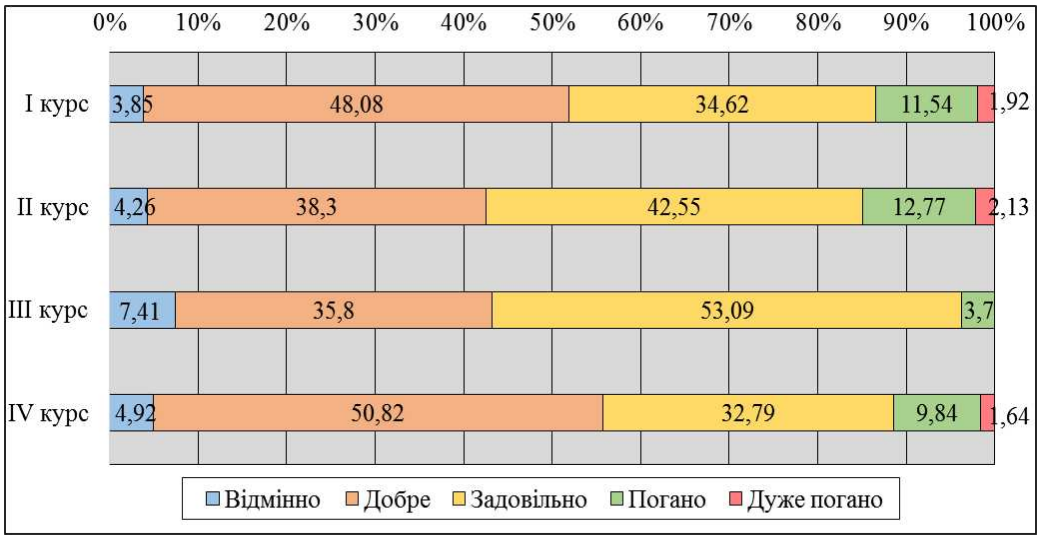

Рис. В.4. До характеристики самооцінки студентами вмінь та навичок іншомовного професійно спрямованого говоріння

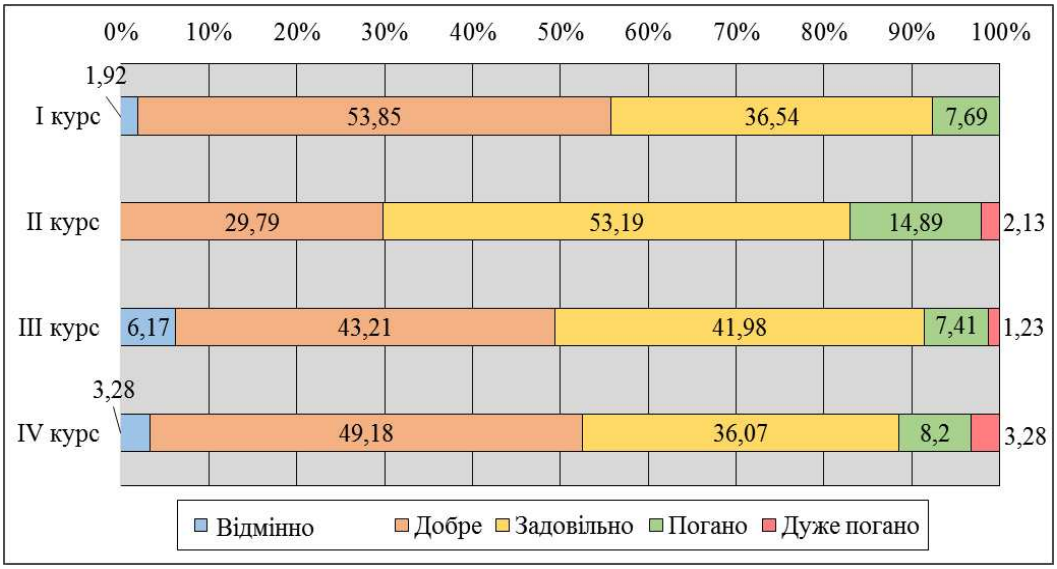

Рис. В.5. До характеристики самооцінки майбутніми фахівцями наявних умінь і навичок іншомовного професійно спрямованого письма

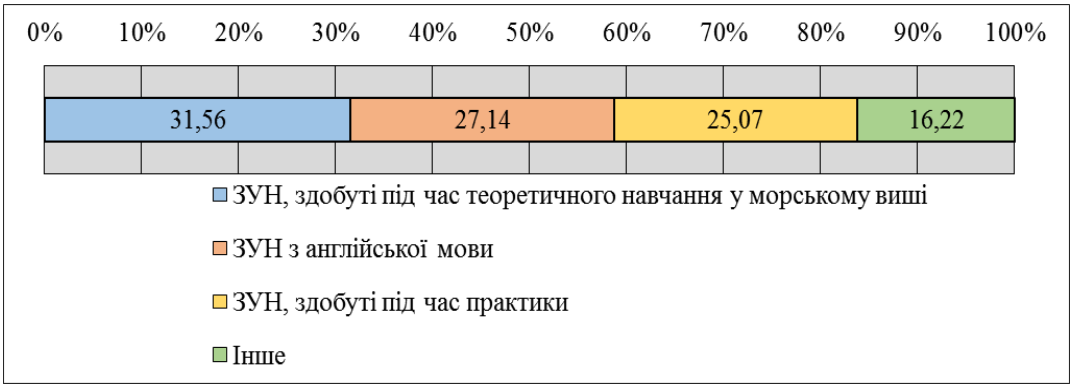

Рис. В.6. Допоміжні чинники при працевлаштуванні на практику та місце професійного іншомовного спілкування на цьому етапі

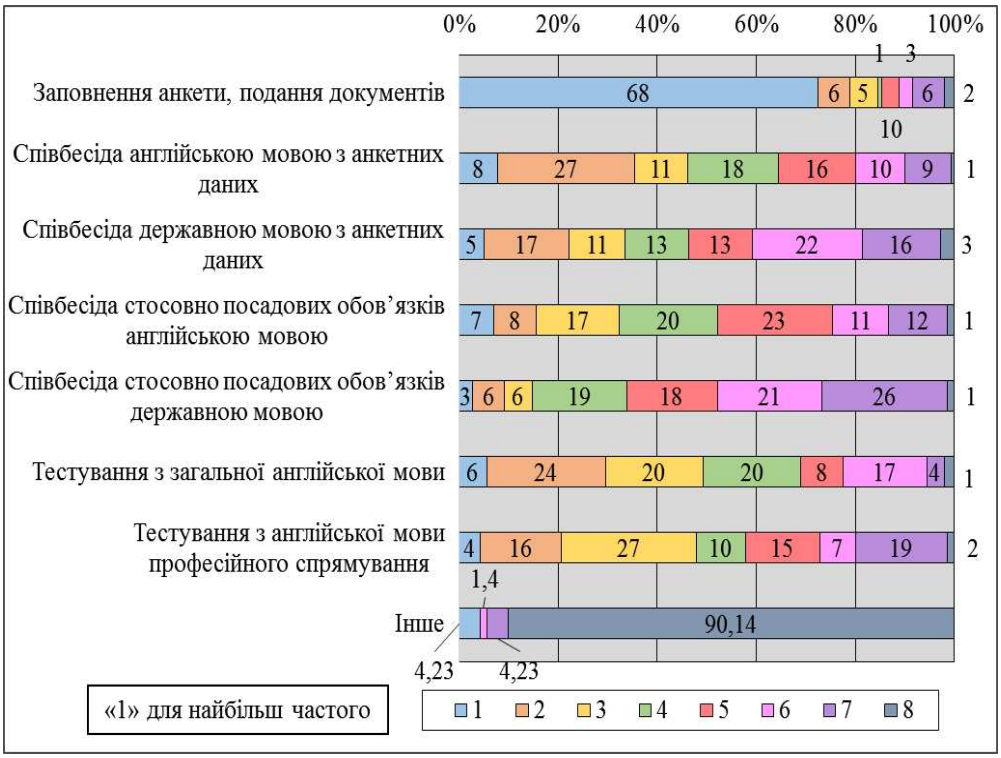

Рис. В.7. Етапи працевлаштування

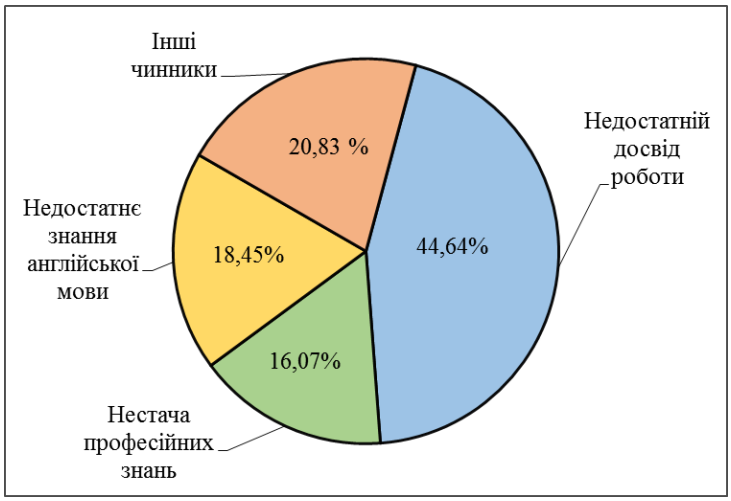

Рис. В.8. Місце недосконалості умінь професійного спілкування іноземною мовою серед інших чинників, що гальмують успішне працевлаштування практикантів

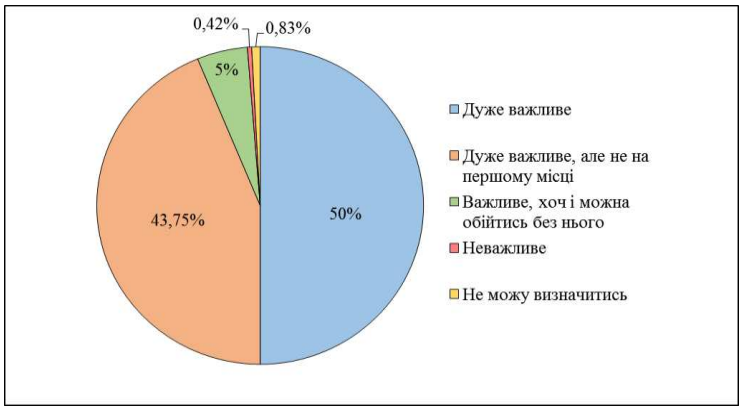

Рис. В.9. Відповіді респондентів щодо важливості для них в обраній професійній діяльності вмінь спілкуватись англійською мовою

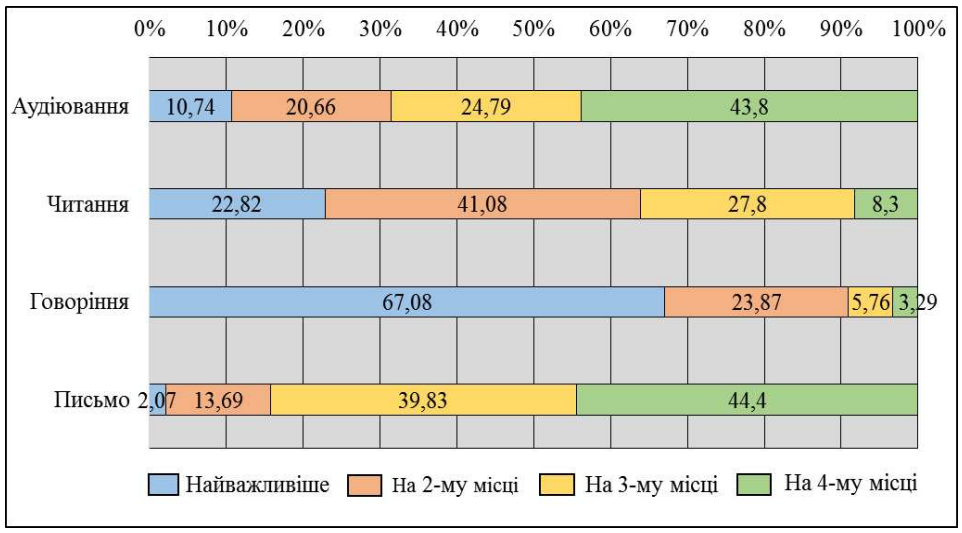

Рис. В.10. Оцінка значущості для майбутньої професійної діяльності суто мовленнєвих умінь.

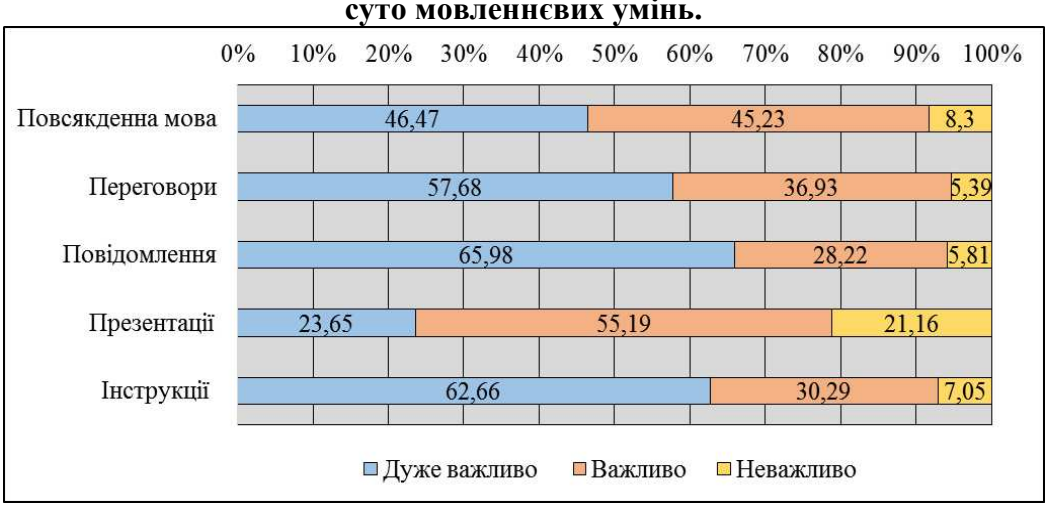

Рис. В.11.1. Відповіді опитаних стосовно важливості для професійної діяльності певних умінь та навичок з аудіювання (слухання) англійською мовою.

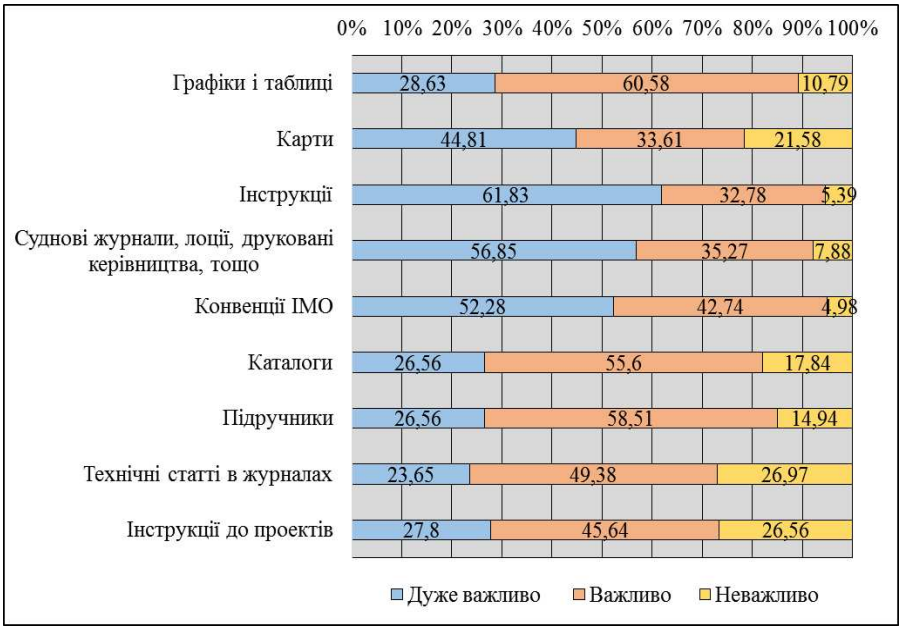

Рис. В.11.2. Відповіді опитаних стосовно важливості для професійної діяльності певних умінь та навичок з читання англійською мовою.

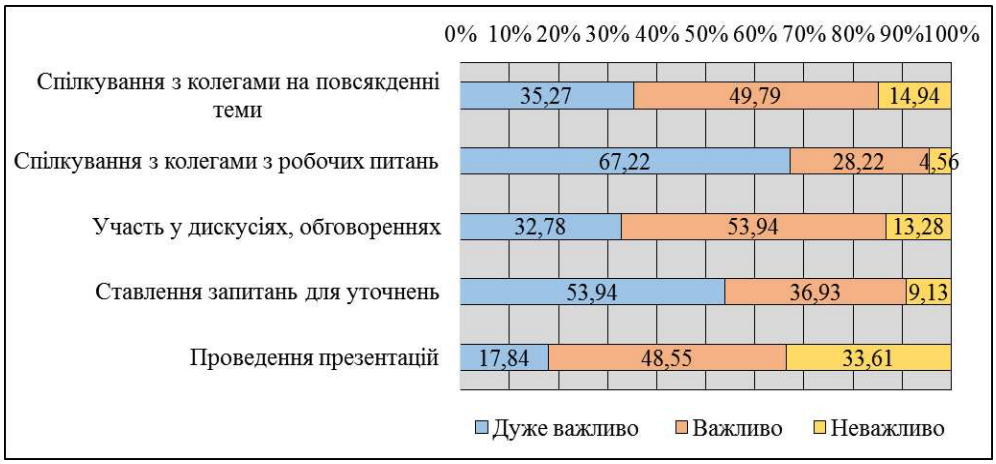

Рис. В.11.3. Відповіді опитаних стосовно важливості для професійної діяльності певних умінь та навичок з говоріння англійською мовою.

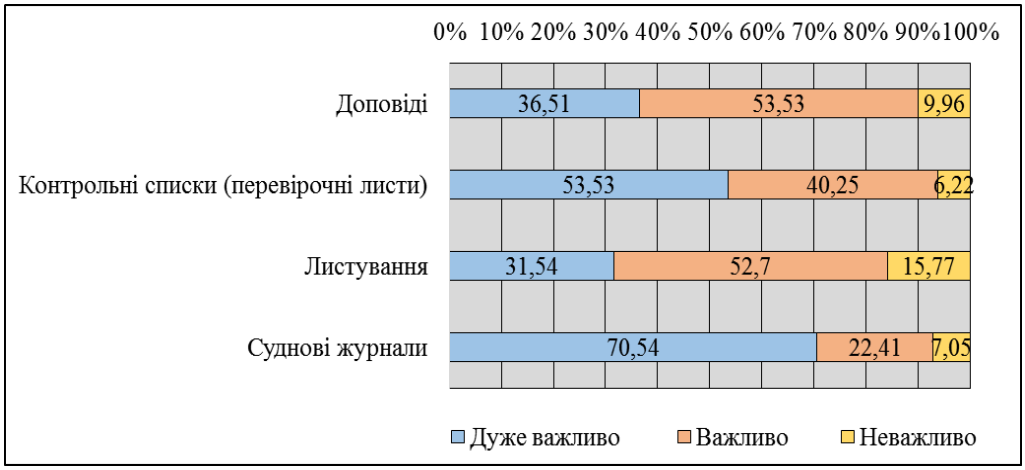

Рис. В.11.4. Відповіді опитаних стосовно важливості для професійної діяльності певних умінь та навичок з письма англійською мовою.

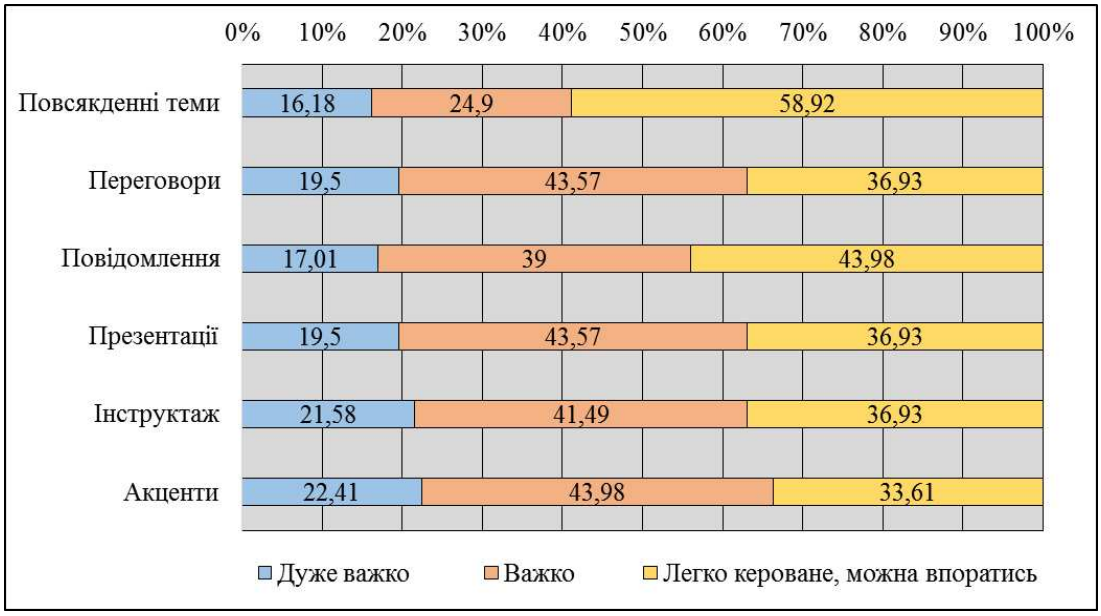

Рис. В.12.1. Судження студентів стосовно найбільш проблематичних на робочому місці вмінь аудіювання (слухання) англомовної інформації

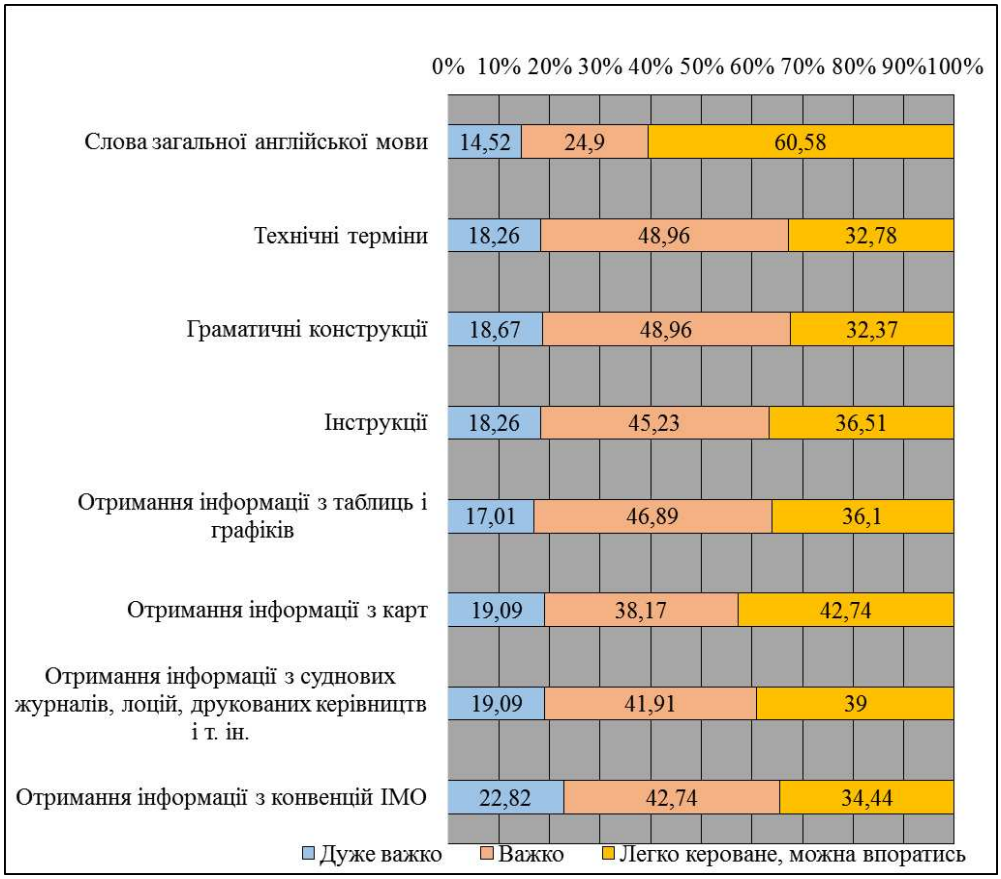

Рис. В.12.2. Судження студентів стосовно найбільш проблематичних на робочому місці вмінь сприймати англомовну інформацію за допомогою читання

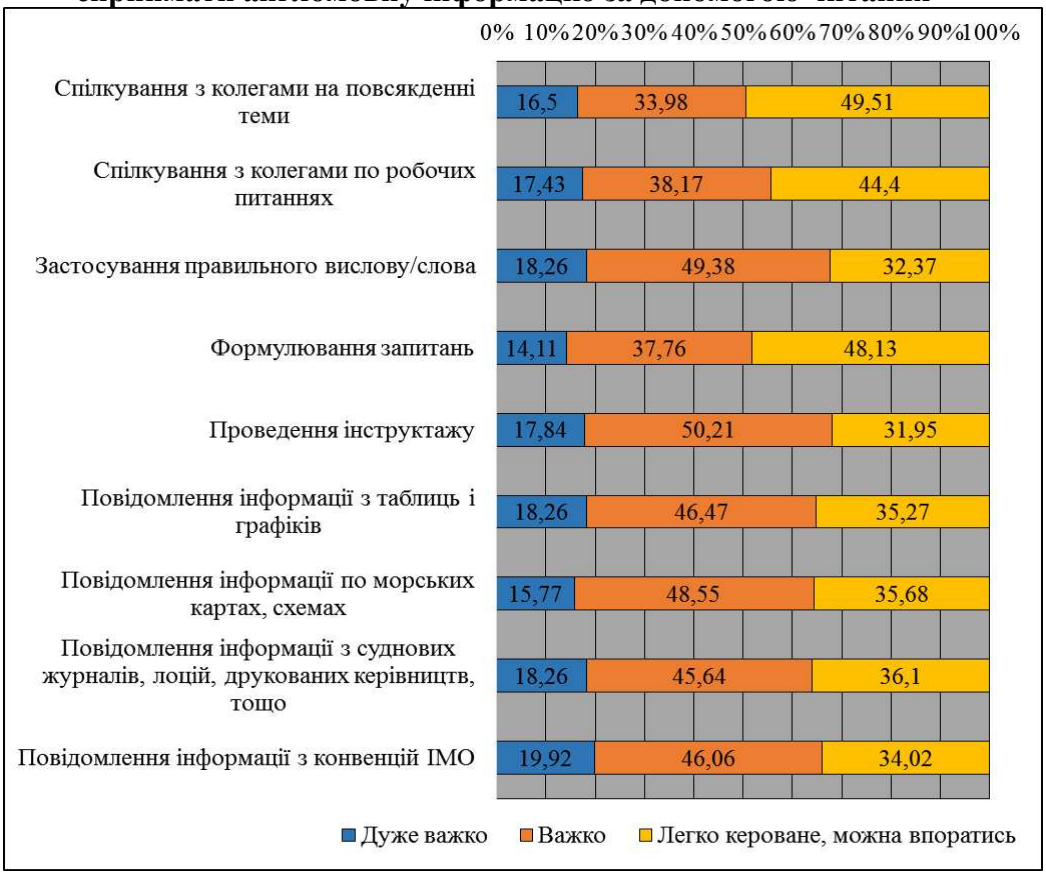

Рис. В.12.3. Судження студентів стосовно найбільш проблематичних на робочому місці вмінь усного спілкування іноземною мовою

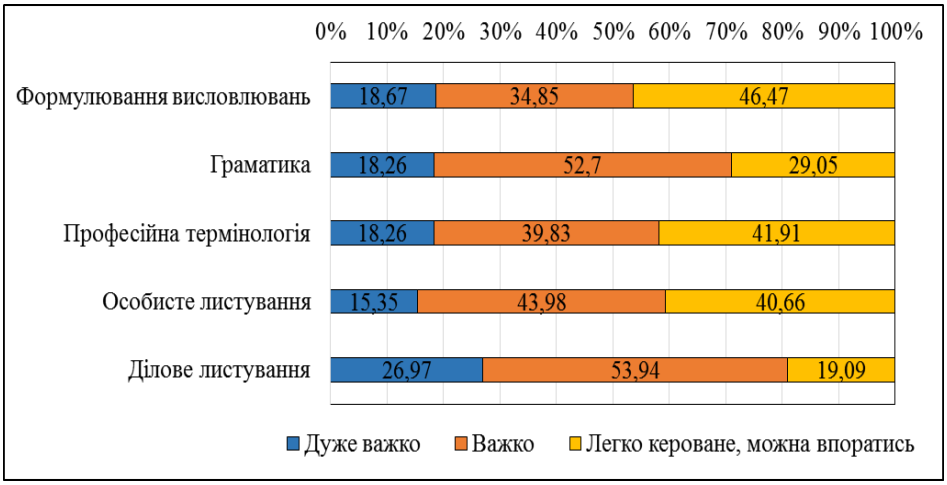

Рис. В.12.4. Судження студентів стосовно найбільш проблематичних на робочому місці вмінь повідомлення інформації на письмі

Рис. В.13. Ресурси освітнього процесу морського ЗВО щодо набуття студентами професійних умінь спілкування іноземною мовою

Додаток Г

Анкета для експертної оцінки педагогічних умов формування у морській вищій школі умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів

Шановний пане (пані) експерте!

Зміни у міжнародних і державних стандартах професійної діяльності фахівців морського транспорту актуалізують зміни у процесі формування якісних умінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх моряків у вишах. Одним із варіантів поліпшення їх іншомовної професійної підготовки є розробка, цілеспрямована, систематизована і послідовна реалізація на практиці новаторської моделі освітнього процесу, змістовим ядром якої є певні педагогічні умови, що потребують відповідної деталізації.

Дуже просимо Вас, шановний експерте, приділити трохи свого часу і розташувати наведені у нижчеподаному переліку педагогічні умови по важливості їх реалізації, на Вашу думку, під час формування умінь іншомовної професійної комунікації. Пронумеруйте Ваш вибір (1-10), починаючи з «1» для найважливішого, при цьому повторювати ранги не дозволяється.

Результати цієї роботи буде використано для підвищення ефективності формування умінь професійного іншомовного спілкування у студентів.

Будь ласка, подайте деякі відомості про себе:

1. Кафедра _____
1. Стаж роботи та посада _____
2. Науковий ступінь (вчене звання) _____

№ з/п	**Педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту**	**Ранг**
1	Орієнтація на вимоги міжнародних стандартів	
2	Інтеграція освіти й ринку праці	
3	Підвищення професійної, комунікативної і міждисциплінарної спрямованості курсів вивчення іноземних мов	
4	Вдосконалення організації освітнього процесу шляхом використання сучасних інноваційних та інтерактивних технологій	
5	Занурення студентів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації	
6	Забезпечення мотивації до формування умінь компетентного іншомовного професійного спілкування	
7	Реалізація особистісно-орієнтованого і диференційованого підходів до студентів у процесі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою	
8	Готовність науково-педагогічного складу до реалізації моделі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою	
9	Взаємодія, співпраця й співтворчість суб’єктів освітнього процесу	
10	Моніторинг рівня розвитку умінь професійного спілкування іноземною мовою	

Дякуємо за співпрацю!

Результати експертної оцінки сукупності визначених педагогічних умов формування у морській вищій школі умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів

Експерти	Педагогічні умови (згідно з нумерацією в анкеті у додатку)										Сума
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	
I	3	10	5	2	4	1	6	7	8	9	55
II	7	10	8	2	4	9	1	3	5	6	55
III	3	10	8	2	4	1	9	5	6	7	55
IV	3	9	10	7	4	1	2	6	5	8	55
V	7	8	5	9	4	10	2	1	3	6	55
VI	3	1	5	6	7	8	10	2	4	9	55
VII	3	8	5	7	6	1	9	4	2	10	55
VIII	4	1	6	2	5	7	8	3	10	9	55
IX	3	9	5	2	4	1	6	7	8	10	55
X	3	10	5	2	4	1	8	6	7	9	55
XI	7	10	6	2	5	1	8	3	4	9	55
XII	3	8	5	2	4	1	9	7	6	10	55
XIII	3	9	6	2	5	1	4	7	8	10	55
XIV	7	1	9	2	5	6	3	4	8	10	55
XV	5	3	6	4	1	2	10	8	9	7	55
Сума рангів	64	107	94	53	66	51	95	73	93	129	
Сумарний ранг	3	9	7	2	4	1	8	5	6	10	55

Експертна оцінка сукупності визначених педагогічних умов формування у морській вищій школі умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів

№ з/п	**Педагогічні умови формування умінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів ЗВО морського транспорту**	**Ранг**
1	Забезпечення мотивації до формування умінь компетентного іншомовного професійного спілкування	1
2	Оновлення організації освітнього процесу шляхом використання сучасних інноваційних та інтерактивних технологій	2
3	Орієнтація на вимоги міжнародних стандартів	3
4	Занурення студентів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації	4
5	Готовність науково-педагогічного складу до реалізації моделі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою	5
6	Взаємодія, співпраця й співтворчість суб’єктів освітнього процесу	6
7	Підвищення професійної, комунікативної і міждисциплінарної спрямованості курсів вивчення іноземних мов	7
8	Реалізація особистісно-орієнтованого і диференційованого підходу до студентів у процесі формування умінь професійного спілкування іноземною мовою	8
9	Інтеграція освіти й ринку праці	9
10	Моніторинг рівня розвитку умінь професійного спілкування іноземною мовою	10

Додаток Е

Підготовка звітної документації англійською мовою з виконання програми плавальної практики студентами 4 курсу ДІ НУ «ОМА» за спеціальністю «Судноводіння» (Методичні рекомендації)

(розроблено автором згідно з методичними рекомендаціями з виконання програми плавальної практики студентами 4 курсу ДІ НУ «ОМА» за спеціальністю «Судноводіння», затверджених протоколом №7 від 23.02.2011 на засіданні кафедри СВ і ЕС).

АНОТАЦІЯ

До основних завдань плавальної практики відноситься закріплення теоретичних знань, отриманих студентами з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, і вдосконалення навичок, необхідних в умовах виробничої і експлуатаційної діяльності судна. Досвід, який сьогоднішні студенти, а в майбутньому штурмани і механіки, отримують протягом плавальної практики у змішаних екіпажах, відіграє винятково важливу роль у їх професійному становленні. Мовою спілкування у багатонаціональних екіпажах під час такої практики є англійська мова, офіційно і всесвітньо визнана і задокументована Міжнародною морською організацією (ІМО). Хочемо зазначити, що англійська мова (за професійним спрямуванням) входить до переліку дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, а плавальна практика, навчальне навантаження з якої за 4 роки навчання складає 60 кредитів Європейської кредитно-трансферної системи, тобто чверть від 240 кредитів максимального навчального часу за 4 роки, відіграє досить важливу роль у формуванні умінь професійного спілкування англійською мовою. Попит на випускників вітчизняних морських вишів, Національного університету «Одеська морська академія» (НУ «ОМА») зокрема, на міжнародному ринку праці свідчить про відповідність системи підготовки вимогам Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДМНВ). Саме з метою збереження і подальшого вдосконалення системи підготовки у ДІ НУ «ОМА» було розроблено методичні рекомендації зі звітування англійською мовою з виконання програми плавальної практики студентами 3 курсу ДІ НУ «ОМА» за спеціальністю «Судноводіння». Цими рекомендаціями пропонується виконати згідно з усіма пунктами цього завдання на плавальну практику **звіт з плавальної практики англійською мовою у письмовій формі**, надати керівникові практики по її закінченню і **захистити звіт усно англійською мовою з презентацією на 5-7 хвилин у Microsoft PowerPoint.**

Звіт з плавальної практики англійською мовою у письмовій формі має обов'язково містити наступні частини:

- Титульна сторінка англійською мовою (див. Б 1.).
- Зміст згідно з усіма пунктами завдання (див. Б 2., Б 3.).
- Розкриття усіх пунктів завдання з обов'язковими додатками ксерокопій чи фотографій суднових документів і судна стосовно цих пунктів і (за можливості) власної характеристики з судна за період практики.
- Список використаної літератури (за необхідності).

ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ З ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ ПЛАВАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТАМИ 4 КУРСУ ДІ НУ «ОМА» ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СУДНОВОДІННЯ»

План

Письмово оформити зв'язне мовлення стосовно:

1. **Данні про студента, що проходив плавальну практику (Particulars of Cadet):** хто проходив (ПІБ, курс, спеціальність, морський ЗВО); посада на судні; період несення вахти на містку (кількість днів), тривалість практики (загалом; з якого по яке число, місяць); на якому судні

(назва, тип, рік будівництва; прапор, під яким ходило судно; крюїнгове агентство, судновласник); який вантаж перевозили, район плавання, порти заходу) (стосовно відомостей англійською мовою див. “Training Record Book”, стор. 16-17, 21, 23).

2. Описати устрій і обладнання судна (General information about my ship):

2.1. Данні про судно (Ship’s particulars): можна надати ксерокопію суднових документів і креслень англійською мовою чи оформити і описати згідно “Training Record Book” (див. “Training Record Book”, стор. 23 “Section 3. Particulars of Ships” і стор. 59 “Engine-room familiarization”).

2.2. Суднові пристрої (Ship’s devices) зі схемами і фотографіями:

- **стерновий пристрій (Steering gear)**: тип (type), кількість (number), максимальний кут (rudder angle), час (time of rudder angle), принцип дії;
- **якірний пристрій (Anchor gear)**: тип (anchor type) і кількість якорів (number of anchors), маса одного якоря (weight of one anchor), довжина ланцюга (chain length), довжина смички (shackle length), інші складові якірного пристрою і їх характеристики, місце розташування якірного пристрою;
- **швартовний пристрій (Mooring gear)**: складові частини і їх розташування, кількість тросів (number of ropes), тип тросів (type of ropes), довжина троса (length of a rope);
- **вантажне обладнання (Cargo handling gear):** розташування й інші відомості (див. “Training Record Book”, стор. 23 “Section 3. Particulars of Ships”).

2.3 Описати навігаційне і комунікаційне обладнання на судні (Navigational and communications equipment): назвати навігаційні, метеорологічні прилади і інструменти ходового містка, їх розташування, призначення і будову, назвати комунікаційне обладнання (див. “Training Record Book”, стор. 23 “Section 3. Particulars of Ships”).

3. Описати свої обов’язки (My duties) з додаванням фотографій**:**

3.1 Коли судно на ходу (When underway);

3.2 Коли судно в порту (In the port). Це можуть бути обов’язки по несенню вахти у трапа, під час вантажних робіт, по спостереженню за швартовими**;**

3.3 Коли судно на якорі (At anchor);

3.4 Під час швартовних операцій (During mooring operations);

3.5 Свої обов’язки і дії по усіх тривогах і в аварійних ситуаціях (In emergencies): пожежа, залишення судна, попередження розливу нафти, людина за бортом, вхід у закрите приміщення і рятування, зіткнення, затоплення.

4. Описати (з додаванням фотографій) **свій звичайний робочий день протягом 24-х годин за вибором однієї з ситуацій 3.1-3.4 (My usual working day).**

5. Загальносуднова організація безпеки судна і дії судна і екіпажа в аварійних ситуаціях (Safety aboard ship) з додаванням схем, фотографій (НЕ ПОВТОРЮВАТИ інформацію з пункту 3.5)**:**

5.1 Описати рятувальне обладнання (Lifesaving equipment), процедуру спуску на воду та підйому рятувальних шлюпок і спуску на воду рятувальних плотів:

- кількість (Lifeboats No.), розміри (Lifeboat dimensions in m), місткість (Capacity per boat persons) і комплектацію рятувальних шлюпок;
- кількість (Life-rafts No.), місткість (Capacity per life-raft persons) рятувальних плотів;
- тип шлюпбалок (Davits type);
- розмір фалів (Size of falls (diam.) in mm);
- кількість (Lifebuoys No) і розташування рятувальних кругів.

5.2 Протипожежне обладнання (Firefighting equipment):

- Вогнегасники чи станції пожежогасіння: типи, кількість і місткість (Fire extinguishers Number and capacity) водяний (Water) і пінний (Foam) in litres, порошковий (Dry powder) і вуглекислотний (C02 or Carbon dioxide) in kg;

- Кількість і розмір пожежних рукавів (Fire hoses No. and size).

5.3 Розклад судна по тривогах (Muster list);
5.4 Місце збору за шлюпкової тривоги, за пожежної тривоги (Muster station);
5.5 Сигнали усіх тривог (Alarm signals).

CONTENTS

1. Particulars of Cadet.
2. General information about my ship:
   2.1 Ship's particulars
   2.2 Ship's devices
   - Steering gear
   - Anchor gear
   - Mooring gear
   - Cargo handling gear

   2.3 Navigational and communications equipment
3. My duties:
   3.1 When underway
   3.2 In the port
   3.3 At anchor
   3.4 During mooring operations
   3.5 In emergencies
4. My usual working day.
5. Duties of an officer in charge of a navigational watch.
6. Safety aboard ship:
   6.1 Lifesaving equipment
   6.2 Firefighting equipment
   6.3 Muster list
   6.4 Muster station
   6.5 Alarm signals

Додаток Ж

ФРАГМЕНТИ ПРОГРАМИ ЕЛЕКТИВНОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ БЕЗПЕКИ У МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ» (“EXPERTS’ PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION IN ACCORDANCE WITH THE INTERNATIONAL SAFETY STANDARDS OF MARITIME FLEET”)»

Загальний опис елективного навчального курсу і запланові результати навчання за курсом

Метою і призначенням курсу є виконання вимог до підготовки вахтового помічника капітана або вахтового механіка (в залежності від спеціалізації) і отримання необхідних навичок у спілкуванні англійською мовою на борту судна і в змішаних екіпажах за міжнародними стандартами безпеки у морському транспорті відповідно кодексу ПДНВ (таблиця А-II/1 для «СВ»; таблиця А-III/1 для «ЕСЕУ», додатково глави II, IV для «СВ»; глава III для «ЕСЕУ», глави IV, V, VI для «СВ» і «ЕСЕУ» в тих їх частинах, що стосуються умінь професійного спілкування іноземною мовою), ОПП і навчального плану підготовки бакалаврів судноводіння і суднової енергетики.

Курс відповідає Модельним (типовим) курсам ІМО 3.17, 7.03 й 7.04 [12, 13], також показує рівень знань і умінь, які мають бути одержані внаслідок його виконання.

Курс забезпечує набуття перелічених нижче компетентностей та досягнення програмних результатів навчання.

Компетентності:

1. Інтегральна компетентність: здатність застосовувати англійську мову при розв’язанні складних спеціалізованих задач та практичних проблем пов’язаних із безпекою у сфері судноплавства (судноводії), суднової інженерії (судномеханіки), що передбачає застосування теорій і методів наук про устрій судна, експлуатацію та ремонт засобів транспорту, управління ресурсами (судноводії і судномеханіки), навігацію (судноводії), механічну інженерію (судномеханіки).
2. Загальні компетентності:

- здатність використовувати й розуміти SMCP ІМО й англійську мову у письмовій та усній формі, у тому числі при виконанні професійних обов’язків у складі екіпажу, члени якого розмовляють різними мовами;
- здатність працювати автономно;
- здатність до подальшого навчання протягом життя, постійно підвищуючи рівень володіння англійською мовою.

3. Спеціальні (фахові) компетентності:

- достатнє знання англійської мови, що дозволяє особі командного складу загалом використовувати англійську мову у письмовій та усній формі, й зокрема, вміло і плідно використовувати карти, інші навігаційні й технічні посібники, розуміти метеорологічну інформацію та повідомлення стосовно безпеки та експлуатації судна, підтримувати зв’язок з іншими суднами, береговими станціями та центрами СРС, а також виконувати обов’язки особи командного складу екіпажу, члени якого розмовляють різними мовами, зокрема здатність використовувати та розуміти SMCP ІМО в тому, що стосується питань безпеки;
- здатність збирати англомовну інформацію та інтерпретувати її англійською мовою для розв’язання складних професійних задач у сфері судноводіння і морської інженерії;

- уміння за допомогою англійської мови обґрунтовувати власну точку зору та висновки, використовуючи основні теорії та концепції у сфері судноплавства і морської інженерії;
- здатність до аналізу та прогнозування англійською мовою процесів і технічного стану суднових конструкцій та обладнання в умовах неповної або обмеженої інформації;
- здатність за допомогою англійської мови передавати та одержувати професійну інформацію, ідеї, проблеми та їх рішення, а також передавати власний досвід при спілкуванні англійською мовою з фахівцями та нефахівцями у сфері суднової інженерії.

Комунікація при цьому являє собою чітку і зрозумілу організацію монологічного та діалогічного мовлення, використання англійської мови в усній та письмовій формі.

Автономність та відповідальність:

- незалежне від обставин і відповідальне компетентнісне застосування набутих знань, навичок та вмінь з англійської мови на практиці, безпосередньо при виконанні посадових обов'язків, професійної діяльності й в соціально-побутовому спілкуванні;
- здатність подальшого самостійного набуття компетенцій упродовж виконання професійних і соціально-побутових завдань з метою збагачення відповідальної професійної компетентності.

Розподіл годин загального обсягу курсу

Розділи навчального плану		Форма навчання
		Денна, заочна
Курс		1/2/3/4 (денна), 1 (2, 3, 4, 5) курси (4 р.), 1 (2, 3) курси (3 р.)
Кількість кредитів Європейської кредитно-трансферної системи:		1
Повний обсяг часу на вивчення дисципліни (годин)		32
Аудиторне навантаження	Лекційні (годин)	12
	Практичні (годин)	12
	Лабораторні (годин)	
Індивідуально-творчі завдання		4
Обсяг часу на самостійну роботу (годин):		4
Форма підсумкового контролю (І, З):		З (письмове тестування)

3. Програма, структура (тематичний план) курсу

Назви розділів (модулів) і тем	Кількість годин			
	Загальний обсяг	Форма навчання		
		Аудиторне навантаження		Самостійна робота
		Лекція	Практичне	
Розділ (модуль) 1. General information on the Port State Control and the International Safety Standards in a Maritime Fleet:				
Тема 1. **Introduction "The background & need for PSC Inspections".**	1,5	1	0,5	

Тема 2. **International Conventions & Requirements:** 2.1. Regulatory Controls in Shipping (Port State Control Memoranda of Understanding (Paris memorandum of Understanding on Port State Control). 2.2. "Relevant Instruments" of the Memorandum (Conventions, etc.): - International Conventions Giving a Legal Basis for PSC - SOLAS 1974 as amended, chapter I,REGULATION 19; Reg. 19 - Chapter 1 of SOLAS Convention 1974 as amended. - Load Line 1966,artical 21; International Convention of Load Line 1966 & its Protocol. - International Convention for Prevention of Marine Pollution from ships (MARPOL) 73/78,artical 5 and regulations I/4 and II/10; - ILO Convention 147, articles 2 and 4 and appendix. - International Convention of STCW 1978 as amended. - International Regulations for preventing Collisions at sea (COLREG) 1972. - International Labour organization (ILO) convention No. 147.	10,5	5	3,5	2
Разом за розділом (модулем) 1	**12**	**6**	**4**	**2**
Розділ (модуль) 2. The Port State Control Inspection:				
Тема 1. **The Preparation for the Port State Control Inspection of the Ship's Staff & PSC Officer:** 1.1. Ship's Staff & PSC Officer attitudes & conduct 1.2. The Preparation for the Port State Control Inspection of the Ship's Staff: Are you prepared for a Port State Control? 1.3. The Preparation for the Port State Control Inspection of the PSC Officer: The Selection of Ships for Inspection (Port State Control target criteria / targeting of ships. Types of Inspections (expanded inspections for specific Vessels, (I.E. Tankers, Passenger Ships, etc.)	4,5	2,5	1,5	0,5
Тема 2. **Тема 2. The Port State Control Inspection Process:** 2.1. Reporting Inspection Results (Ship Risk Profile) Port State Control Checklists: 1. Master's office / responsibilities 2. Bridge area (Bridge & Navigation Equipment, Management, Publications, Visibilty, Etc.) Communications, Etc. 3. Life-Saving appliances (Lifesaving Appliances, Etc.) 4. Accomodations (Fire protection, Fire Detection & Fire Extinguishing) 5. Deck area (Cargo & Cargo Gear Equipment, Safety & Cargo Securing) 6. Main Decks, Loadline, Hatches, Piping, Vents 7. Working spaces 8. Engine room (Machinery Spaces, Machinery & Electrical) 9. ISM (ISM, & ISPS) 10. Pollution Prevention, control & Associated Equipment 11. Crew Rest & Welfare, MLC 2006, Facilities, Sanitary Provisions, Medical, Accommodation, etc.	4,5	2,5	1,5	0,5
Тема 3. **Deficiencies and Detentions of Ships.** 3.1. Most common deficiencies 3.2. Detentions 3.3. Banning	2	0,5	0,5	0,5
Тема 4. **Post Inspection Activities**	1	0,5	0,5	0,5
Разом за розділом (модулем) 2	**12**	**6**	**4**	**2**

Розділ (модуль) 3. Practical realization of the obtained skills on Port State Control.				
Тема 1. Port State Control Inspection Procedures as laid down by IMO Resolution A787 (19)	0,5		0,5	
Тема 2. Preparing for a Port State Control Inspection.	1		1	
Тема 3. The Inspection – Its Conduct.	1		1	
Тема 4. Type of Deficiency Report and Grounds for Detention	0,5		0,5	
Тема 5. Reporting Procedure and Corrective Action – On Receipt of a PSC Deficiency Report.	0,5		0,5	
Тема 6. Port State Control Statistics on Deficiencies and Detentions – Pitfalls and Common Deficiencies Reported.	0,5		0,5	
Разом за розділом (модулем) 3	**4**		**4**	
Індивідуально-творчі завдання	**4**			
Усього годин	**32**	**12**	**12**	**4**

Завдання для самостійної роботи

Самостійна робота з елективного курсу включає:

- опрацювання тематичного матеріалу;
- підготовку до практичних занять;
- надання відповідей на тести з тем курсу;
- виконання індивідуально-творчих завдань (рефератів, перекладів тощо; контрольних робіт);
- самостійне опрацювання окремих розділів курсу.

Методи демонстрації результатів навчання за курсом:

Усна відповідь на питання теоретичного матеріалу; виконання вправ, у тому числі з використанням інтерактивних технологій навчання; виступ на практичних заняттях; захист індивідуального завдання, тощо [50].

ДОДАТОК 3.

QUESTIONNAIRE FOR TESTING ESTABLISHED LEVEL OF COMPETENT PROFESSIONAL COMMUNICATION IN A FOREIGN LANGUAGE

Introduction

In Ukraine future mariners-graduates of departments of "Navigation" and "Ships' Power Plants Operation" having obtained the diploma of a bachelor are permitted to work on board a vessel at the rank of a watch keeping officer. The general requirements to them are based to a large extent upon the International Maritime Organisation's (IMO) International Convention on Standards of Training, Certification and Watch-keeping for Seafarers, 1978, as amended in 1995 and 2010 (STCW Convention); Bridge Procedures Guide by The International Chamber of Shipping and Bridge Watchkeeping by The Nautical Institute. They should be used together with the specific instructions as included in the ship's Safety Management System.

One of the most critical and relevant issues concerning the safe operation of ships is watchkeeping. If we speak about the Officer of the Watch (OOW), first of all, we are to point that he is the master's representative and his primary responsibility at all times is the safe navigation of the ship. It is a well-established fact that adherence to procedures and checklists are an excellent way of avoiding accidents at sea. Various organizations engaged in researching marine accidents confirm that ship collisions are one of the most common types of accidents at sea. The accident reports show that the most common cause of collisions at sea is the lack of understanding of the Convention of the International Regulations for Preventing Collisions at Sea (COLREGs) and their inappropriate use. That is why the OOW shall comply at all times with the applicable regulations for preventing collisions at sea.

Therefore, the aim of this questionnaire is to check the level of understanding and the degree of correct application of COLREGs by cadets (students) at a maritime college.

The questionnaire is composed of two groups of questions:

1. General questions for identifying the target group of respondents.
2. Questions on COLREGs for testing the level of understanding and the degree of correct application of COLREGs consisting of two parts:
    1. Self-assessment questions;
    2. True-false and multiple choice questions.

Questions on COLREGs have been designed to determine which rules are difficult to understand and which rules are most often broken in practice. Such questions are more difficult than the questions which simply check knowledge and therefore it may take a bit more time to respond to them.

Your opinions and experiences will be an important contribution to our scientific research in teaching maritime English and therefore we would like to thank you for your response in advance.

General Questions

<table>
<tr><td>1. Group No. Full name</td><td colspan="4"></td></tr>
<tr><td rowspan="2">2. Seagoing experience
Note: If you have no sea experience you don't need to answer questions from 4 – 7.</td><td>No sea/river experience</td><td>≤ 6 months</td><td>≤ 1 year</td><td>More than a year</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>3. Type of the vessel on which you have the most seagoing experience:</td><td colspan="4">a) towing and pushing vessel,
b) sailing vessels and vessel under oars,
c) fishing vessel,
d) pilot vessel,</td></tr>
</table>

		e) other.	
4. Have you ever been serving on board a ship when it was involved in a collision? **Note**: If your answer on question 5 is **No**, you don't need to answer questions from 6 - 7.		Yes	No
5. If you have served on board a ship when it was involved in a collision where did the collision occur?			
a) high seas, b) coastal waters,	c) Traffic Separation Scheme area, d) narrow channel,	e) port approach, f) anchorage,	g) harbour area.
7. What were the visibility conditions when the collision occurred?		Daylight	Night

Questions on COLREGs:

1. Self-assessment questions

1. Rank the following based on the difficulties your students have in interpreting the COLREGs rules? Very difficult / Difficult / Neutral / Easy / Very easy

2. Which rules are the hardest to understand? (You can tick "V" more than one rule)

General	Conduct of vessels in sight of one another
Rule 1: Application	Rule 11: Application
Rule 2: Responsibility	Rule 12: Sailing vessels
Rule 3: General definitions	Rule 13: Overtaking
Steering and sailing rules	Rule 14: Head on situation
Rule 4: Application	Rule 15: Crossing situation
Rule 5: Look-out	Rule 16: Action by give-way vessel
Rule 6: Safe speed	Rule 17: Action by stand-on vessel
Rule 7: Risk of collision	Rule 18: Responsibilities between vessels
Rule 8: Action to avoid collision	**Conduct of vessels in restricted visibility**
Rule 9: Narrow channel	Rule 19: Conduct of vessels in restricted visibility
Rule 10: Traffic separation scheme	

3. The rules are taught by different methods. In your opinion which of the stated methods is most effective when **learning the Rules in English in the course of "Specialized Maritime English" at a maritime college**? Please rank them in accordance to their importance (1 is the least, 6 is the most)

	Classroom teaching with practicing of each rule using exercises
	Using self e- learning (self- study, self- improvement type with books or CDs)
	Learning COLREGs using real-life or prepared scenarios, e.g. Animations
	Interactive teaching technologies (incorporates computer, web based and e-learning)
	Distance learning – in a group (Interaction with instructor and students from a distance)
	Practical training on board

Note: If you have **no sea experience** you don't need to answer questions from 44 – 46.

4. Do you use VHF contact for avoiding collision at sea? Yes/No

5. Do you use VHF contact for avoiding collisions at sea more frequently since AIS equipment became mandatory on vessels? Yes/No

6. Do you believe that using VHF contact can be useful for preventing collisions at sea? Yes / No

7. Please rate how often does your teacher use the following teaching methods. Never / Sometimes / Often / Every lesson

Lectures (where students must listen and take notes)	
"Communicative approach" style lessons	
Distance learning (correspondence courses)	
Interactive teaching technologies (incorporates computer, web based and e-learning)	
Videos	
Pictures	

Audio recordings	
Animations (scenario based applications)	
Discussions of real case studies	
Individual learning (self- study books or CDs)	

2. True-false and multiple choice questions.

1. COLREGs rules shall apply to all vessels upon the high seas.
   Which parts of the sea are deemed as high seas according to this definition?
   A. High seas are all parts of the sea including territorial sea of any nation.
   B. High seas are only oceans.
   C. High seas are all parts of the sea that are not included in the territorial sea or in the internal waters of any nation.
   D. High seas are all parts of the sea where the navigation is not restricted by shallow water.

2. Traffic separation schemes may be adopted by the Organization for the purpose of COLREGs rules. What does Organization mean?
   A. Organization means United Nations organization.
   B. Organization means the competent national authority of the country where Traffic Separation Scheme is located.
   C. Organization means any International organization responsible for maritime affairs.
   D. Organization means International Maritime Organization.

3. Every vessel shall at all times maintain a proper look-out. What does proper look-out mean?
   A. Proper look-out means maintaining a look-out only by radar and AIS to make a full appraisal of the situation and of the risk of collision.
   B. Proper look-out means maintaining a look-out by sight and hearing but does not include use of bridge navigational equipment to make a full appraisal of the situation and of the risk of collision.
   C. Proper look-out means maintaining a look-out by sight and hearing as well as by all available means appropriate in the prevailing circumstances and conditions so as to make a full appraisal of the situation and of the risk of collision.
   D. Proper look-out means maintaining a look-out only by sight and hearing to make a full appraisal of the

4. When shall a vessel proceed at a safe speed?
   A. Only under restricted visibility conditions.
   B. Only during sailing in straits, channels and in proximity of navigational hazards.
   C. At all times.
   D. Only when the vessel is not equipped with operational radar.

5. You are in charge of a 250- meter freight "Vessel constrained by her draft" proceeding down a narrow channel. There is a "Vessel engaged in fishing" on your starboard bow half a mile away. According to Rule 9 (Narrow channel), which of the following statements is true?
   A. You are not to impede the fishing vessel.
   B. If you are in doubt as to the fishing vessel's intentions you may sound at least five short and rapid blasts on the whistle.
   C. You are to slow to bare steerageway until clear of the fishing vessel.

6. Small power-driven passenger vessel of 15 meters in length (vessel A) is crossing narrow channel at day time, visibility is good. Vessel A has on its own port side large container vessel (vessel B) which is proceeding along the course of a narrow channel. Vessels are in sight of one another and risk of collision exists. Which vessel shall take collision avoiding action and why?
   A. Vessel B shall take a collision avoiding action and shall not impede the passage of vessel A which is crossing a narrow channel.
   B. Vessel A shall take a collision avoiding action and shall not impede the passage of vessel B which can safely navigate only within a narrow channel.
   C. Vessel A shall take a collision avoiding action because she has vessel B on her own port

side.

D. Vessel B shall take a collision avoiding action because she has vessel A on her own starboard side.

7. Vessel A is crossing a narrow channel and she has vessel B proceeding along the course of a narrow channel on her own port side. Vessel B is constrained by her draught and she is exhibiting a black cylinder. Vessels are in sight of one another and risk of collision exists.
Which vessel shall take collision avoiding action and why?
   A. Vessel B shall take a collision avoiding action and shall not impede the passage of vessel A which is crossing a narrow channel.
   B. Vessel B shall take a collision avoiding action because she has vessel A on her own starboard side.
   C. Vessel A shall take a collision avoiding action and shall not impede the passage of vessel B which is constrained by her draught and can safely navigate only within a narrow channel.
   D. Vessel A shall contact vessel B using VHF and they shall agree on appropriate manoeuvre because in such case it is not possible to determine which rule(s) shall be applied.

8. Vessel A, LOA = 229 meters, proceeding in a traffic separation scheme lane is a "Vessel constrained by her draft". From her starboard side a RO- RO passenger ship, vessel B, LOA = 150 meters is crossing the traffic separation scheme. Which rule applies in such case?
   A. Rule 10 (Traffic separation schemes), because vessels are sailing in a traffic separation scheme.
   B. Rule 15 (Crossing situation), because sailing in traffic separation schemes does not relieve any vessel of her obligation under any other rule.
   C. Rule 18 (Responsibilities between vessels), because this is crossing situation between two vessels with different responsibilities.

9. Vessel A is a power-driven tanker vessel of 180 meters in length, her speed is 16 knots and she is proceeding in the appropriate traffic lane. Vessel B is a power-driven vessel 130 meters in length, speed 13 knots, and is crossing traffic separation scheme. Vessel A and vessel B are crossing as to involve risk of collision. Vessel A has vessel B on her own starboard side and vessels are in sight of one another.
Which vessel shall take collision avoiding action and why?
   A. Vessel A shall take a collision avoiding action because she has vessel B on her own starboard side.
   B. Vessel B shall take a collision avoiding action because it is forbidden to cross traffic lanes.
   C. Vessel B shall take a collision avoiding action because any vessel crossing traffic separation scheme should avoid impeding safe passage of a power-driven vessel following a traffic lane.
   D. Vessel A shall contact vessel B using VHF and they shall agree on appropriate manoeuvre because in such case it is not possible to determine which rule(s) shall be applied.

10. Vessel A is a power-driven container vessel of 200 meters in length, her speed is 14 knots and she is proceeding in a traffic separation scheme and overtaking bulk carrier of 189 meters in length (vessel B), her speed is 10 knots. Vessels are in sight of one another.
Which vessel shall take collision avoiding action and why?
   A. Vessel A shall overtake vessel B only if the vessel B permits that action by appropriate sound signal.
   B. Vessel A shall take a collision avoiding action because any vessel overtaking any other shall keep out of the way of the vessel being overtaken.
   C. Vessel A shall decrease her speed because it is forbidden to overtake another vessel in traffic separation scheme.
   D. Vessel B shall alter her course to starboard to keep out of the way of the overtaking vessel.

11. On the high seas power-driven vessel A is meeting power-driven vessel B on reciprocal courses so as to involve risk of collision. Vessel A has vessel B right ahead and vessels are in sight of one another. What actions should be taken by each vessel?
   A. Both vessels (vessels A and B) shall alter their course to port so that each shall pass on the starboard side of the other.
   B. Vessel B shall alter her course to starboard and vessel A shall keep her course and speed.
   C. Both vessels (vessels A and B) shall alter their course to starboard so that each shall pass on the port side of the other.
   D. Vessel A shall alter her course to starboard and vessel B shall keep her course and speed

12. On the high seas sailing vessels A and B are approaching one another so as to involve risk of collision. Sailing vessels A and B have the wind on the same side. Vessel A is at the windward side and vessel B is at the leeward side Vessels are in sight of one another.
   Which vessel shall take collision avoiding action and why?
   A. Sailing vessel B shall take a collision avoiding action because she has sailing vessel A on her own starboard side.
   B. Sailing vessels A and B shall take a collision avoiding action to avoid close-quarter situation which will result in passing at a safe distance because both vessels have the wind on the starboard side.
   C. Sailing vessel B shall take a collision avoiding action because when two sailing vessels have the wind on the same side, the vessel which is to leeward shall keep out of the way of vessel which is to windward.
   D. Sailing vessel A shall take a collision avoiding action because when two sailing vessels have the wind on the same side, the vessel which is to windward shall keep out of the way of vessel which is to leeward.

13. On the high seas power-driven vessel A is meeting power-driven vessel B on nearly reciprocal courses so as to involve risk of collision. Vessel A has vessel B nearly ahead on STBD bow and vessels are in sight of one another.
   Which vessel shall take collision avoiding action and why?
   A. Both vessels (vessels A and B) shall alter their course to port so that each shall pass on the starboard side of the other because head-on situation shall be deemed to exist when a vessel (vessel A) sees the other (vessel B) nearly ahead.
   B. Both vessels (vessels A and B) shall alter their course to starboard so that each shall pass on the port side of the other because head-on situation shall be deemed to exist when a vessel (vessel A) sees the other (vessel B) nearly ahead.
   C. Vessel B shall alter her course to port because in this case vessel B shall avoid crossing ahead of vessel A.
   D. Vessel A shall take collision avoiding action because she has vessel B approaching on her own starboard side.

14. On the high seas power-driven vessel A is overtaking power-driven vessel B so as to involve risk of collision. Vessel B has vessel A on her own starboard side (relative bearing STBD 147°) and vessels are in sight of one another.
   Which vessel shall take collision avoiding action and why?
   A. Vessels A and B shall take a collision avoiding action to avoid close quarter situation which will result in passing at a safe distance because both vessels are steaming in approximately the same courses.
   B. Vessel A shall take a collision avoiding action because she (vessel A) is coming up with vessel B from a direction more than 22.5° abaft the beam.
   C. Vessel B shall take a collision avoiding action because she is impeding a safe passage of vessel A.
   D. Vessel B shall take a collision avoiding action because she has vessel A approaching on her own starboard side.

15. Vessel A is a “Vessel restricted in her ability to manoeuvre”. Vessel A is overtaking

power- driven vessel B and the risk of collision exists. Which rule applies in such a case?

A. Rule 13 (Overtaking), because vessel A shall keep out of the way of the vessel being overtaken (vessel B).
B. Rule 18 (Responsibilities between vessels), because vessel B is a power- driven vessel and shall keep out of the way of a "Vessel restricted in her ability to manoeuvre".
C. In such a case it is not possible to determine which rule shall apply, therefore vessels should contact each other using VHF and agree for appropriate manoeuvre.

16. On the high seas power-driven vessel A and power-driven vessel B are crossing so as to involve risk of collision. Vessel A has vessel B on her own port side (relative bearing PORT 060°) and vessels are in sight of one another. Vessel B which is required to keep out of the way is not taking appropriate action in compliance with the Rules. Vessel A which is a stand-on vessel is taking action to avoid collision instead of vessel B.
Which action may not be taken by vessel A to avoid collision?

A. Vessel A may reduce her speed or stop and wait until vessel B passes.
B. Vessel A may give warning signals and if necessary repeat them if vessel B does not take appropriate action.
C. Vessel A may alter her course to starboard and make 360° turn to starboard side.
D. Vessel A may alter her course to port and cross astern of vessel B.

17. On the high seas power-driven vessel A and vessel not under command B are crossing so as to involve risk of collision. Vessel A has vessel B on her own port side (relative bearing PORT 070°) and vessels are in sight of one another.
Which vessel shall take collision avoiding action and why?

A. Vessel B shall take a collision avoiding action by altering her course to port because she has vessel A on her own starboard side and in this circumstances vessel B shall avoid crossing ahead of vessel A.
B. Vessel B shall take a collision avoiding action and she shall keep out of the way because she has vessel A on her own starboard side.
C. Vessel A shall take a collision avoiding action and she shall keep out of the way because a power-driven vessel shall keep out of the way of a vessel not under command.
D. Vessel A shall take a collision avoiding action and she shall keep out of the way because she has vessel B on her own port side.

18. When two vessels are in sight of one another and green lights are visible from each other, they are both considered as give way vessels: True / False

19. Vessel A constantly observes vessel B right ahead (relative bearing 000°), but can only see vessels B's red sidelight and masthead lights. Which rule shall apply in such case?

A. Rule 14 (Head- on situation), two power driven vessels meeting on reciprocal or nearly reciprocal courses.
B. Rule 15 (Crossing situation), because vessel A constantly observes vessel B's red sidelight and masthead lights, they thus see the port side of the vessel B.
C. In such case it is not possible to determine which rule shall apply, therefore vessels should contact each other using VHF and agree for appropriate manoeuvre.

20. When do vessels have to exhibit navigation lights?

A. From 18:00 hrs. to 06:00 hrs. and in restricted visibility.
B. In darkness, bad weather and restricted visibility.
C. From sunset to sunrise and in restricted visibility.
D. From sunrise to sunset and in restricted visibility.

21. How are sidelights displayed?

A. A green light on the starboard side and a red light on the port side each showing an unbroken light over an arc of the horizon of 22.5°.
B. A red light on the starboard side and a green light on the port side each showing an unbroken light over an arc of the horizon of 112.5°.
C. A green light on the starboard side and a red light on the port side each showing an

unbroken light over an arc of the horizon of 112.5°.

D. A red light on the starboard side and a green light on the port side each showing an unbroken light over an arc of the horizon of 22.5°.

22. At what distance are the lights in a vessel over 12 m and under 20 m in length visible?
   A. The lights are visible at the following ranges: the masthead light at 3 miles; the sidelights at 3 miles; the sternlight at 3 miles; a towing light at 3 miles; a white, red, green or yellow all-round light at 3 miles.
   B. The lights are visible at the following ranges: the masthead light at 5 miles; the sidelights at 2 miles, the sternlight at 2 miles; a towing light at 2 miles; a white, red, green or yellow all-round light at 2 miles.
   C. The lights are visible at the following ranges: the masthead light at 2 miles; the sidelights at 2 miles; the sternlight at 2 miles; a towing light at 2 miles; a white, red, green or yellow all-round light at 2 miles.
   D. The lights are visible at the following ranges: the masthead light at 3 miles, the sidelights at 2 miles, the sternlight at 2 miles; a towing light at 2 miles; a white, red, green or yellow all-round light at 2 miles.

23. Combined lantern can be placed on either side of the vessel less than 20 meters: True / False

24. A vessel of 12 meters or more but less than 20 meters in length has its all-round light visible at the range of 2 miles. True / False

25. In towing vessel, a black diamond shall be exhibited by the tug and tow if the length of tow is 150 meters. True / False

26. Which shape does a vessel engaged in fishing, other than trawling have to exhibit?
   A. Two cones with their apexes together in a horizontal line.
   B. Two cones with their apexes together in a vertical line one above the other.
   C. Two diamond shapes in a vertical line one above the other.
   D. Two balls in a vertical line one above the other.

27. Which vessels have to exhibit four balls: in the fore part, one ball; one ball near the foremast head and one at each end of the fore yard?
   A. A vessel restricted in her ability to manoeuvre when at anchor.
   B. A vessel engaged in mine clearance operations when at anchor.
   C. A vessel not under command when at anchor.
   D. A vessel engaged in underwater operations, when restricted in her ability to manoeuvre and when at anchor.

28. You intend to overtake on the other vessel's port side, the sound signal shall be 1 long and 2 short blasts. True / False

29. A dredger of 150 meters in length is required to sound a gong aft when aground in restricted visibility True / False

30. With which sound signal does a vessel about to be overtaken have to answer if she hears sound signal of a vessel intending to overtake on her starboard side in a narrow channel and if she agrees with intentions of a vessel intending to overtake?
   A. One prolonged, one short, one prolonged and one short blast.
   B. At least five short and rapid blasts on the whistle.
   C. Two prolonged blasts.
   D. Two prolonged blasts followed by one short blast.

31. What does the flag signal November Charlie (N.C.) mean?

A. A vessel transporting dangerous goods.	C. A vessel at anchor.
B. A vessel in distress.	D. A vessel leaving her mooring.

32. Which signal may a vessel sound when she is in distress and requires assistance?
   A. One long blast followed by two short blasts.
   B. Continuous sounding.
   C. Five short blasts.
   D. Three short blasts.

ДОДАТОК И

«Мотиви вибору професії» (Р. Овчарова) [38, с. 7 – 9].

Інструкція: нижче наведені твердження, що характеризують будь-яку професію. Прочитайте і оцініть, якою мірою кожне з них вплинуло на ваш вибір професії. Відповіді можуть бути 5 видів:

«Дуже сильно вплинуло» - 5 балів

«Сильно вплинуло» - 4 бали

«Середньо вплинуло» - 3 бали

«Слабо вплинуло» - 2 бали

«Ніяк не вплинуло» - 1 бал.

Поставте навпроти кожного твердження бал, що відповідає вашій відповіді.

№	Твердження	Оцінка
1	Вимагає спілкування з різними людьми	
2	Подобається батькам	
3	Передбачає високе почуття відповідальності	
4	Вимагає переїзду на нове місце проживання	
5	Відповідає моїм здібностям	
6	Дозволяє обмежитися наявним обладнанням	
7	Дає можливість приносити користь людям	
8	Сприяє розумовому і фізичному розвитку	
9	Є високооплачуваною	
10	Дозволяє працювати близько від дому	
11	Є престижною	
12	Дає можливість для зростання професійної майстерності	
13	Єдина можлива в обставинах, що склалися	
14	Дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи	
15	Є привабливою	
16	Близька до улюбленого шкільного предмету	
17	Дозволяє відразу отримати хороший результат праці для інших	
18	Обрана моїми друзями	
19	Дозволяє використовувати професійні вміння поза роботою	
20	Дає великі можливості проявити творчість	

При обробці даних внутрішні індивідуально значущі мотиви оцінюються питаннями 1, 5, 8, 15, 20, внутрішні соціально значущі мотиви - питаннями 3, 7, 12, 14, 17, зовнішні позитивні мотиви – питаннями 4, 9, 10, 16, 19, зовнішні негативні мотиви – питаннями 2, 6, 11, 13, 18.

ДОДАТОК К

Методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів»

(запропонована А. А. Реан і В. А. Якуніним) [81]

Інструкція. Уважно прочитайте наведені в списку мотиви навчальної діяльності. Виберіть з них п'ять найбільш значущих для вас і відзначте їх хрестиком у відповідному рядку.

Список мотивів

1. Стати висококваліфікованим фахівцем.
2. Отримати диплом.
3. Успішно продовжити навчання на подальших курсах.
4. Успішно вчитися, складати іспити на «добре» і «відмінно».
5. Постійно отримувати стипендію.
6. Придбати глибокі та міцні знання.
7. Бути постійно готовим до чергових занять.
8. Щоб не запускати вивчення предметів навчального циклу.
9. Щоб не відставати від однокурсників.
10. Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
11. Виконувати педагогічні вимоги.
12. Досягти поваги викладачів.
13. Бути прикладом для однокурсників.
14. Домогтися схвалення батьків та оточуючих.
15. Уникнути засудження і покарання за погане навчання.
16. Отримати інтелектуальне задоволення.

Обробка результатів

Для кожного студента проводиться якісний аналіз провідних мотивів навчальної діяльності. По всій вибірці (групі) визначається частота вибору того чи іншого мотиву.

Індивідуальний протокол

Прізвище, ім'я, по батькові, курс, група

Номер мотиву за списком	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

Груповий протокол

Назва досліджуваної вибірки.

Об’єм вибіркової сукупності N=

Респонденти	Номер мотиву за списком															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
I																
II																
Кількість вибору мотиву																
Сумарний ранг мотиву*																

* який мотив вибирається частіше, а який рідше)

ДОДАТОК Л

Методика діагностики професійної спрямованості особистості (Б.Басс)

Інструкція: Опитувальний лист складається з 27 пунктів. По кожному з них можливі три варіанти відповідей: А, Б, В.

1. З відповідей на кожен з пунктів оберіть ту, яка найкраще виражає Вашу точку зору з даного питання. Можливо, що якісь із варіантів відповідей здадуться Вам рівноцінними. Проте, ми просимо Вас відібрати з них тільки один, а саме той, який найбільшою мірою відповідає Вашій думці і найбільше цінний для Вас. Букву, якою позначена відповідь (А, Б, В), напишіть на аркуші для запису відповідей поруч із номером відповідного пункту (1-27) під рубрикою «найбільше».

2. Потім з відповідей на кожний з пунктів виберіть ту, яка далека від Вашої точки зору, найменш для Вас цінна. Букву, якою позначена відповідь, знову напишіть на аркуші для запису відповідей поруч із номером відповідного пункту, в стовпці під рубрикою «найменше».

3. Таким чином, для відповіді на кожне з питань Ви використовуєте дві букви, які й запишіть у відповідні стовпці. Решта відповідей ніде не записуються. Намагайтеся бути максимально правдивим. Серед варіантів відповіді немає «хороших» або «поганих», тому не намагайтеся вгадати, яка з відповідей є «правильною» або «кращою» для Вас.

Текст опитувальника

1. Найбільше задоволення я отримую від:
   А. Схвалення моєї роботи;
   Б. Свідомості того, що робота зроблена добре;
   В. Свідомості того, що мене оточують друзі.
2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:
   А. Тренером, який розробляє тактику гри;
   Б. Відомим гравцем;
   В. Обраним капітаном команди.
3. На мою думку, кращим керівником (судноводієм, судномеханіком) на судні є той, хто:
   А. Проявляє інтерес до колег і до кожного має індивідуальний підхід;
   Б. Викликає інтерес до праці так, що підлеглі із задоволенням поглиблюють свої знання з фаху;
   В. Створює в колективі таку атмосферу, при якій ніхто не боїться висловити свою думку.
4. Мені подобається, коли люди:
   А. Радіють виконаній роботі;
   Б. Із задоволенням працюють в коллективі;
   В. Прагнуть виконати свою роботу краще за інших.
5. Я хотів би, щоб мої друзі:
   А. Були чуйні і допомагали людям, коли для цього представляються можливості;
   Б. Були вірні й віддані мені;
   В. Були розумними і цікавими людьми.
6. Кращими друзями я вважаю тих:
   А. З ким складаються гарні взаємовідносини;
   Б. На кого завжди можна покластися;
   В. Хто може багато чого досягти в житті.
7. Найбільше я не люблю:
   А. Коли у мене щось не вдається;
   Б. Коли псуються відносини з товаріщами;
   В. Коли мене критикують.
8. На мою думку, найгірше, коли керівник:
   А. Не приховує, що деякі підлеглі йому несимпатичні, насміхається і жартує над ними;
   Б. Викликає дух суперництва в колективі;
   В. Недостатньо добре знає свою справу.
9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

А. Проводити час з друзями;
Б. Відчуття виконаних справ;
В. Коли мене за що-небудь хвалили.

10. Я хотів би бути схожим на тих, хто:
А. Домігся успіху в житті;
Б. По-справжньому захоплений своєю справою;
В. Відрізняється дружелюбністю і доброзичливістю.
11. В першу чергу морський ЗВО повинен:
А. Навчити вирішувати завдання, які ставить життя;
Б. Розвивати насамперед індивідуальні здібності студента;
В. Виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.
12. Якби у мене було більше вільного часу, найохочіше я використав би його:
А. Для спілкування з друзями;
Б. Для відпочинку і розваг;
В. Для своїх улюблених справ і самоосвіти.
13. Найбільших успіхів я добиваюся, коли:
А. Працюю з людьми, які мені сімпатичні;
Б. У мене цікава робота;
В. Мої зусилля добре винагороджуються.
14. Я люблю, коли:
А. Інші люди мене цінують;
Б. Відчувати задоволення від виконаної роботи;
В. Приємно проводжу час з друзями.
15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:
А. Розповіли про яку-небудь цікаву справу, пов`язану з навчанням, роботою, спортом, тощо, в якій мені довелося брати участь;
Б. Написали про мою діяльності;
В. Обов`язково розповіли про колектив, в якому я працюю.
16. Найкраще я вчуся, якщо викладач чи керівник:
А. Має до мене індивідуальний підхід;
Б. Вміє викликати у мене інтерес до справи;
В. Влаштовує колективні обговорення досліджуваних проблем.
17. Для мене немає нічого гіршого, ніж:
А. Образа особистої гідності;
Б. Невдача при виконанні важливої справи;
В. Втрата друзів.
18. Найбільше я ціную:
А. Успіх;
Б. Можливості доброї спільної роботи;
В. Здоровий практичний розум і кмітливість.
19. Я не люблю людей, які:
А. Вважають себе гіршими за інших;
Б. Часто сваряться і конфліктують;
В. Заперечують проти всього нового.
20. Приємно, коли:
А. Працюєш над важливою для всіх справою;
Б. Маєш багато друзів;
В. Викликаєш захоплення і всім подобаєшся.
21. На мою думку, в першу чергу керівник повинен бути:
А. Доступним;
Б. Авторитетним;
В. Вимогливим.

22. У вільний час я залюбки прочитав би книги:
    А. Про те, як заводити друзів і підтримувати добрі стосунки з людьми;
    Б. Про життя знаменитих і цікавих людей;
    В. Про останні досягнення науки і техніки.
23. Якби у мене були здібності до музики, я вважав за краще б бути:
    А. Диригентом;
    Б. Композитором;
    В. Солістом.
24. Мені б хотілось:
    А. Придумати цікавий конкурс;
    Б. Перемогти в конкурсе;
    В. Організувати конкурс і керувати ним.
25. Для мене найважливіше знати:
    А. Що я хочу зробити;
    Б. Як досягти мети;
    В. Як організувати людей для досягнення мети.
26. Людина повинна прагнути до того, щоб:
    А. Інші були їм довольни;
    Б. Перш за все виконати своє завдання;
    В. Його не потрібно було дорікати за виконану роботу.
27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:
    А. У спілкуванні з друзями;
    Б. Переглядаючи розважальні фільми;
    В. Займаючись своєю улюбленою справою.

Бланк тестованого _____ (фрагмент)

№	Найбільше	Менше всього	№	Найбільше	Менше всього
1			3		
2			4		

Обробка результатів. Кожна відповідь у стовпчику «Найбільш привабливо» – 2 бали, відповідь у стовпчику «Найменш привабливо» – 0 балів, відповідям, що не потрапили в жодний стовпчик – 1 бал. Бали, набрані за всіма 27 пунктами, підсумовуються для кожного виду спрямованості окремо за наведеним нижче ключем.

Ключ для визначення професійної спрямованості

№	Я	С	Д	№	Я	С	Д
1	А	В	Б	15	Б	В	А
2	Б	В	А	16	А	В	Б
3	А	В	Б	17	А	В	Б
4	В	Б	А	18	А	Б	В
5	Б	А	В	19	А	Б	В
6	В	А	Б	20	В	Б	А
7	В	Б	А	21	Б	А	В
8	А	Б	В	22	Б	А	В
9	В	А	Б	23	В	А	Б
10	А	В	Б	24	Б	В	А
11	Б	А	В	25	А	В	Б
12	Б	А	В	26	В	А	Б
13	В	А	Б	27	Б	А	В
14	А	Б	В				

ДОДАТОК М

Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Меграбяна (ТМД)

(адаптація М.Ш. Магомед-Емінова)

Інструкція: Тест складається з ряду тверджень, що стосуються окремих рис характеру, а також думок і почуттів з приводу деяких життєвих ситуацій. Прочитайте твердження тесту й оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди). Не витрачайте часу на його обмірковування. Проти номера твердження поставте цифру, що відповідає мірі вашої згоди (+3, +2, +1, 0, -1, -2, -3), що відображено у шкалі:

+3 – цілком погоджуюсь; +2 – погоджуюсь; +1 – швидше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь; 0 – нейтральний; -1 – швидше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь; -2 – не погоджуюсь; -3 – цілком не погоджуюсь.

Тест опитувальника

1. Я більше думаю, як одержати хорошу оцінку, ніж боюся одержати погану.
2. Коли я повинен виконати складне, незнайоме мені завдання, то волів би зробити його разом з кимсь, ніж працювати самотужки.
3. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не впевнений, що зможу їх вирішити, ніж за легкі, у рішенні яких сумніваюся.
4. Мене більше приваблює справа, що не вимагає напруження і в успіху якої я упевнений, ніж важка справа, у якій можливі несподіванки.
5. Якби мені щось не вдавалося, я б швидше доклав усіх зусиль, щоб з цим впоратися, ніж взявся б за те, що мені може вдатись добре.
6. Я надаю перевагу роботі, у якій мої функції чітко визначені і зарплата вища від середньої, перед роботою із середньою зарплатою, у якій я повинен сам визначати свою роль.
7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної літератури, ніж художньої.
8. Я б віддав перевагу важливій справі, хоча ймовірність невдачі в ній дорівнює 50%, перед справою досить важливою, але не важкою.
9. Я швидше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, ніж маловідомі ігри, що вимагають майстерності.
10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають суперечки з товаришами.
11. Якби я мав намір грати в карти, то швидше зіграв би в розважальну гру, ніж у важку, що потребує міркувань.
12. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніший від інших, перед тими, де всі учасники мають однакові можливості.
13. У вільний від роботи час я опаную техніку якоїсь гри швидше для розвитку свого уміння, ніж для відпочинку і розваг.
14. Я швидше волію зробити якусь справу так, як я вважаю за потрібне, нехай навіть із 50-відсотковим ризиком помилитися, ніж робити її так, як мені радять інші.
15. Якби мені довелося вибирати, то я швидше вибрав би роботу, у якій початкова зарплата становитиме 1500 грн. буде такою невизначений час, ніж роботу, у якій початкова зарплата дорівнює 750 грн. і є гарантія, що не пізніше ніж через 5 років я одержуватиму 5000 грн.
16. Я швидше волію грати у команді, ніж змагатися віч-на-віч.
17. Я волію працювати самовіддано, поки не матиму цілковитого задоволення від здобутого результату, ніж прагнути закінчити справу якомога швидше і з меншими зусиллями.
18. На іспиті я б віддав перевагу конкретним питанням, що вимагають висловлення власної думки.

19. Я швидше оберу справу, у якій існує імовірність невдачі, але є й можливість досягти більшого, ніж таку, у якій моє становище не погіршиться, проте й істотно не поліпшиться.
20. Після успішної відповіді на іспиті я швидше полегшено зітхну («пронесло!»), ніж втішатимусь хорошою оцінкою.
21. Якби я міг повернутися до якоїсь незавершеної справи, то швидше б взявся до важкої, ніж до легкої.
22. У виконанні контрольного завдання я більше турбуюся про те, як би не допустити якоїсь помилки, ніж думаю про те, як правильно його вирішити.
23. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, ніж сам продовжуватиму шукати вихід.
24. Після невдачі я стаю більш зібраним й енергійним, ніж втрачаю бажання продовжувати свою справ у.
25. Якщо є сумнів в успіху якоїсь справи, то я швидше не ризикуватиму, ніж все-таки візьму в ньому активну участь.
26. Коли я беруся за важку справу, я більше побоююся, що не впораюся з нею, ніж сподіваюся, що все вдасться.
27. Я працюю ефективніше під чиїмсь керівництвом, ніж коли особисто відповідаю за свою роботу.
28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, в успіху якого я впевнений.
29. Я працюю продуктивніше над завданням, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати, ніж тоді, коли мені описують проблему загалом.
30. Якби я успішно вирішив якесь завдання, то з великим задоволенням взявся б ще раз вирішити щось схоже, ніж щось іншого типу.
31. Коли потрібно змагатися, у мене швидше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.
32. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

Обрахунок результатів: Для визначення сумарного бала необхідно виконувати таку процедуру. Відповідям респондентів на прямі пункти опитувальника (помічені знаком **«+»** у ключі) приписують бали на основі такого співвідношення:

-3	-2	-1	0	1	2	3
1	2	3	4	5	6	7

Відповідям випробуваних на непрямі пункти опитувальника (помічені знаком **«-»** у ключі) приписують бали на основі співвідношення:

-3	-2	-1	0	1	2	3
7	6	5	4	3	2	1

Ключ:

+1, -2, +3, -4, +5, -6, +7, +8, -9, +10, -11, -12, +13, +14, -15, -16, +17, -18, +19, -20, +21, -22, -23, +24, -25, -26, -27, +28, -30, +31, -32.

Після підрахунку сумарного бала визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у випробуваного.

Бали усієї вибірки випробуваних, що беруть участь в експерименті, ранжують і виділяють дві контрастні групи: верхні 27% вибірки характеризуються мотивом прагнення до успіху, а нижні 27% — мотивом уникнути невдачі.

ДОДАТОК Н

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

Анотація. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовний бік спрямованості особистості й становить основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції й «філософії життя».

Сутність розробки: до вашої уваги пропонується оригінальна система обробки й аналізу результатів, отриманих у ході проведення розповсюдженої методики М. Рокіча. Це лише суб'єктивне структурування системи ціннісних орієнтацій, досить умовне. М. Рокіч у своїх дослідженнях відзначав достатню універсальність і гнучкість методики. Передбачається, що в кожного інтерпретатора може бути зовсім інша, своя систематизація цінностей.

Таблична форма «ключа» зручна для обробки матеріалу, дозволяє швидко й чітко структурувати ціннісні орієнтації випробуваних, підходить як для якісного, так і для кількісного аналізу результатів.

Присвоєння номерів кожній із цінностей не є універсальним і ні в якій мірі не визначає ієрархію зазначених цінностей. Цей вимушений хід зроблений для зручності обробки результатів.

Історична довідка. Методика встановлення ціннісних орієнтацій М. Рокіча заснована на прямому ранжуванні списку цінностей і є найпоширенішою в наш час. М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

• термінальні — переконання в тому, шо якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

• інструментальні — переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному розподілу на цінності-цілі й цінності-засоби. Перевагою методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, а також гнучкість — можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у цьому випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування й наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору й експертизи. Можливе проведення групового тестування.

Матеріали. Респондентові пред'являється два списки цінностей (по 18 у кожному) або на аркушах паперу, або на картках (порядкові номери зазначаються на оборотному боці картки). У списках випробуваний привласнює кожної цінності ранговий номер, а картки розкладає одну за одною по значимості для нього. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних (список А), а потім набір інструментальних (список Б) цінностей.

Інструкція: «Зараз вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання — розкласти їх у порядку значимості для вас, за тими принципами, якими ви керуєтеся у вашому житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки й вибравши ту, котра для вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу по значимості цінність і помістіть слідом за першою. Те ж проробіть із усіма картками, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою й посяде 18 місце. Працюйте не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відбивати вашу справжню позицію».

Порядок проведення. Для подолання зазначених недоліків методики й більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтацій можливі зміни інструкції, які дають додаткову діагностичну інформацію й дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Приміром, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні запитання.

В якому порядку й у якому ступені (у відсотках) реалізовані дані цінності у вашому житті?

— Як би ви розташували ці цінності, якби стали таким, яким мріяли?

— Як, на ваш погляд, це зробила б ідеальна, досконала людина?
— Як зробило б це, на вашу думку, більшість людей?
— Як це зробили б ви 5 або 10 років тому? Через 5 або 10 років?
— Як ранжували б картки близькі вам люди? І т. д. у залежності від цілей дослідження

Стимульний матеріал до методики М. Рокіча

(Номер проставляється на зворотному боці картки.)

Список А (термінальні цінності)

la. Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя).
2а. Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом).
За. Здоров'я (фізичне й психічне).
4а. Цікава робота.
5а. Краса природи й мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві).
ба. Любов (духовна й фізична близькість із коханою людиною).
7а. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних ускладнень).
8а. Наявність гарних і вірних друзів.
9а. Суспільне визнання (повага навколишніх, колективу, товаришів по роботі).
10а. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток).
11а. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей).
12а. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне вдосконалювання).
13а. Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків).
14а. Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках).
15а. Щасливе сімейне життя.
16а. Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому).
17а. Творчість (можливість творчої діяльності). 18а. Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності)

16. Акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах.
26. Вихованість (гарні манери).
36. Високі запити (високі вимоги до життя й високі домагання).
46. Життєрадісність (почуття гумору).
56. Ретельність (дисциплінованість).
бб. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).
76. Непримиренність до недоліків у собі й інших.
86. Освіченість (широта знань, висока загальна культура).
96. Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримуватися слова).
106. Раціоналізм (уміння здорово та логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення).
116. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).
126. Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.
136. Тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами).
146. Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омани).
156.Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички).
166. Чесність (правдивість, щирість).
176. Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі).
186. Чуйність (дбайливість).

Обробка й аналіз результатів

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їхнє угрупування випробуваним у змістовні блоки. Так, наприклад, можна виділити «конкретні» і «абстрактні» цінності, цінності

професійної самореалізації й особистого життя тощо. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні, цінності спілкування, цінності справи, індивідуалістичні й конформістські, а також альтруїстичні цінності, цінності самоствердження, прийняття інших і т. д.

Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити або несформованість у випробуваного системи цінностей, або нещирість відповідей.

КЛЮЧ

Система цінностей		Список А Термінальні цінності						Список Б Інструментальні цінності					
1	Особистісні	2а	За	6а	12а	15а	18а	16	26	46	96	116	166
	Суспільні	1а	5а	8а	13а	14а	16а	66	76	126	146	156	186
	Професійні	4а	7а	9а	10а	Па	17а	36	56	86	106	136	176
	(відображують самореалізацію суб'єкта)												
2	Самоствердження	2а	За	9а	12а	16а	18а	36	66	86	116	126	166
	Спілкування	1а	5а	6а	8а	13а	15а	16	46	76	146	156	186
	Справи	4а	7а	10а	11а	14а	17а	26	56	96	106	136	176
	(дані корелюють із вектором спрямованості)												
3	Індивідуалістичні	1а	За	9а	12а	14а	17а	36	66	96	126	136	166
	Конформістські	4а	ба	7а	8а	13а	18а	26	46	56	86	116	176
	Альтруїстичні	2а	5а	10а	11а	15а	16а	16	76	106	146	156	186
	(спрямованість в системі міжособистісних відносин)												

Додаток П

Допоміжні таблиця для обчислення значення $\chi^2_{екс}$ на констатувальному етапі експерименту

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (професійна складова) **на констатувальному етапі експерименту**

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*14*	Q_{12}	*24*	Q_{13}	*23*	Q_{14}	*5*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*12*	Q_{22}	*25*	Q_{23}	*21*	Q_{24}	*6*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*26*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*49*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*44*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*11*

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за критерієм досконалості на констатувальному етапі експерименту

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*12*	Q_{12}	*23*	Q_{13}	*26*	Q_{14}	*5*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*16*	Q_{22}	*23*	Q_{23}	*19*	Q_{24}	*6*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*28*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*46*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*45*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*11*

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним критерієм (соціокультурна складова) **на констатувальному етапі експерименту**

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*17*	Q_{12}	*23*	Q_{13}	*21*	Q_{14}	*5*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*13*	Q_{22}	*24*	Q_{23}	*21*	Q_{24}	*6*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*30*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*47*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*42*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*11*

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним критерієм (стратегічна складова) **на констатувальному етапі експерименту**

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*21*	Q_{12}	*22*	Q_{13}	*18*	Q_{14}	*5*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*20*	Q_{22}	*21*	Q_{23}	*17*	Q_{24}	*6*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*41*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*43*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*35*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*11*

Допоміжні таблиця для обчислення значення $\chi^2_{екс}$ після формувального етапу експерименту

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (мотиваційна складова) **після формувального етапу експерименту**

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*8*	Q_{12}	*21*	Q_{13}	*30*	Q_{14}	*7*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*3*	Q_{22}	*10*	Q_{23}	*35*	Q_{24}	*16*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*11*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*31*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*65*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*23*

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за мотиваційно-професійним критерієм (професійна складова) **після формувального етапу експерименту**

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*9*	Q_{12}	*20*	Q_{13}	*27*	Q_{14}	*10*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*2*	Q_{22}	*9*	Q_{23}	*35*	Q_{24}	*18*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*11*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*29*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*62*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*28*

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за критерієм досконалості після формувального етапу експерименту

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*9*	Q_{12}	*20*	Q_{13}	*29*	Q_{14}	*8*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*5*	Q_{22}	*9*	Q_{23}	*34*	Q_{24}	*16*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*14*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*29*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*63*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*24*

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним критерієм (соціокультурна складова) **після формувального етапу експерименту**

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*9*	Q_{12}	*17*	Q_{13}	*30*	Q_{14}	*10*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*5*	Q_{22}	*9*	Q_{23}	*31*	Q_{24}	*19*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*14*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*26*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*61*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*29*

За рівнями сформованості умінь професійного спілкування за соціокультурно-стратегічним критерієм (стратегічна складова) **після формувального етапу експерименту**

Група	**Кількість студентів всього**		**Кількість студентів з низьким рівнем**		**Кількість студентів з базовим рівнем**		**Кількість студентів з достатнім рівнем**		**Кількість студентів з високим рівнем**	
КГ	n_1	*66*	Q_{11}	*15*	Q_{12}	*15*	Q_{13}	*28*	Q_{14}	*8*
ЕГ	n_2	*64*	Q_{21}	*7*	Q_{22}	*12*	Q_{23}	*28*	Q_{24}	*17*
Разом	*N*	*130*	$Q_{11+}\ Q_{21}$	*22*	$Q_{12+}\ Q_{22}$	*27*	$Q_{13+}\ Q_{23}$	*56*	$Q_{14+}\ Q_{24}$	*25*

ДОДАТОК Р

Опитувальник задоволеності працею

Із запропонованих до кожного питання варіантів відповідей вибирається той, що найбільше відповідає Вашій думці:

1.Те, чим я займаюся на роботі, мене цікавить: а) так; б) почасти; в) ні.
2. За останні роки я домігся успіхів у своїй професії: а) так; б) почасти; в) ні.
3. У мене склалися гарні стосунки з членами нашого колективу: а) так; б) не з усіма; в) ні.
4. Задоволення від роботи важливіше, ніж високий заробіток: а) так; б) не завжди; в) ні.
5. Службове становище, яке я займаю, не відповідає моїм здібностям: а) так; б) почасти; в) ні.
6. У роботі мене насамперед приваблює можливість дізнаватися щось нове: а) так; б) час від часу; в) ні.
7. З кожним роком я відчуваю, як ростуть мої професійні знання: а) так; б) ні; в) я не впевнений.
8. Колеги, з якими я працюю, поважають мене: а) так; б) щось середнє; в) ні.
9. У житті часто бувають ситуації, коли не вдається виконати всю покладену на нас роботу: а) так; б) щось середнє; в) ні.
10. Останнім часом керівництво не раз виражало задоволеність із приводу моєї роботи: а) так; б) рідко; в) ні.
11. Роботу, яку я виконую, не може виконати людина з більш низькою кваліфікацією: а) так; б) щось середнє; в) ні.
12. Процес роботи приносить мені задоволення: а) так; б) час від часу; в) ні.
13. Мене не влаштовує організація праці в нашому колективі: а) так; б) не зовсім; в) ні.
14. У мене часто бувають незгоди з товаришами по роботі: а) так; б) іноді; в) ні.
15. Мене рідко заохочують за роботу: а) так; б) іноді; в) ні.
16. Навіть якби мені запропонували більш високий заробіток, я б не змінив місце роботи: а) так; б) може бути; в) ні.
17. Мій безпосередній керівник часто не розуміє або не хоче зрозуміти мене: а) так; б) іноді; в) ні.
18. У нашому колективі створені сприятливі умови для праці: а) так; б) не зовсім; в) ні.

Причинами незадоволеності працею, що викликають бажання її перемінити, є найчастіше: зниження наявних стимулів до праці: брак можливостей для професійного росту; відсутність умов для творчості; відчуття, що керівництво не здатне гідно оцінити Вас; нераціональні вимоги до виконуваної роботи; великі витрати робочого часу, не пов'язані з Вашими основними функціями; зміна особистих цілей; втрата інтересу до роботи. Для одержання загальної і конкретної оцінок задоволеності працею по запропонованому опитувальнику отримані відповіді переводяться в бали згідно з таким “ключем”:

Варіанти відповідей	Твердження													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	15	16	17	18										
а	2	2	2	2	0	2	2	2	0	2	2	2	0	0
	0	2	0	2										
б	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	1	1	1	1										
в	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	2	2
	2	0	2	0										

На підставі кількісних показників розраховуються загальна задоволеність працею і її окремі складові:

Складові задоволеності працею	Твердження	Макси-мальний бал
Інтерес до роботи	1,6, 12	6
Задоволеність досягненнями в роботі	2,7	4
Задоволеність взаєминами зі співробітниками	3, 8, 14	6

Задоволеність взаєминами з керівництвом	10,15, 17	6
Задоволеність змістом роботи	4, 16	4
Задоволеність умовами праці	3, 18	4
Загальна задоволеність працею	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14	36

Відношення реальної суми набраних балів до максимально можливого результату відображає ступінь задоволеності загальним чи конкретним параметром професійної діяльності. Чим нижче отримана величина, тим вище рівень незадоволеності. І навпаки, наближення даного значення до одиниці свідчить про високий рівень задоволеності даним аспектом праці.

Додаток С

Тест Рівень комунікабельності (Тест В. Ф. Ряховського) [96]

Для визначення Вашого рівня комунікативності слід відповісти на запропоновані нижче запитання. Варіанти відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. Вас чекає ординарна чи ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте Ви візиту до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де Ви ніколи не були. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи полюбляєте Ви ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти один одного?
8. Чи соромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані чи в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею в бесіду і відчуєте себе обтяженим(ою), якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахаєтеся Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі театру)? Віддасте перевагу відмові від свого наміру, чи станете у хвіст і будете знемагати в очікуванні?
12. Чи боїтеся Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?
13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів художньої літератури, мистецтва, культури, і ні з чиїми думками Ви не рахуєтеся. Чи так це?
14. Почувши будь-де в кулуарах висловлювання явно помилкової точки зору з відомого Вам питання, чи віддасте Ви перевагу мовчанню і не вступите в суперечку?
15. Чи викликає у Вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?
16. Вам краще викласти свою точку зору (міркування, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Обробка результатів

Підрахуйте суму набраних Вами балів. За кожне «так» – 2 бали, «ні» – 1 бал, «іноді» – 0. За класифікатором визначте, до якої категорії комунікабельних людей Ви належите.

30 – 32 бали – Ви явно не комунікабельні, і це Ваша біда, так як страждаєте від цього більше всього Ви самі. Але й близьким людям з Вами нелегко! На Вас не можна покластися у справі, яка потребує колективних зусиль. Прагніть бути більш комунікабельним, контролюйте себе.

25 – 29 бали – Ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.

19 – 24 бали – Ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах почуваєте себе цілком упевнено.

14– 18 бали – нормальна комунікабельність.

9 – 13 бали – Ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто).

4 – 8 бали – комунікабельність Ваша дуже висока; скрізь почуваєте себе чудово; беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди її можете довести до кінця.

3 бали – Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтеся у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Зробіть висновок стосовно питань: який рівень комунікабельності слід мати інженеру-педагогу? Чи слід щось змінювати в собі? Визначте конкретно що і якими шляхами та внесіть це до програми саморозвитку комунікативних умінь.

ДОДАТОК Т

Методика діагностики оцінки самоконтролю в спілкуванні (М. Снайдер)

Інструкція для учасників опитування:
Уважно прочитайте десять речень, які описують реакції на деякі ситуації. Кожне з них ви повинні оцінити як правильне чи неправильне залежно від своєї реакції. Якщо речення здається вам правильним чи переважно правильним, поставте поруч з його порядковим номером букву «П», якщо неправильним чи переважно неправильним – букву «Н».
1. Мистецтво наслідувати інших здається мені складним.
2. Я, мабуть, міг би клеїти дурня, щоб привернути до себе увагу чи потішити оточуючих.
3. Я міг би стати непоганим актором.
4. Іншим людям іноді здається, що я відчуваю щось глибше, ніж це є насправді.
5. У компанії я рідко опиняюся в центрі уваги.
6. У різних ситуаціях, спілкуючись з різними людьми, я поводжу себе по-різному.
7. Я можу наполягати лише на тому, в чому глибоко переконаний.
8. Щоб мати успіх у справах і стосунках з людьми, я намагаюсь бути таким, яким мене воліють бачити.
9. Я можу бути доброзичливим із людьми, яких я не терплю.
10. Я не завжди такий, яким здаюсь.

Опрацювання результатів

По одному балу нараховується за відповідь «Н» на питання 1, 5 і 7 і за відповідь «П» на всі інші. Підрахуйте суму балів. Якщо Ви відверто відповідали на запитання, то про Вас можна сказати таке:
0 – 3 бали – Ви людина з низьким комунікативним контролем. Ваша поведінка стійка і Ви не вважаєте потрібним змінюватися залежно від ситуацій. Ви здатні до щирого самовираження у спілкуванні. Деякі вважають Вас ―незручним‖ у спілкуванні саме через Вашу прямолінійність.
4 – 6 балів – у вас середній комунікативний контроль. Ви щирі, але не стримані у своїх емоційних проявах, проте зважаєте у своїй поведінці на думку оточуючих вас людей.
7 – 10 балів – у вас високий комунікативний контроль. Ви легко входите у будь-яку роль, гнучко реагуєте на зміни ситуації, добре відчуваєте і навіть можете передбачити враження, яке справляєте на оточуючих. Люди з високим комунікативним контролем, за М. Снайдером, постійно за собою слідкують, добре знають, де і як себе поводити, керують виявленням своїх емоцій. Проте одночасно з цим у них утруднена спонтанність самовиявлення, вони не люблять не прогнозованих ситуацій. Їхня позиція «Я такий, яким є саме тепер». За В. Янчуком [Янчук В.А. Введение в современную социальную психологию / В.А. Янчук. – Учебное пособие для вузов. – Мн.: АСАР, 2005. – 768 с., с. 394-395], такі люди нагадують «хамелеона», який змінюється відповідно до очікувань оточуючих. Люди з низьким комунікативним контролем більше безпосередні та відкриті, вони мають стійкіше «Я», мало схильні до змін у різноманітних ситуаціях, не зважають на очікування навколишніх людей. Тому оптимальним вважається середній рівень комунікативного контролю.

ДОДАТОК У

Мотивація успіху і боязнь невдачі (опитувальник Реана) [73, С. 124-126]

Інструкція: Відповідаючи на нижчеприведені питання, необхідно вибрати відповідь «так» чи «ні». Якщо вам важко з відповіддю, то згадайте, що «так» об'єднує як явне «так», так і «скоріше так, ніж ні». Те ж відноситься і до відповіді «ні»: він об'єднує явне «ні» і «скоріше ні, ніж так». Відповідати на питання слід швидко, не замислюючись надовго. Відповідь, яка перший приходить в голову, як правило, є і найбільш точною.

Текст опитувальника

1. Включаючись в роботу, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативності.
4. При виконанні відповідальних завдань прагну по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижені легкі завдання, або нереалістично високі по трудності.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні достатньо важких завдань, в умовах обмеження часу, результативність діяльності погіршується.
10. Схильний проявляти наполегливість в досягненні мети.
11. Схильний планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то, скоріше, з розумом, а не відчайдушно.
13. Не дуже наполегливий в досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Вважаю за краще ставити перед собою середні по труднощі або злегка завищені, але досяжні цілі, чим нереально високі.
15. У разі невдачі при виконанні якого-небудь завдання його привабливість, як правило, знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Вважаю за краще планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. При роботі в умовах обмеження часу результативність діяльності поліпшується, навіть якщо завдання достатнє важке.
19. У разі невдачі при виконанні чого-небудь від поставленої мети, як правило, не відмовляюся.
20. Якщо завдання вибрав собі сам, то у разі невдачі його привабливість ще більш зростає.

Ключ до опитувальника

Вважаються за правильне:

• відповідь «так»: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20;

• відповідь «ні»: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінки

За кожен збіг відповіді з ключем випробовуваному дається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі).

Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому можна мати на увазі, що, якщо кількість балів 8 — 9, є певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12—13, є певна тенденція мотивації на успіх.

Мотивація на успіх відноситься до позитивної мотивації. При такій мотивації чоловік, починаючи справу, має на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. У основі активності людини лежить надія на успіх і потребу в досягненні успіху. Такі люди зазвичай упевнені в собі, в

своїх силах, відповідальні, ініціативні і активні. Їх відрізняє наполегливість в досягненні мети, цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу відноситься до негативної мотивації. При даному типі мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі. Взагалі, в основі цієї мотивації лежить ідея уникнення і ідея негативних очікувань. Починаючи справу, людина вже наперед боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху.

Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю в своїх силах. Прагнуть уникати відповідальних завдань, а при необхідності рішення надвідповідальних задач можуть впадати в стан, близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них в цих випадках стає надзвичайно високою. Все це разом з тим може поєднуватися з вельми відповідальним відношенням до справи.

ДОДАТОК Ф

Опитувальник «Самооцінка стійкості до стресу» [103]

Загальна характеристика методики:

Методика дає можливість визначити рівень стресостійкості особистості.

Стресостійкість характеризує деяку сукупність особистісних якостей працівника, що дозволяє йому переборювати значні інтелектуальні, вольові й емоційні навантаження, обумовлені професійною діяльністю в умовах змін.

Вона виступає умінням ефективно працювати в напруженому ритмі, розв'язувати одночасно декілька завдань у обмежених часових проміжках, оперативно та розумно організувати процес їх виконання.

Інструкція для учасників дослідження:

Різноманітні негативні чинники нашого життя створюють нервові стани та часто призводять до стресу. Нижче пропонується тест, який дозволить Вам дати самооцінку стійкості до стресу. Результат буде об'єктивнішим, якщо Ваші відповіді будуть якомога щирішими.

Текст опитувальника:

Запитання	Відповіді		
	Рідко	Іноді	Часто
1. Я думаю, що мене недооцінюють у колективі	1	2	3
2. Я намагаюся працювати, навіть якщо буваю не цілком здоровим	1	2	3
3. Я постійно переживаю за якість своєї роботи	1	2	3
4. Я буваю налаштованим агресивно	1	2	3
5. Я не терплю критики на свою адресу	1	2	3
6. Я буваю роздратованим	1	2	3
7. Я стараюся стати лідером там, де це можливо	1	2	3
8. Мене вважають людиною наполегливою і напористою	1	2	3
9. Я страждаю на безсоння	1	2	3
10. Своїм недругам я можу дати відсіч	1	2	3
11. Я емоційно і хворобливо переживаю неприємності	1	2	3
12. У мене бракує часу для відпочинку	1	2	3
13. У мене виникають конфліктні ситуації	1	2	3
14. Мені бракує влади, щоб реалізувати себе	1	2	3
15. Мені бракує часу, щоб зайнятися улюбленою справою	1	2	3
16. Я все роблю швидко	1	2	3
17. Я відчуваю острах, що втрачу роботу	1	2	3
18. Я дію гарячково, а потім переживаю за свої справи та вчинки	1	2	3

Опрацювання та інтерпретація результатів: Підраховується сума набраних балів, визначається рівень стійкості до стресу.

43-54 – низький рівень

31-42 – базовий рівень

18-30 – високий рівень

Додаток Х

Written Placement Test

- Choose the best answer for each question.
- Choose one answer only.
- Write your answers on the Answer Sheet.
- Spend a maximum time of 45 minutes on the test.
- Please stop if the questions become too difficult.

1 Cambridge a beautiful city. a) be b) are c) is 2 I'm taxi-driver. a) any b) an c) a 3 My sister . a) is ten. b) is ten years. c) has ten years. 4 John and Tom are friends. a) Peter b) Peter's c) of Peter 5 This is my boyfriend. French. a) He's b) She's c) It's 6 My teacher's from Canada, and name's Lisa. a) your b) our c) her 7 jane Is there a bus stop near here? sue . a) Yes, there's. b) Yes, there is. c) Yes, there are. 8 Anna in a bank. a) work b) works c) is work 9 I can Spanish. a) speaking b) to speak c) speak 10 Let's tennis today. a) play b) to play c) playing 11 What time get up in the morning? a) you b) do you c) are you 12 is this T-shirt? a) How many b) How much c) How price 13 Mel loves snow but Tom doesn't it. a) likes b) like c) liking I to Italy for my holiday last year. a) went b) go c) was 15 Jeff and Nancy to watch a film tonight. a) are going b) is going c) going 16 I'm . I want a sandwich. a) angry b) hungry c) thirsty 17 Hello, I speak to Jane, please? a) do b) will c) can d) am 18 What's your sport? a) important b) favourite c) beautiful d) nice 19 joe When's our next lesson? steve Wednesday. a) In b) On c) At d) By 20 Sorry, I haven't got coffee. Is tea OK?	59 I'm usually too after work to go out. a) furious b) exhausted c) fascinated d) angry 60 My parents married since 1985. a) have been b) are c) were d) got 61 If you go to London, the Tate Modern is really worth . a) to see b) seeing c) to be seen d) see 62 I home yesterday when it started raining. a) walk b) was walking c) have walked d) have been walking 63 People say English people tend rather reserved. a) being b) be c) to be d) be 64 Take your umbrella it rains. a) unless b) because c) as d) in case 65 Could you me a favour please? a) do b) make c) give d) help Many new houses in the town where I live. a) build b) have been building c) are being built d) are building 67 to post that card to Pete – it's his birthday tomorrow. a) If I were you, I'd b) You should c) Don't forget d) You'd better 68 I don't know many people still smoke nowadays. a) they b) what c) which d) who 69 Mary went to the party of her headache. a) although b) in spite c) even though d) despite 70 I think I've got a cold. I can't stop . a) to sneeze b) sneezing c) sneeze d) the sneezing 71 If you don't know the meaning of a word, you can in a dictionary. a) get it out b) point it out c) look it up d) come up with it 72 I opened the window? a) May b) Would you mind if c) Could d) Do you mind 73 My doctor me I should eat less meat. a) told b) spoke to c) said d) told to 74 Peter me to go to the theatre with him next week. a) offered b) invited c) promised d) suggested 75 Sorry, I didn't quite what you said. a) catch b) listen c) take d) know 76 I wish I get up early every morning! a) didn't have to b) mustn't c) hadn't d) wouldn't have to 77 Jane from Cambridge University with a degree in Law. a) graduated b) passed c) studied d) qualified 78 Hi Jenny. How's it ?

a) some b) any c) many d) a
21 waiter Anything else, sir?
customer .
a) That's all, thanks. b) Here you are. c) No, it isn't. d) You're welcome.
22 Jim got a car.
a) doesn't b) hasn't c) isn't d) haven't
23 What Simon for his birthday?
a) about buying b) shall we buy c) to buy d) let's buy
24 Excuse me. got the time, please?
a) You have b) Are you c) Do you have d) Have you
25 on the internet is easy.
a) Shop b) To shop c) For shopping d) Shopping
26 There aren't new houses in that street.
a) many b) much c) some d) a lot
27 London is expensive than New York.
a) more b) very c) too d) quite
28 What the food like at the party last night?
a) did b) had c) was d) were
29 Look! It .
a) rains b) raining c) does rain d) is raining
30 Alex loves giving presents. He's very .
a) selfish b) shy c) lazy d) generous What's ? You look upset.
a) bad b) wrong c) happen d) matter
32 I enjoy because I like laughing.
a) love stories b) comedies c) action films d) science fiction films
33 Hi George! a good weekend?
a) Did you have b) Have you got c) Had you got d) Do you have
34 to go for a pizza this evening?
a) Do you like b) What do you want c) How about d) Would you like
35 If you want to get fit, you do more sport.
a) will b) would c) should d) have
36 Have you ever to Australia?
a) been b) go c) be d) went
37 I 18 years old when I started my first job.
a) were b) had c) was d) did
38 I didn't TV last night.
a) watched b) watching c) watch d) not watched
39 My grandfather was born eighty years .
a) since b) last c) ago d) when
40 It was nice to meet you. See you , I hope.
a) later b) more c) always d) longer
41 I'm sorry, but I can't come to your party tonight.
a) making b) getting c) going d) doing
79 I don't smoke now, but I smoke 20 a day!
a) am used to b) used to c) use to d) was used to
80 Paris is the Eiffel Tower.
a) famous for b) impressed by c) fascinated by d) excited about
81 If I earlier, I wouldn't have been late for work.
a) left b) was leaving c) had left d) have left
82 jack Would you like me to help you?
sue No it's OK, but thanks .
a) to offer b) the offer c) you offer d) for offering The film sounded interesting, but it to be really boring.
a) worked out b) took off c) came round d) turned out
84 This time next week I on the beach on holiday!
a) will go to sit b) am sitting c) will sit d) will be sitting
85 One argument not smoking is that you save a lot of money!
a) in favour of b) to agree with c) it'd be better if d) to make you
86 I have never to Scotland.
a) been going b) went c) been d) going
87 my advice!
a) Listen b) Hear c) Take d) Do
88 I'm going to ask my bank for a to redecorate the kitchen.
a) credit b) loan c) savings d) debt
89 andrew I'm sorry I'm late.
david It !
a) doesn't matter b) matters c) never mind d) alright
90 I was tired last night that I fell asleep on the sofa.
a) very b) too c) so d) such
91 Do you fancy away for the weekend?
a) to go b) go c) going d) we go
92 How often do you have ?
a) your hair cut b) cut your hair c) got your hair cut d) hair cut
93 What me about Steve is that he's always late!
a) bores b) annoys c) hates d) dislikes
94 By 2020 I believe we will a settlement on Mars.
a) have built b) have been building c) be built d) been built
95 It's difficult to a living with a part-time job.
a) get b) make c) work d) do
96 I haven't got my keys. I them at home.
a) should have left b) must leave c) couldn't leave d) must have left
97 As soon as I this book, I'll help you clean the car.
a) have finished b) will have finished c) am going to finish d) will finish
98 Andy enjoyed backpacking in the foothills of the Himalayas.
a) strongly b) heavily c) thoroughly d) firmly
99 Jack Reid won the award for best actor, came as a

a) much b) awful c) really d) such
42 John his wife in 2004.
a) has met b) met c) did he meet d) was met
43 I'm sure a great time at the party next Saturday.
a) we'll have b) we're having c) we have d) we go to have
44 How much time do you doing your English homework?
a) work b) give c) make d) spend
45 Are you going shopping? with you if you like.
a) I'll come b) I come c) I'm coming d) I can be coming
46 Jane is the girl in her class.
a) richer b) more popular c) worse d) happiest
47 Excuse me, I if you could show me the way to the train station?
a) would like b) wonder c) may ask d) hope
48 In England people usually hands when they first meet.
a) give b) shake c) take d) put Hurry up or we'll our train!
a) lose b) fail c) catch d) miss
50 I was so yesterday because I fell asleep in class!
a) calm b) nervous c) happy d) embarrassed
51 anything next Friday?
a) Do you b) Do you do c) Did you d) Are you doing
52 Many types of watches in Switzerland.
a) are made b) made c) are making d) is made
53 I my driving test last week, so now I'll have to take it again.
a) passed b) lost c) failed d) got
54 susan I've got four sisters.
ruth you?
a) Do b) Got c) Are d) Have
55 What would you do if you a million pounds?
a) win b) would win c) won d) winning
56 I'm trying to money to buy a new car.
a) save b) waste c) spend d) lend
57 You're from Liverpool, ?
a) aren't you b) isn't it c) don't you d) you are
58 You to study hard if you want to pass your exams.
a) must b) should c) have d) supposed

surprise to many.
a) who b) that c) what d) which from above, Niagara Falls look even more spectacular.
a) Seeing b) Having seen c) Seen d) Been seeing
101 Although the job applicant was well qualified, the interviewers found her .
a) confident b) arrogant c) hopeful d) self-assured
102 The taxi managed to arrive on time, the traffic was very heavy.
a) despite b) whereas c) although d) even
103 The minister was forced to a press conference to deny the rumours.
a) make b) do c) hold d) take
104 Someone's taken my mobile! I clearly remember it on the table.
a) putting b) to put c) I've put d) to have put
105 Scientists are research into creating energy from leaves.
a) putting up b) trying on c) taking in d) carrying out
106 Plans to build the new stadium suffered a when the major sponsor withdrew his support.
a) downturn b) breakdown c) setback d) backlash
107 Travelling by train is less stressful than driving.
a) absolutely b) extremely c) totally d) considerably
108 If you have any further questions, please do not hesitate to contact us.
a) would b) could c) should d) might
109 Quite , I think a lot of this talk about climate change is exaggerated.
a) clearly b) frankly c) plainly d) openly
110 I wish I go out this evening. I'd rather stay in and watch a film.
a) didn't have to b) haven't to c) hadn't had to d) haven't had to
111 Make sure you've had all the necessary injections before going into the jungle, you'll risk catching
tropical diseases.
a) in case b) otherwise c) providing d) unless
112 Many companies are expected out of business during the recession.
a) they will go b) going c) that they go d) to go
113 the summer being so hot, sales of air-conditioners rose.
a) Because b) As a result c) Due to d) Consequently
114 It's time the fact that he'll never make it as a rock musician.
a) he accepts b) he'll accept c) he accepted d) he'd accept
115 The waiter us the impression that he couldn't wait to finish his shift.
a) made b) gave c) had d) showed
116 Kim still hasn't got to starting his essay.
a) through b) off c) over d) round

Teacher's Guide and Answer Key to Written Placement Test

The Written Placement Test is designed to be used before students start working with one of the face2face Student's Books (Starter to Advanced). It checks students' knowledge of the key language areas taught in each level of face2face.

It is intended to indicate the Student's Book and the starting point within that Student's Book that is most appropriate for the student.

You can use the Written Placement test on its own or in conjunction with the Oral Placement Test if you have the time and facilities to interview each student.

Administering the Written Test

Allow a maximum of 45 minutes for the test. Photocopy one copy of the Written Placement Test Question Sheet and one copy of the Written Placement Test Answer Sheet for each student. Ask students to write their answers directly on to the Answer Sheet. You may want to discourage students from making notes on the Question Sheets so that they can be used again.

The Written Placement Test gets progressively more difficult. You can advise students to stop the test if the questions are too difficult for them. Discourage students from guessing.

Students should do the tests on their own under exam conditions. After 45 minutes, collect the Written Placement

Test Question Sheets and the Written Placement Test Answer Sheets and correct the Answer Sheets. Mark each student's score at the bottom of the Answer Sheet.

Placing Students after the Written Test

In the Written Placement Test, there are 16 questions for the Starter level and 20 questions for each of the other five levels (Elementary to Advanced). The first 16 questions (Starter) should be marked initially.

If a student scores less than 14 out of the total of 16, you should place him/her at the beginning of Starter.

If a student scores more than 14 out of the total of 16, mark the next 20 questions (17–36) (Elementary).

If a student scores less than 34 out of the total of 36, you should place the student according to his/her score at one of the starting points in face2face Elementary, as given in the table below.

If a student scores more than 34 out of the total of 36, mark the next 20 questions (37–56) (Pre-intermediate).

If a student scores less than 54 out of the total of 56, you should place the student according to his/her score at one of the starting points in face2face Pre-intermediate, as given in the table below.

If a student scores more than 54 out of the total of 56, mark the next 20 questions (57–76) (Intermediate).

If a student scores less than 74 out of the total of 76, you should place the student according to his/her score at one of the starting points in face2face Intermediate, as given in the table below.

If a student scores more than 74 out of the total of 76, mark the next 20 questions (77–96) (Upper Intermediate).

If a student scores less than 94 out of the total of 96, you should place the student according to his/her score at one of the starting points in face2face Upper Intermediate, as given in the table below.

If a student scores more than 94 out of the total of 96, mark the next 20 questions (97–116) (Advanced).

If a student scores less than 114 out of the total of 116, you should place the student according to his/her score at one of the starting points in face2face Advanced as given in the table below.

ДОДАТОК Ц

Діагностика міжкультурного розуміння [102]

Проаналізовано розуміння студентами – учасниками міжнародних освітніх програм та проектів, сутності компетентності у міжкультурній комунікації,які давали відповіді на наступні ствердження:

1. Мені важко налагоджувати хороші ділові відносини з людьми з інших країн. 2. Я уважно слухаю те, що говорять інші члени команди.
3. Важко мати справу і реагувати на неоднозначні ситуації, пов’язані з культурними відмінностями людей.
4. Я відчуваю себе некомфортно, працюючи разом з іноземцями.
5. Всі члени моєї команди, незалежно від національної приналежності беруть активну участь в ухваленні рішень.
6. Стиль моєї роботи з іноземцями відрізняється від стилю роботи з людьми з моєї країни.
7. Я вступаю в змістовний діалог з людьми з інших країн і з людьми з моєї країни однаковим чином.
8. У роботі з представниками інших країн я враховую те, що стиль їх спілкування і взаємодії відрізняється від прийнятих у нас.
9. Я знаходжу роботу з людьми інших культур увлекательной.
10. Обмін інформацією погіршується, якщо в команді присутні люди різних культур.
11. Мене дратують проблеми, що виникають із-за культурних відмінностей.
12. Для ефективної роботи з іншими людьми необхідно розуміти їх переконання.
13. Мова людей, що говорять з акцентом, вимушує мене припустити, що вони менш компетентні.
14. Я неуважно відношуся до культурних і поведінкових норм інших.
15. Спілкування в команді стає менш ефективним, коли в ній працюють люди з різних країн.
16. Знаходячись в іншій країні, я стараюся якомога глибше пізнати її культуру. 17. Я прагну проявляти гнучкість в роботі з людьми інших культур, оскільки я враховую відмінності в їх життєвих цінностях і світогляді.
18. Розстановка пріоритетів в мультикультурних командах вимагає інших комунікаційних процесів, чим в монокультурних.
19. Я відчуваю себе комфортно при спілкуванні з іноземцями.
20. Розгляд людей з погляду їх культури сприяє роботі в мультикультурній команді.
21. Соціальне середовище людини впливає на те, як він ухвалює рішення.
22. Я схильний налагоджувати тісніші відносини з членами команди з моєї країни, чим з інших країн.
23. Творчий потенціал команди підвищується, якщо в ній беруть участь люди різних культур.

Додаток Ш

Методика «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET TEST)»

[86, с. 41–47].

Інструкція для учасників дослідження

Тест містить 54 твердження. Прочитайте уважно кожне твердження. Якщо Ви погоджуєтеся з твердженням, то в бланку відповідей у клітинці обведіть «А», що розміщена під порядковим номером твердження, відповідь на яке Ви даєте. Відповідно, якщо Ви не погоджуєтеся з твердженням, обведіть у цій самій клітинці літеру «В». У тексті не існує правильних чи неправильних відповідей. Свою думку висловлюйте вільно і відверто і Ви отримаєте достовірні дані про свої психологічні особливості. Краще давати ту відповідь, яка першою спадає на думку. Час, відведений на виконання тесту, – 10 хвилин. Якщо все зрозуміло, починайте давати відповіді.

Текст опитувальника

1. Я не проти виконувати рутинну роботу за умови, що вона добре оплачується.
2. Коли я визначаю для себе цілі, я обираю переважно складні цілі.
3. Я не люблю робити щось нове та нетрадиційне.
4. Здібні люди, які не досягають успіху, зазвичай не використовують шансів, які їм надаються.
5. Я рідко мрію.
6. Зазвичай я відстоюю свою позицію, якщо хтось зі мною не погоджується.
7. Ти або щось вмієш, або не вмієш, зусилля тут не мають жодного значення.
8. Подекуди людям здається, що мої ідеї є незвичними.
9. Якщо я б хотів зіграти в азартну гру, я б зіграв у лотерею, а не в карти.
10. Мені подобаються важкі завдання, які розвивають мої здібності, а не ті, що мені легше даються.
11. Я надаю перевагу роботі з помірним гарантованим достатком, ніж роботі, виконання якої може принести збитки, якщо в мене щось не вийде.
12. Я люблю робити те, що мені до вподоби, не хвилюючись про те, що подумають інші.
13. Здебільшого, якщо людям щось не вдається, то це пов’язано з невезінням.
14. Мені подобається пізнавати щось нове, навіть якщо це пов’язано з подоланням труднощів.
15. Якщо в мене виникають проблеми з виконанням завдання, я його відкладаю і переходжу до іншого.
16. Якщо я планую, я завжди виконую накреслений план.
17. Мені не подобаються раптові зміни в моєму житті.
18. Я би пішов на ризик, якщо шанси на успіх були б 50/50.
19. Я більше розмірковую про теперішнє і минуле, ніж про майбутнє.
20. Якщо б у мене виникла добра ідея як заробити гроші, я позичив би необхідні кошти для того, щоб її втілити.
21. Працюючи у групі, я не проти того, щоб дати можливість кому-небудь керувати процесом.
22. Загалом люди отримують те, на що вони заслуговують.
23. Я не люблю здогадуватися.
24. Важливішим є добре виконана робота, ніж стосунки з людьми.
25. Я отримаю від життя все те, чого я хочу, якщо я буду виконувати накази тих людей, які мною керують.
26. Люди вважають, що я задаю багато запитань.
27. Якщо є можливість поразки, я не буду ризикувати.
28. Мене дратує, коли люди не приходять вчасно.
29. Коли я приймаю рішення, мені необхідно мати усі факти, незалежно від того, скільки часу буде необхідно витратити для цього.

30. Коли я виконую завдання, мені рідко потрібна допомога.
31. Неможливо досягнути успіху, якщо Ви не знаходитеся у відповідному місці в потрібний час.
32. Мені до вподоби виконання різноманітних робіт, ніж дуже добре виконувати одну роботу.
33. Я краще б працював з людиною, яка мені подобається, але не дуже добре вправляється зі своєю роботою, ніж з кимось, хто мені не до вподоби, хоча є хорошим професіоналом.
34. Успіх – це результат важкої праці, він не обов'язково пов'язаний з везінням.
35. Я люблю працювати за звичними схемами, не випробовуючи нові методи.
36. Перш ніж прийняти важливе рішення, я дуже швидко зважую всі «за» і «проти», не витрачаючи багато часу на роздуми.
37. Я краще працюватиму над роботою як член команди, ніж братиму відповідальність на себе.
38. Я краще використаю можливість, яка зможе покращити ситуацію, ніж робити те, що мені буде одночасно подобатися.
39.Я роблю те, чого від мене очікують, та дію згідно з інструкціями.
40. Для мене досягнути того, що я хочу, мало пов'язано з везінням.
41.Мені подобається, коли моє життя є організованим і спланованим.
42. Коли я зіштовхнувся зі складним завданням, я більше думаю про успіх, ніж про можливу невдачу.
43. Я переконаний у тому, що усе те, що відбувається у моєму житті, значною мірою визначається іншими людьми.
44. Я у змозі впоратися з багатьма справами одночасно.
45. Мені важко усвідомлювати залежність від послуг, наданих іншими людьми.
46. Я рано встаю, пізно лягаю та не їм для того, щоб виконати певну роботу.
47. Те, до чого ми звикли, краще, ніж щось невідоме.
48. Більшість людей вважає, що я впертий.
49. Невдачі людей рідко є результатом поганого планування.
50. Інколи в мене виникає стільки ідей, що я не знаю, яку з них обрати.
51. Мені легко розслабитися під час відпустки.
52. Я отримую від життя усе те, що я хочу, бо наполегливо працюю над цим.
53. Мені легше адаптуватися до змін, ніж дотримуватися рутини.
54. Мені подобається розпочинати нові проекти, навіть якщо вони є ризикованими.

Напишіть загальну суму балів, з обраних Вами «А» і «В» по кожному горизонтальному рядку, і перенесіть у таблицю знизу.
Рядок 1…….. Рядок 2…….. Рядок 3……..
Рядок 4…….. Рядок 5…….. Рядок 6……..
Рядок 7…….. Рядок 8…….. Рядок 9……..
Тепер зробіть обрахунки з визначенням «ваги» п'яти секцій, що характеризують ту чи іншу підприємницьку рису, діагностика яких передбачена даним тестом.
Додайте:
бали рядка 1 до рядка 6 – Секція 1 ……..
бали рядка 3 визначають – Секцію 2……
бали рядка 5 до рядка 8 – Секція 3 ……..
бали рядка 2 до рядка 9 – Секція 4 ……..
бали рядка 4 до рядка 7 – Секція 5 ……..

Аналіз результатів

Кожна секція оцінює конкретну рису. Високий бал за кожною секцією означає ступінь вираженості риси, яка оцінюється в цій секції.
Секція 1. Потреба в досягненнях (подальшому розвитку)
Максимальний бал – 12, середній бал – 9.
Якщо Ви отримали велику кількість балів у цій секції, Ви наділені усіма або значною кількістю таких рис:
– завбачливість;

– самодостатність;
– оптимізм;
– енергійність;
– наполегливість та рішучість;
– зорієнтованість на результат (завдання);
– ретельність;
– самовпевненість.

Секція 2. Потреба в незалежності / автономії

Максимальний бал – 6, середній бал – 4.

Якщо Ви отримали велику кількість балів у цій секції, для Вас є характерним:
– робити щось не традиційне;
– працювати наодинці;
– робити все по-своєму;
– говорити все, що думаєте;
– не схилятися під тиском групи;
– проявляти упертість та цілеспрямованість;
– не піддаватися тиску наказів;
– вирішувати все самостійно.

Секція 3. Схильність до творчості (творчі здібності / нахили)

Максимальний бал – 12, середній – 8.

Якщо Ви отримали високий бал, для Вас є характерним:
– виявляти схильність до нового, невідомого;
– мрійливість;
– здогадливість і розвинута інтуїція;
– очікування виклику, змагання;
– багато ідей;
– допитливість.

Секція 4. Вміння йти на розумний (зважений) ризик

Максимальний бал – 12, середній – 8.

Якщо Ви отримали високий бал, для Вас є характерним:
– адекватна оцінка власних можливостей;
– оцінка скоріше вигоди, ніж можливості поразки;
– діяти в умовах неповної інформації;
– прийняття складних, але досяжних цілей;
– не надто висока амбіційність.

Секція 5. Цілеспрямованість та рішучість

Максимальний бал – 12, середній – 8.

Якщо Ви отримали високий бал у цій секції, то Ви схиляєтеся до:
– не покладання на долю, випадок;
–зіставлення результатів з докладеними зусиллями;
– здатність контролювати свою долю;
– впевненість у собі і у своїх діях;
– творення власного успіху своїми руками;
– використання можливостей;
– проявів значної наполегливості при досягненні поставленої мети.

ДОДАТОК Щ

Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях

(за допомогою тесту Томаса)

Інструкція. Для виявлення домінуючих стилів поведінки в конфліктній ситуації слід заповнити опитувальник, що складається з набору альтернативних суджень (а і б). У кожному випадку слід, уважно ознайомившись із ними, вибрати те, яке більше відповідає тому, як ви зазвичай дієте.

Опитувальник

1. а) інколи я дозволяю іншим узяти на себе відповідальність за вирішення питання, що викликає суперечку;
б) замість обговорення того, у чому наші позиції не збігаються, я стараюся звернути увагу на те, із чим ми обидва погоджуємося.
2. а) я стараюся знайти компромісне рішення;
б) я намагаюся владнати ситуацію з урахуванням інтересів іншої людини та моїх власних.
3. а) як правило, я наполегливо досягаю свого;
б) іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини.
4. а) я стараюся знайти компромісне рішення;
б) я стараюся не зачепити почуття іншої людини, не образити її.
5. а) залагоджуючи суперечливу ситуацію, я завжди намагаюся знайти підтримку у іншої людини;
б) я намагаюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.
6. а) я прагну уникнути неприємностей для себе;
б) я стараюся добитися свого.
7. а) я стараюся відкласти вирішення суперечливого питання, з тим щоб у свій час вирішити його остаточно;
б) я вважаю за можливе поступитися в чомусь, щоб домогтися свого в іншому.
8. а) як правило, я наполегливо добиваюся свого;
б) насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та інтереси, які зачеплені.
9. а) вважаю, що не завжди варто хвилюватися через суперечки, що виникли;
б) я стараюся добитися свого.
10. а) я твердо прагну добитися свого;
б) я стараюся знайти компромісне рішення.
11. а) насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та зачеплені інтереси;
б) я намагаюся заспокоїти іншого і, передусім, зберегти наші стосунки.
12. а) часто я уникаю займати позицію, яка могла б викликати суперечку;
б) я даю змогу іншій людині в чомусь залишитися при своїй думці, якщо вона також іде назустріч мені.
13. а) я пропонує щось середнє;
б) я настоюю, щоб усе було зроблено по-моєму.
14. а) я повідомляю іншого про свою точку зору і запитую, що думає з цього приводу він;
б) я намагаюся показати іншому логіку та перевагу моєї позиції.
15. а) я намагаюся заспокоїти іншого і, передусім, зберегти наші стосунки;
б) я стараюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.
16. а) я стараюся не зачепити почуттів іншої людини, не образити її;
б) як правило, я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.
17. а) я стараюся добитися свого;
б) я стараюся зробити все, щоб уникнути марного напруження взаємин.
18. а) якщо для іншої людини це дуже важливо, я дозволю їй настояти на своєму;
б) я даю змогу іншій людині в чомусь залишитися при своїй думці, якщо вона також іде назустріч мені.
19. а) насамперед я прагну виявити всі суперечливі питання та зачеплені інтереси;

б) я стараюся відкласти вирішення суперечливого питання, з тим щоб у свій час вирішити його остаточно.
20. а) я пробую зразу подолати наші розбіжності;
б) я прагну знайти найкраще поєднання втрат і здобутків для нас обох.
21. а) я прагну бути уважним до інтересів та слів іншого;
б) я завжди схильний до прямого обговорення проблеми.
22. а) я намагаюся знайти середню позицію між моєю та тією, яку займає інша людина;
б) я відстоюю власну позицію.
23. а) як правило, я намагаюся вдовольнити бажання кожного з нас;
б) інколи я дозволяю іншим взяти на себе відповідальність за
вирішення питання, що викликає суперечку.
24. а) якщо для іншого його позиція дуже важлива, я стараюся піти йому на зустріч;
б) я намагаюся схилити іншу людину до компромісу.
25. а) я пробую переконати іншого у своїй правоті;
б) я намагаюся бути уважним до аргументів іншого, враховувати його позицію.
26. а) я пропоную, як правило, середню позицію;
б) я майже завжди намагаюся вдовольнити інтереси кожного з
нас.
27. а) як правило, я намагаюся уникати суперечок;
б) якщо для іншого його позиція дуже важлива, я стараюся піти йому на зустріч.
28. а) я стараюся добитися свого;
б) уладнуючи ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку в іншого.
29. а) я пропоную середню позицію;
б) вважаю, що не завжди варто хвилюватися через суперечки.
30. а) я стараюся не зачепити почуття іншої людини, не образити її;
б) я завжди намагаюся зайняти таку позицію в суперечці, щоб ми
обоє досягли успіху.

Оброблення та інтерпретація даних.
В методиці розрізнюється п'ять можливих стилів поведінки особистості в конфліктній ситуації, а саме:
змагання — коли людина активно переслідує власну мету і намагається за будь-яку ціну задовольнити власні інтереси, ігноруючи мету та інтереси іншої людини;
співробітництво — коли партнери прагнуть знайти таке вирішення проблеми, за якого буде досягнута мета та вдоволені потреби кожного;
компроміс — коли партнери намагаються знайти задовільний баланс своїх інтересів та потреб;
уникнення — коли людина відмовляється від взаємодії, бачачи марність своїх зусиль або ж відкладаючи взаємодію до кращих часів;
пристосування — коли людина намагається створити умови для задоволення потреб партнером та досягнення ним своїх цілей.
Ключ до опитувальника:
змагання — За, 66, 8а, 96,10а, 136, 146,166, 17а, 226,25а, 28а;
співробітництво — 26,5а, 86,11 а, 14а, 19а, 20а, 216,23а, 266,286,306;
компроміс — 2-а, 4а, 76,106,126, ІЗа, 186, 206,22а, 246,26а, 29а;
уникнення — 1а, 56,7а, 9а, 12а, 156, 176,196,21а, 236,27а, 296;
пристосування — 1 б, 36,46, ба, 11 б, 15а, 16а, 18а, 24а, 256,276,30а.
Якщо обраний варіант відповіді збігається з ключем, то опитуваний отримує один бал. Потім знаходимо суму балів по кожному з можливих варіантів поведінки в конфліктній ситуації. Отримані кількісні показники порівнюються між собою для виявлення домінуючих тенденцій поведінки людини в конфліктній ситуації.

ДОДАТОК Ю

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

33. Демченко О. М. Критеріальний підхід до сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у студентів внз морського транспорту. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* Серія : Педагогіка. Одеса, 2016. Вип. 2 (109). С. 23–30.

34. Демченко О. М. Професійна діяльність фахівців морського флоту як педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету.* Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2016. Вип. 6. С. 44–51.

35. Демченко О. М. Діагностика стану сформованості умінь професійного спілкування іноземною мовою у майбутніх фахівців морського флоту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Ізмаїл, 2017. Вип. 36. С. 68–77.

36. Демченко О. М. Модель формуючого впливу навчально-виховного процесу на компетентне професійне спілкування студентів іноземною мовою. *Професійна освіта : методологія, теорія і технології* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 6. С. 40–58.

37. Демченко О. М. Конструктивне формування у студентів умінь професійного спілкування іноземною мовою : обгрунтування педагогічних умов. *Освітній дискурс* : *зб. наук. пр.* Київ, 2018. Випуск 6 (6–7).

38. Demchenko O. Creative Realization of the Interdisciplinary Approach to the Study of Foreign Languages in the Experience of the Danube Basin. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2013. Vol. 3, No. 1/2013. P. 93–104.

39. Demchenko O. Originality of Foreign Language Teaching Technologies in Higher Educational Establishments of the Danube River Basin Countries. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2014. Vol. 4, No. 2/2014. P. 69–80.

40. Demchenko O. Interactive Technologies of Foreign Language Teaching in Future Marine Specialists' Training : from Experience of the Danube River Basin

Universities. *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2015. Vol 5, No. 1/2015. P. 314–327.

41. Demchenko O. Improvement of Professional Training of Maritime Fleet Specialists : Experience of Interactive Technologies Introduction in the Danube Institute of National University «Odessa Maritime Academy». *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : D U P, 2016. Vol. 6, No. 1/2016. P. 20–27.

42. Demchenko O. Enriching professional potential of obligatory training courses by means of a foreign language : teaching experience in the Danube Institute of National University «Odessa Maritime Academy». *Journal of Danubian Studies and Research*. Galati, Romania : Danubius University Press, 2017. Vol. 7, No. 2/2017. P. 294–308.

43. Demchenko O. Актуализация профессионального общения будущих специалистов морского транспорта в реализации геополитических интересов государства. The actualization of future mariners' professional communication in realizing geopolitical interests of the state. *Studium*. Galati, Romania : «The Lower Danube» University of Galaţi, Romania, 2017. Vol. X. P. 157–164.

44. Демченко О. Компетентне спілкування іноземною мовою – важлива передумова конкурентоспроможного випускника морського вищого навчального закладу. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції* : зб. матеріалів XV всеукр. наук.-практ. конф. у 3-х т. (м. Київ, 25–26 квітня 2012 р.). Київ, 2012. Т 2. С. 33–35.

45. Демченко О. М. Спілкування іноземною мовою як одна з вимог до підготовки майбутніх фахівців морського транспорту. *Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив* : збірник матеріалів дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 19–21 листопада 2012 р.). Київ, 2012. Ч. 3. С. 39–42.

46. Демченко О. М. Навчання професійного спілкування іноземною мовою студентів морських ВНЗ у контексті вимог Болонського процесу. *Вища освіта в Україні і Болонський процес : стан, проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 грудня 2012 р.). Київ, 2013. С. 39–43.

47. Демченко О. М. Іншомовна комунікативна компетентність в професійній діяльності сучасних фахівців морського флоту. *Актуальні досягнення педагогіки та*

психології в XXI столітті : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, Україна, 7–8 грудня 2012 р.). Харків, 2012. С. 48–52.

48. Демченко О. Практико-орієнтоване навчання іноземній мові як складова підготовки до професійної діяльності майбутніх моряків. *English for Specific Purposes* : збірник наукових тез. Острог, 2013. С. 7–11.

49. Demchenko O. M., Kichuk Y. V. Testing skills of professional communication in a foreign language during seafarers' employment. *Іноземна мова як засіб мобільності майбутніх фахівців в контексті євроінтеграційних освітніх процесів [«Foreign language as a means of prospective specialists' mobility in the context of European integration educational processes»]* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 28 березня 2013 р.). Кривий Ріг, 2013. С. 78–79.

50. Демченко О. М. Вимоги до умінь професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням* : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25–26 квітня 2013 року.). Херсон, 2013. С 29–32.

51. Демченко О. Базові критерії роботодавців щодо сформованості вмінь професійного спілкування іноземною мовою у фахівців морського транспорту. *Сучасна іншомовна освіта в Україні : стан, проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 16 жовтня 2014 р.). Умань, 2014. С. 87–91.

52. Демченко О. М. Модельні курси ІМО у підготовці майбутніх моряків – деякі аспекти у викладанні іноземної мови. *Новітні напрямки переоснащення, експлуатації та ремонту суднових систем* : матеріали VI всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 10 грудня 2015 р.). Ізмаїл, 2015. С. 80–83.

53. Демченко О. М. Плавальна практика як складова у формуванні умінь професійного спілкування іноземною мовою. *Викладач і студент : мобільність в умо-вах кредитно-трансферної системи :* збірник доповідей і тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 28 квітня 2016 р.). Черкаси, 2016. С. 30–33.

54. Демченко О. М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів нефілологічних спеціальностей. *II Дунайські наукові читання : духовно-*

творча константа особистості : міжнар. наук.-практ. конф, присвячена 60-річчю педагогічного ф-ту ІДГУ (м. Ізмаїл, 23 вересня 2016 р.). Ізмаїл, 2016. С. 168–171.

55. Демченко О. М. Досвід застосування елементів дистанційного навчання у підготовці до професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту на старших курсах бакалаврату. М-ли наук.-тех. конф. *«Річковий та морський транспорт: інфраструктура, судноплавство, перевезення, безпека»* : зб. м-лів (м. Одеса, 16–17 листопада 2016 р.). Одеса, 2016. С. 216–218.

56. Демченко О. М. Кейс-метод у навчанні професійного спілкування іноземною мовою майбутніх фахівців морського флоту. *Економічний розвиток : теорія, методологія, управління* : м-ли IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Будапешт-Прага-Київ, 28–30 листопада 2016 р.). Будапешт-Прага-Київ, 2016. С 69–76.

57. Демченко О. М. Етапи покращення плавальної практики : практична реалізація набутої комунікативної компетенції з англійської мови. *Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту* : матеріали VII всеукр. наук.-практ. конф (м. Ізмаїл, 8 грудня 2016 р.). Ізмаїл, 2016. С. 59–63.

58. Демченко О. М. Особливості навчально-методичних матеріалів з конвенційних документів англійською мовою під час підготовки бакалаврів у галузі судноводіння. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням* : матеріали IV всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (м. Херсон, 21–22 вересня 2017 р.). Херсон, 2017. С. 24–27.

59. Демченко О. М. Особливості оцінювання іншомовних професійних умінь та навичок майбутніх фахівців морського транспорту. *Сучасні підходи до високоефективного використання засобів транспорту* : збірник тез доповідей VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 7 грудня 2017 р.). Ізмаїл, 2017. С. 53–57.

60. Демченко О. М., Делігіоз І. І. Особливості підготовки майбутніх суднових механіків до компетентного застосування англомовної лексики під час виконання професійних обов’язків. *Стратегічні імперативи сучасного менеджменту та актуальні проблеми соціально-психологічного розвитку компетентнісних якостей фахівців морської галузі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ізмаїл, 20 квітня 2018 р.). Ізмаїл, 2018. С. 38–41.

61. Демченко О. М. Мультимедійна іншомовна презентація як інноваційна технологія формування вмінь професійного спілкування майбутніх фахівців морського транспорту. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук* : м-ли міжнар. наук.-практ. конф (м. Київ, 4–5 травня 2018 р.). Київ, 2018. С. 76–79.

62. Демченко О. М. Методичні рекомендації «Формування у курсантів умінь професійного спілкування іноземною мовою: організаційно-методичні орієнтири». Ізмаїл : «Ірбіс», 2017. 108 с.

63. Демченко О. М. Шляхи забезпечення комунікативного підходу в процесі викладання іноземної мови у морських ВНЗ. *Філологічна освіта у поліетнічному просторі : регіональний досвід :* зб. наук. ст. Ізмаїл, 2013. С. 132–137.

64. Демченко О. М. Зарубіжний досвід у вдосконаленні вмінь майбутніх фахівців морського транспорту спілкуватися іноземною мовою. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету :* збірник наукових праць. Серія : Педагогічні науки. Ізмаїл, 2015. Вип. 33. С. 52–56.

ДОДАТОК Я

АКТИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ